

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Augusteum: Yeni Roma'da Mekân ve Bellek

Doktora Tezi
Hüseyin Salikoğlu

Ağustos 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Augusteum: Yeni Roma'da Mekân ve Bellek

Doktora Tezi
Hüseyin Salikoğlu

Danışman
Prof. Dr. Turhan Kaçar

Ağustos 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Hüseyin Salikoğlu tarafından hazırlanan 'Augusteum: Yeni Roma'da Mekân ve Bellek' başlıklı bu doktora tezi, Eskiçağ Anabilim/bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Turhan Kaçar

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Üyesi Oğuz Yarlığaş

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Siren Çelik

Marmara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kutlu Akalın

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 31/ 08/ 2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin Chicago yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun Chicago kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Turhan Kaçar

Etik İlkelere Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Hüseyin Salikoğlu

ÖZET

Augusteum: Yeni Roma'da Mekân ve Bellek

Salikoğlu, Hüseyin

Doktora Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Turhan Kaçar

Ağustos, 2023. 296 sayfa

Propaganda araçlarını son derece etkin olarak kullanan Roma İmparatorluğu, bu yetisini özellikle mimari vasıtasıyla biçimlendirmekteydi. Yüzyıllar içerisinde şekillenen kurumlarına ev sahipliği yapan yapılar ile kamusal alanlar bu propagandanın başlıca teşhir alanlarıydı. Özellikle meşruiyetini temellendirdiği başkent Roma, birçok propaganda unsuruna ev sahipliği yapan meydanlarla bezenmişti. İçlerinden en prestijlisi; başkentini nüvesini oluşturan Forum Romanum'du. I. Constantinus ile başkentini Doğu'ya taşıdığında da anıtsal Roma mimarisi başlıca propaganda aracı olarak kullanılmaya devam etti. Yeni Roma denilen Constantinopolis'te de İmparatorların iktidarlarını sahnelediği yeni bir meydan oluşturuldu. Bu meydan Augusteum olarak adlandırıldı. Augusteum, bir iktidar sahnesi olarak çeşitli propaganda unsurlarıyla donatıldı. Oluşturulan mekânla bir imgelem yaratılmakta, bu imgelemle de bellekler şekillendirilmekteydi. Böylece mekân ve bellek arasındaki ilişki iktidarların propagandasında kullanılmaktaydı. Bu özelliğiyle Augusteum tıpkı Forum Romanum gibi bir hafıza mekânına dönüştü.

Geç antik çağ içerisinde idari, dini ve sosyal açıdan muazzam bir dönüşüm yaşayan imparatorluğun geçirdiği bu süreç Augusteum adlı meydanda kent belleğine kaydedildi. Augusteum etrafını saran kentsel örüntüyle yani diğer kamu yapılarıyla Roma Devleti'nin gelenek ve teamüllerinin yaşatılmasında son derece önemli bir yere sahip oldu. Bugünkü adı Ayasofya Meydanı olan

Augusteum'dan günümüze pek bir şey kalmasa da mekânsal özelliği açısından hâlâ önemini korumaktadır. Çünkü etrafını saran Ayasofya, At Meydanı ve Divan Yolu gibi kamusal yapılar bugün dâhi ayakta durmakta ve Augusteum'un kent belleğindeki yerini canlı tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Augusteum, Augustaion, Augusteion, Constantinopolis, Yeni Roma.

ABSTRACT

Augusteum: Space and Memory in New Rome

Salikoğlu, Hüseyin

Doctoral Thesis, Department of Ancient History

Supervisor: Prof. Dr. Turhan Kaçar

August, 2023. 296 Pages

The Roman Empire, which used its propaganda tools very effectively, shaped this ability especially through architecture. The buildings and public spaces that hosted the institutions shaped over the centuries were the main exhibition areas of this propaganda. Especially the capital, Rome, from which its legitimacy derived, was adorned with squares that hosted many propaganda elements. Of them, The Forum Romanum, the most prestigious one, was the core of the capital. When Constantine I moved the capital to the East, monumental Roman architecture continued to be used as the main propaganda tool. A new square was founded in Constantinople, called the New Rome, where the emperors staged their power. This square was named the Augusteum. The Augusteum was equipped with various propaganda elements as a stage of power. An imagination was created with the space, and memories were shaped with this imagination. Thus, the relationship between space and memory was used in the propaganda of the powers. With this feature, Augusteum has turned into a place of memory just like Forum Romanum.

The process during which the Roman empire underwent a tremendous administrative, religious, and social transformation in late antiquity, was recorded down in the urban memory in the square named Augusteum. The Augusteum had an extremely significant place in keeping the traditions of the Roman State alive, with the urban pattern surrounding it, that is, with other

public buildings. Although there is not much left from the Augusteum, which is today's Hagia Sophia Square, it still maintains its significance in terms of its spatial characteristics. Because the surrounding public structures such as Hagia Sophia, At Meydanı and Divan Yolu still stand today and keep the Augusteum's place in the urban memory alive.

Key Words: Augusteum, Augustaion, Augusteion, Constantinople, New Rome.

ÖNSÖZ

Ülkemizde kent ve mekân odaklı tarih çalışmaları oldukça ihmal edilen araştırma alanları arasındadır. Roma İmparatorluğu'nun başkenti Constantinopolis bu açıdan eşsiz bir hazine olarak önümüzde durmaktadır. Yeni Roma da denilen Constantinopolis'in anıtsal merkeziyse Augusteum adlı meydandır. Augusteum tıpkı Roma kentindeki Forum Romanum gibi bir hafıza mekânıdır. Ancak bugüne kadar ne ülkemizde ne de dünyada Augusteum'u doğrudan merkezine alan bir araştırma yapılmamıştır. Hem Yunan kent devleti Byzantion'a hem Roma ve sonrasında Bizans İmparatorluklarına hizmet etmiş bu sıra dışı mekân, Türklerin kenti ele geçirmesiyle Ayasofya Meydanı adıyla kullanımda kalmıştır. Günümüzde de meydan işlevini yerine getiren bu hafıza mekânının bir benzeri yoktur. Bu araştırma, kentin en eski ve hâlâ kullanımda olan tek meydanı olan Augusteum üzerinden geç antik çağ çalışmalarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Augusteum konusunda beni araştırma yapmaya yönlendiren pek kıymetli danışmanım Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Turhan Kaçar hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu araştırmanın her aşamasında ilgisini ve bilgisini paylaşmaktan imtina etmeyen Turhan Kaçar hocam olmaksızın bu akademik araştırmanın yazılması mümkün olamazdı. Bu süreç içerisinde sıklıkla bilgisine başvurdığım Dr. Kutlu Akalın hocama eşsiz yol göstericiliği için müteşekkirim. Tezimi dikkatle okuyup, içten bir şekilde yardımcı olan Dr. Siren Çelik hocama minnettar olduğumu ifade etmeliyim.

Cumhuriyetimizin 100. yılında tamamladığım Doktora tezimi, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf ediyorum.

Patri Patriae

Hüseyin Salikoğlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	
ÖZET.....	
KISALTMALAR LİSTESİ.....	
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1	
1. Strategion, Thrakion ve Tetrastoon.....	6
1.1. Strategion	8
1.2. Thrakion	13
1.3. Tetrastoon.....	17
2. Yeni Roma	23
2.1. Kuruluşu.....	23
2.2. Adanması.....	28
2.3. Cultus Imperatorius ve Fortuna.....	31
2.4. Yeni Roma'yı İnşa Etmek.....	38
3. Augusteum	56
3.1. Augusteum Adı.....	56
3.2. Mimari Doku.....	60
3.3. Heykeller.....	62
3.4. Rostra.....	67
3.5. Yeni Din ve Augusteum.....	71
3.6. Augusta Eudoxia'nın Heykeli.....	87

3.7. Nika Ayaklanması ve Augusteum'da Yıkım.....	104
3.8. Iustinianus Sütunu.....	115
3.9. Seyyahların Augusteum Anlatıları.....	140
3.10. Araştırmalar ve Arkeoloji.....	146

BÖLÜM 2

2. Topografya ve Etkileşim.....	150
1.1. Magnum Palatium	150
1.2. Curia.....	160
1.3. Magna Ecclesia.....	164
1.4. Milium.....	171
1.5. Basilica Stoa	175
1.6. Media (Mese).....	182
1.7. Circus.....	188
1.8. Thermae Zeuxippus.....	201

BÖLÜM 3

3. İşlev, Mekân ve Bellek.....	207
1.1. İşlev.....	207
1.2. Mekân ve Bellek.....	212
SONUÇ.....	216
KAYNAKÇA.....	221
ÖZGEÇMİŞ.....	263

KISALTMALAR LİSTESİ

Birincil Kaynaklar

ACO

Acta Conciliorum Oecumenicorum

Agap.

Agapetus Diaconus, *Expositio Capitum Admonitoriorum* (Ekthesis Kephalaion Parainetikon)

Agath.

Agathias Historicus et Epigrammaticus, *Historiae*

Amb. Ep.

Aurelius Ambrosius, sanctus et Doctor Ecclesiae, *Epistulae*

Amm. Marc.

Ammianus Marcellinus Historicus, *Res Gestae*

An. Comn. Alexias

Anna Comnena, *Alexias*

Anecd. Par.

Anecdota Graeca E. Codd. Manuscriptis Bibliothecae Regiae Parisiensis

Ant. Nov.

Antonius Novogardiensis, *Liber Peregrini*

Anth. Graec.

Anthologia Graeca

Anth. Pal.

Anthologia Palatina

App. BC.

Appianus Historicus, *Bella Civilia*

App. Hann.

Appianus Historicus, *Hannibal*

Ath. Ep. Mort. Ar.

Athanasius Alexandrinus, *Epistula ad Serapionem de Morte Arii*

Augustinus, Civ. Dei

Augustinus, *De Civitate Dei*

Aur. Vict.

Sextus Aurelius Victor Historicus, *De Caesaribus*

Bondelmontius, Liber Insularum

Christophorus Bondelmontius, *Liber Insularum Archipelagi*

Cass. Var.

Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, *Variae*

Cass. Dio

Cassius Dio Historicus, *Historia Romana* (Rhomaika)

Cedr.

Georgius Cedrenus, *Compendium Historiarum* (Synopsis Historion)

Christ. Epig.

Christodorus, *Epigrammata*

Chron. Min.

Chronica Minora

Chron. Pasch.

Chronicum Paschale (Chronicon Paschale)

Chrys. Ad Pop. Ant.

Ioannes Chrysostomus, *Ad Populum Antiochenum* = *De Statuis Hom.*

Chrys. Adv. Iud.

Ioannes Chrysostomus, *Adversus Iudaeos Orationes*

Chrys. Ep.

Ioannes Chrysostomus, *Epistulae*

Chrys. Ep. Ad Olymp.

Ioannes Chrysostomus, *Epistulae Ad Olympiadem*

Chrys. Cont. Lud. Et Theat.

Ioannes Chrysostomus, *Contra Ludos Et Theatra*

Chrys. Hom. 8.

Ioannes Chrysostomus, *Homilia 8. Habita postquam presbyter Gothicus Concionatus Fuerat*

Chrys. Hom. In Matt.

Ioannes Chrysostomus, *In Matthaeum*

Chrys. Phoc.

Ioannes Chrysostomus, *De Sancto Hieromartyre Phoca*

Cic. Att.

Cicero, M. Tullius Orator et Philosophus, *Epistulae ad Atticum*

Cic. Phil.

Cicero, M. Tullius Orator et Philosophus, *Orationes Philippicae*

Cic. Rep.

Cicero, M. Tullius Orator et Philosophus, *De republica*

CIG.

Corpus Inscriptionum Graecarum

CIL.

Corpus Inscriptionum Latinarum

Claud. Eutr.

Claudius Claudianus, *In Eutropium*

Cod. Just.

Codex Iustinianus

Cod. Theod.

Codex Theodosianus

Cons. Const.

Consularia Constantinopolitana

Const. Man. Comp. Chron.

Constantinus Manasses, *Compendium Chronicum*

Const. Rhod.

Constantinus Rhodius Epigrammaticus, *Descriptio templi ss. Apostolorum in Cpl*

Coripp. Iohan.

Flavius Cresconius Corippus Poeta, *Iohannis* vel *De Bellis Libycis*

Coripp. Laud. Just.

Flavius Cresconius Corippus Poeta, *In Laudem Iustini Minoris*

Cosm. Ind.

Cosmas Indicopleustes, *Topographia Christiana*

De Adm. Imp.

Constantinus Porphyrogennetus, *De Administrando Imperio*

De Cer.

Constantinus Porphyrogennetus, *De Ceremoniis aulae Byzantinae* (Ekthesistes Basileiou Takseos)

De Insid.

Constantinus Porphyrogennetus, *Excerpta De Insidiis*

De Them.

Constantinus Porphyrogennetus, *De Thematribus*

Dig.

Digesta

Dion. Byz.

Dionysius Byzantius Geographus, *De Bospori Navigatione* (Dionysii Anaplos Bospori)

Dion. Hâl. Rh.

Dionysius Halicarnassensis, *Ars Rhetorica*

Dion. Hâl. Ant.

Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae*

D.S.

Diodorus Siculus Historicus, *Bibliotheca Historica*

Ep. Bibl.

Liber Praefecti (To Eparchikon Biblion)

Epiph. Pan.

Epiphanius, Episcopus Salaminis, *Panarion sive Contra Haereses*

Eunap. Fr.

Eunapius Historicus, *Fragmenta Historica*

Euseb. HE.

Eusebius Caesariensis, *Historia Ecclesiastica* (Ekklesiastike Historia)

Euseb. Vita Const.

Eusebius Caesariensis, *Vita Constantini* (Bios Megalou Konstantinou)

Eutr.

Flavius Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae ab Urbe Condita*

Evag.

Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*

Exc. Vales.

Excerpta Valesiana, (Anonymus Valesianus)

Fest.

Sextus Pompeius Festus Grammaticus Latinus, *De Verborum Significatione*

Flor.

Lucius Annaeus Florus, *Epitome Rerum Romanarum*

Georg. Acrop.

Georgius Acropolites, *Historia*

Georg. Mon. Chron.

Georgius Hamartolus ya da Georgius Monachus, *Chronographia*

Georg. Pach. Descr.

Georgius Pachymeres, *Descriptio Augusteonis*

Georg. Sync.

Georgius Syncellus, *Chronographia*

Greg. Ep.

Gregorius Magnus, *Registrum Epistolarum*

Greg. Naz. Or.

Gregorius Nazianzenus, *Orationes*

Greg. Naz. Ep.

Gregorius Nazianzenus, *Epistolae*

Greg. Nyss. De Deit. Fil.

Gregorius Nyssenus, *Oratio De Deitate Filii et Spiritus Sancti*

Greg. Tur. Glor. Mart.

Gregorius Turonensis, *Liber in Gloria Martyrum*

Greg. Tur. Vit. Pat.

Gregorius Turonensis, *Vita Patrum*

Gyllius

Petrus Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos, et de illius Antiquitatibus Libri Quatuor*

Hdn.

Herodianus Historicus, *Ab excessu Divi Marci*

Hdt.

Herodotus Historicus, *Historia*

Hieron. Chron.

Eusebius Sophronius Hieronymus, *Chronicon*

Hieron. De Viris Illust.

Eusebius Sophronius Hieronymus, *De Viris Illustribus*

Himer. Or.

Himerius, *Declamationes et Orationes*

Hist. Aceph.

Historia Acephala

Hist. Aug.

Scriptores Historiae Augustae

Hom. Il.

Homerus Epicus, *Ilias*

Hom. Od.

Homerus Epicus, *Odyssea*

Hsch. Mil.

Hesychius Milesius Illustrii/Historicus, *Patria Konstantinopoleos*

Joh. Eph. HE

Ioannes Ephesius, *Historiae Ecclesiasticae pars tertia*

Joh. Nik.

Ioannes Nicius, *Chronographia*

Jord. Get.

Iordanes, *Getica* (De origine actibusque Getarum)

Jord. Rom.

Iordanes, *Romana* (De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum)

Julian. Ep.

Iulianus Imperator, *Epistulae*

Juv.

Decimus Iunius Iuvenalis, *Saturae*

Lact. Inst. Div.

Lactantius Firmianus, *Divinarum Institutionum*

Lact. De Mort.

Lactantius Firmianus, *De Mortibus Persecutorum*

Leo Tact.

Leo VI. Sapiens, *Tactica*

Leo Gramm.

Leo Grammaticus, *Chronographia*

Lib. Or.

Libanius Sophista, *Orationes*

Lib. Progym.

Libanius Sophista, *Progymnasmata*

Lib. Pont.

Liber Pontificalis

Livy, Ab Urbe Cond.

Titus Livius, *Ab Urbe Condita*

Lyd. Mag.

Ioannes Laurentius Lydus, *De Magistratibus*

Lyd. Mens.

Ioannes Laurentius Lydus, *De Mensibus*

Malal. Chron.

Ioannes Malalas, *Chronographia*

Malch.

Malchus Historicus, *Fragmenta Historica*

Man. Chrys. Comp.

Manuel Chrysoloras, *Epistola ad Ioannem imperatorem, qua veteris ac novae Romae comparatio continetur* (Synkrisis tēs palaias kai neas Rhomēs)

Marc. Com.

Marcellinus Comes, *Chronicon*

Maur. Strateg.

Mauricius, *Strategicon*

Men. Prot.

Menander Protector Historicus, *Historia* (in fragmentis tantum servata)

Mesarites

Nicholas Mesarites, *Descriptio Ecclesiae SS. Apostolorum*

Mic. Gyl. Ann.

Michael Glycas, *Annales*

Mich. Attal.

Michael Attaliates, *Historia*

Mich. Syr.

Michael Syrus, *Historia Ecclesiastica*

Nic. Chon.

Nicetas Choniates Historicus, *Historia*

Niceph.

Nicephorus Historicus et Patriarcha Constantinopolitanus, *Breviarium Historicum*

Niceph. Call. HE

Nicephorus Callistus Xanthopulus, *Historia Ecclesiastica*

Niceph. Greg. Hist. Byz.

Nicephorus Gregoras, *Historia Romana* (Byzantina Historia)

Not.

Notitia Urbis Constantinopolitanae

Not. Dign.

Notitia Dignitatum Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Latercula Provinciarum

Nov.

Novellae, Corpus Iuris Civilis

Nov. Test.

Novum Testamentum

Origen De Princ.

Origenes Theologus, *De Principiis*

Oros. Hist.

Paulus Orosius, *Historiarum Adversus Paganos*

Ovid. Fast.

Publius Ovidius Naso, *Fasti*

Ovid. Tri.

Publius Ovidius Naso, *Tristia*

Pall.

Palladas Epigrammaticus, *Anthologia Graeca*

Palladius Hist. Laus.

Palladius, *Historia Lausiaca*

Palladius Chyrs.

Palladius, *Dialogus Historicus Palladii episcopi Helenopolis cunm Theodoro ecclesice Romnance diacono, de vita et conversatione Beati Joannis Chrysostomi, episcopi Constantinopolis*

Paneg.

Panegyrici Latini

Paus.

Pausanias Periegeta, *Graeciae Descriptio* (Hellados Periegesis)

Par.

Parastaseis Syntomoi Khronikai

Patria

Scriptores Originum Constantinopolitarum (Patria Constantinopoleos)

Paul. Silent. Descr.

Paulus Silentiarius Poeta, *Descriptio Sanctae Sophiae*

Petr. Patr.

Petrus Patricius Historicus, *Historia*

PG

Patrologia Graeca, ed. J.P. Migne, 161 Bd., Paris 1857-66.

Philostorg. HE.

Philostorgius, *Historia Ecclesiastica*

Phot. Bibl.

Photius Patriarcha Constantinopolitanus, *Bibliotheca* (Myriobiblos)

Phot. Lex.

Photius Patriarcha Constantinopolitanus, *Lexicon*

Plaut. Curc.

Titus Maccius Plautus, *Curculio*

Plin. HN

Plinius Rerum Naturalium Scriptor, *Historia Naturalis*

Plu. Brut.

Plutarchus Biographus et Philosophus, *Brutus*

Plu. Fab.

Plutarchus Biographus et Philosophus, *Fabius Maximus*

Plu. Num.

Plutarchus Biographus et Philosophus, *Numa*

Polyb.

Polybius, *Historia*

Prisc.

Priscus Panites Historicus, *Historia Byzantina* Fragmenta

Procop. Aed.

Procopius Caesariensis Historicus, *De Aedificiis*

Procop. Arc.

Procopius Caesariensis Historicus, *Historia Arcana*

Procop. Goth.

Procopius Caesariensis Historicus, *De Bello Gothico*

Procop. Pers.

Procopius Caesariensis Historicus, *De Bello Persico*

Procop. Vand.

Procopius Caesariensis Historicus, *De Bello Vandalico*

Psellus. Chron.

Michael Psellus, *Chronographia*

Ps-Cod. Off.

Pseudo-Codinus, *De Officiis*

Ps.-Martyrius. Fun. Orat.

Pseudo-Martyrius, *Oratio Funebris in Ludem Sancti Iohannis Chrysostomi Epitaffio attributio a Martirio di Antiochia (Funerary Speech for John Chrysostom)*

RGDA

Res Gestae Divi Augusti

Rom. Mel. Cant.

Romanus Melodus, *Canticum*

Ruf. HE

Tyrannius Rufinus sive Rufinus Aquileiensis, *Historia Ecclesiastica*

Scyl.

Ioannes Scylitzes, *Synopsis Historiarum*

Serv. Aen.

Servius Grammaticus Latinus, *In Vergilii Aeneidem Commentarii*

Sid. Apoll. Ep.

Sidonius Apollinaris, *Epistulae*

Socr. HE

Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*

Soz. HE

Hermias Sozomenus, *Historia Ecclesiastica*

Steph. Byz. Ethnika

Stephanos Byzantios, *Ethnika*

Strab.

Strabo Geographus, *Geographica*

Suda

Suidae Lexicon I-V.

Suet.

Suetonius Historicus, *De Vitae Caesarum*

Syn. De Prov.

Synesius Cyrenensis, *Aegyptus sive De Providentia*

Sym. Logoth.

Symeonis Magistri et Logothetae (Symeon Logothetes), *Chronicon*

Symm. Relat.

Quintus Aurelius Symmachus, *Relationes*

Synax. CP

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae

Tac. Ann.

Tacitus Historicus, *Annales*

Tac. Hist.

Tacitus Historicus, *Historiae*

Tert. De Spect.

Quintus Septimius Florens Tertullianus, *De Spectaculis*

Them. Or.

Themistius Sophista, *Orationes*

Theod. HE

Theodoretus Cyrensis, *Historia Ecclesiastica*

Theod. Lect. HE

Theodorus Lector, *Historia Ecclesiastica*

Theoph.

Theophanes Confessor, *Chronographia*

Theoph. Cont.

Theophanes Continuatus, *Chronographia*

Theoph. Simoc.

Theophylactus Simocatta, *Historiae*

Thuc.

Thucydides Historicus, *Bellum Peloponnesiacum*

Typicon

Typicon (Typikon)

Tzetz. Chil.

Ioannes Tzetzes, *Historiarum Variarum Chiliades*

Tzetz. Ep.

Ioannes Tzetzes, *Epistulae*

Varro, Ling.

Marcus Terentius Varro, *De Lingua Latina*

Verg. Aen.

Vergilius, *Aeneis*

Vict. Tunn. Chron.

Victor Tunnunensis, *Chronicon*

Vita Olympiadis

Vita Sanctae Olympiadis, Diaconissa Magni Templi Constantinopolitani

Vitr. De Arch.

Vitruvius Scriptor de Architectura Latinus, *De Architectura*

Xen. An.

Xenophon Historicus, *Expeditio Cyri (Anabasis)*

Xen. Hell.

Xenophon Historicus, *Hellenica*

Zach. Myt. Chron.

Zacharias Scholasticus, *Chronicon*

Zach. Myt. Vit. Sev.

Zacharias Scholasticus, *Vita Severi*

Zon.

Ioannes Zonaras, *Epitome Historiarum*

Zos.

Zosimos Historicus, *Historia Nova*

Günümüz Araştırmaları

Bardill, *Brickstamps*

Bardill, Jonathan. *Brickstamps of Constantinople Volume I, II*. New York: Oxford University Press, 2004.

Bassett, *Urban Image*

Bassett, Sarah. *The Urban Image of Late Antique Constantinople*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Bauer, *Stadt*

Bauer, Franz Alto. *Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike: Untersuchungen zur Ausstattung des Öffentlichen Raums in den Spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos*. Mainz: Verlag, 1996.

Berger, *Untersuchungen*

Berger, Albrecht. *Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos (Poikila Byzantina)*. Bonn: Rudolf Habelt, 1988.

Dagron, *Constantinople Imaginaire*

Dagron, Gilbert. *Constantinople Imaginaire: Études sur le recueil des Patria*. Paris: Presses Universitaires de France, 1984.

Dagron, *Naissance*

Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451. Paris: Presses Universitaires de France, 1974.

DBİA

Eyice, Semavi, ed. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, 1993.

Ebersolt, *Grand Palais*

Ebersolt, Jean. *Le grand palais de Constantinople et le livre des cérémonies*. Paris: E. Leroux, 1910.

Guilland, *ÉTCB*

Guilland, Rodolphe Joseph. *Études de topographie de Constantinople byzantine*. Berlin: Akademie Verlag, 1969.

Janin, *Constantinople Byzantine*

Janin, Raymond. *Constantinople byzantine: Développement urbain et répertoire topographique*. Paris: Institut français d'études byzantines, 1964.

Janin, *Géographie Ecclésiastique*

Janin, Raymond. *La Géographie Ecclésiastique de l'empire Byzantin; 1 Le Siège de Constantinople et le Patriarcat Œcuménique; 3 Les Églises et les Monastères*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1969.

Kuban, *Istanbul*

Kuban, Doğan. *Istanbul An Urban History: Byzantion Constantinopolis Istanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Labarte, *Palais Impérial*

Labarte, Jules. *Le Palais Impérial de Constantinople et ses Abords, Sainte-Sophie, Le Forum Augustéon et l'Hippodrome, tels qu'ils existaient au dixième siècle*. Paris: Didron, 1861.

Lavan, *Public Space*

Lavan, Luke. *Public Space in the Late Antique City Vol I, II*. Leiden: Brill, 2020.

Magdalino, *Constantinople*

Magdalino, Paul. *Constantinople Médiévale: Études sur L'évolution des Structures Urbaines*. Paris: De Boccard, 1996.

Mango, Brazen House

Mango, Cyril. *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*. Copenhagen: Munksgaard, 1959.

Müller-Wiener, Bildlexikon

Müller-Wiener, Wolfgang. *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn d. 17. Jh.* Tübingen: Wasmuth, 1977.

NPNF

Nicene and Post-Nicene Fathers: A Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. Ed., Philip Schaff ve Henry Wace. Oxford: James Parker and Company, 1886-1900.

PLRE

Martindale J. R. *The Prosopography of The Later Roman Empire Volume III A&B*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

GİRİŞ

Bir kent tarihinde mekânın sürekliliğini, prestijini ve kullanılmasını koruması açısından Augusteum, yani bugünkü Ayasofya Meydanı dünya tarihinin en eski ve tek örneği sayılabilir. Ne Roma ne Atina ne de herhangi bir dünya kenti böylesine tarihi derinlikte bir kullanılır mekân örneğine sahiptir.¹

Doğan Kuban'ın *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'nin Augusteion (Augusteum) maddesi için yazdığı övgü dolu sözler, bu araştırmanın temel noktasını teşkil etmektedir. Gerçekten de dünya tarihinde biricik bir örnek olarak karşımızda duran Augusteum, benzeri olmayan bir mekândır.

Antik dünyada sıklıkla karşılaşılan meydanlar, Yunan Uygarlığında *Agora*, Roma'daysa *Forum* olarak adlandırılmaktaydı. Hem Yunan hem de Roma Uygarlığında kent dokusu içinde olmazsa olmaz unsurların başında gelmekteydi. Çünkü kentler kurgulanırken merkezindeki agora/forum ölçü alınarak işe başlanmaktaydı. Sonrasında ise kentin topografyasına bağlı olarak diğer kentsel unsurların inşasına girilmekteydi. Agora ya da Forum denilen mekânları bu kadar önemli kılan olguysa yerine getirdikleri işlevleriydi. Dini, ticari, adli ve sosyal birçok işlevi olan forumlar olmaksızın klasik anlamda bir kent tahayyül edilemezdi.

Atina agorası ve Roma'nın merkezi forumu olan Forum Romanum, agora/forum adlı yapının gelişimini takip etmek için oldukça iyi örnekler teşkil etmektedirler. Her iki kentte de bu mekânlar kentin merkezi konumundadırlar. Antik kentlerde birden fazla agora/forum yapısı bulunsa da kentin anıtsal merkezini oluşturan sadece bir meydan bulunmaktadır. Byzantion kenti de bu şekilde kurgulanmıştı. Acropolis denen kentin tepe noktasında bulunan ve çeşitli adlarla anılan merkezi bir agora ile kentin kuzeyindeki Haliç ile Boğazın birleştiği noktada bulunan Strategion adlı bir

¹ DBİA "Augusteion".

başka agora bulunmaktaydı. Merkez agora Thrakion ya da Zeuxippos olarak adlandırılmaktaydı. Tipik bir Yunan kentinde görülen tapınaklar, stoa, gymnasium ve diğer yapılar agorayı merkeze alan bir biçimde kurgulanmıştı. Kentin Roma egemenliğine girmesiyle birlikte Thrakion ya da Zeuxippos denilen merkezi agora dört tarafı revaklarla çevrilerek yeniden tefriş edildi. Bu hâlden dolayı kentin merkez agorasına artık Tetrastoon denilmeye başlandı. Dolayısıyla artık bir Yunan agorasından bir Roma forumuna dönüştürüldüğü düşünülebilir. Ancak kentin Yunan kimliği ve mimarisi tamamıyla terk edilmemiştir. Var olan kentsel kurgu korunmakla birlikte kentin Romalı kimliğini ortaya çıkaran yapılarla donatılmıştır. I. Constantinus, yeni kentini Byzantion'da kurmaya karar verdiğinde kentte büyük bir yapısal dönüşüm yaşamıştır. Roma kenti model alınarak oluşturulan bu yeni kentsel kurguda, Tetrastoon yine merkez noktayı teşkil etmiştir. Kentin açılışından sonra önceleri Tetrastoon denen meydan artık Augusteum olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Roma'nın kent devletinden bir imparatorluğa dönüşümünde yaşanan süreç içerisinde hiçbir zaman önemini yitirmeyen tek bir kent vardı. O da kurucu kent Romaydı. Yeni kurulacak başkent için elbette ki rol modeli olarak bu kent alınmalıydı. Çünkü kent için inşa edilen kamusal yapılar aynı zamanda kentin kurumlarını teşkil etmekteydi. Yüzyıllardır süre giden ve Roma Devletini meydana getiren gelenekler ile teamüller hep bu kamusal yapılar içerisinde oluşturulmuş ve sonraki kuşaklara bu yapılar sayesinde aktarılabilmişti. Roma kentinin kurgusu da Forum Romanum merkeze alınarak yapılmıştı. Yüzyıllar içerisinde ticari işlevlerinden arındırılarak daha törensel ve simgesel bir işleve sahip olmaya başlayan Forum Romanum, zamanla bir hafıza mekânı hâline geldi. Burası artık kentin anıtsal merkeziydi. Geçirdiği mimari dönüşümler esasen Roma Devleti'nin geçirdiği dönüşümlerin tezahürüydü. Krallıktan cumhuriyete geçildikten sonra bir senatoya sahip oldu. Cumhuriyetten imparatorluğa geçildikten sonra imparatoru yücelten yapılarla donatıldı. Tetrarşi döneminde imparatorluğun dört yöneticisini

teşhir eden heykellere ev sahipliği yapmaya başladı. Dolayısıyla Forum Romanum, Roma Devleti'nin geçirdiği siyasal, sosyal ve dini dönüşümlerin okunabildiği bir hafıza mekânıydı.

I. Constantinus'un başkenti Roma'dan kendi adıyla anılacak Constantinopolis'e taşınmasıyla birlikte bu işlevi Augusteum adlı kentin eski meydanı üstlenmiştir. Tıpkı Roma kentindeki anıtsal merkez gibi Augusteum da zaman içerisinde benzer bir hafıza mekânına dönüşmüştür. Bu araştırmayla Augusteum merkeze alınarak imparatorluğun geçirdiği dönüşümler ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Üç bölümden oluşan araştırmada ilk bölüm, kentin anıtsal merkezinin lokasyonunun tespitine, Yeni Roma denen Constantinopolis'in kuruluşuna ve Augusteum'a ayrılmıştır. Byzantion kentinde bulunan Thrakion, Tetrastoon ve Strategion adlı agoraların yerlerinin tespiti yapıldıktan sonra Tetrastoon denilen meydanın Thrakion ya da Zeuxippos adlı anıtsal merkezin Roma döneminde nasıl dönüştürüldüğü ortaya konmuştur. İlk bölümün devamında I. Constantinus'un yeni başkentini bir Hristiyan kent olarak değil Roma Devleti'nin teamüllerine sadık kalarak pagan bir kent olarak kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine bu bölümde araştırmanın konusu olan Augusteum'un adının nerden geldiği, içerisindeki mimari doku ve belleğinde taşıdığı tarihsel olaylara ışık tutulmaya çalışılmıştır. İmparatorluğun yaşadığı dini dönüşümde meydanların rolü üzerinde durulmuştur. Özellikle Nika ayaklanması sonrası Augusteum'un aldığı yeni görünümü ve arkasındaki mimari propaganda irdelenmiştir. Günümüze ulaşamayan anıt ve heykellerin kenti ziyaret eden seyyahların anlatılarına nasıl yansıdığı araştırılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümündeysen Augusteum'u saran kentsel örüntü ortaya konmaya çalışılmıştır. Kentin anıtsal merkezi olan meydanın etrafını saran kamusal yapılar ile sıkı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Esasen Augusteum'un bir bütünün merkez noktasını teşkil ettiği ortaya çıkarılmıştır. Başta Büyük Saray ve Senato olmak üzere Ayasofya, Basilica Stoa, Hipodrom

ve kentin ana arteri Mese ile kurduğu ilişkiyle bütünü en önemli parçası olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde, Augusteum adlı meydanın bir hafıza mekânı olarak hâlâ işlevini yerine getirdiği gösterilmektedir. Kent içindeki işlevi açıklandıktan sonra bir mekân sayesinde nasıl geçmişi hatırlayabildiğimiz irdelenmiştir. Bizi saran mekânlar olmaksızın zihnimizde anıların oluşmadığı gerçeğinden hareketle Augusteum'un bu benzersiz işlevi ortaya konmuştur.

Yapılan araştırmada birincil tarihi kaynakların yanı sıra günümüz araştırmalarına da yer verilmiştir. Yunanca ve Latince birincil kaynaklarda bu metinlerin çevirilerine değil orijinal metinlere sadık kalınmıştır. Dolayısıyla araştırma içinde geçen Yunanca ve Latince metinlerin tamamının çevirisi aksi ifade edilmedikçe araştırmacı tarafından yapıldığı anlaşılmalıdır. Ancak bütün terimlerin, özel adların yazımında Latince esas alınarak bu şekilde yazılmaya gayret edilmiştir. Antik kaynakların adları Yunancaysa bile Latinceleştirilmiş hâlleri verilmeye çalışılmıştır. Dipnotlar içerisinde sıklıkla kullanılan antik kaynakların kısaltılmasında yine eserlerin Latincelerini temel alan bir kısaltma sistemi uygulanmıştır.

Önemli kaynaklar arasında sayılabilecek seyyah anlatıları yine orijinal metinleri üzerinden yani İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi yazıldığı dillerde okunarak Türkçeleştirilmiştir. Seyahatnamelerdeki bilgiler antik anlatılarla kıyaslanarak Augusteum'un mimari dokusuna ilişkin çelişkiler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Günümüz çalışmaları arasında araştırmalar, monografiler, makaleler ve arkeolojik raporlar bir araya getirilerek bugün Ayasofya Meydanı denen alanın durumu ortaya konmuştur. Dolayısıyla sadece birincil kaynaklara değil günümüz araştırmalarına da yer verilmiştir. Bununla da kalınmayarak arkeolojik bulgular ve raporlar incelenerek kesin sonuçlara ulaşılmak hedeflenmiştir.

Tüm bu kaynaklar ve çalışmalar bilimsel metotlara sadık kalınarak incelenip yorumlanmaya gayret edilmiştir. Esas olarak Constantinopolis'in kuruluşundan Heraclius dönemine kadarki zaman dilimine odaklanarak Augusteum'un incelenmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde kökünü antik çağdan alan bir mekân üzerinden geç antik çağ hakkında araştırma yapılmıştır.

Bu araştırmayla geç antik çağın salt tarihi metinler üzerinden değil aynı zamanda anıtlar ve yapılar üzerinden dolayısıyla kent tarihi çalışmaları üzerinden okunabileceği de gösterilmek istenmektedir. Özellikle, tarih, sanat tarihi, topografya ve arkeoloji gibi çok disiplinli bir karaktere sahip bu çalışmayla geç antik çağda başkent Constantinopolis'te yaşanan siyasal, sosyal ve dini dönüşümler göz önüne serilmek istenmektedir.

BÖLÜM 1

1. Strategion, Thrakion ve Tetrastoon

Geleneksel olarak, Byzantion kentinin MÖ 7. yy'da Megaralı kolonistler tarafından kurulduğuna inanılır. Yine aynı geleneğe göre kentin *oikistes'i* (kurucu lider) ve *Heros Eponymos'u* (kente adını veren) *Byzas*tır. Ancak Byzantion kentinin kurulduğu yarımada'nın tarih öncesi dönemlerden itibaren iskân edildiği bilinmektedir. Tarihi Yarımada'da süregelen kazılarda elde edilen bulgular bölgenin ilk yerleşimini geç kalkolitik döneme (MÖ 4500-3500) tarihlendirmektedir.² Güneyi Propontis (Marmara Denizi), kuzeyi Khrysokeras (Haliç) ve doğusu Bosphoros Thrakios (İstanbul Boğazı) suları ile çevrilidir. Hem Propontis'i hem de Pontus Euxinus'u (Kara Deniz) kontrol eden stratejik konumu eski çağ yazarları tarafından da sıkça dile getirilmiştir.³ Ortasında yükselen doğal tepe oldukça hâkim bir konuma sahiptir. Üzerinden geçen derelerin getirdiği alüvyonlar nedeniyle kıyı girintileri zamanla dolan yarımada, tarihi boyunca kesintisiz imar faaliyetlerine tanıklık etmiştir. Geçirdiği yangın ve deprem gibi afetlerle yıkılan yapıların üzerlerine yenilerinin inşa edilmesiyle tepenin zemin kotu da sürekli yüksele gelmiştir.

Byzas tarafından kurulduğuna inanılan Byzantion kentinin kapladığı alan yaklaşık olarak 35 *stadiaydı*.⁴ Merkezini hâkim bir tepenin teşkil ettiği kent aslında tipik bir Yunan *polis'i*ydi. Yüksek bir tepe etrafına teraslar hâlinde inşa edilmiş ve çok güçlü surlarla tahkim edilmişti.⁵ Hemen her *polis'te* görülen gymnasium, strategion, prytaneion, bouleuterion, balaneion/thermos (hamam), theatron (tiyatro) ve agora (çarşı/meydan) gibi çeşitli kamu yapıları Byzantion'da da bulunmaktaydı. Khrysokeras üzerinde *Neorion* ve *Prosphorion* adında iki liman sahipti.⁶ Athena Ekbasia ve Poseidon'a adanmış iki tapınak

² Şevket Dönmez, "The Prehistory of the Istanbul Region: A Survey." *ANES* 43 (2006): 242.

³ Hdt. 4. 144. 1-2; Polyb. 44.1-11; Strab. 7.6.2; Tac. *Ann.* 12.63; Ovid. *Tri.* 1.10.31-2; Himer. *Or.* 62.3.

⁴ Dion. Byz. 6. Dionysios Byzantios'un verdiği 35 *stadia* yaklaşık olarak 6,3 km'ye denk gelmektedir.

⁵ Paus. 4.31.5; Cass. Dio. 74.10.1-6.

⁶ Dion. Byz. 11; Cass. Dio. 74.10.5; Xen. *An.* 7.1.20; Steph. Byz. *Ethnika*, *Ethnika* s.v. "Bosporos".

bu limanların doğusuna inşa edilmişti. İnanişre göre; Megaralı kolonistler Bosphorus Akra'da (Sarayburnu) karaya çıkmışlar ve bu zaferi onlara bahşeden Athena (Ekbasia; Karaya vardıran) için bir sunak inşa etmişlerdi.⁷ Poseidon'un hem kentin kurucusu Byzas'ın babası olduğuna hem de kentin güçlü surlarının inşasına yardım ettiğine inanıldığından Athena sunağının hemen yanına onun için bir tapınak inşa edilerek onurlandırılmıştı.⁸

Acropolis de denilen kentin en yüksek noktası aynı zamanda kentin en önemli kısmıydı. Günümüz Topkapı Sarayı'nın alanı içerisinde bulunan acropolis tepesi üzerinde üç *temenos* (kutsal alan) yer almaktaydı. Artemis, Aphrodite ve Apollon'a adanmış üç temenos kentin kuruluşundan itibaren var olan kült alanlarıydı.⁹ Herodotos'a göre; kentte bir de Dionysos tapınağı bulunmaktaydı.¹⁰ Byzantion kentinin üç tane de agoraya sahip olduğu ileri sürölmektedir. Bunlardan ilki Prosphorion ve Neorion limanlarının yakınındaki *Strategion* adlı agoraydı.

⁷ Dion. Byz. 8.

⁸ Dion. Byz. 8. *Patria* 1.10.

⁹ Dionysos Byzantios bu tapınaklardan bahsetmez. Malal. *Chron.* 12.20; *Chron. Pasch.* CCXLIII.

¹⁰ Hdt. 4.87.2.

1.1 Strategion

Kentin limanlarına çok yakın bir alanda bulunan strategion hem idari hem de ticari işlevleri yerine getiren önemli bir kamusal alandı.¹¹ Agora, adını burada görev yapan *strategos* adlı yüksek rütbeli idarecilerden almaktaydı.¹² Bu alana yakın bir yerde Byzas'ın Aias ve Achilles sunaklarını inşa ettirdiğine inanılmaktaydı.¹³ Hem 6. yy. dan vakanüvis Ioannes Malalas hem de 7. yy. dan *Chronicon Paschale* denilen vakayiname bu alanın adını Alexander Magnus'la (Büyük İskender) ilişkilendirmişlerdi. Bu kaynakların anlatılarına göre; Alexander, Asia'ya geçmeden bu alanda askerleriyle talim yapmıştı.¹⁴ Bu nedenle de alana *Strategion* denilmiş olduğunu iddia ederler. *Chronicon Paschale* ayrıca hem strategion'un hem de praetorium'un Alexander tarafından inşa edildiğini fakat ikisinin de sonradan Septimius Severus (193-211) tarafından onarıldığı bilgisini vermektedir.¹⁵ Ancak Alexander'ın Asia'ya Bosporus'tan değil Hellespontus'tan (Çanakkale Boğazı) geçtiği bilinmektedir.

Bununla birlikte kaynaklardan bir büyük (τὸ μέγα στρατήγιον) bir de küçük (τὸ μικρόν στρατήγιον) olmak üzere iki strategion olduğu bilgisi edinilmektedir.¹⁶ Bizans tarihçisi Cyril Mango, küçük strategion'un büyüğünün bir ticari uzantısı olduğunu iddia etmektedir.¹⁷ I. Constantinus döneminde kentin genişletilmesiyle strategion da elden geçirilmişti. Bu alanda Constantinus'un elinde haç tutar hâlde at üzerinde tasvir edildiği bir heykeli bulunmaktaydı.¹⁸ Kilise tarihçisi Socrates'e göre; bu heykel bahsi geçen

¹¹ Malal. *Chron.* 12.20; 13.8; *Chron. Pasch.* CCXLIII.

¹² Patria 1.43; Murat, Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler* (İstanbul: Odin Yayıncılık, 2010), 370.

¹³ Patria 1.14.

¹⁴ Malal. *Chron.* 8.1; *Chron. Pasch.* CCXLIII. Büyük İskender'in Byzantium'u ziyareti söylencesi hakkında bkz: Albrecht Berger, "Alexander der Große am Bosporus" Şurada; Claudia Sode ve Sarolta Takács ed., *Novum Millennium: Studies on Byzantine History and Culture, Dedicated to Paul Speck* (London: Routledge, 2017): 13-20.

¹⁵ Malal. *Chron.* 12.20; *Chron. Pasch.* CCXLIII; *Suda* 4.Σ.181.

¹⁶ Büyük Strategion için bkz; Par. 87, 151; Küçük Strategion için bkz: Par. 87.

¹⁷ Cyril Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate," *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000), 192.

¹⁸ Cedr. I. P 322.

sütunun hemen yanındaydı. Sütunun üzerine Constantinus'un Constantinopolis'i *Yeni Roma* olarak isimlendirdiği bilgisini veren bir de kaide asılıydı.¹⁹ 4. yy. dan hatip Themistius da *Orationes* (söylevler) koleksiyonunda "içerisinden denizin aktığı ve agoraların ortasındakileri sardığı, kapıların içindeki limanlar" betimlemesiyle, limanlara çok yakın ve iç içe geçmiş iki agoraya dolayısıyla büyük ve de küçük strategion'a işaret etmiş olmalıydı.²⁰ Strategeion'un ayrıca bir tripod'a ev sahipliği yaptığı yine bize ulaşan bilgiler arasındadır. 8. yy. dan patriografik bir eser olan *Parastaseis*'e göre; bu tripod Büyük İskender'e, 11. yy. da eser vermiş vakanüvis Cedrenus'a göre; Hecate'ye aitti.²¹ Hecate (Ay, gece ve kapıların Tanrıçası) Byzantionlular için çok saygın bir tanrıçaydı. Kent, Alexander'ın babası II. Philippus tarafından bir gece yarısı kuşatıldığında tanrıça sağladığı ay ışığıyla kentin kurtuluşuna yardımcı olmuştu.²² Bu olaydan dolayı tanrıçanın *epithetos*larından (sıfatlarından) biri Phōsphoros (ışık taşıyan/saçan) oldu. Tanrıça, sonradan kent için basılan sikkelerde hilal ve yıldız şeklinde resmedilmeye başlandı.²³

Strategion, I. Theodosius (379-392) döneminde bir kez daha elden geçirilmiş ve bir Roma forumu olarak yeniden kurgulanmış olmalıydı.²⁴ Zira 5. yy. a ait bir kaynak olan *Notitia Urbis Constantinopolitanae* başlıklı yapı listesinde "İçerisinde Theodosius Forumu'nu ve bir dikdörtgen *Thebae* (Teb) obeliskini barındıran Strategion" bilgisi verilmektedir.²⁵ *Notitia*'da bahsi geçen obelisk'in günümüzde Sultanahmet Meydanı'nda bulunan dikilitaşın kırılan kısmı olması olasılık dahilindedir. Burada bahsedilen Theodosius Forumu'yla Mango'nun da öne sürdüğü gibi küçük strategion'a işaret edilmekteydi.

¹⁹ Socr. *HE* 1.16.1. Ayrıca bkz; Gilbert Dagron, *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451* (Paris: Presses Universitaires de France, 1974.): 45.

²⁰ Them. *Or.* 4.60 d.

²¹ Par. 69; Cedr. I. P 322.

²² *Patria* 1.25.

²³ Oğuz Tekin, *Byzas'tan I. Constantinus'a kadar Eskiçağ'da İstanbul* (İstanbul: Ege Yayınları, 2005): 32.

²⁴ Albrecht Berger, *Konstantinopel: Geschichte, Topographie, Religion* (Stuttgart: Hiersemann, 2011): 80.

²⁵ Not. 234 (Reg. V). "Strategium, in quo est forum Theodosiacum et obeliscus Thebaeus quadrus"

Küçük strategion aynı zamanda I. Leo'nun (467-474) bir heykeline ev sahipliği yapmaktaydı.²⁶ Bu durum I. Leo'nun meydanın tadilatına ya da tezyinatına katkı sağlamış olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Kaynaklardan edinilen bilgilere göre; meydanda başka birçok heykel bulunmaktaydı. 6. yy. dan vakanüvis Marcellinus'a göre; meydanda kentin Tyche'sinin bir heykeli vardı. Elinde *Cornucopia* (boynuz biçimli bir kap) tutan heykel, bir kemer üzerine yerleştirilmişti. Geçirdiği bir yangında kollarından birini kaybeden heykel, sonradan derhâl onarılmıştı.²⁷ Hem Tyche heykeli hem de tripod III. Michael'in (856 to 866) taht naibi Bardas tarafından ortadan kaldırılmıştı.²⁸ Tyche'nin üzerinde durduğu tak daha ileriki zamanlarda *Urbicius Tak'ı* olarak adlandırılacaktı.²⁹

Strategion'dan kentin merkezine doğru uzanan yamaçta birçok malikâne bulunmaktaydı.³⁰ Bu evler tıpkı Ephesus'taki yamaç evleri gibi kentin limanına bakmaktaydılar. Bunlardan biri de yukarıda adı geçen Patricius Urbicus'a ait olardı.³¹ Strategion, etrafında bulunan hamamlar, kiliseler, dükkanlar ve kamusal yapılarla kentin en yoğun ve işlek bölgelerinden biriydi. ³² Patria'dan edinilen bilgiye göre; bu alanda I. Constantinus tarafından kurulan bir hapishane bulunmaktaydı. Hapishane, İmparator Phocas (602-610) onu başka bir yere taşıyınca kadar burada hizmet vermişti.³³ Hem kentin limanlarına olan yakınlığı hem de kentin *horrea*'sına

²⁶ Patria 2.61.

²⁷ Marc. Com. 510.

²⁸ Patria 2.61.

²⁹ Patria 1.52.

³⁰ Albrecht Berger, "Zur Topographie der Ufergegend am Goldenen Horn in der byzantinischen Zeit." *Istanbul Mitteilungen* 45 (1995):162; Ken Dark, "The Eastern Harbours of Early Byzantine Constantinople." *Byzantion* 75 (2005): 159.

³¹ Patria 3.22; *PLRE* 1.983. "Urbicius 1"

³² *Synax. CP.* 154, 282, 327, 414, 819, 886; Nigel Westbrook, "Notes towards the Reconstruction of the Forum of the Strategion and its Related Roads in Early Byzantine Constantinople." *Journal of the Australian Early Medieval Association* 9 (2013): 11. Bu bölgede bulunan kiliseler: Aziz Epiphanius, Aziz Philemon, Persia'lı Aziz Anastasius, Aziz Sabas, Aziz Photius ve Anicetus, Aziz Andreas kiliseleri. Not. 234 (Reg. V). Bölgede bulunan hamamlardan en ünlüsü Achilleus hamamıydı. Thermas Honorianas ve Thermas Eudocianus da diğer iki hamamdı.

³³ Patria 3.13.

(tahıl depoları)³⁴ bitişik konumu strategion'un kent için ne denli önemli bir ticari alan olduğunu göstermektedir. Bu yoğun ticari alan iki tane de *macella*'ya (et ve balık pazarı) ev sahipliği yapmaktaydı.³⁵ Hellen, Roma ve Bizans dönemlerinde aralıksız faal olan bu meydan hakkında en son bilgiyi Manuel Chrysoloras'tan almaktayız. Chrysoloras, 1411'de İmparator II. Manuel Palaiologos'a (1391-1425) yazdığı bir mektupta, meydanın artık harap hâlde olduğunu aktarmaktadır.³⁶

Strategion ve kentin diğer önemli meydanları bir yol ağıyla birbirlerine bağlanmıştı. Sonradan *Makros Embolos* denilecek *Porticus Domninus* ya da *Maurianos Embolos* denilen bir alışveriş caddesi üzerinden kentin ana arterini oluşturan Mese'ye eklemelenmekteydi.³⁷ Marcellinus, II. Theodosius'un (408-450) 431'de meydana gelen bir tahıl kıtlığı esnasında mahiyetiyle birlikte strategion yakınlarındaki horrea'yı teftişe giderken aç kalmış halk tarafından taşla tutulduğunu anlatmaktadır.³⁸ VII. Constantinus Porphyrogenetus (913-959) tarafından yazdırılan *De Cerimoniis aulae Byzantinae* adlı Törenler Kitabında "imparatorların kente dönüşlerinde strategion'dan kente girmeyi tercih edebileceklerini ve bu durumda praefectus'un (kent valisi) kendisini burada karşılayacağı, ardından palatiuma doğru yürüneceği" bilgisi verilmektedir.³⁹ 11. yy. a tarihlenen *Azize Photeine'nin Mucizeleri* adlı hagiografik metinde kör bir öküzün strategion'dan Milium (Milion) anıtına çıkan yolda gözlerinin mucizevi bir şekilde nasıl düzeldiği aktarılmaktadır.⁴⁰ Bizans

³⁴ Not. 234 (Reg. V). Bu bölgede toplamda dört ambarın olduğu bilinmektedir. İlki zeytin yağının depolandığı Horrea Olearia, diğer üçü ise tahıl ambarları olan Horrea Troadensia, Horrea Constantiaca, Horrea Valentiaca'dır. Ayrıca bkz; Cyril Mango, *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIe siècles)* (Paris: E. De Boccard, 1985): 40. Marlia Mundell Mango, "The Commercial Map of Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 193.

³⁵ Not. 234 (Reg. V). "Macellos duos"

³⁶ Man. Chrys. *Comp.* 48; (PG 156, 48 A.)

³⁷ Theoph. AM 5887. Jonathan Bardill, *Brickstamps of Constantinople Volume I, II.* (New York: Oxford University Press, 2004.): 30. Arcadius (395-408), Porticus Domninus'u Forum Constantinus ile Forum Theodosius arasından kentin ana caddesi Mese'yi kuzey-güney aksından kesen bir alışveriş caddesi olarak inşa ettirmiştir.

³⁸ Marc. Com. 431.

³⁹ Cer. R497.

⁴⁰ Alice-Mary Talbot, "The Posthumous Miracles of St. Photeine" *Analecta Bollandiana* 112/1-2 (1994): 93.

İmparatorluğu'nun geç dönemlerine gelindiğinde adeta yeniden keşfedilen bu alan, zafer alaylarının başlangıç noktası olmuştu.⁴¹ II. Ioannes Comnenus (1118-1143) ve ardılı I. Manuel Comnenus (1143-1180) buradan başlattıkları zafer alaylarını bugünkü Alemdar caddesine denk gelen bir yol ile geçip, Augusteum ve Hagia Sophia'ya ulaşmışlardı.⁴² Tüm bu anlatılardan hareketle strategion ve kent meydanındaki agoranın bir yol ile birbirlerine bağlandıkları ortaya çıkmaktadır. Bu iki meydanı birbirine bağlayan yolun kentin en erken dönemlerinden beri var ola geldiği anlaşılmaktadır.

⁴¹ Ewald Kislinger, “Das Eugenios-Tor und die Östliche Via Triumphalis von Konstantinopel” Şurada: *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte: Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag* ed., Jörg Drauschke, Ewald Kislinger, Karin Kühtreiber, Thomas Kühtreiber, Gabriele Scharrer-LiškaTivadar Vida (Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2018): 729.

⁴² Michael Featherstone, “Palace and Procession in Byzantium” Şurada: Engin Akyürek ve Koray Durak ed., *Anatolia in the Byzantine Period* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021): 67-8.

1.2. Thrakion

Kentin merkezindeki agoraya *Thrakion* denmekteydi. Ancak arkeolog ve Bizans sanat tarihi uzmanı Franz Alto Bauer, *Strategion*'un Xenophon'un *Anabasis*'inde bahsi geçen *Thrakion* adlı meydanla aynı alan olduğunu öne sürmektedir.⁴³ Buna gerekçe olarak her iki alanın da askeri işlevleri olmasını göstermektedir. Xenophon'un *Hellenika* adlı eserinde Thrakion için evlerin olmadığı düz bir alan ve bu alana açılan *Thrakion* adında bir kapı olduğu bilgisi verilmektedir.⁴⁴ Plinius da "Byzantion'da *Thracia* denilen bir kapının yanında yedi kule olduğunu, bunların aldıkları sesi yükselterek yedi kez yinelediklerini ve Hellenlerin buna *echo* (yankı) dediklerini" aktarmaktadır.⁴⁵

Aslında kentin batısında birden fazla kapı olduğu görüşü de ortaya atılabilir çünkü kimi kaynaklarda *Thrakion Kapıları* ifadesi geçmektedir.⁴⁶ Ancak kaynaklarda geçen αἱ πόλαι (Tekil; ἡ πόλη) kapılar ifadesinin çoğul hâlde kullanılmasının nedeni kent kapılarının iki kanattan oluşmasından ileri gelmektedir. Bunun en bilinen örneği Atina Acropolisi'nin anıtsal giriş kapısı *Propylaia* (προπύλαια) sözcüğünün çoğul kullanımıdır. *Propylaia* sözcüğü aynı zamanda Tanrıça Hecate'nin sıfatlarından biriydi.⁴⁷ Patria'ya göre; tanrıçanın günümüzde Sultanahmet meydanına denk gelen yerde bir sunağı bulunmaktaydı.⁴⁸ Sınırların ve kapıların koruyucusu olduğuna inanılan tanrıçaya *Propylaia* (kapıların önünde) sıfatı verilmişti. Bu nedenle kentin kara tarafında bir ana giriş kapısı olduğu görüşü akla daha yatkın gelmektedir.

⁴³ Franz Alto Bauer, *Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike: Untersuchungen zur Ausstattung des Öffentlichen Raums in den Spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos*. (Mainz: Verlag, 1996.): 225-6.

⁴⁴ Xen. An. 7.1.24; Xen. Hell. 1.3.20.

⁴⁵ Plin. HN 36.23.

⁴⁶ Xen. Hell. 1.3.20; Cass. Dio.75.14.5; Zon. 13.3; Cedr. I. P 442.

⁴⁷ Sarah Iles Johnston, *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece* (Berkeley: University of California Press, 2013): 207.

⁴⁸ Patria 1.13.

Hellenika' da anlatılana göre; Peloponnesos savaşları esnasında Byzantion bir süre Peloponnesos birliği içinde yer almıştı. Bu yüzden kent içinde hatırı sayılır bir Peloponnesos askeri gücü bulunmaktaydı. Bir hainin *Thrakion* denen meydana açılan kapıyı gizlice açmasıyla Atinalı düşman komutan Alcibiades ve askerleri kente girmiş, Byzantionlular ilk önce kent meydanına gelip direnmek istemişlerse de kent düşmüştü.⁴⁹

Benzer bir anlatı Diodorus Siculus tarafından aktarılmaktadır. Diodorus'a göre; ordu liman yakınlarında konuşlanmıştı. Gece Alcibiades ile ordusu bir hainin yardımıyla merdiven kullanarak surlardan içeri girdi. Sonrasında olan bitenin fark eden Byzantionlular kent meydanına geldiler. Ancak teslim olmaktan başka seçenekleri kalmadığını anlamış ve taraf değiştirerek canlarını kurtarabilmişlerdi. Peloponnesos ordusundan birçok askerin ölmüş, kalanlarınsa Acropolis'teki tapınaklara sığındığını bu bilgilere eklemektedir.⁵⁰

Yukarıdaki kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılan Byzantionlular limanlara yakın *Strategion'* da konuşlanmışlardı. Olan bitenin farkına vardıklarında Alcibiades ve adamlarının ele geçirdiği kentin meydanına doğru hücum etmişlerdi. Bu durumda limanın hemen yanındaki *Strategion* ile *Thrakion* adlı meydanların aynı yer olma olasılığı ortadan kalkmaktadır. Böylelikle Thrakion'un kent surları ile Acropolis'teki tapınakların arasında kalan bir meydan olduğu tezi kuvvet kazanmaktadır.

Thrakion, adından da anlaşılacağı üzere Thraklarla ilişkiliydi. Plinius'a göre; Byzantion kenti önceden *Lygos* olarak bilinmekteydi.⁵¹ Günümüzde hem bu adın hem de Byzantion adının Thrak kökenli sözcükler olduğu kabul edilmektedir.⁵² Megaralı Yunanlılar burada bir koloni kurduklarında

⁴⁹ Xen. *Hell.* 1.3.20-21

⁵⁰ D.S. 13.67.1.7

⁵¹ Plin. *HN* 4.18.61.

⁵² Demetrius John Georgacas, "The Names of Constantinople" *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 78 (1947): 353. Raymond Janin, *Constantinople Byzantine: Développement urbain et répertoire topographique* (Paris: Institut français d'études byzantines, 1964):9-10.

kendilerinden önce bu alanda meskûn bulunan halkın adını bu meydana vermiş olmaları şaşırtıcı gelebilir. Çünkü Megaralı kolonistler zaman içerisinde konuştukları Dor lehçesiyle, kültleriyle, kurumlarıyla ve de adlarıyla Byzantion'a tam anlamıyla egemen olmuşlardı.⁵³ Ancak yerleşik Thrak kültürünün baskın karakteri Thrakion adının korunduğuna işaret etmektedir.

Kaynaklardan edinilen bilgiler bir araya getirildiğinde, Thrakion'a acropolisin batısında bulunan bir kapıdan geçilerek ulaşıldığı dolayısıyla bu meydanın kent surları içinde kaldığı anlaşılmaktadır. 27 kuleyle tahkim edilmiş kent surlarının Eugenius Kulesinden başlayıp strategion ve Achilleus hamamlarını takip ederek Milium (Milion) anıtına ulaştığı *Patria*'da anlatılmaktadır. *Patria*, ayrıca Milium anıtının yerinde eski zamanlarda Byzantion'un giriş kapısının bulunduğu bilgisini vermektedir.⁵⁴ Byzantion kentini çevreleyen sur sistemi üzerindeki 27 kuleden 7'si Thrakion kapısından denize uzanan hat üzerinde bulunmaktaydı.⁵⁵ İşte bu 7 kuleden biri acropolis'e çok yakın bir konumda inşa edilmişti. Bu kuleye Hercules (Heracles) kulesi denilmekteydi.⁵⁶ Yine bu mevkide Hercules'e adanmış bir koruluk olduğu bilgisine sahibiz.⁵⁷ Bu durumda Hercules kulesi adını Milium anıtına yakınlığıyla bilinen Hercules koruluğundan almış olmalıydı.

1953'te gerçekleştirilen Sultanahmet Adliyesi kazılarında MÖ 5. yy. a ait mezar buluntuları ortaya çıkarılmıştır.⁵⁸ Adliye binası Milium anıtına çok

⁵³ Louisa Loukopoulou ve Adam Laitar, "Propontic Thrace" Şurada; Mogens Herman Hansen ve Thomas Heine Nielsen ed., *A Inventory of Archaic and Classical Poleis* (New York: Oxford University Press, 2004): 916.

⁵⁴ *Patria* 1.52.

⁵⁵ *Patria* 1.52; *Suda* 1.B.588.

⁵⁶ *Scriptores Originum Constantinopolitarum*, 1.14. Preger bu kitapta alıntılacağı bir el yazmasında Hercules kulesinin acropolis'te bulunduğunu ancak bu kulenin *kynegion* denilen yapının yerine denk geldiğini 1.14. kısımla ilintili dipnotta aktarmaktadır.

⁵⁷ *Patria* 1.35.

⁵⁸ Rüstem Duyuran, "İstanbul Adalet Sarayı İnşaat Yerinde Yapılan Kazılar Hakkında İkinci Rapor/The Second Report on the Excavations carried out on the Site where the Palace of Justice of İstanbul is to be built" *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 6 (1953): Resimler Listesi/List of Illustrations; Resim/Illustration 18, 19, 20, 21. Ayrıca Bkz; İnci Delemen, "Bizantion: Koloni-Kent-Başkent" ed., Nazan Ölçer, *Bizantion'dan İstanbul'a: Bir Başkent'in 8000 Yılı* (İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2010): 56.

yakın bir yerde inşa edilmişti. Bu da kentin giriş kapısının hemen dışında bir necropolis (mezarlık) bulunduğuna işaret etmektedir. Necropolis alanı Thrakion kapısının önünden başlayıp günümüz Çemberlitaş'ına kadar uzanmaktaydı.⁵⁹ Kentlerin giriş kapısının önünde, yol boyunca necropolis bulunması Yunan kentleri için oldukça tipik bir durumdur. Birçok antik kentte görülebilen bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri Hierapolis antik kentinde karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında, Thrakion kapısının günümüzde yaklaşık olarak Milium Anıtına denk geldiği ve Thrakion Meydanının da Ayasofya ve önündeki düz alanda bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

⁵⁹ Nezih Fıratlı, "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri." *Belleten*, 29/114 (1965): 267.

1.3. Tetrastoon

Thrakion adlı bu düz alanda Septimius Severus (193-211) döneminde dört tarafı sütunlarla (tetrastoon) çevrili bir forum oluşturulduğunu bilmekteyiz. Septimius Severus'un iktidarında meydana gelen olaylar ve sonrasında Severus'un kentteki imar faaliyetleri kentin tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

Septimius Severus ile Pescennius Niger arasında 193-194 yılları arasında cereyan eden iç savaşta, Byzantion kenti Pescennius Niger'in yanında yer almıştı. Niger'in öldürülmesinden sonra bile kent Septimius'a teslim olmamıştı. Yaklaşık iki buçuk yıl (193-196) boyunca kuşatmaya direnen kentte açlık baş gösterince sonunda teslim olmak zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Septimius, kente o kadar öfkelenmişti ki kentin surlarını ve neredeyse bütün kamu yapılarını yıktırmıştı.⁶⁰ Ayrıca Byzantion'un kent statüsünü de elinden alarak onu Perinthos'a (Marmara Ereğlisi) bağlı bir köy hâline dönüştürdü.⁶¹ Bununla da yetinmeyen Septimius, kentin adını *Polis Antonina* olarak değiştirdi.⁶² Antonina adı sonradan Caracalla olarak bilinecek oğlu Antoninus'tan gelmekteydi. Caracalla beş yıl sonra babasını kentin ihyası konusunda ikna etti. Böylelikle Severus kentin yazgısını ve çehresini değiştirecek kapsamlı bir imar faaliyetine girişti.

Severus'un Byzantion'da gerçekleştirdiği imar faaliyetleri konusunda bilgi veren en erken kaynak ise Zosimus'un *Historia Nova'sıdır*. Zosimus, Constantinus'un imar faaliyetlerinden önce kentte Tetrastoon adlı büyük bir agora olduğunu aktarır.⁶³ Miletuslu Hesychius'a göre; Hercules'in Diomedes'in atlarını burada ehlileştirdiğine inanıldığı için Hercules koruluğu olarak bilinen alandaki Zeus Hippios sunağının yakınına Severus büyük bir

⁶⁰ Hdn. 3.6.9.

⁶¹ Cass. Dio. 74.10-14; Hdn. 3.6.9; Zos. 1.8; Patria 1.34.

⁶² Hist. Aug. Caracalla 1.7.

⁶³ Zos. 2.31.

hamam inşa ettirmişti. Dioscuri'ye adanan bölgeye de bir circus (hippodrom) yaptırmıştı.⁶⁴

Malalas'da da Hesychius'un anlatısını farklı ayrıntılarla aktarmaktadır. O, Zeuxippos Hamamını, Helios Tapınağını ve circus'u Severus'a atfetmektedir. Malalas, Severus'un Byzantion'daki imar faaliyetlerini şu şekilde aktarmaktadır;

Tetrastoon'un ortasında Helios'un (Güneş Tanrısı) tunçtan bir heykeli bulunmaktaydı. Bu yüzden Severus buraya Zeuxippos denilen bir halk hamamı inşa etti. Heykelin kaidesinde güneşin mistik adı "atlara boyunduk geçiren" (Zeuxippos) yazmaktaydı ki bu Thrakların *Helios* (Güneş) dediği tanrıydı. İmparator hamama *Severion* adını verdiyse de bu ad artık kullanılmamaktadır. Severus, hamamını ortasında Helios'un heykelinin durduğu Tetrastoon'a eklemişti. Buna karşılık olarak acropolis'te Artemis ve Aphrodite tapınaklarının yakınına Helios'a adanmış bir sunak ya da tapınak inşa ettirdi. Helios'un heykelini Tetrastoon'dan alarak bu tapınağın üzerine yerleştirdi.⁶⁵

Malalas'ın çağdaşı Ioannes Lydus, *De Magistribus* adlı eserinde *Zeuxippos* denilen agoranın adını Kral Zeuxippos'tan aldığını ve onun önderliğinde Megaralıların MÖ 628'de Byzantion'a yerleştiğini aktarmaktadır.⁶⁶ Yine bu eserinde "halka açık hamam Severion, Roma İmparatoru Severus'a ithafen" şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır. *De Mensibus* adlı eserindeyse "Severus bir hamam inşa etti. Hemen yanındaki alanın Dioscuri'ye adandığını görünce orada bir circus inşa etti" bilgisini bize sunmaktadır.⁶⁷

⁶⁴ Hesych. 1.37. Diomedes'in atları: Hercules'in on iki görevinden biri de Diomedes'in insan yiyen vahşi atlarını yakalayıp getirmesidir. Dioscuri: Mükemmel binici olan ikiz üvey kardeşler Castor ve Pollux. Söylenceye göre Zeus onlara sonsuz yaşamı bahşetmiş ve onları ikizler takımyıldızına (Gemini) çevirmiştir.

⁶⁵ Malal. *Chron.* 12.20.

⁶⁶ Lyd. *Mag.* 3.70.

⁶⁷ Lyd. *Mens.* 1.12.

Chronicon Paschale de Severus'un inşa faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Malalas'ın anlatısına çok benzer bilgiler şöyledir;

“Severus, Zeuxippus denilen halk hamamını inşa etti. Tetrastoon'un ortasında Helios adının yazılı olduğu tunçtan bir Güneş heykeli vardı. Thraklar bu alana Helios'un yeri demektedirler. İmparator bu yapının *Severion* olarak adlandırmasını emretti ancak Byzantionlular bu yapıya ilk adından ötürü Zeuxippus dediler. İşte böylece Helios'un heykelinin olduğu Zeuxippus Tetrastoon'u meydana getirdi. Severus iki öksüz kardeşten evler ve bahçeler satın aldı ve bu evleri yıktırarak hippodrom'u buraya inşa etti.”⁶⁸

Severus'un Byzantion'daki inşa faaliyetleri ilişkin bilgiler birçok başka kaynakta karşımıza çıkmaktadır.⁶⁹ Bununla birlikte Mango, Roma ve Bizans kaynaklarının birçok yapıyı Severus'a atfetmesi konusuna ihtiyatla yaklaşılması taraftarıdır.⁷⁰ Ancak kentin MÖ 3. yy. da büyük bir kentsel dönüşüm geçirdiği çok açıktır. Surları yıktırılmış olan kent bu dönemde tekrar surlarla çevrilmişti.⁷¹ Miliun anıtının yakınından geçen eski kent suru daha batıya çekilmiş ve kent günümüz Çemberlitaş'ına kadar genişletilmişti. Acropolis'te bulunan Aphrodite tapınağının karşısına bir theatron (tiyatro) ve Artemis tapınağı yakınlarına da bir kynegion (köpek yarışlarının yapıldığı alan) inşa edildi.⁷² Yine bu imar faaliyeti kapsamında kente üç tane porticus (revaklı cadde) eklendi. Bunların en ünlüsü Miliun (Mese) adlı caddeydi.⁷³

⁶⁸ *Chron. Pasch.* CCXLIII.

⁶⁹ Zos. 2.31; Hesych. 1.37; Malal. *Chron.* 12.20; Lyd. *Mag.* 3.70; Lyd. *Mens.* 1.12; *Chron. Pasch.* CCXLIII; Par. 73; Patria 1.39-40; Suda 4.Σ.181; Sym. Logoth. 69; Cedr. I. P 252; Const. Man. *Comp. Chron.* 2265; Mic. Gyl. *Ann.* 450.

⁷⁰ Mango, antik kaynakların Severus ile ilişkilendirdiği yapılara dikkatle yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Bkz; Cyril Mango, “Septime Sévère et Byzance” Şurada; *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 147/2 (2003): 608. Ayrıca bkz; Dagron, *Naissance* 15.

⁷¹ Zos. 2.30.2-4; Suda 4.Σ.181.

⁷² Const. Rhod. 89. 258; Malal. *Chron.* 12.20; 13.8; *Chron. Pasch.* CCXLIII; Cedr. I. P 252; Not. 241 (Reg. XIV); Par. 27-28; Patria 2.24; Theoph. AM 5887; Niceph. 42, 57, 83, 84; Sym. Logoth. 69; Suda 4.Σ.181. Günter Martiny, “The Great Theatre, Byzantium.” *Antiquity* 12/45 (1938): 91. Akropolis'in Marmara Denizine bakan yamaçlarında inşa edilen Theatron ve Kynegion, bugün Topkapı Sarayı Matbah-ı Âmire binasının altında bulunmaktadır. Kynegion, av oyunlarının düzenlendiği bir alandı. Sonraki dönemlerde burası suçluların idamı için kullanılan bir alana dönüşmüştü.

⁷³ Zos. 2.30.2.

Severus, Byzantion’u bir Roma kentine dönüştürmekteydi. Bu durum kente inşa ettiği circus (hippodrom), thermae (imparatorluk hamamı), porticus (revaklı cadde) gibi yapılardan kolaylıkla anlaşılabilir. Zira ele geçirilen kentlere circus ve thermae yoluyla Romalı yaşam tarzı sunulmaktaydı. Severus’a atfedilen diğer bir yapıysa *Tetrastoon* denilen forumdu. Büyük bir agora yapısının Severus’tan önce de kentte var olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Ancak Severus, bu yapıyı genişletip tekrardan kentin kullanımına sunmuştu. Zaten forum yapısını merkeze almayan bir Roma kent kurgusu da tahayyül edilemezdi.

Severus benzer bir imar faaliyetini doğduğu kent Leptis Magna’da da uygulamıştı. Uzun revaklı bir caddenin yanı başında büyükçe bir forum ve ona bitişik bir *basilica* yapısı inşa ettirmişti.⁷⁵ Basilica içerisine imparatorluk kültürüne ait bir de tapınak eklemişti. Yolların birleştiği noktaya da *quadrifrons* (tetrapylon) yani dört sütunlu bir tak yaptırmıştı.⁷⁶ Bu mimari kurgunun bir şablon olarak Byzantion’a da uygulandığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla *porticus* (revaklı caddeler), *basilica*, *milium* adlı *quadrifrons* ve *tetrastoon* denen forum da Severus tarafından inşa edilmişti.⁷⁷ Bu mimari şablona göre; Severus, forum içerisine kendisi için bir kült tapınağı da inşa ettirmiş olmalıydı.⁷⁸ Çünkü imparator kültürüne ait tapınaklar kentlerde mümkün olan en prestijli alanlara konumlandırılmaktaydı.⁷⁹ Yeni forum da kentin en mühim noktasıydı. Severus, daha önce bu alanda bulunan Helios kültürüne ait heykeli

⁷⁴ Albrecht Berger, “Die Altstadt von Byzanz in der vorjustinianischen Zeit.” Şurada: Albrecht Berger ed., *Varia II (Poikila byzantina 6)* (Bonn: Habelt, 1987): 24.

⁷⁵ Severus’un Leptis Magna’daki inşa faaliyetleri için bkz; David J. Mattingly, *Tripolitania* (London: B.T. Batsford, 1995): 200-1; Fikret Yegül ve Diane G. Favro, *Roman Architecture and Urbanism: From the Origins to Late Antiquity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019): 525-534.

⁷⁶ Bryan Ward-Perkins, “Severan Art and Architecture at Leptis Magna.” *The Journal of Roman Studies* 38/1-2 (1948): 59-80

⁷⁷ Severus’un kentte inşa ettiği yapılar için bkz; Sarah Bassett, *The Urban Image of Late Antique Constantinople* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004): 19. Ayrıca bkz: Vanya Lozanova-Stantcheva, “Byzas, Zeuxippos Helios and the Re-Foundation of Byzantion.” *Orpheus: Journal of Indo-European and Thracian Studies* 18 (2011): 39-48.

⁷⁸ Mango, “Septime Sévère et Byzance.” 607.

⁷⁹ Simon Price, *Rituals and Power: the Roman Imperial Cult in Asia Minor* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009): 136.

de bu yüzden kaldırtmış olmalıydı. Böylelikle tıpkı Leptis Magna'da olduğu gibi imparator kültü Byzantion'a da taşınmış olacaktı. Görüldüğü üzere Severus dönemi tipik Roma kent kurgusunda merkezde bir forum ve içerisinde imparator kültüne ait bir tapınak bulunmaktaydı. Bitişğine iliştirilen basilica ile forumun oluşturduğu kentsel nüvenin etrafı porticus, quadrifrons, thermae ve circus gibi yapılarla çevrelemekteydi. Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Roma kentlerinin neredeyse tamamında aynı kentsel kurgu gözlemlenmektedir. Bu durumda kentte var olan *Thrakion* adlı agoranın Severus tarafından revaklarla çevrilip büyük bir forum yapısına dönüştürüldüğü kesinlik kazanmaktadır. Kentin tarihsel topografyasına önemli katkılarda bulunan Raymond Janin, sonradan üzerine Augusteum'un inşa edileceği Tetrastoon'u *Thrakion* adlı meydanın biraz güneyine konumlandırmaktadır.⁸⁰ Mango da Janin ile aynı görüşü savunarak Augusteum'un Tetrastoon'un üstüne inşa edildiğini ileri sürmektedir.⁸¹

Kaynaklardaki yetersiz ve muğlak bilgiler nedeniyle kentte üç agora olduğu öne sürülmüştür.⁸² Yine arkeolojik verilerden bağımsız olarak salt kaynakların bilgilerine dayandırılan bazı varsayımlar da ortaya atılmıştır. Yukarıda bahsi geçen Strategion ve Thrakion meydanlarının aynı yer olduğu bu varsayımlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak hem birincil kaynaklar hem de arkeolojik kazılarda elde edilmiş sonuçlar bir arada yorumlandığında Byzantion kentinde üç değil iki agora olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri liman bölgesinde bulunan Strategion'dur. İkincisiyse günümüzde Ayasofya'nın bulunduğu alana denk düşen Thrakion'dur. Thrakion, Severus döneminde dört tarafı sütunlarla çevrilerek büyük bir forum kimliği kazanmıştır. Bu sebeple de meydanı tanımlayan Thrakion adı zamanla Tetrastoon'a dönüşmüştür. Bu araştırmanın konusu olan Augusteum Meydanı'nın

⁸⁰ Janin, *Constantinople Byzantine* 14.

⁸¹ Mango, *Brazen House* 43.

⁸² Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi." Şurada; *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyyatı I: Türk Tarih Kurumunda Yayınlanmış Çalışmaları* ed., Sema Doğan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015):756-7.

Thrakion'un mu yoksa Tetrastoon'un alanına mı inşa edildiği sorusu önemini kaybetmektedir. I. Constantinus'un Augusteum'u önceden Thrakion denilen ve sonradan Tetrastoon'a evirilen meydanın bulunduğu alana inşa ettiği ortaya çıkmaktadır.

2. Yeni Roma

2.1. Kuruluşu

Septimius Severus ile Pescennius Niger arasında cereyan eden iç savaşta kaybeden tarafı seçen Byzantion kenti, benzer bir talihsizliği I. Constantinus zamanında da yaşamıştı. I. Constantinus ile Licinius arasındaki mücadelede kaybedecek taraf olan Licinius'un yanında yer almıştı. Bu ikili arasındaki güç mücadelesine giden yol Diocletianus tarafından tesis edilen tetrarchia (dörtlü) yönetim sistemiyle başlamıştı.

Severus Hanedanı'nın son üyesi Severus Alexander'ın tahttan indirilmesiyle birlikte Roma İmparatorluğu *Üçüncü Yüzyıl Krizi* de denen (235-284) bir askeri anarşi dönemine girmiş oldu. Bu dönem de imparatorluk siyasi, askeri ve ekonomik açıdan büyük bir çöküş yaşadı. Komutanlar tahtı ele geçirmek için adeta yarış içindeydiler. Taht ele geçirilse bile Rhenus (Ren) ve Danubius (Tuna) boylarındaki barbar halklarla mücadele ve daha da zor olanı; Perslere karşı doğu sınırının korunması görevleri vardı. Bu, tek bir kişinin sevk ve idare edemeyeceği kadar büyük bir işti. Üçüncü yüzyıl krizi boyunca sık aralıklarla tahta çıkan imparatorlar başkent Roma'dan ziyade sınır hatlarına yakın yerlerden imparatorluğu yönetmekteydiler. Roma kentinin stratejik olarak önemli Rhenus ve Danubius boylarıyla doğudaki Sasani sınırına olan uzaklığı onun artık başkent olarak işlevini sınırlandırmaktaydı.

Askeri anarşi dönemine son veren Diocletianus, bu sorunlara kalıcı bir çözüm getireceğini düşündüğü yeni bir yönetim sistemini yürürlüğe koydu. *Tetrarchia* denen bu yeni sistemde, imparatorluk yönetimi iki Augustus'un arasında paylaşılarak onlara yardımcı olacak iki de Caesar atanmıştı. Ancak bu sistem de iç barışı sağlamada pek etkin olamamış, kısa süre içinde bir dizi iç savaş patlak vermişti. Bu savaşların sonunda imparatorluk Constantinus ve Licinius arasında paylaşıldı. Fakat çok geçmeden Constantinus ve Licinius da savaşa tutuştu. Licinius, 323 yılında Adrianopolis'teki savaşta Constantinus'a

yenildi. Bunun üzerine daha önce Maximinus Daia ile yaşadığı mücadeleden de üs olarak kullandığı Byzantion'a sığındı.⁸³ Sığındığı kent kuşatılıp donanması yok edilince de buradan Chalcedon'a geçti.⁸⁴ Bir kez daha Constantinus'a meydan okuyan Licinius, Chrysopolis muharebesinde (324) rakibine yenildi.⁸⁵ Bunun üzerine Licinius Nicomedia'ya kaçtı. Böylelikle tetrarchia sistemi fiilen sonlanmış ve I. Constantinus Roma'nın yegâne imparatoru olarak kalmıştı.

Tetrarchia döneminde imparatorluğun dört yöneticisi de ikamet ettiği kenti bir başkent olarak imar etmekteydi. Diocletianus; Nicomedia'da (İzmit), Maximianus; Mediolanum'da (Milan), Constantius Chlorus; Augusta Treverorum'da (Trier), Galerius; Sirmium'da ikamet ediyorlardı. Bu kentlerin hepsi de stratejik konumlarından dolayı seçilmişlerdi. Bu dört kent, sorunlu bölgelere yakın ancak askeri ve lojistik açıdan da ikmalin kolay sağlanacağı konumlara sahiptiler. Dolayısıyla 284'te Maximianus başkentini yetki alanı içinde bulunan Roma'dan Mediolanum'a taşıdığına Roma daha çok sembolik bir başkente dönüşüyordu. Zaten Roma kenti de çoktan *Pars Orientalis*'in büyük kentlerinin sosyal, ekonomik ve entelektüel düzeyinin gerisinde kalmıştı. Ayrıcalıklar, zenginlikler ve askeri odak istikrarlı bir biçimde Roma'dan bu kentlere doğru kaymaktaydı. Doğu hem demografik açıdan hem de ekonomik kaynakları açısından imparatorluğun batısından çok ilerideydi. *Vicennalia* (İktidarının 10. Yılı) kutlamaları için 326'da Roma'ya yaptığı ziyaret İmparator Constantinus'u hayal kırıklığına uğrattı. Çünkü o da kendinden önceki imparatorlarla aynı nedenlerle Roma'yı kalıcı başkent olarak kullanmaya niyetli değildi.

Tetrarchia dönemindeki diğer imparatorların yaptığı gibi o da kendi başkentini kurmak için harekete geçti. Thessalonica, Ilium (Troia) ve Nicomedia gibi kentleri düşündüyse de yeni başkentini kurmak için

⁸³ Lact. *De Mort.* 45.1-5.; Exc. Vales. 6.25-27.

⁸⁴ Aur. Vict. 41.8-9.

⁸⁵ Zos. 2.23-26; Socr. *HE.* 1.4.2.

Byzantion kentini seçti.⁸⁶ Bu kararı almasının nedenleri arasında Byzantion kentinin Licinius'un ikametgahlarından birisi olması gösterilebilir. Çünkü Roma'daki rakibi Maxentius'u yendiğinde de onun kentteki anısını yok etmeye çalışmıştı. Son rakibinin bertaraf edilmesiyle en büyük zaferini kazanan Constantinus, bu zaferi taçlandırarak bir *Nicopolis* (zafer kenti) kuracak ve bu onun *tropaeum*'u (zafer anıtı, Yunanca; tropaion) olacaktı.⁸⁷

Byzantion, 73 yılında Vespasianus'un imparatorluğa kattığı küçük bir kentti ancak hem doğuya hem de batıya uzanan mükemmel bir ulaşım ağının üzerindeydi. Ayrıca lojistik açıdan bu kentin ikmal hattı kara yolu üzerinden kesilse bile ihtiyaç duyduğu gereksinimleri deniz yoluyla da karşılanabilirdi. Doğal olarak korunaklı topografyası, Rhenus (Ren) ve Euphrates (Fırat) nehirlerine eşit uzaklıkta olması onu çok ayrıcalıklı kılmaktaydı. Son iki yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler ve askeri zaruretler başkentin taşınmasına zemin hazırlamıştı. Aslında bir imparatorun Doğu'da ikamet etmesi yeni bir şey değildi. Diocletianus da Nicomedia'da ikamet etmişti. İmparatorluğun yegâne yöneticisi kalan I. Constantinus da Diocletianus'un buradaki sarayında yetişmişti.

Böylelikle Constantinus ikametgahını yine aynı bölgede bulunan Byzantion'a taşımaya karar verdi. Byzantion'a kendi adını vererek *Constantinopolis* denilmesini emretti.⁸⁸ Ancak kent bir süre *Nova Roma* (Yeni Roma) ya da *Altera Roma* (Diğer Roma) olarak da adlandırıldı.⁸⁹ Sonradan kurucusuna ithafen sadece Constantinopolis adı ile anıldı. Doğal olarak kentin kaderi tamamen değişti. Artık imparatorun ikamet ettiği bir başkente yakışır şekilde yeniden imar edilmeliydi. İmar faaliyetlerindeki kentsel kurgu eski başkent Roma'ya öykünerek hazırlandı. Bu devasa yapı çalışması için hem bolca malzemeye hem de birçok işçi ve ustaya ihtiyaç vardı. Constantinus, kentin yeniden inşası

⁸⁶ Soz. HE. 2.3.2-3; Zos. 2.30.1-2; Theoph. AM 5816; Cedr. I. P. 283; Zon. 13.3.1-10; Anth. Pal. 14.115.

⁸⁷ Yavuz, *Byzantion* 398.

⁸⁸ Exc. Vales. 6.30; Malal. Chron. 13.7; Chron. Pasch. CCLXXVII.

⁸⁹ Cod. Theod. 13.5.7; Them. Or. 3.42a; Them. Or. 14.184a; Eutr. 10.8; Philostorg. HE. 2.9; Socr. HE. 1.16.

için imparatorlukta ustaların çoğunu buraya getirtince imparatorlukta usta sıkıntısı bile yaşanmıştı.⁹⁰ Augustodunum (Autun) ve Neapolis (Napoli) gibi görece uzak yerlerden kente usta ve zanaatkârlar getirilmişti. Nerdeyse imparatorluğun bütün mimarları, mozaik sanatçıları, yaldızcıları, mermer işçileri, demircileri, taş ustaları, marangozları ve daha birçok benzeri zanaat ustası adeta kente akmıştı.⁹¹ Hatta inşa işlerine yardımcı olmaları için Goth işçilerden bile istifade edilmişti.⁹² Kentin kuruluşuyla ilgili anlatılar arasında en az yer verilen konu belki de kenti inşa eden mimar ve ustalardır. Bu konu oldukça önemlidir. Çünkü Constantinus kenti kendi başına inşa etmeyecekti. Yeni kentini klasik kültürün sanatını ve mimarisini her alanında yansıtan pagan mimar ve ustalar vasıtasıyla kuracaktı.⁹³

Elbette ki bu sadece bir inşa faaliyeti de değildi. Roma Devleti'nin kurumları ve bu kurumları içinde barındıran yapılar yeni kente kazandırılmalıydı. Dolayısıyla sadece bir imparatorun şahsi ikametgâh tercihini aşan bir durum söz konusuydu. Bu süreç Roma Devleti'nin gelenek ve teamüllerine uygun olarak yapılmalıydı.

Bu kapsamda kentin sınırlarını belirlemek için *lustratio* (arındırma) ve/veya *consecratio* (adama) töreni düzenlendi.⁹⁴ Roma kentinin efsanevi kurucusu Romulus da *pomerium*'unu (kentin kutsal sınırları) bu şekilde çizmişti.⁹⁵ Bu kadim tören için Roma'dan getirilen bir *pontifex* (rahip) görevlendirilmişti.⁹⁶ Constantinus bir Roma İmparatoruydu dolayısıyla *Pontifex Maximus* (Baş Rahip) sıfatıyla kendisi bu pagan törenine öncülük etmiş olmalıydı. Zira kendisi bu sıfatından hiçbir zaman feragat etmemişti.⁹⁷ Roma'nın pagan

⁹⁰ *Cod. Theod.* 13.4.1-2; *Lyd. Mag.* 3.70.

⁹¹ Ramsay MacMullen, *Constantine*. (London: Routledge, 2014): 152.

⁹² *Jord. Get.* 21.

⁹³ Andrew Alföldi, "On the Foundation of Constantinople: A Few Notes." *The Journal Of Roman Studies* 37/1-2 (1947): 16.

⁹⁴ *Philostorg. HE.* 2.9.

⁹⁵ *Livy, Ab Urbe Cond.* 1.7.2; *Ov. Fast.* 4.833-48.

⁹⁶ *Lyd. Mens.* 4.2.

⁹⁷ Andreas Alföldi, *The Conversion of Constantine and Pagan Rome* (Oxford: Clarendon Press, 1969): 62. Johannes A. Straub, "Constantine as KOINOS ΕΠΙΣΚΟΠΙΟΣ Tradition and Innovation in the Representation of the First Christian Emperor's Majesty." *Dumbarton Oaks Papers* 21 (1967): 47.

geleneklerinin icra edildiği bu törenin Chrysopolis muharebesinden sadece altı hafta sonra 8 Kasım 324'te yapıldığı öne sürölmektedir.⁹⁸

⁹⁸ Richard Krautheimer, *Three Christian Capitals: Topography and Politics* (California: University of California Press, 1983): 42. Ayrıca bkz; Dagron, *Naissance* 32-34. Kabul gören başka bir tarih 26 Kasım 328 günüdür. Bu tarih için bkz; Lellia Cracco Ruggini, "Vettio Agorio Pretestato e la fondazione sacra di Constantinopoli." Şurada; *Miscellanea de studi classici in onore di Eugenio Manni*, Philias Charin ed. (Roma: G. Bretschneider, 1980): 610.

2.2. Adanması

Constantinus'un yeniden imara giriştiği Byzantion kenti birçok pagan kültüne ev sahipliği yapmaktaydı. Daha önce de bahsi geçtiği üzere Apollon Helios, Aphrodite, Artemis, Hecate, Poseidon, Athena ve Tyche kültleri kent için oldukça önemliydi. Constantinus kentte var olan pagan tapınaklarına ve kültlerine dokunmadı. Hatta Zosimus'a göre; Rhea/Cybele ve Tyche için iki yeni tapınak inşa ettirmişti.⁹⁹

Rhea/Cybele kültü Constantinus'tan önce de kentte hürmet görmekteydi.¹⁰⁰ Yunanca Rhea olarak bilinen tanrıçaya Roma'da *Ops* (ya da *Opis*) denilmekteydi. Ops, Iuppiter'in annesiydi. Magna Mater (Ulu Ana) sıfatıyla Cybele ile ilişkilendirilen Ops, çok eski dönemlerden beri kentlerin koruyucu tanrıçası olarak kutsal sayılmaktaydı. Aeneas'a ve yanındakilere İtalya yolculuğunda yol gösteren ve koruyan da Magna Mater'di.¹⁰¹ İlium'lu (Truvalı) Aeneas'ın soyundan gelen Roma'nın efsanevi kurucuları Romulus ve Remus'un annelerinin adı da Rhea Silvia'ydı. Bu yüzden olmalı ki 205 yılında Kartaca Savaşında Aeneas'ın memleketinden Cybele yani Magna Mater'in heykelini Roma'ya getirtmişlerdi.¹⁰² Savaşın kazanılmasıyla da tanrıça Romalıların gözünde ayrı bir itibar kazandı.¹⁰³ Bunun üzerine Roma'da tanrıçaya adanan bir tapınak inşa edildi. Magna Mater Tapınağı geçirdiği bir yangın sonrası Augustus tarafından tamir ettirilerek tekrar ayağa kaldırıldı. Tapınağın alınlığında Aeneas'a yardım eden Magna Mater resmedilmişti.¹⁰⁴ Dolayısıyla Constantinus'un yeni kentinde Rhea/Cybele için bir tapınak inşa etmesinden daha doğal bir şey olamazdı. Zosimus'a göre; Constantinus,

⁹⁹ Zos. 2.31.2-3.

¹⁰⁰ Patria 1.13.

¹⁰¹ Verg. *Aen.* 10.157.

¹⁰² App. *Hann.* 7.9.56; Amm. Marc. 22.9.5-7

¹⁰³ Lynn E. Roller, *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele* (Los Angeles: University of California Press, 2018): 284.

¹⁰⁴ Roslynne Bell, "Revisiting the Pediment of the Palatine Metroön: A Vergilian Interpretation." *Papers of the British School at Rome* 77 (2009): 95.

Iason'un yoldaşları tarafından Cyzicus'a bakan Dindymos Dağı'na dikilmiş Magna Mater'in heykelini getirtip bu tapınağa yerleştirmişti.¹⁰⁵

Tyche kültü de kente Constantinus tarafından getirilmemişti. Malalas'ın aktardığı bir söylenceye göre; kent Barbysios'un (Barbyses) kızı Phidalia tarafından kurulmuştu. Barbysios'un ölümü üzerine Thrak Kralı Byzas Phidalia ile evlenmişti. Bu olayın anısına kentin Tyche'sine Byzas'ın annesine (Ceroessa) ithafen *Keroe* adını vermişti.¹⁰⁶ Hesychius'a göre; Byzas basilica olarak adlandırılan yerde Rhea'nın tapınağı ile halkın *Tychaion* olarak hürmet ettikleri kült heykelini adamıştı.¹⁰⁷

Hesiodus'a göre; Tyche, Oceanus ve Tethys'in kızlarıdır. Talih anlamına gelen Tyche, genellikle kafasında kent surlarını temsil eden bir taç ve elinde bereketi temsil eden bir *cornucopia* ile tasvir edilmekteydi.¹⁰⁸ Elinde bir dümen ile talihe istediği yönü verebileceği, bir küre ile de dönekliği resmedilirdi. Bazen de gözleri bağlı olarak betimlenen tanrıça zamanla o kadar önemli bir konuma yükseldi ki orta çağ ve hatta günümüze kadar ulaşan bir üne kavuştu. Türkçe *kör talih*, İngilizce *blind luck* olarak bilinen deyimler tanrıçanın günümüz kültürüne tezahürünün kanıtları olarak sunulabilir.

Tyche, Roma'da *Fortuna Romae* (Roma'nın Talihi) ya da *Dea Roma* (Tanrıça Roma) olarak bilinmekteydi.¹⁰⁹ Ancak Tyche bir tanrıçadan çok kentlerin kişiliğe bürünmüş hâlini simgelemekteydi. Roma, Antiochia ve Alexandria gibi kentlerin kendileriyle özdeşleşmiş *Tycheleri* bulunmaktaydı. Constantinus kentte var olan Tyche kültürünü Roma anlayışına uygun olarak

¹⁰⁵ Zos. 2.31.2-3.

¹⁰⁶ Malal. *Chron.* 13.7. Byzas, Barbyses ve Phidalia için bkz; Vanya Lozanova-Stantcheva, "Barbysios or the Birth of Byzantion." *Orpheus: Journal of Indo-European and Thracian Studies* 20 (2013): 37-53.

¹⁰⁷ Hsch. Mil. 15.

¹⁰⁸ Noel Lenski, "Constantine and the Tyche of Constantinople." Şurada; *Contested Monarchy: Integrating the Roman Empire in the Fourth century AD* ed., Johannes Wienand (New York: Oxford University Press, 2015): 336.

¹⁰⁹ Alan Cameron, "City Personifications and Consular Diptychs." *Journal of Roman Studies* 105 (2015): 267.

dönüştürdü. Öncelikle yeni kentin Tyche'sine *Anthousa* adını verdi.¹¹⁰ Yunanca ἀνθέω (antheo) fiilinden türetilen bu sözcük “çiçek açan, gelişen ve zenginleşen” anlamlarını taşımaktaydı. Esasen bahar mevsimine ve çiçeklere hükmeden Tanrıça Flora'nın adının Yunanca karşılığıydı. Söylenceye göre; Iuno'nun Savaş Tanrısı Mars'a hamile kalmasını sağlayan da oydu. Dolayısıyla Tyche imparatorluğun zaferi ve devletin refahının somut hâlini temsil etmekteydi.¹¹¹ Zamanla dünyanın tâbi olduğu kısmen “Hikmet-i İlâhî” kısmen de “Talih” şeklinde anlaşılan bir kudreti temsil ettiğine inanılmaya başlandı.¹¹² Tyche ya da Fortuna bu bağlamda imparatorluk kültüyle son derece yakından ilişkiliydi.

¹¹⁰ Malal. *Chron.* 13.7; *Chron. Pasch.* CCLXXVII.

¹¹¹ Gudrun Bühl, *Constantinopolis und Roma: Stadtpersonifikationen der Spätantike* (Kilchberg: Akanthus, 1995): 25-35.

¹¹² *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine* “Tyché”

2.3. Fortuna ve Cultus Imperatorius

Ovidius, *Fasti* adlı eserinde “aşağı tabakadan birinin tanrıçanın (Tyche) yardımıyla saltanat esasına nasıl ulaştığını” anlatır.¹¹³ Aynı şekilde saltanat esasına sahip birinin alt tabakadan biri hâline dönüştürebilecek talihe hükmettiğinden imparatorlar tarafından özellikle hürmet görmekteydi.

İmparatorluk kültü, Alexander Magnus’un Aegyptus’u (Eski Mısır) ele geçirmesi ve orada Amon-Ra’nın oğlu olarak tanrılaştırılmasıyla Yunan kültürüne girmişti. Alexander da kendi adıyla kurduğu Alexandria (İskenderiye) kentinde Tyche’ye bir tapınak adadı. *Tychaion* denilen bu tapınak İmparator-Tyche/Fortuna-Nike/Victoria üçlüsünün ilişkisini sanatsal olarak yansıtabilecek şekilde inşa edilmişti.¹¹⁴ Oldukça görkemli olan bu tapınakta bulunan Tyche heykeline iki tarafına yerleştirilen Victoria heykelleri eşlik etmekteydi. Tyche, Gaia’ya (Rhea’nın annesi) taç takarken Gaia da Alexander Magnus’a taç takar hâlde tasvir edilmişlerdi.¹¹⁵ Talih, Zafer ve yöneten kişi arasındaki ilişki gayet anlaşılır bir şekilde ortaya konulmuştu.

Roma Devletinin doğuya doğru genişlemesiyle birlikte bu kült Roma’ya taşınmıştı. Öncelikle Gaius Marius, Sulla ve Pompeius gibi komutanlar tanrısal, ilahi gibi sıfatlarla anılmaya başlandı. Ancak Roma’da senato kararıyla tanrılaştırılan ilk kişi Iulius Caesar (Divius Iulius) oldu. Çağdaşı Cicero onu “Divus Iulius” olarak, Cassius Dio ise “Iuppiter Iulius” şeklinde tanımlaması onun hayattayken tanrılaştırıldığına işaret etmektedir.¹¹⁶ Caesar kendisinin ve ailesinin Tanrıça Venus’un soyundan geldiğini sıkça dile getirmişti.¹¹⁷ Aeneas, Tanrıça Venus’un oğluydu. Aeneas soyundan gelen Rhea Silvia’nın Mars ile birleşmesinden Roma’nın efsanevi ikiz kurucuları Romulus ve Remus dünyaya gelmişti. Romulus, sonradan tanrılaştırılarak

¹¹³ Ovid. *Fast.* VI. 780.

¹¹⁴ Craig A. Gibson, “Alexander in the Tychaion: Ps.-Libanius on the Statues.” *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 47 (2007): 454.

¹¹⁵ Lib. *Progy.* 25: Tychaion.

¹¹⁶ Cass. Dio 44.6.4; Cic. *Phil.* 2. 110.

¹¹⁷ Suet. Iul. VI.

Quirinus adıyla anılmaya başlandı.¹¹⁸ Dolayısıyla Roma'nın en eski ailelerinden Gens Iulia'nın bir üyesi olarak soyunu bu tanrısal aile ile ilişkilendirmekteydi. Roma kentinde inşa ettirdiği ve kendi adıyla anılan forumunu (Forum Iulium) Venus Genetrix'e (anne/doğuran) adadı. Tanrılaştırılan Iulius Caesar'ın bir heykeli Quirinus Tapınağı'na dikildi. Caesar'ın quadriga'sıysa (dört atın çektiği savaş arabası) Capitolium'daki Iuppiter heykelinin önüne yerleştirildi.¹¹⁹ Quadriga, eskiçağ'da herkesin kullanmasına izin verilen bir araç değildi ve kullanımı sınırlandırılmıştı. Savaş ve yarışlardaki kullanımı hariç quadriga'ya binmek tanrıların ve kralların ayrıcalığıydı.¹²⁰ Ayrıca bir adak objesi olarak da tapınaklara sunulmaktaydı.

Caesar, bu talihini Fortuna ile ilişkilendirmekteydi. Cassius Dio bu durumu şu şekilde anlatmıştır; "Caesar'ın kılık değiştirmiş olarak Dyrrachium'dan Brundisium'a bir kayıkla geçmeye çalıştığı sırada bir fırtına kopmuş ve kayıkçı denize açılmak istememişti. Bunun üzerine Caesar, kayıkçıya; Caesar'ı ve Caesar'ın Talihini taşıyorsun" demişti.¹²¹ İşte bu *Fortuna Caesaris* denen Caesar'ın Talihiydi. Caesar, Roma kentinde Tiberis (Tiber) nehri kıyısına özel bir bahçe kurdurttu. *Horti Caesaris* denilen bu bahçede bir Fors Fortuna Tapınağı inşa ettirdi. Sonradan bu tapınağı Roma Halkına miras olarak bıraktı.¹²²

Fortuna Kültü, Roma kentinde Augustus döneminde çok prestij kazanmıştı. Augustus'un Doğu'ya yaptığı seyahatten dönüşünü kutlamak için kendisine birçok şey sunulmuş ancak o sadece Fortuna Redux'a adanmış sunağı kabul etmişti. Tanrıça Fortuna'nın adına eklenen Redux *epithetosu* (sıfatı) onun insanları sağ salim yuvalarına döndürme özelliğine yapılan atıftan kaynaklanmaktaydı. Augustus'un 12 Ekim 19'da Roma'ya dönüşünü sağladığına inanıldığından bugün ona ithaf edilerek bir bayram olarak

¹¹⁸ Cic. *Rep.* 2.20; Livy, *Ab Urbe Cond.* 1.16.

¹¹⁹ Cass. Dio 43.14.6, 43.45.3; Cic. *Att.* 12.45.

¹²⁰ Stefan Weinstock, *Divus Julius* (Oxford: Clarendon Press, 2004): 54.

¹²¹ Flor. 2.13.37; Cass. Dio 41.66.

¹²² Tac. *Ann.* 2.41; Plu. *Brut.* 20.

kutlanmasına karar verilmişti. *Feriae* denilen bayram zamanla *Augustalia* hâlini aldı. Augustus'un ayrı bir önem atfettiği Tyche/Fortuna kültüyle zamanla İmparator kültüyle özdeşleşti.

Augustus hem Caesar'ın yeğeni hem de evlatlığıydı. Dolayısıyla siyasi olarak bu durumdan istifade etti ve *divi filius* (tanrının oğlu) olarak hürmet görmeye başladı. Roma kenti özelinde kendi kültünü Dea Romae ile ilişkilendirildi. Roma ve Augustus çiftinin ilişkisi Pergamum ve Ancyra gibi birçok kentte karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluk kültü için dikilen tapınaklar özellikle imparatorluğun doğu kentlerinde "Roma ve Augustus Tapınağı" olarak bilinirdi.¹²³ *Augusteum* (Yunanca; Sebasteion) olarak da adlandırılan tapınakların en güzel örneklerinden biri günümüzde Ankara'da bulunmaktadır. Augustus döneminde her alanda birçok dönüşüm yaşanmıştı. Bunlardan biri de dini alanda yaşanan dönüşümdü. Eski Roma dininin baş tanrısı Iuppiter'in ayrıcalıkları Apollo ve Mars'a aktarılırken bunu mimari olarak yansıtabilecek imar faaliyetleri gerçekleştiriliyordu. Söz gelimi, Capitolinus'taki Iuppiter Tapınağı'nda muhafaza edilen *Libri Sibyllini* (kehanet kitapları) Augustus'un inşa ettirdiği Apollo Tapınağına taşınmıştı.¹²⁴ Augustus kendisine hami tanrı olarak Apollo'yu seçmişti. Suetonius; "onun Apollo'nun oğlu olarak doğduğuna inanıldığını" aktarır.¹²⁵ Augustus, Actium savaşını hami tanrısı Apollo sayesinde kazandığı inancıyla Apollo Actiacus için bir tapınak inşa ettirdi. Aegyptus'tan (Mısır) getirterek Circus Maximus'a diktirdiği obeliskine *Soli donum dedit* (bir armağan olarak Sol'a yani Güneş'e) yazdırtmıştı.¹²⁶ *Sol*, Güneş Tanrısı olarak Apollo ile ilişkilendirilmekteydi. Zaten Augustus da kendisini Apollo ile özleştirmektedir. Düzenlediği bir ziyafete Apollo kılığında katılması

¹²³ Tac. *Ann.* 4.37.

¹²⁴ John Scheid, "To Honor the Princeps and Venerate the Gods: Public Cult, Neighbourhood Cults and Imperial Cult in Augustan Rome." Şurada; *Augustus*, ed., Jonathan Edmondson (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009): 284.

¹²⁵ Suet. *Aug.* 94.4.

¹²⁶ *CIL* VI.701. "Imp(erator) Caesar divi f. Augustus, pontifex maximus, imp(erator) XII, co (n)s (ul) XI, trib(unicia) pot(estate) XIV, Aegypto in potestatem populi Romani redacta Soli donum dedit."

kendisini bu tanrıyla ne kadar çok özleştirdiğini göstermesi açısından oldukça ilginçtir.¹²⁷ Tüm bunlar Roma dininin Augustus döneminde geçirdiği dönüşümleri göstermekteydi. Kendini Apollo/Sol ile özdeş gören bir imparator ve ona tapınılması Roma'nın dini yaşamında köklü değişiklikleri de beraberinde getirdi. Caesar ile başlayan ve Augustus ile şekillenen Cultus Imperatorius (İmparatorluk Kültü) böylelikle imparatorluğun her yerinde teşvik edilmeye başlandı.

Zamanla kentler bu tapınakla birlikte gelen ayrıcalıklara sahip olmak için yarışır hâle geldi. İmparator'un sunağına sahip olan kentler Doğu'da *Neokoros* unvanı almaktaydı. Yunanca Νεώς (ή ναός) + κόρος (ή κοίρος) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan Neokoros (νεωκόρος) sözcüğü "tapınak bekçisi/koruyucusu" anlamına gelmekteydi. Bu hakkı kazanan ilk kent Ephesus oldu. Augustus'un başlattığı bu teamül, diğer Roma İmparatorlarının da ölümlerinden sonra divus (tanrı) olarak tanrılaştırılmasıyla devam etti. *Consecratio* (yüceltme) kararının alınmasıyla *Deificatio* (Yunanca; Apotheosis) denen cenaze törenlerinde iki kartalın salınmasının ardından ölü imparatorun na'sının kremasyonu gerçekleştirilirdi. Böylelikle imparator gökyüzünde tanrılar arasındaki yerini alırdı. Bu kültün ritüellerini yerine getiren bir *flamen* (rahip) bulunmaktaydı. Yılın çeşitli dönemlerinde bu kültün festivalleri düzenlenir ve finansmanı bizzat imparator tarafından yapılırdı. Araba yarışlarından gladyatör dövüşlerine kadar bir dizi etkinlik, imparator tarafından tebaasına sunulurdu. Devasa bir coğrafyaya hükmeden imparatorluk içerisinde çok farklı inanışlar bulunmaktaydı. Bu da siyasi ve kültürel birlik kurulmasını engellemekteydi. İhtiyaç duyulan siyasi ve kültürel birlik imparatorluk kültü ile sağlanmaya çalışılmıştı. Bu durum Principatus Dönemi boyunca bir devlet politikası olarak sürdürüldü.

Dominatus rejiminin başlamasıyla birlikte Diocletianus kendisine hami tanrı olarak Iuppiter'i (Iovius) benimsedi. Eş-imparator Maximianus ise Hercules'i

¹²⁷ Suet. Aug. 70.

(Herculius) hami tanrısı olarak kabul etti. Kurulan yeni düzene uygun dini bir meşruiyet yaratılmak istenmişti. Çünkü Iuppiter, Hercules'in babasıydı. İmparatorluğun çeşitli yerlerine dikilen anıtlarla da bu yeni düzenin propagandası yapıldı. Roma'daki Pompeius Tiyatrosuna iki portiko inşa edilerek bunların Iuppiter ve Hercules'e adandığı bir yazıt yerleştirildi.¹²⁸ Forum Romanum'a tepelerinde iki Augustus ve iki Caesar ile ortalarında Iuppiter Optimus'u simgeleyen beş heykeli taşıyan beş sütun yerleştirildi.¹²⁹ Bunlardan sadece birinin kaidesi günümüze ulaşmıştır. Dört tarafında farklı temaların işlendiği bu kaidenin bir yüzüne Sol, Mars, Victoria ve Roma (Fortuna Romae) resmedilmişti.¹³⁰ Roma'nın en prestijli forumuna yerleştirilen bu anıt imparator ve onun ilişki içinde olduğuna inanılan tanrısal düzeni betimlemesi açısından son derece önemlidir. Thamugadi'de (Timgad) bulunan bir yazıtta; Iuppiter, Diocletianus'un; Hercules, Maximianus'un; Mars, Galerius'un ve Sol da Constantius Chlorus'un hamisi olarak taş işlenmişti.¹³¹

Constantius Chlorus için yazılan bir methiyede (panegyricus) onun Sol ile ilişkisi vurgulanmıştı.¹³² Daha önce de bahsedildiği üzere oğlu I. Constantinus bir iç savaş sonunda tetrarchia sistemine son vermişti. Zaten bu durum, Constantinus için yazılan bir methiyede açıkça belirtilmişti.¹³³ Methiye, Constantinus'u tetrarchia döneminde kabul gören Iuppiter ve Hercules olarak değil Apollo olarak övmekteydi. Yazarı bilinmeyen methiyede; "Apollo rüyasında İmparator Constantinus'a görünür ve Victoria ile ona defne yapraklarından bir taç armağan eder" denmektedir.¹³⁴ Burada anahtar bilgi

¹²⁸ CIL VI 254-255. Ayrıca bkz; Mark D. Smith, "The Religion of Constantius I." *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 38.2 (1997): 188.

¹²⁹ John Weisweiler, "From Equality to Asymmetry, Honorific statues, Imperial Power, and Senatorial Identity in Late-Antique Rome" *Journal of Roman Archaeology* 25 (2012): 332.

¹³⁰ Gregor Kalas, *The Transformation of the Roman Forum in Late Antiquity: Transforming Public Space* (Austin: University of Texas Press, 2015): 36.

¹³¹ CIL VIII. 2345-2346.

¹³² Paneg. VIII (5). 6.1-4, 7.2, 14.3-5, 19.2.

¹³³ Paneg. VI (7). 21.5.

¹³⁴ Paneg. VI (7). 21.4.

Apollo ile ilgilidir. Babası ve örnek aldığı Augustus gibi o da kendisine Apollo/Sol'u hami tanrı seçmişti. Constantinus zaten hami tanrısı Sol Invictus olan II. Claudius Gothicus'un soyundan geldiğini iddia etmişti.¹³⁵

İmparatorluk kültürü Constantinus döneminde ve sonrasında da yaşamaya devam etti.¹³⁶ Constantinus imparatorluk kültürü gereğince öncül imparatorlar gibi ölümünden sonra tanrılaştırıldı.¹³⁷

Apollo ile özdeşleştirilen bir imparatorun ve ona Fortuna tarafından sağlanan talih anlayışı Roma kültürü tarafından özümsemiştir. Bu bağlamda, Savaş Tanrısı Mars, Talih Tanrıçası Fortuna (Tyche) ve Zafer Tanrıçası Victoria (Nike), Cultus Imperatorius ile bütünleşti. Bu ilahi kudretler imparatorların savaşlardaki zaferi ve yönetimdeki talihi için son derece önemli görülmekteydi.

İmparatorun tanrısal meşruiyeti ve ona bahsedilen ilahi talihi, mimari vasıtasıyla da kentlerde sergilenmekteydi. Roma kentleri de imparatorluk kültürünün gereklerinin yerine getirilebileceği şekilde tasarlanıp inşa edilmekteydi. Constantinus da yeni kentini inşa ederken Roma Devleti'nin bu kadim teamül ve gereklilikleri uyarınca yeni kentini tasarlattı. Araştırmanın sonraki bölümlerinde görüleceği üzere Constantinus bir Roma İmparatoru olarak bu geleneklerini kentinin tamamına yansıtacaktı. Buna kurduğu kenti, Anthousa adını verdiği Tyche/Fortuna'ya adayarak başladı. Başlarda Tyche Anthousa olarak anıldıysa da sonradan sadece Constantinopolis'in Tyche'si olarak bilinecekti. Çünkü Tyche/Fortuna, *Victoria Augusti* denen imparatorun zaferinin cisimleşmiş hâli olarak Constantinus'un yeni kentinin koruyucusu

¹³⁵ *Hist. Aug. Claudius*. 13.2; Exc. Vales. 1.2.

¹³⁶ Frank R. Trompley, "The Imperial Cult in Late Roman Religion (ca. A.D. 244–395): Observations on the Epigraphy." Şurada; *Spätantiker Staat und Religiöser Konflikt: Imperiale und Lokale Verwaltung und die Gewalt gegen Heiligtümer*, ed., Johannes Hahn (Berlin: De Gruyter, 2011): 19.

¹³⁷ Eutr. 10.8.2. Ayrıca bkz. Robert M. Grant, *Augustus to Constantine: Rise and Triumph of Christianity in the Roman World* (London: Westminster J. Knox Press, 2004): 247.

olacaktı.¹³⁸ Salt bu adama dahi Constantinus'un pagan Roma geleneklerini yerine getirdiğine güzel bir örnek oluşturmaktadır.

¹³⁸ John Ferguson, *The Religions of the Roman Empire* (New York: Cornell University Press, 1994): 87.

2.4. Yeni Roma'yı İnşa Etmek

Constantinus'un kenti Tyche'ye adanması onun yeni kentindeki mimari faaliyetlerine de yansımıştı. İmparatorun kendi adına inşa ettirdiği Forum Constantini adlı daire planlı forumuna bir Tyche heykeli yerleştirilmişti. Ortasında her biri 63 ton ağırlığında dokuz porfir kasnak üst üste konularak oluşturulmuş 37 metre yüksekliğindeki bir sütun forumun tam ortasına konumlandırılmıştı. Kaide ve onu taşıyan platformla birlikte yaklaşık 50 metreye ulaşmaktaydı. Üzerinde taşıdığı heykelin de yaklaşık 10 metre olduğu tahmin edilmektedir.¹³⁹ Bu hâliyle Roma kentindeki Traianus ve Marcus Aurelius'un diktirttiği anıt sütunları geride bırakmaktaydı. Basamaklarla çıkılan bir platform üzerine mermerden küp şeklinde bir kaide yerleştirilmiş ve sütun bu kaide üzerine dikilmişti. Günümüzde basamaklar zemin kotunun altında gömülü vaziyettedir. Kaide ve en alttaki porfir kasnak 1779'daki onarımla taşlarla berkitildiğinden görünmemektedir.¹⁴⁰ Bazı kaynaklar sütunu meydana getiren porfir kasnakların Roma kentinden getirildiğini aktarmaktadır.¹⁴¹ Garth Fowden, kasnakların Roma'dan taşınmasının yaklaşık üç yıl sürdüğünü iddia etmektedir.¹⁴²

1561 yılında Melchior Lorichs tarafından yapılan çizimlerde kaide üzerinde bir defne çelengi içerisinde tasvir edilmiş imparator portresini taşıyan iki Victoria resmedildiği bilgisine sahibiz.¹⁴³ *Aurum Coronarium* denilen bu betimleme şekli muzaffer komutanlar ve imparatorlar için yapılmaktaydı. Simetrik şekilde yerleştirilmiş Victoria figürleri ellerinde *tropaeum* (zafer alameti) taşımaktadır. Portrenin ve Victoria betimlemelerinin altında oturan bir kadın figürü muhtemelen mağlup edilmiş düşmanı temsil etmekteydi.¹⁴⁴

¹³⁹ Robert Ousterhout, "The Life and Afterlife of Constantine's Column." *Journal of Roman Archaeology* 27/1 (2014): 317.

¹⁴⁰ Cosimo Comidas de Carbognano, *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*. Çev., Erendiz Özbayoğlu (İstanbul: Eren, 1993): 57.

¹⁴¹ Georg. Mon. Chron. 500; Leo Gramm. 87; Zon. 13.3.18.

¹⁴² Garth Fowden, "Constantine's Porphyry Column: The Earliest Literary Allusion." *The Journal of Roman Studies* 81 (1991): 124.

¹⁴³ Cyril Mango, *Studies on Constantinople* (Aldershot: Variorum, 2005): 311.

¹⁴⁴ Bauer, *Stadt* 175.

Victoria betimlemelerinin arkalarında görece küçük iki kişi haraçlarını sunarken tasvir edilmişti. Bu sütunla ilgili birçok kaynakta bilgi verilmektedir.¹⁴⁵ En erken kaynak orijinali 4. yy. da çizilmiş 13. yy. dan parşömen bir kopyası sayesinde günümüze ulaşmış olan *Tabula Peutingeriana* adlı haritadır. *Tabula'* da Constantinopolis'in yeri iki figür ile gösterilmiştir. İlk figür, tahtta oturur vaziyette resmedilmiş kentin Tyche'sidir. Diğeri ise porfir bir sütun üzerinde bir eliyle mızrak diğeri eliyle küre tutar ve çıplak hâlde tasvir edilmiş Apollo heykelidir.¹⁴⁶

Hesychius, sütunun tepesinde Constantinus'un bir güneş gibi ışık saçan heykelinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁴⁷ Malalas, heykelin Phrygia'daki bir kent olan Ilium'dan getirildiğini öne sürmektedir.¹⁴⁸ *Parastaseis'e* göre; Constantinus'un heykeli o zamanlar *Proteichisma* (ön duvar) denen Philadelphion yakınlarından (Capitolium'dan) bir at arabasına bindirilerek imparatorun yeni forumuna getirilmişti.¹⁴⁹ Leo Grammaticus, heykelin Pheidias adlı meşhur heykeltıraşın eseri ve Athenae'dan (Atina) getirildiğini iddia etmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca Zonaras da heykelin Apollo'yu temsil ettiğini ve Phrygia'daki Ilium'dan getirildiğini aktarmaktadır.¹⁵¹ Sütunun üzerinde imparatoru Apollo-Sol-Helios biçiminde tasvir eden tunçtan bir heykel bulunmaktaydı. Bu durum kentin yerel kültü Helios-Apollon ile de son derece uyumluydu.¹⁵² Heykel, başında *corona radiata* (yedi ışın saçan taç), sağ elinde bir mızrak, sol elinde bir küre tutar şekilde tasvir edilmişti. Bu kürenin

¹⁴⁵ Socr. *HE* 1.17; Philostorg. *HE*. 2.17; Hesych. 1.41; Malal. *Chron.* 13.7; *Chron. Pasch.* CCLXXVII; *Parastaseis* 56; Georg. Mon. *Chron.* 500; Patria 2.45; Leo Gramm. 87. ve 254; Sym. Logoth. 88.7; Theoph. AM 5970; An. Comn. *Alexias* XII. 4; Zon. 13.3.18; Mic. Gyl. *Ann.* 464; Niceph. Call. *HE* VII. 49; Tzet. *Chil.* VIII. 192.

¹⁴⁶ Konrad Miller, *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana* (Bregenz: Eigenverlag G. Husslein, 1988): 515-6.

¹⁴⁷ Hesych. 1.41.

¹⁴⁸ Malal. *Chron.* 13.7.

¹⁴⁹ *Parastaseis* 56.

¹⁵⁰ Leo Gramm. 87. Ayrıca bkz; Sym. Logoth. 88.7.

¹⁵¹ Zon. 13.3.18.

¹⁵² Vanya Lozanova-Stantcheva, "Emperor Constantine I the Great between Byzantium and Constantinople." *Papers of BAS: Humanities and Social Sciences* 7/2 (2020): 125.

üzerinde bir Tyche heykelciği bulunmaktaydı.¹⁵³ Heykelin taşıdığı küre 477 yılında meydana gelen bir depremde dolayı düşmüştü.¹⁵⁴ 541 yılındaki depremde de heykelin sağ elindeki mızrak düşmüştü.¹⁵⁵ Leo Grammaticus, aynı kürenin 869 yılındaki depremde düştüğünü söylemektedir.¹⁵⁶ Muhtemelen ilk depremde düştükten sonra tekrar yerine konulmuş olmalıydı. 10. yy. dan bir vakayiname heykeli taşıyan sütunun üzerinde “Güneş gibi parlayan Constantinus” yazdığını bildirmektedir.¹⁵⁷ Michael Attaliates’in aktardığına göre; *Anelios* denilen heykel 1079 yılında yıldırım çarpması sonucu zarar görmüştü.¹⁵⁸

Anna Comnena *Alexias* adlı eserinde heykelin 1106 yılında bir fırtınada düştüğünü bildirmektedir. Anna Comnena, anıtın ayrıntılı bir tasvirini şu şekilde aktarmaktadır;

Forum Constantini’nin merkezinde sağ elinde sceptrum (saltanat asası), sol elinde tunçtan bir küre tutar vaziyette yüzü doğuya dönük tunç bir heykel hemen göze çarpan bir porfir sütunun üstünde durmaktadır. Bunun bir Apollo heykeli olduğu söylenmektedir. Ama Constantinopolis sakinleri ona *Anthelios* demektedir. Yüce İmparator Constantinus, kentin babası ve efendisi, bunu değiştirdi ve böylelikle artık İmparator Constantinus’un heykeli olarak bilinmektedir. Eski ve ilk hitap şekli kullanılmaya devam etti ve herkes tarafından *Anelios* ya da *Anthelios* olarak bilinmektedir. Lodos rüzgârı aniden bu heykeli kaidesinden kopararak yere savurdu.¹⁵⁹

Geç dönemden bir kaynak olsa da Anna Comnena, eserinde heykelin bir Apollo heykeli olduğunu ancak bunun Constantinus ile özleştirildiğini bildirmektedir. Dahası verdiği bir ayrıntıda kentin sakinlerinin bu heykele

¹⁵³ Malal. Chron. 13.7; Chron. Pasch. CCLXXVII.

¹⁵⁴ Theoph. AM 5970.

¹⁵⁵ Theoph. AM 6034.

¹⁵⁶ Leo Gramm. 254.

¹⁵⁷ Sym. Logoth. 88.7

¹⁵⁸ Mich. Attal. 310.

¹⁵⁹ An. Comn. *Alexias* XII. 4.

Anthelios dediklerini aktarmaktadır. Helios sözcüğünü içinde barındıran bu sözcükten de anlaşılacağı üzere heykel Apollo/Helios yani Sol olarak bilinmekteydi. *Anthelios* sözcüğü basitçe “güneşe karşı, doğuya bakan, güneş gibi” anlamlara gelmektedir. Ancak Albrecht Berger, Anthelios sözcüğünün cinas olarak kullanıldığını ve “ikinci bir güneş” ya da “rekabet eden güneş” anlamlarında kullanılmış olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁶⁰ Anthony Kaldellis ise bu sözcüğün “güneşin yerinde” olarak çevrilebileceğini iddia etmektedir.¹⁶¹ *Alexias* adlı eseri dilimize kazandıran Bilge Umar, bu sözcüğün “yüzü güneşe dönük, güneş gibi” anlamlara gelebileceğini belirtmiştir.¹⁶² Dolayısıyla çok geç dönemlere kadar heykelin Sol ya da Güneş kültüyle ilişkisi kent halkı tarafından bilindiği ortaya çıkmaktadır.

Sütun imparatorluk kültürüne hizmet etmesi için dikilmiş olmalıydı. Çünkü yılın belli dönemlerinde kent sakinleri bu türden imparator heykellerini taşıyan sütunların etrafında bir araya gelir ve imparatora sunularda bulunurdu. Bu görüşü destekler nitelikte bir bilgiyi 4. yy. da yaşamış kilise tarihçisi Philostorgius bize şu şekilde aktarmaktadır;

Tanrımızın düşmanı, Hristiyanları porfir sütun üzerine yerleştirilmiş Constantinus’un tasvirine adaklarla tapınmakla, tıpkı bir tanrıya dua ediyor gibi tütsü ve meşalelerle ona hürmetlerini sunmakla ve ona felaketleri savuşturması için yakarmakla suçluyor.¹⁶³

Philostorgius, bu anlatısıyla Hristiyanların bir çeşit imparatorluk kültü ritüelini yerine getirdiği izlenimi yaratmaktadır. Kilise tarihçileri bu heykelin pagan kökenini unutturmak ve onun Hristiyanlığın bir simgesi olduğunu vurgulamak için birçok şey uydurmuş olsa da heykel Constantinus’u Apollo/Helios/Sol olarak tasvir etmekteydi. Augustus’un da Roma kentinde

¹⁶⁰ Berger, *The Statues* 10.

¹⁶¹ Kaldellis, *The Forum of Constantine* 732.

¹⁶² Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu’da ve Balkan Yarımadası’nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt’in Sonrası*. Çev., Bilge Umar (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2021): 368.

¹⁶³ Philostorg, *HE*. 2.17.

başında ışınlı saçan taç takmış bir heykeli vardı.¹⁶⁴ Kendisine Sol'u hami tanrı seçen ve Augustus'a öykünen Constantinus'un kendini bu şekilde tasvir ettirmesi oldukça anlaşılabilir bir durumdur.

Forumda daha birçok pagan heykel ve heykel grupları bulunmaktaydı. Eskiçağ dünyasının en meşhur heykellerinden Pallas Athena da bu foruma yerleştirilmişti. *Palladium* (Yunanca; Palladion) denen heykel Romalılar için çok özel bir yere sahipti. Efsaneye göre; ahşaptan yapılmış bu heykel gökten düşmüş ve Ilium'un (Truva) efsanevi kurucusu Ilus tarafından bulunmuştu. Ilium, Yunanların eline geçince kentin koruyucusu olduğuna inanılan heykel Aeneas tarafından Roma'ya getirilmişti. Roma'da da kentin koruyucusu olduğuna inanılarak hürmet görmeye başladı. Romalılar bu heykele o kadar saygı duymaktaydılar ki heykeli Vesta Tapınağı'nda muhafaza ediyorlardı. Anlatılanlara göre; Constantinus bu heykeli gizlice Roma'dan getirterek kendi heykelini taşıyan porfir sütunun altına gömdürtmüştü.¹⁶⁵

Forumun kuzeyine bir Senatus (senato) yapısı eklenmişti. Bu yeni kente inşa edilen ikinci senato yapısıydı. Elbette ki kentin iki senatoya sahip olması oldukça kafa karıştırıcı bir durumdur. Albrecht Berger'in de öne sürdüğü gibi bu yapı esasen bir imparatorluk tapınağı olmalıydı.¹⁶⁶ Çünkü Augustus ve Septimius Severus örneklerinde olduğu gibi imparatorlar forumlarına kendi kült tapınaklarını inşa etmekteydiler. Ayrıca yapı hakkında bilgi edindiğimiz kaynaklarda yapının içinde bir Roma Senatosunda olması gereken oturma sıraları ve kabul salonu gibi mimari öğelerin bahsi geçmemektedir.¹⁶⁷ Söz gelimi, Roma kentindeki senato binası içinde üç yüz sandalye bulunurdu. Oturuma katılanların sayısı arttığında toplantılar Concordia Tapınağı'nda yapılırdı.¹⁶⁸ Curia dışında başka birçok yapı senato toplantıları için

¹⁶⁴ Bardill, *Constantine* 47.

¹⁶⁵ *Chron. Pasch.* CCLXXVII.

¹⁶⁶ Albrecht Berger, "Die Senate von Konstantinopel" *Boreas* 18 (1995) 134.

¹⁶⁷ Berger, *Konstantinopel* 15.

¹⁶⁸ Jona Lendering, *Roma: Mermer Şehir*. Çev., Burak Sengir (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011): 169.

kullanılmaktaydı.¹⁶⁹ Bu yapılardan biri de Forum Augustum'da bulunan Mars Ultor Tapınağıydı. Augustus kentin ilk meydanı Forum Romanum'un yeterli gelmemesi üzerine kendi adıyla anılan bir forum inşa etmişti. Mars Ultor Tapınağı ana işlevinin yanı sıra savaş kararlarının alındığı senato toplantılarına da ev sahipliği yapmaktaydı.¹⁷⁰ Bu tapınakta Augustus'u quadriga üzerinde tasvir eden bir heykel bulunmaktaydı.¹⁷¹ *Parastaseis*'e göre; Forum Constantini'deki Senato denen yapıda benzer bir quadriga heykeli muhafaza edilmekteydi. Helios'un koştuğu dört atı tasvir eden heykel, kentin açılış törenleri için buradan circus'a götürülmüştü. Kentin bir sonraki kuruluş kutlamalarında sergilenmek üzere tekrar Forum Constantini'deki Senato binasına kaldırılmıştı.¹⁷² Dolayısıyla Forumun kenarına iliştilen ve senato denen bu yapı, muhtemelen içerisinde Constantinus'un at arabası üzerinde oturur hâlde tasvir edildiği heykelini muhafaza etmek için inşa edilmiş *Fortuna Constantini* tapınağıydı.¹⁷³

Constantinus, Roma Dininde önemli bir yere sahip olan bu kültü yeni kentinde yüceltti. Hatta bu kült çok geç dönemlere kadar Constantinopolis'te hürmet gördü. Bunun izi günümüz İstanbul'unda bulunan Goth Sütunu üzerinde görülebilmektedir. Bizanslı tarih yazarı Nicephorus Gregoras, sütunun üzerinde bir zamanlar kentin efsanevi kurucusu Byzas'ın bir heykelinin olduğunu iddia etmektedir.¹⁷⁴ Ancak daha erken dönemden bir kaynak olan Ioannes Lydus'un *De Mensibus* adlı eserinde sütunun üzerinde bir Tyche heykeli bulunduğu bilgisi verilmektedir.¹⁷⁵ Anıtın kaidesinde bulunan kitabesinde daha eski tarihli bir yazıtın silinerek Fortuna Redux'a

¹⁶⁹ Diane Favro, *The Urban Image of Augustan Rome* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998): 49.

¹⁷⁰ Cass. Dio 50.10.1-5.

¹⁷¹ *RGDA* 35.

¹⁷² *Parastaseis* 38.

¹⁷³ Buradaki Senato yapısının belediye görevini üstlendiği de öne sürülmüştür. Bkz; Hans-Georg Beck, "Großstadt-Probleme, Konstantinopel vom 4.-6. Jahrhundert." Şurada; *Studien zur Frühgeschichte Konstantinopels* ed., Hans-Georg Beck (München, Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität, 1973): 5.

¹⁷⁴ Niceph. Greg. *Hist. Byz.* I. 305 B.

¹⁷⁵ *Lyd. Mens.* 4. 131.

adandığı yazılmıştı.¹⁷⁶ Kitabenin silinip tekrar yazılmasından sütunun Gregoras'ın da iddia ettiği gibi daha önceden farklı bir amaç için kullanıldığı düşünülebilir. Önceleri Gothlara karşı zafer kazanmış İmparator Claudius Gothicus ya da I. Theodosius tarafından inşa edildiği düşünülse de kitabedeki harflerin biçimlerinden I. Constantinus döneminde dikildiği sonucuna varılmıştır.¹⁷⁷ Orta çağ tarihçisi Michael McCormick, Constantinus'un 332 kışında Gothlara karşı kazandığı zaferin ardından yeni kentinde bir zafer alayı düzenlediğini iddia etmektedir.¹⁷⁸ Öyleyse Tyche'nin heykelini taşıyan bu sütun Constantinus tarafından tekrar düzenlenip zaferi anısına Fortuna'ya adanmış olmalıydı. Cyril Mango, burada Roma Kentiyle bir analogi kurarak bu sütunun yanında Fortuna Redux'a adanmış bir tapınak olmasının muhtemel olduğunu öne sürmektedir.¹⁷⁹ Çünkü Roma kentindeki Porta Triumphalis yakınında bir Fortuna Redux tapınağı bulunmaktaydı. Goth Sütunu da Strategion yakınındaki kapıya oldukça yakın bir konumdaydı. Dolayısıyla kentin batı kısmındaki kapısına yakın bir Fortuna Redux tapınağı olması oldukça mantıklıdır. Strategion'da bir Tyche Heykeli ve Constantinus'un atlı bir heykeli bulunduğu yukarıda anlatılmıştı. Bu bölgede yoğunlaşan Tyche/Fortuna kültüne adanmış anıtlar da bu savı doğrular niteliktedir.

Senato denen yapı aynı zamanda meşhur Zeus Dodona heykeliyle iki Pallas Athena heykeline ev sahipliği yapmaktaydı.¹⁸⁰ İlk olarak Homeros'un *Ilias* (İlyada) adlı eserinde karşımıza çıkan Zeus Dodona adlı heykelin burada sergilenmesi sembolik bir anlam taşımaktaydı. Bu eserde, Achilleus rakibi Hector'a karşı başarılı olabilmek için belirgin bir özelliğiyle bilinen (Dodona) Zeus'a yakarmaktaydı.¹⁸¹ Tıpkı Athena adının aldığı Pallas *epithetosu* gibi Zeus

¹⁷⁶ CIL III. 733 "FORTUNAE REDUCI OB DEVICTUS GOTHOS" Ayrıca bkz; Urs Peschlow, "Betrachtungen zur Gotensäule in Istanbul." Şurada; *Tesserae: Festschrift für Josef Engemann* ed., Ernst Dassmann ve Klaus Thraede (Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1991): 215-228.

¹⁷⁷ DBIA "Gotlar Sütunu"; Müller-Wiener, *Bildlexikon* "Gotensäule"

¹⁷⁸ Michael McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium, and the Early Medieval West* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986): 39.

¹⁷⁹ Mango, *Triumphal Way* 177.

¹⁸⁰ Hsch. Mil. 41; Patria 1.46. Ayrıca bkz; Ken Dowden, *Zeus* (New York: Routledge, 2006): 119.

¹⁸¹ Hom. *Il.* 16.233-235.

da Dodona *epithetos*uyla tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Dodona *epithetos*uyla Zeus ve Pallas *epithetos*uyla Athena, Romalıların kurucu atalarının kenti olan Ilium (Truva) ile ilişkilendirilmekteydi. Forumun güneyinde bulunan *nymphaeum* (çeşme) birçok heykelin teşhir edildiği başka bir alandı. Kaynaklarda bahsi geçen Iuno (Hera), Venus (Aphrodite), Minerva (Athena) ve Paris heykelleri muhtemelen bu alanda sergilenmekteydi.¹⁸² Bu heykel grubu Truva Savaşındaki meşhur Paris'in Yargısı adlı sahneyi canlandırılmaktaydı. Tüm bu sanat eserleri Roma'nın meşruiyetinin dayandırıldığı kadim kültürel imgelerdi. Bu şekilde aynı meşruiyet yeni kente de sunulmaya çalışılmıştı.

Constantinus'un kenti pagan geleneklerine sadık kalarak inşa etmesine verilebilecek örnekler arasında en somut olanı Capitolium yapısıdır. Capitolium, Iuppiter, Iuno ve Minerva'ya adanmış çok önemli bir pagan tapınağıydı. Roma'nın efsanevi kuruluşu burada anılır ve Roma Dini'nin kutsal üçlüsüne (Iuppiter, Iuno ve Minerva) burada tapınılırdı.¹⁸³ Bu bağlamda Constantinus yeni kente bir Capitolium inşa etti.¹⁸⁴ Bu yapıya ilişkin elimizde çok fazla bilgi olmasa da *Romanitas* denilen Romalılık kavramının Capitolium üzerinden yeni kente taşınmak istendiği çok açıktır. Böylelikle kent bu kavramın taşıdığı Roma değerleriyle bağ kuracaktı. Yapının tasarımı hakkında fazla bir şey bilinmese de muhtemelen imparatorluğun birçok kentinde inşa edilen Capitolium tapınaklarıyla benzerlikler göstermiş olmalıydı. Genellikle basamaklarla yükseltilmiş bir podyumun üzerinde revaklı bir avlu bulunur ve tapınağın kült odası bu avluya çevrelenirdi.¹⁸⁵ Kısacası Constantinus tarafından yeni kentin ana arteri üzerinde görkemli bir Roma tapınağı inşa edilmişti.

¹⁸² Bassett, *Urban Image* 70.

¹⁸³ Jason Moralee, *Rome's Holy Mountain: The Capitoline Hill in Late Antiquity* (New York: Oxford University Press, 2020): 59-62.

¹⁸⁴ Hsch. Mil. 41.

¹⁸⁵ Bassett, *Urban Image* 31.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Constantinus yeni kentini pagan geleneklerine ve Roma Devleti'nin kadim teamüllerine sadık kalarak inşa etmişti. Zaten dördüncü yüzyılın başlarında tüm imparatorluk sınırları içinde yaşayan nüfusun sadece yüzde beş veya onunu Hristiyanlar teşkil etmekteydi.¹⁸⁶ Byzantion kentinde de durum oldukça benzerdi. Buna karşın bir Hristiyan kenti olarak kurulduğu algısı kilise tarihçilerinin anlatılarıyla sonraki dönemlerde oluşturulmuştu.¹⁸⁷ Bu gelenek, kentteki bazı kiliselerin Constantinus tarafından inşa edildiğini ileri sürülmekteydi. Bunlardan ilki Hagia Eirene adlı yapıdır. Adı *kutsal barış* anlamına gelen yapı esasen Constantinus'un Roma'nın ilk imparatoru Augustus'a öykünmesinin bir ürünüydü.¹⁸⁸ Augustus da rakiplerini yendikten sonra Roma kentinde *Ara Pacis* adlı bir Barış Sunağı inşa etmişti. Constantinus da Augustus gibi iç savaşı sonlandırmış ve barışı tesis etmişti. Hagia Eirene muhtemelen Constantinus'tan önce de kentte var olan bir yapıydı.¹⁸⁹ 15. yy. gibi çok geç bir dönemde yazılmış olan Manuel Chrysoloras'ın *Synkrisis*'inin Latince edisyonunda Hagia Eirene için *Templum Pacis* adı kullanılmıştı.¹⁹⁰ Bu ad, Augustus'un Ara Pacis'ine öykünülerek yapıldığına da iyi bir kanıt teşkil etmektedir. Zaten Hagia Eirene'nin Constantinus tarafından bir kilise olarak inşa edilmesi konusu hiçbir zaman kesinlik kazanamamıştır.

Constantinus'un Augustus'a öykünmesine örnek olarak gösterilebilecek başka bir yapı mausoleum'dur. Başkent Roma'da kendisi için bir mausoleum

¹⁸⁶ Paul Veyne, *When Our World Became Christian: 312-394*. Trans., Janet Lloyd. (Malden: Polity Press, 2010): 1-2.

¹⁸⁷ Euseb. *Vita Const.* 3.49.1; Soz. *HE* 2.3.1.6-9; Augustinus, *Civ. Dei* 5.25.

¹⁸⁸ Jonathan Bardill, *Constantine, Divine Emperor of the Christian Golden Age* (New York: Cambridge University Press, 2012): 253.

¹⁸⁹ Socr. *HE* 2.16. Ayrıca bkz; Dagron, *Naissance* 392-3; Raymond Janin, "Les églises et monastères de Constantinople byzantine." *Revue des Études Byzantines* 9 (1951): 145; Urs Peschlow, *Die Irenenkirche in Istanbul: Untersuchungen zur Architektur* (Tübingen: E. Wasmuth, 1977): 206.

¹⁹⁰ Manuel Chrysoloras'ın *Synkrisis*'inin Yunanca orijinal metninde bu ibare yoktur. Ancak Francesco Aleardi tarafından yine 15. yy. da yapılan Latince çevirisinde bulunmaktadır. Francesca Niutta, "La traduzione latina di Francesco Aleardi della *Synkrisis* di Crisolora." Şurada; *Manuele Crisolora e il ritorno del greco in Occidente. Atti del Convegno internazionale (Napoli, 26-29 giugno 1997)*, ed., Riccardo Maisano ve Antonio Rollo; (Napoli: Istituto Universitario Orientale, 2002): 241. Ayrıca bkz; Mango, *Le développement* 78.

(anıt mezar) inşa ettiren Augustus icraatlarıyla özellikle tetrarchia döneminde taklit edilmişti. Diocletianus Spalatum'da (Split), Galerius Thessalonica'da (Selanik) ve Maxentius Roma'da kendileri için birer mausoleum yaptırmışlardı.¹⁹¹ Bu geleneği takip eden Constantinus da yeni kentinde kendisi için bir anıt mezar inşa ettirdi. Constantinus'un anıt mezarı iddia edildiği gibi haç planlı bir yapı değil tıpkı diğer öncülerinin mezar yapıları gibi bir rotundaydı.¹⁹² Ancak bu yapıya sonradan bir ilave yapılarak havarilere adanmış bir *martyrium* (şehitlik) eklendi. *Apostoleion* denilen bu yapı Constantinus'a atfedilse de onun tarafından değil oğlu Constantius tarafından inşa edilmişti.¹⁹³ 337 yılında öldüğünde Apostoleion'a gömülen de Constantius'tu.¹⁹⁴ Hatta sonradan Constantinus'un na'sının burada bulunması uygunsuz bulunup başka bir yapıya nakledilmiş ancak bir süre sonra geriye getirilmişti.¹⁹⁵ Sanat tarihçi Richard Krautheimer, bu yapıyı bir heroon-martyrium yapısı olarak tanımlasa da hem adından hem de süregelen Roma geleneğinden anlaşılacağı üzere mausoleum sadece bir anıt mezardı.¹⁹⁶ Constantinus'a atfedilen *Hagia Mocius* ve *Hagia Acacius* adlı iki kilise daha vardır. Esasen bu yapılar kiliseden ziyade birer *martyrium* (şehitlik) olarak inşa edilmişlerdi.¹⁹⁷ Hagia Mocius, Constantinus'un inşa ettiği kent surları dışında necropolis alanında bulunmaktaydı. *Parastaseis*'e göre; bir Zeus Tapınağının

¹⁹¹ Tetrarchia Dönemi Mausoleum yapıları için bkz: Mark J. Johnson, *The Roman Imperial Mausoleum in Late Antiquity* (New York: Cambridge University Press, 2014): 58-107. Rotunda: bir kubbe ile örtülü daire planlı yapı.

¹⁹² Mark J. Johnson, "Constantine's Apostoleion: A Reappraisal." Şurada: *The Holy Apostles: A Lost Monument, A Forgotten Project and the Presentness of the Past*, ed., Margaret Mullet ve Robert Ousterhout (Washington DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2020): 83.

¹⁹³ Apostoleion'u Constantinus'a atfeden kaynaklar için bkz; Euseb. *Vita Const.* 4.58-60; Socr. *HE.* 1.40; Soz. *HE.* 2.34.5-6. Yapıyı Constantius'a atfeden kaynaklar için bkz; Philostorg. *HE.* 3.2; Procop. *Aed.* 1.4.19; Const. Rhod. F143.477; Mesarites, I. Yapının banisi için bkz; Glanville Downey, "The Builder of the Original Church of the Apostles at Constantinople: A Contribution to the Criticism of the 'Vita Constantini' Attributed to Eusebius." *Dumbarton Oaks Papers* 6 (1951): 80.

¹⁹⁴ Amm. Marc. 21.16.20; Greg. Naz. *Or.* 5.16-17; (PG 35, 685C-688A); Philostorg. *HE.* 6.6; Procop. *Aed.* 1.4.19.

¹⁹⁵ Cyril Mango, "Constantine's Mausoleum and the Translation of Relics." *Byzantinische Zeitschrift* 83/1 (1990): 51-62.

¹⁹⁶ Richard. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture* (New Haven: Yale University Press, 1986): 69.

¹⁹⁷ Robert G Ousterhout, *Eastern Medieval Architecture: the Building Traditions of Byzantium and Neighboring Lands* (New York: Oxford University Press, 2019): 24.

üzerine inşa edilmişti ve Constantius'un üçüncü konsüllüğü zamanında (342) yıkılmıştı.¹⁹⁸ Kent içinde bulunan Hagia Acacius adlı yapı iddialara göre; Constantinus'un na'sına da bir süreliğine ev sahipliği yapmıştı.¹⁹⁹ Bu kiliseleri Constantinus'un inşa ettirdiği iddia edilmesine karşın bu tartışma da henüz çözüme kavuşmamıştır.²⁰⁰ Bu iki kilise hakkında elimizde gerçekten de çok az bilgi bulunmaktadır.

Kentin en önemli mabedi Magna Ecclesia ise bir kiliseden ziyade büyük olasılıkla imparatorluk kültüne hizmet edecek bir kabul salonu ya da bir sunak olarak inşa edilmişti.²⁰¹ Zaten yapı imparator öldükten sonra oğlu Constantius tarafından 15 Şubat 360'ta açılarak kutsanmıştı.²⁰² Daha ilginç olansa, imparatorun ikametgahı olarak yapılan Magnum Palatium'da (Büyük Saray) Constantinus döneminde hiçbir kilise inşa edilmemiş olmasıydı.²⁰³ Palatium içerisindeki ilk kilise Constantinus'un ölümünden yaklaşık yüzyıl sonra inşa edilecek olan Aziz Stephanus Kilisesiydi.²⁰⁴ Gerçekten de Constantinus'un yeni kentini bir Hristiyan merkezi olarak kurguladığı konusunda hiçbir kanıt yoktur.²⁰⁵ Belki de en önemlisi Constantinus'un kentte herhangi bir kilise inşa ettirdiğine ilişkin güvenilir bir bilgi kaynağı bulunmamasıdır.²⁰⁶

¹⁹⁸ Parastaseis 1. Bu yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Feridun Özgümüş, "İstanbul'da Aya Mokios Kilisesi." *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13 (1996): 46-49.

¹⁹⁹ Euseb. *Vita Const.* 3.48.1; Socr. *HE* 2.38; Socr. *HE* 6.23; Soz. *HE* 4.21.

²⁰⁰ Bu konudaki tartışmalar için bkz; David Woods, "The Church of Saint Acacius at Constantinople." *Vigiliae Christianae* 55/2 (2001): 20; Albrecht Berger, "Mokios und Konstantin der Große, Zu den Anfängen des Märtyrerkults in Konstantinopel." Şurada: *Antecessor. Festschrift für Spyros N. Troianos zum 80. Geburtstag* ed., Vassiliki A. Leontaritou (Athen: Ant. N. Sakkoulas Verlag, 2013): 181.

²⁰¹ Paul Speck, "Das Konzept Konstantins des Großen für Konstantinopel: Die Umgestaltung der Audienzhalle zur Hagia Sophia und das Schicksal des Kapitols." Şurada; *Varia 7 (Poikila Vyzantina, 18)* ed., Paul Speck, Albrecht Berger ve Otto Kresten (Bonn: R. Habelt, 2000): 157-165.

²⁰² Thomas Mathews, *The Early Churches of Constantinople: Art and Liturgy* (London: Pennsylvania State University Press, 1971): 11.

²⁰³ Bu kısımdan itibaren Büyük Saray için "Palatium" ifadesi kullanılacaktır.

²⁰⁴ Mary Balzer, "Constantine's Constantinople: A Christian Emperor, A Pagan City." *Ezra's Archives* 03/1 (2013): 61.

²⁰⁵ Bryan Ward-Perkins, "Old and New Rome Compared." Şurada; *Rome and Constantinople in Late Antiquity* ed., Grig, Lucy ve Gavin Kelly (Oxford: Oxford University Press, 2015): 60.

²⁰⁶ Doğan Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*. Çev., Zeynep Rona (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010): 38. Constantinus'a atfedilen kiliseler için bkz; Gregory T. Armstrong, "Constantine's Churches." *Gesta*, 6 (1967): 1-9.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere kent, Hristiyan başkenti olmaktan çok bir Roma kenti olarak kurgulanmıştı.²⁰⁷ Bu yüzden de bir Roma kentinin ihtiyacı olan yapılarla donatıldı. Bu donatının son parçası da kenti çevreleyen sur sistemiydi. Dolayısıyla kentteki diğer inşa faaliyetlerinin yanı sıra yeni surun yapımına da başlanmıştı. Yaklaşık 15 stadia (2,8 km) batıya çekilen kent alanını çevreleyen surların günümüzde Haliç'ten Marmara'ya doğru bir yay çizdiği öne sürülmüştür.²⁰⁸ *Chronicon Paschale*'ye göre; bu sur Petrios'tan (Cibali) Rhabdos'a (Samatya) kadar uzanmaktaydı.²⁰⁹ Ancak bu savın doğruluğu tartışmalıdır.²¹⁰ Sur ve üzerindeki kapılar muhtemelen Constantinus'un ardılları tarafından tamamlanabilmişti. Constantinus'un inşasına başladığı surun üzerinde iki ana kapı olduğu varsayılmaktadır. Bunlardan biri surun güneyinde Via Egnatia'nın kente bağlandığı *porta aurea* (altın kapı), diğeriye daha kuzeydeki *Melentias* adlı kapıydı.²¹¹

Yatık bir "Y" harfini andıran yeni kent planı iki ana yolun Capitolium'da birleşerek palatium'un giriş kapısına kadar uzanmasından oluşmaktaydı. Constantinus'un yeni kentine kuzeydeki kapıdan girildiğinde karşılaşılabilecek ilk yapı mausoleum olurdu. Constantinus, anıt mezarın yanı başına kendi adıyla anılan (Thermae Constantinianae) büyük bir hamam inşa ettirmişti.²¹² Buradan Capitolium'a uzanan yol sonradan bu hamam yapısına ithafen *Constantinianai* olarak adlandırılacaktı. Hem bu yol hem de Porta Aurea'dan

²⁰⁷ Ernst Kirsten, "Strassen und Plätze im Frühen Konstantinopel." Şurada; *Istanbul, Geschichte und Entwicklung der Stadt: Festschrift zum 60. Geburtstag von Kurt Albrecht* Kurt Bachteler ed., (Ludwigsburg: Karawane-Verlag, 1967): 134.

²⁰⁸ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2010):28-9; Zos. 2.30.4.

²⁰⁹ *Chron. Pasch.* CCXLII; *Patria* 1.53.

²¹⁰ 2006 yılında Yenikapı'da yapılan kazılarda yeni bir sur sisteminin temelleri bulunmuştur. Sur kalıntıları 4. yy. a tarihlendirdikten arkeologlar bu temellerin Constantinus surlarına ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bkz; Metin Gökçay, "Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Mimari Buluntular." Şurada; Bahattin Öztuncay ve Arzu Karamani Pekin ed., *Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları* (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007): 172-4.

²¹¹ Constantinus suru üzerindeki kapılar konusunda bkz; Janin, *Constantinople Byzantine* 263-5; Mango, *The Triumphal Way* 175-176; Alexander Van Millingen, *Byzantine Constantinople: The Walls of the City, and adjoining Historical Sites* (Londra: John Murray, 1899): 29-33; Malmberg, Simon. "Triumphal Arches and Gates of Piety at Constantinople, Ravenna, and Rome." Şurada; *Using Images in Late Antiquity*, ed., Stine Birk, Troels Myrup Kristensen, Birte Poulsen ve Paolo Liverani (Oxford: Oxbow Books, 2014): 162.

²¹² Not. 238 (Reg. X); *Chron. Pasch.* CCCI; *Patria* 1.71

gelen yol Capitolium'da birleşirdi. Güney kapıdan Capitolium'a uzanan yolaysa sonradan *via triumphalis* (tören yolu) denilecekti. Bu yol *Porticus Troadenses* adlı revaklarla donatılmıştı.²¹³ Yolun buradan sonraki kısmına ise Media (Mese) denilmekteydi. Media üzerinde devam edildiğinde Forum Constantini'ye ulaşıldı. Bu forumdan geçen revaklı yol takip edildiğinde sağ kanatta circusla karşılaşıldı. Severus döneminde inşasına başlanılan circus, Constantinus tarafından genişletilip tamamlanmıştı.²¹⁴ Biraz daha ileride imparatorluğun merkezini temsil eden Milium (Miliarium Aureum) anıtına ulaşıldı. Milium ve basilica, Severus döneminde inşa edilmiş ancak diğer yapılar gibi Constantinus tarafından yeni kent kurgusuna göre elden geçirilmişlerdi.²¹⁵ Daha önce de bahsedildiği gibi kentin liman bölgesindeki Strategion da imar planı kapsamında yenilenmişti. Strategion bir yol ile Milium anıtına bağlanmaktaydı. Milium denen quadrifrons'dan palatium'a doğru ilerlenirse sağ tarafta Severus'un inşa ettiği Thermae Zeuxippus ile karşılaşıldı. Constantinus bu yapıyı da yenilemiş ve çok daha görkemli bir hamam yapısına dönüştürmüştü.²¹⁶ Thermae Zeuxippus'un kuzeyinden palatium'un giriş kapısına kadar uzanan törensel yola *Regia* denmekteydi.

Yeni başkentin Roma kentinin model alınarak kurgulanmasına en güzel örneklerden birini de Regia denen bu yapı oluşturmaktadır. Roma kentindeki Forum Romanum'un en eski yapılarından biri olan Regia, aslında kralın yeri/ikametgâhı anlamına gelmektedir.²¹⁷ Roma'nın krallık döneminden itibaren kullanılmış bu yapı zaman içerisinde form ve işlev olarak sembolik anlamlar kazanmıştır.²¹⁸ Sonradan Pontifex Maximus denen baş rahibin makamına dönüşmüştür.²¹⁹ Zamanla Vesta tapınağı, Divus Iulius tapınağı ile

²¹³ Not. 239 (Reg. XII). Hesych. 1.39; Marc. Com. 448. Revaklar adını yapımında kullanılan *marmor troadense* denen mermerden almaktaydı. Bu mermer çeşidi Troas bölgesinden özgü olduğu için bu şekilde adlandırılmaktadır.

²¹⁴ Zos. 2.31.1; Malal. Chron. 13.7-8; Chron. Pasch. CCLXXVII.

²¹⁵ Zos. 2.31.2; Hsch. Mil. 15; Socr. HE 3.11; Malal. Chron. 13.8; Chron. Pasch. CCLXXVII.

²¹⁶ Malal. Chron. 13.8; Chron. Pasch. CCLXXVII.

²¹⁷ Plu. Num. 14.1; Fest. 190.

²¹⁸ Chron. Pasch. CCLXXVII; Malal. Chron. 13.8. Regia için bkz; Lavan, *Public Space* 204-205.

²¹⁹ Jona Lendering, *Roma: Mermer Şehir*. Çev., Burak Sengir (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011): 157.

Antoninus ve Faustina tapınakları arasında kalmıştır.²²⁰ Yapının batı kısmındaki oda *sacrarium Martis* (Mars mabedi) olarak bilinmekteydi. İçerisinde *ancilia* (Mars'ın kalkanı) ve ona adanmış *hastae Martiae* (mızraklar) muhafaza edilmekteydi.²²¹ Başka bir oda da Ana Tanrıça Ops'a (Rhea) ayrılmıştı.²²² Constantinus, *Tetrastoon* adlı kentin eski meydanını tekrardan inşa ederken Regia'yı da bu alanda konumlandırdı. Böylelikle meydana bir imparatorluk başkentine uygun sembolik ve işlevsel görünüm kazandırarak tekrardan kentin hizmetine sundu.

Bir Roma kenti olarak inşa edilen Constantinopolis'in açılış töreni 11 Mayıs 330 tarihinde gerçekleştirildi. Kentin açılış töreni de tamamen Roma geleneklerine sadık kalınarak yapılmıştı. Her yıl 21 Nisan'da kutlanan Roma kentinin kuruluş yıl dönümü bu törenler için örnek teşkil etmiş olmalıydı. Kökeni Romulus'a dayandırılan bu kutlamalara *Parilia* denmekteydi. Bu kutlamalar Iulius Caesar zamanında ayrı bir önem kazanmıştı. Iulius Caesar'ın Munda'da kazandığı zaferinin haberi *Parilia* kutlamalarından bir gün önce Roma'ya ulaşmıştı. Bunun üzerine iki önemli olayın birleştirilerek elli gün sürecek bir şenlikle kutlanmasına karar verilmişti.²²³ Constantinopolis'in kuruluş şenlikleri de Forum Constantini'de kırk gün boyunca *Encainia* (adama şenliği) denen pagan şenliklerle kutlandı.²²⁴ İlk önce Forum Constantini'de Tyche heykeli bir sütunun üzerine yerleştirildi. Zafer şarkılarının söylendiği törende bu heykel herkes tarafından Kentin Tyche'si olarak hürmet gördü. Rahiplerin ve tören alayının huzurunda sütun üzerindeki yerine yerleştirildi.²²⁵ Ertesi günde kentin kuruluş töreni gerçekleştirildi.

²²⁰ App. BC. 2.143-148.

²²¹ Serv. Aen. 8.3.

²²² Adriano La Regina, *Archaeological Guide to Rome* (Milano: Electa, 2015): 30.

²²³ Bardill, *Constantine* 152.

²²⁴ Patria 2.49; Parasteseis 56; Kuban, *İstanbul* 30.

²²⁵ Patria 2.49.

Kentin 11 Mayıs'taki açılış töreni Malalas ve *Chronicon Paschale* tarafından oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Her iki kaynağın da Hristiyan vakayinameler olmasına karşın bu pagan Roma törenini aktarmak konusunda hiç çekince görmemişlerdi. Benzer anlatılara sahip bu iki eser, kaynak olarak önceki dönemlere ait bir pagan yazarın eserini temel almış olmalıydı.²²⁶ Malalas'ın da benzer şekilde anlattığı açılış töreni, *Chronicon Paschale*'de şöyle aktarılmaktadır;

"Kente, 11 Mayıs'ta haftanın ikinci günü, 3. *Indictio*'da Constantinopolis adını verdi. Daha önce Byzantion olarak anılan kentin İkinci Roma olarak adlandırılmasını emretti. İnci ve diğer değerli taşlarla işlenmiş diadem'i ilk defa giyerek, araba yarışı düzenleyen ilk kişiydi ve o büyük bir kutlama tertip etti ve mukaddes fermanıyla kentin kuruluş yıldönümünün aynı gün kutlanmasını ve Artemisius ayının (mayıs) 11'inde, circus (hippodrom) ve palatium'un (saray) regia'sının yakınlarındaki Zeuxippon halk hamamlarının açılmasını emretti. Kendisi için başka bir altın kaplamalı ahşap heykel yaptırdı ki bu heykelin sağ elinde, kentin Tyche'sinin altın kaplama heykeli vardı. Her yıl, yıllık at yarışlarının düzenlendiği gün, ellerinde beyaz mumlar taşıyan, pelerin ve çizme giymiş askerler eşliğinde bu ahşap heykelin taşınmasını emretti. Heykeli taşıyanlar Thermai'den (araba dönüş yeri) ilerleyerek Kathisma'nın (imparatorluk locası) karşısındaki arenaya ulaştığında o zamanki imparator ayağa kalkacak ve imparator Constantinus'un ve kentin Tyche'sinin heykeline saygı gösterecekti."²²⁷

Yukarıda verilen ayrıntılar içerisinde Circus'un ev sahipliği yaptığı tören çok önemlidir. Akla ilk olarak Roma kentinde düzenlenen ve *pompa circensis* denen meşhur törenleri getirmektedir.²²⁸

²²⁶ Lenski, *Constantinople* 340.

²²⁷ *Chron. Pasch.* CCLXXVII; Malal. *Chron.* 13.8.

²²⁸ Jacob A. Latham, *Performance, Memory, and Processions in Ancient Rome: the Pompa Circensis from the Late Republic to Late Antiquity* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020): 205.

Capitolium’da başlayan tören kentin sembolik yapılarından geçen bir rota ile circus’a gelirdi. *Regalia* denen tören kıyafetleri giyen tören alayı tanrı tasvirleri ve heykelleri taşırdı. Circus’a girdikten sonra imparator locası önünde tanrı heykelleri ve tasvirler bir geçit töreniyle teşhir edilirdi. Taç ya da diadem takan imparator bu heykellere hürmetlerini sunduktan sonra heykeller muhafaza edildikleri mabetlere geri götürülürdü.²²⁹ *Chronicon Paschale*’de iddia edilenin aksine Constantinus diadem takan ilk imparator değildi. Kendisinden önce Iulius Caesar, Gallienus, Aurelianus ve Diocletianus da hükümdarlık alameti olan diadem takmışlardı.²³⁰ Malalas ve *Chronicon Paschale* tarafından aktarılan Constantinopolis’in açılış törenleri bu hâliyle tıpkı Roma’daki *pompa circensis* (circus’taki geçit töreni) gibi betimlenmişti.

Sadece Malalas ve *Chronicon Paschale*’de değil *Parasteseis* ve *Patria*’da da açılış töreni benzer şekilde anlatmaktadır. *Patria*’ya göre şu şekilde gerçekleşmişti;

Çok eski zamanlardan beri iki sütuna dayanmış Helios’un quadriga’sı Milium Anıtında durmaktaydı. Byzas burada alkışlandığı için Constantinus da Azotios’u²³¹ yendiğinden burada alkışlanmıştı. Quadriga circus’a bir alay eşliğinde getirildiğinde Constantinus’un yaptırdığı ve Helios’un taşıdığı kentin Tyche’sinin yeni küçük heykeli taç takılmasının ardından Stama’ya²³² geldi. Sonra dışarı çıkarıldı. Daha sonra kentin bir dahaki kuruluş günü törenleri için Senato binasına yerleştirildi.²³³

Yine *Patria*’ya göre; beyaz cübbeler giyen ve mumlar taşıyan tören alayı Circus’un giriş kapısından Stama’ya kadar Tyche heykeli taşımaktaydılar. Her yıl düzenlenen bu pagan törenleri I. Theodosius dönemine kadar devam etmişti.²³⁴

²²⁹ Lendering, *Roma* 148-149.

²³⁰ Noel Lenski, “Constantinople's Dedication Medallions and the Maintenance of Civic Traditions.” *Numismatische Zeitschrift* 119 (2012): 40.

²³¹ Azitios: Parasteseis ve Patria’da geçen hayali bir kişilik.

²³² Stama: Araba yarışçılarının yarışlarını kazandıktan sonra hippodrom’da taç giydirildikleri yer.

²³³ Patria 2.42; Parasteseis 38.

²³⁴ Patria 2.87.

Constantinus'un açılış törenleri için circus'u seçmesi de oldukça önemlidir. Çünkü Circuslar esas olarak Tanrı Sol'a adanmış yapılardı.²³⁵ Bu adamanın sebebi Helios/Sol'un her gün olağanüstü bir hızla koşan atlar tarafından çekilen ateşten bir arabanın içinde gökyüzünü kat ettiğine inanılmasıydı.²³⁶ Yani her gün güneşi doğudan batıya taşımaktaydı. Bu yüzden de circusların ortalarında Helios/Sol'a adanmış bir sunak bulunurdu. Kendisine Sol'u hami tanrı seçen Constantinus, törenin circus'ta yapılmasını özellikle tercih etmiş olmalıydı.

Tüm bu kaynaklarda anlatılan pagan törenleri hiç de şaşırlacak bir durum değildir. Çünkü sonraki dönemlerde kilise tarihçileri tarafından İmparator Constantinus son derece dindar bir Hristiyan olarak tasvir edilmekteydi. Ancak bir Roma İmparatoru olarak Constantinus'un öncüllerinin yaptığından çok da farklı icraatlar sergilemesi ya da devlet geleneklerinin dışına çıkması beklenemezdi. Diğer Roma İmparatorları gibi atalarının Ilium'lu (Truvalı) kökenlerini vurguluyor, Augustus başta olmak üzere kendisinden önceki imparatorlara öykünüyordu. Yüzyıllar içerisinde oluşmuş inançsal ve yönetsel kaideleri yerine getiriyordu. Kentin açılış törenini de aynı geleneklere sadık kalarak gerçekleştirmişti. Dolayısıyla Constantinus, içerisinde yeni bir kentin nasıl kurulacağından, kentin hangi yapılarla donatılacağına kadar birçok teamülü yerine getirmiş oldu. Roma kenti bu teamüllerin kaynağını teşkil ederken aynı zamanda bir başkent in hangi donatılara sahip olması gerektiğini gösteren model bir kentti.

Roma kenti imparatorluğun kalbiydi ve Forum Romanum da kentin en prestijli noktasıydı. Forum Romanum, Roma kentinin kuruluşundan beri var olan bir meydandı. Zaman içerisinde ticari işlevlerinden arındırılarak daha çok törensel bir kimliğe bürünmüştü. Palatium, Curia ve kentin en önemli tapınaklarıyla çevrili olan bu meydan kentin çekirdeğini oluşturmaktaydı.

²³⁵ Tert. *De Spect.* 8.1. "circus Soli principaliter consecratur"

²³⁶ *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine* "Hélíos"

Zaman içerisinde Roma kentinde inşa edilen her yapı bu nüvenin etrafına örülmüştü. Roma'da birçok başka forum bulunmasına karşın Forum Romanum'un üstlendiği rol oldukça farklıydı. Roma'nın üstünlük ve egemenlik propagandasının yapıldığı bir mekândı. İmparatorluğun ve kentin belleğini yansıtan sanat eserleriyle bezenmişti. İmparatorlar ve aristokratlar bu meydanı kendilerine ait heykellerle doldurmuşlardı. Ayrıca askeri zaferlerle ele geçen birçok hatıra eşya da bu alanda sergilenmekteydi.

İşte yukarıda anlatılan capitolium, circus, thermae, basilica ve forum gibi yapıların yanı sıra Forum Romanum'un olmadığı bir başkent tahayyül edilemezdi. Forum Romanum'un üstlendiği işlevleri yerine getirmesi için Tetrastoon denilen Byzantion kentinin eski meydanı seçilmişti. Tıpkı Roma kentindeki Forum Romanum gibi burası da kentin kalbi olacaktı. Dolayısıyla bu araştırmanın konusu olan Augusteum meydanı tipik bir Roma Forum'u olarak değil Roma kentindeki anıtsal merkez Forum Romanum'un işlevlerini yerine getirecek şekilde yeniden inşa edilmişti.

3. Augusteum

3.1. Augusteum Adı

Constantinus'un kurduğu Nova Roma'nın Forum Romanum'u olacak meydana Latince; Augusteum, Yunanca; Αὐγουσταῖον (Augustaion), Augusteion (Αὐγουστεῖον), Augusteon (Αὐγουστέων), Augustion (Αὐγουστῖον) adları verilmişti.

Malalas, Forumun adını İmparator Constantinus'un annesi Helena'dan aldığını ileri sürmektedir. Augusta sözcüğü imparatoriçe anlamına gelmekteydi ve Constantinus bu foruma annesinin bir heykelini yerleştirmişti. Alçak porfir bir sütun üzerinde yer alan Augusta heykelinden dolayı bu meydana Augusteion denilmekte olduğunu iddia etmektedir.²³⁷ *Chronicon Paschale* de Malalas'ın anlatısını destekler bilgiler vermektedir.²³⁸ Bu kaynak da forumun adını Augusta Helena'dan aldığını öne sürmektedir. Ioannes Lydus *De Mensibus* adlı eserinde; "Ekim ayının 15. Gününde *Regionarchai* (bölgenin sakinleri) ve *Sebastophoroi* (imparatorluk kültü rahipleri) balık pazarı olan Gusteion'da Tiberius onuruna dans ederlerdi. Şimdi sıradan insanlar böyle yerlere Augusteion demektedirler. Daphne'nin açık alanında Constantinus annesi Helena için bir heykel dikti ki bu yüzden foruma Augusteion adını verdi" bilgisini paylaşmaktadır.²³⁹ *Suda* adlı ansiklopedik kaynak Lydus'un aktardıklarını teyit etmektedir. *Suda*, *Sebastophoroi* yani imparatorluk kültü rahiplerinin Tiberius onuruna balık pazarında bir alay düzenlediklerini ve bu yüzden bu yere Augustus dediklerini belirttikten sonra Constantinus'un annesi Helena için Daphne sarayının avlusuna bir heykel diktirdiğini ve böylelikle foruma Augusteion adını verdiğini aktarmaktadır.²⁴⁰ *Patria*, Constantinus'un bir sütun üzerine annesi adına bir heykel

²³⁷ Malal. *Chron.* 13.7.

²³⁸ *Chron. Pasch.* CCLXXVII.

²³⁹ Lyd. *Mens.* 4. 138.

²⁴⁰ *Suda* 1. A. 4413.

diktirdiğini ve bu yere Augusteion adını verdiğini bildirmektedir.²⁴¹ Ayrıca yine *Patria*'da Lydus'un aktarımına koşut bilgilere ulaşılmaktadır. *Patria*, Augoustion'da (Augusteion) Ekim ayının 15. Günü kent sakinlerinin bir balık pazarı olan (Au)goustion'da zamanın imparatoru onuruna dans ettiklerini anlattıktan sonra şimdi eğitimsiz insanların bu yere Augoustion dediklerini eklemektedir. Yine bu kaynak, Constantinus'un annesi için burada bir heykel diktiğini, bu yüzden de geçmişte bir balık pazarı olan ve *Goustion* olarak bilinen yere Augoustion adını verdiğini iddia etmektedir.²⁴²

Forumun adı Lydus ve *Patria* gibi kaynaklarda Magnum Palatium'da bulunan Daphne sarayının bir uzantısı olan *Augusteus* (Yunanca: Αὐγουστεῖος) adlı triclinium'la (yemek salonu) karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Helena'nın heykeli bu kabul salonunun avlusunda bulunmaktaydı. Öte yandan forum'un önceden Thrakion denen alan olduğu ve buranın ticari bir işleve sahip olduğu bilinmektedir. Alınıp satılan şeyler arasında balık da olabileceği ileri sürülebilir. Ancak Jonathan Bardill'in de ortaya attığı gibi burası Augusta Helena'nın heykelinin bu alanda bulunmasından dolayı Augustaion olarak adlandırılmamıştı. Forumun adı imparatorluk kültürle ilişkiliydi.²⁴³ Bu tür imparatorluk forumlarına *Augusteum* (Yunanca: Sebasteion) ya da *Caesarum* denilmekteydi. Sözgelimi, günümüzde Hırvatistan'da bulunan Augusteum bu konuyu açıklamak için oldukça iyi bir örnek teşkil etmektedir. Naron adlı arkeolojik alanda yapılan kazılarda bir Augusteum bulunmuştur. İçerisinden Augustus ve eşi Livia'nın kilerle birlikte birçok başka imparatorluk mensubuna ait heykeller gün yüzüne çıkarılmıştır. Augusteum denen ve imparatorluk kültürle ilişkili yapılar; Sebaste, Aphrodisias, Ephesus, Stratonicea, Antiocheia ad Pisidium (Yalvaç), Cartagena, Ancyra gibi imparatorluğun her yanına yayılmış olarak birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Latince bir sözcük olan Augusteum (Çoğulu; Augustea)

²⁴¹ *Patria* 1. 44; Hesych. 1. 40.

²⁴² *Patria* 2. 15.

²⁴³ Bardill, *Constantine* 264.

Augusteus sıfatından üretilmiştir. “İmparatora ya da Augustus’a ait” anlamına gelen sıfatın isimleşmiş hâlidir. Dolayısıyla, Constantinus’un annesi Augusta’ya ithafen bu meydana Augusteum (Yunanca; Augusteion) denilmiş olması olasılık dahilinde değildir. Bu durumun elimizde birçok kanıtı ve örneği bulunduğundan imparatorluk kültüne atfen Augusteum denmiş olduğu varsayılmalıdır. Zaten yukarıda bahsi geçen kaynaklardan Augusteum denen yerlerde *flamines augustales* (imparatorluk kültü rahipleri) tarafından yerine getirilen birtakım ritüellerden bahsedilmektedir. Nitekim bu alanın Constantinus tarafından inşa ettirildiği düşünüldüğünde Augusteum sözcüğünün onu tanımlıyor olduğu anlaşılmalıdır. Annesi Helena’yı tanımlıyor olmasını imkânsızlaştıran bir diğer nedense, o dönemde inşa edilen Augusteum adlı yapıların tümünün imparatorları yüceltmek için inşa edilmiş yapılar olmasıdır. Bunun aksi bir örnek mevcut değildir.

Paul Speck, Augusteum Forumunda inşa edilen Magna Ecclesia adlı yapının da kiliseden önce imparatorluk kültüne hizmet eden bir *aula* yani kabul salonu olduğunu öne sürmektedir.²⁴⁴ Zaten Hagia Sophia adının orta Bizans devrinden önce kullanıldığı da doğrulanamamaktadır.²⁴⁵ Yapı orta Bizans devrine kadar Magna Ecclesia (Yunanca: Megale Ekklesia/Türkçe: Büyük Kilise) olarak bilinmekteydi. Franz Alto Bauer, sonradan Hagia Sophia denilecek yapının bir kilise olarak adanmadan önce de var olduğunu ve saray oditoryumu olarak işlev gördüğünü iddia etmektedir.²⁴⁶ Yine erken Constantinus döneminde inşa edilmiş benzer bir yapı Aula Basilica’dır. Augusta Treverorum’da (Trier) bulunan yapı, sarayın bir parçası olarak inşa edilmiş ve tıpkı Magna Ecclesia gibi sonradan bir kiliseye dönüştürülmüştü. Sophia yani ilahi hikmet sıfatının Hristiyanlıktan çok önce Tyche/Fortuna ile

²⁴⁴ Speck, “Das Konzept Konstantins des Großen für Konstantinopel.” 157-165.

²⁴⁵ Albrecht Berger, “Urban Development and Decline: Fourth to Fifteenth Centuries.” Şurada; *The Cambridge Companion to Constantinople* ed., Sarah Bassett (Cambridge: Cambridge University Press, 2022): 37.

²⁴⁶ Bauer, *Stadt* 149.

ilişkilendirildiği de unutulmamalıdır. Bu bilgiler ışığında forumun adının imparatorluk kültüyle ilişkili olduğu görüşü kesinlik kazanmaktadır.

3.2. Mimari Doku

Patria, Constantinus'un Augusteum'u Oceanus'u (okyanus) taklit eder şekilde yuvarlak inşa ettiğini bildirmektedir.²⁴⁷ Fırat Düzgüner, forumun bu hâlinin bir metafora işaret ettiğine dikkat çekmektedir. Zira söylenceye göre; Tyche, Oceanus ve Tethys'in kızlarıdır. Oceanus, yuvarlak ve yassı bir diske benzeyen yeryüzünü çepeçevre sarar. Oceanus, aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak bilinmektedir. Derin anaforlu, burgaçlı diye nitelenmesi akan bir su olduğundandır. Bir kişi dünyanın ucuna doğru hangi yönden giderse gitsin, Oceanus'a batar ve sonraki sabah yine Oceanus sularından tekrar doğup yükselir.²⁴⁸ Fırat Düzgüner, bu inanışın mimari olarak Augusteum forumuna uygulandığına inanmaktadır ve bu durumu şu şekilde açıklamaktadır;

İmparator, Magnum Palatium'dan çıkıp kentin ya da dünyanın neresine giderse gitsin, sabahları Oceanus benzeri forumunun girişinde Helios/Sol gibi doğmuş ve akşamları palatiuma geri döndüğünde yine Helios/Sol gibi batmış olarak betimlenir.²⁴⁹

Bu durum salt bir çıkarım değildir. Çünkü Constantinopolis'te bu metafora işaret eden bir takım arkeolojik ve yazılı kanıtlarda bulunmaktadır. Sözgelimi, Magnum Palatium'un bir parçası olan ve günümüzde Büyük Saray Mozaikleri müzesinde bir taban mozaïği üzerinde çarpıcı bir Oceanus tasviri görülebilmektedir. Ayrıca Blachernae sarayını meydana getiren yapılardan birinin adı da Oceanus salonuydu. Constantinus döneminden çok sonra inşa edilen her iki yapı dini olarak olmasa bile kültürel olarak klasik değerlerin yaşamaya devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu dönüşümün Constantinus dönemiyle başladığı kabul edilse bile Roma Devleti hâlâ klasik

²⁴⁷ *Patria* 3. 11.

²⁴⁸ *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine* "Océan"

²⁴⁹ Fırat Düzgüner, "İstanbul'da Okeanos'la Tethys'in Kızı Tykhe'nin Forumu: Forum Constantini II." *Mimarist* 30 (2008): 79.

kültürün yoğun hissedildiği bir idare ve yaşam biğimine sahipti. Dolayısıyla burada iddia edilen Oceanus-Helios-İmparator ilişkisi göz ardı edilmemelidir.

Forum Constantini'nin Oceanus'un kapladığı diski anımsatan yapısı belki de Augusteum'un da bu şekilde tasarlatmış olabileceği izlenimi vermektedir. Eğer bu varsayım doğru kabul edilecek olursa Forum Constantini ve Augusteum iki oval forum olarak tasarlanmış olmalıydı. Bu durumda her iki forum da birbirlerine iki tarafı revaklı bir yol ile bağlanmıştı. Forum Constantini'yi doğu batı yönünde kesen Media (Mese) adlı cadde Milium adlı quadrifrons'tan geçerek Augusteum'a ulaşmaktaydı. Augusteum'un bir porticosunda Rhea/Magna Mater diğer porticosunda Tyche/Fortuna heykelleri sergilenirken Magna Ecclesia'ya dönüşecek yapı da imparatorluk kültüne hizmet eden bir yapı olarak forumun kuzeyine konumlandırılmış olmalıydı. Sonradan bir kiliseye dönüşen Magna Ecclesia'nın inşasıyla forumun oval yapısı değiştirilip dikdörtgen bir hâl almış olmalıdır.

3.3. Heykeller

Maalesef Constantinus'un inşa ettiği Augusteum ile ilgili çok az şey bilinmektedir. Bu kıt bilginin önemli bir kısmı *Parastaseis* ve *Patria* adlı kaynaklar tarafından aktarılmaktadır. *Patria*, forumu süsleyen birçok heykel veya heykel grubundan bahsetmektedir. Bunlar arasında; Iuppiter (Zeus), Diocletianus'un atası Carus, burçlar kuşağını (Zodyak) temsil eden heykel grubu, iki Persli heykelin desteklediği Arcturus Yıldızı, Venus (Aphrodite), Luna (Selene), Güney Kutup Yıldızı, filozof Heron'un kulağına kehanet fısıldayan bir Minerva (Athena) kâhini bulunmaktaydı. Bu mitolojik figürlerin dışında Constantinus, Constantius, Constans, Galenus, İmparator Iulianus, Licinius, Valentinianus, Theodosius, Arcadius ve oğlu, Vali Serapio ile üç ayrı Helena heykeli de Augusteum'da bulunmaktaydı.²⁵⁰

8 yy. a ait *Parastaseis* adlı kaynak yukarıda sıralanan heykellerin Iustinianus döneminden önce Magna Ecclesia önünde bulundukları bilgisini vermektedir. Esasen daha önce bahsedildiği üzere Augusteum oldukça geniş ve muhtemelen oval bir biçime sahipti. Üç kez inşa edilen Magna Ecclesia, her seferinde daha da görkemli inşa edildiğinden ihtiyaç duyulan alan hemen önünde bulunan Augusteum'dan alınarak forumun küçülmesine neden olmuştu. Zamanla da forum Magna Ecclesia'nın avlusu olarak işlev gören bir alana dönüşecekti. Bu durumda *Parastaseis*'in Magna Ecclesia'nın önünde bulunan heykeller tanımı, Augusteum'da bulunan heykeller olarak kabul edilmelidir.

Parastaseis ve *Patria*'nın saydığı heykeller arasındaki Iuppiter, Venus, Luna, Güney Kutup Yıldızı, Arcturus Yıldızı ve burçlar kuşağını temsil eden heykel grubu astrolojik bir kurguya işaret etmektedir. Sarah Bassett, bunun bir horoskop yani yıldız haritasının görsel ifadesi olduğu fikrini ortaya atmaktadır.²⁵¹ Aslında bu fikir ilk olarak Ernst Maass tarafından ortaya

²⁵⁰ Par. 11; *Patria* 2. 96.

²⁵¹ Bassett, *The Urban Image* 75.

atılmıştır.²⁵² *Patria* adlı kaynağı derleyerek yayınlayan Theodor Preger bu fikri reddetmiştir.²⁵³ Ancak horoskopların Greko-Roma geleneğinde birçok örneğinin bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan biri Nemrut Dağı'ndaki höyükte bulunan horoskoptur. Commagene Kralı I. Anthiochus'un taş giydiği tarih ya da anıtın kuruluş tarihi bir taş üzerine horoskop olarak işlenmişti.²⁵⁴ Bu kabartmada gezegenlerin Leo (aslan) burcunda kavuşma konumları resmedilmişti. Özellikle Roma imparatorluk geleneğinde tahta çıkış ya da diğer önemli olaylar bu tür horoskoplarla gösterilmekteydi. Roma İmparatorluğu'nda horoskopun ilk örneğinin Augustus zamanında kullanıldığını bilmekteyiz. İmparator Augustus, horoskopu siyasi bir amaçla iktidarının meşruiyetinin önceden belirlendiğini göstermek için kullanmıştı.²⁵⁵ Hatta kendi burcu olan Capricornus (oğlak) burcunun işaretini sikkelerin üzerine bastırmıştı.²⁵⁶ Septimius Severus da Roma kentinde inşa ettirdiği nymphaeum'a (anıtsal çeşme) yedi gezegeni temsil eden tanrı ve tanrıça heykelleri yerleştirmişti. Sonradan Septizodium (ya da Septizonium) denilen çeşmenin cephesindeki nişlere Saturnus (Satürn), Sol (Güneş), Luna (Ay) Mars, Mercurius (Merkür), Iuppiter (Jüpiter) ve Venus (Venüs) heykelleri yerleştirilerek iktidarının göksel bir meşruiyete sahip olduğu mimari aracılığıyla anlatılmaya çalışılmıştı.²⁵⁷ Dolayısıyla Augusteum'da bulunan ve burçlarla ilişkilendirilen heykellerin Constantinus'un doğum gününe ya da tahta çıkışına işaret etmesi olasılık dahilindedir. Constantinus da öncülleri gibi sembolik gök işaretlerini Augusteum'a yerleştirdiği heykelleri kullanarak meşruiyetinin kendisine önceden bahşedildiğini anlatmaya çalışmış olmalıdır.

²⁵² Ernst Maass, *Analecta Sacra Et Profana* (Marpurgi: Apud N.G. Elwertum, 1901):

²⁵³ Theodor Preger, "E. Maafs, *Analecta sacra et Profano*. Besprochen von Theodor Preger." *Byzantinische Zeitschrift* 11 (1902): 164-168.

²⁵⁴ Friedrich Karl Dörner, *Nemrud Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*. Çev., Vural Ülkü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999): 226.

²⁵⁵ Suet. Aug. 94. 12.

²⁵⁶ Tamsyn Barton, *Ancient Astrology* (London: Routledge, 2006): 67.

²⁵⁷ Susann S. Lusnia, "Urban Planning and Sculptural Display in Severan Rome: Reconstructing the Septizodium and Its Role in Dynastic Politics." *American Journal of Archaeology* 108/4 (2004): 534. Septizodium; Latince "septem" (yedi) ve "zodiacus" (burçlar kuşağı) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Bu şekilde imparatorun adındaki Septimius'a (yedinci) da atıfta bulunulmuştur.

1573-1578 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı seyahatin günlüğünü tutan Stephan Gerlach 31 Ocak 1575 tarihinde Sultan Selim için Hagia Sophia bahçesine inşa edilen türbeyi ziyaret etmiştir. Gerlach, buranın güneyinde altı tane sütun görmüştür. Bunların vaktiyle 12 tane olduğu ve üzerlerinde 12 burcu temsil eden heykeller olduğunu aktarmaktadır.²⁵⁸ Stephan Gerlach'ın ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Augusteum büyük ihtimalle burçlar kuşağını betimleyen bir heykel gurubuna ev sahipliği yapmaktaydı.

Horoskoplara ek olarak yine astronomiyle alakalı horologium yani güneş saatleri de Roma'da sıklıkla kullanılan araçlar arasındaydı. Bu astronomik araçlar kent dokusuna mimari bir unsur olarak eklenmekteydiler. Söz gelimi, Roma kentinde bulunan Horologium Augusti (Augustus Horologium'u) bunun en bilinen örneklerinden biridir. Bir obelisk kullanılarak oluşturulan güneş saatindeki milin gölgesi Augustus'un doğum günü olan 23 Eylül'de Ara Pacis adlı mermer sunağın üzerine düşmekteydi.²⁵⁹ Ara Pacis yani Barış Sunağı'na öykünülerek inşa edildiği anlaşılan Hagia Eirene'nin Augusteum'un hemen yanı başında bulunması benzer bir kurgunun burada da oluşturulmaya çalışıldığına işaret etmektedir. Constantinopolis'teki horologium hakkında elimizde arkeolojik bir veri bulunmasa da birçok yazılı kaynak bize bu konuda bilgi sağlamaktadır.²⁶⁰

Bunlardan ilki *Törenler Kitabı*'nda muhafaza edilmiş 4. yy. dan bir protokol kuralıdır. Protokole göre; "imparator horologium'un bulunduğu Augusteum'dan geçerek Magna Ecclesia'ya girer" denmektedir.²⁶¹ Ioannes Lydus da "kent'in horologium'unun yanındaki Augusteum" şeklinde bir ifade aktarmaktadır.²⁶² Ioannes Malalas, Augusteum'daki horologium ve

²⁵⁸ Stefan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. Çev., Selma Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010): 169.

²⁵⁹ Edmund Buchner, "Solarium Augusti und Ara Pacis." *Römische Mitteilungen* 83 (1976): 319-65. Ayrıca bkz, Anne-Marie Lewis, "Augustus and His Horoscope Reconsidered." *Phoenix* 62 3/4 (2008): 325.

²⁶⁰ Augusteum'daki Horologium için bkz; Benjamin Anderson, "Public Clocks in Late Antique and Early Medieval Constantinople." *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 64 (2014): 23-32.

²⁶¹ *De Cer.* R415.

²⁶² *Lyd. Mag.* 3. 35.

basilicanın 538 yılında kaldırıldığını bildirmektedir.²⁶³ İlginç bir biçimde Augusteum'daki horologium'un ünü Çin'e kadar ulaşmıştı. Tang Hanedanı krallık kayıtlarında muhafaza edilmiş bir 7. yy. Constantinopolis anlatısına göre; Augusteum'daki horologium, aynı zamanda bir mekanizmaya sahipti. Her biri saatlerin üzerine düşen 12 altın küreden oluşan mekanizma, saat başlarında gürültülü bir çınlama sesi çıkarmaktaydı.²⁶⁴

Bu mitolojik ve astrolojik heykel gruplarına ek olarak *Patria* ve *Parastaseis* adlı kaynakların Hristiyan olarak nitelediği şahıs heykelleri de bu alanda bulunmaktaydı. Bunların başında foruma adını verdiği iddia edilen Augusta Helena'nın ilki porfir ve başka mermerlerden yapılmış, ikincisi tunç bir sütun üzerindeki gümüş kakmalı heykeli ve sonuncusu Hatip Cyprus tarafından verilen fildişinden bir heykel olmak üzere üç heykeli bulunduğunu aktarır.²⁶⁵ Porfir sütun üzerine yerleştirilen Augusta Helena'nın heykeli Malalas ve *Chronicon Paschale* tarafından da doğrulanmaktadır.²⁶⁶ 330 yılında öldüğü göz önüne alındığında Augusta Helena'nın bu alanda bulunduğu iddia edilen heykellerinin tümü onun ölümünden sonra onuruna dikilmiş olmalıydı.

Parastaseis, I. Constantinus'a ait bir heykelin forumda sergilendiğini aktarır. Başka hiçbir kaynakta benzer bir bilgi bulunmasa da anlaşıldığı kadarıyla başlangıçta I. Constantinus'un heykelini taşıyan sütunun altında yerleştirilmiş beş heykel daha bulunmaktaydı. Bu heykellerden üçü, imparatorun üç oğlu II. Constantinus, Constans ve Constantius'a aitti. *Parastaseis*'e göre; diğer ikisi Licinius ve Iulianus'a ait heykellerdi. Ancak I. Constantinus'un rakibi ve sonradan düşmanı olan Licinius'un heykelinin bu alana yerleştirilmiş olması pek olası görülmemektedir. Bununla birlikte Iulianus'a atfedilen heykelin imparatorun kendi iktidarında buraya yerleştirilmiş olması elbette ki mümkündür. Böylelikle Augusta Helena, I. Constantinus ve üç oğlu ile

²⁶³ Malal. *Chron.* 18. 85.

²⁶⁴ Tang Hanedanı kayıtlarının çevirisi ve ayrıntılı izahatı için bkz; Peter Schreiner, "Eine Chinesische Beschreibung Konstantinopels aus dem 7. Jahrhundert." *Istanbuler Mitteilungen* 39 (1989): 501-502.

²⁶⁵ *PLRE* 1.237 "Cyprus the rhetor"

²⁶⁶ Malal. *Chron.* 13.7; *Chron. Pasch.* CCLXXVII.

Iulianus'un heykelleriyle forumda Constantinus Hanedanı'nın sanatsal teşhiri yapılmış oluyordu.

3.4. Rostra

Notitia adlı kaynak bu alanda aynı zamanda porfir mermerden basamaklarla çıkılan bir platform (Tribunal purpureis gradibus exstructum) olduğunu aktarmaktadır.²⁶⁷ Aynı kaynak Tribunal fori Constantini adında başka bir yapıdan da bahsetmektedir. Tribunal, Latince mahkeme anlamına geldiği gibi aynı zamanda yüksek bir platform anlamına da gelmektedir. Bu durum Constantinopolis topografyası üzerine çalışan araştırmacıların bu yapıyı farklı şekilde yorumlamasına neden olmuştur. Raymond Janin, bu yapıyı yanlış bir biçimde kentin Praefectus'unun Praetorium'u olarak önermişti.²⁶⁸ Albrecht Berger ise bu yapının kamuya açık yargılamalar için tasarlanmış bir platform olduğu görüşündedir.²⁶⁹ Yakın zamanda *Notitia*'nın İngilizce çevirisini yapan John Matthews de bu yapıyı bir "mahkeme" olarak tercüme etmeyi tercih etmiştir.²⁷⁰ Gilbert Dagron ise bir imparator için yapılmış bir tribunal olarak yorumlamıştır.²⁷¹ Tüm araştırmacılar içinde Franz Alto Bauer en mantıklı öneriyi sunmuş gibi görünmektedir. Bauer, yapımında kullanılan porfir mermer üzerinden yaptığı yorumda bu yapının imparator için bir platform olarak tasarlandığı görüşünü ortaya atmıştır.²⁷²

Tribunal denilen bu yapı, inşasında kullanılan porfir yani somaki mermerinin de işaret ettiği gibi imparatorun kullanımı için yapılmış olmalıydı. İmparatorluk kültürünün merkezindeki konumu da bu savı doğrular niteliktedir. Muhtemelen I. Constantinus'un kent kurgusu içinde inşa edilmiş olmalıydı. Ancak Iulianus döneminde inşa edilmiş olması da olasılık dahilindedir. Sonuç itibariyle Theodosius dönemine ait bir kaynak olan

²⁶⁷ Not. 231 (Reg. II). Bu yapı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Denis Feissel, "Tribune et colonnes impériales a L'Augousteion de Constantinople." Şurada: *Constantinople réelle et imaginaire: Autour de l'oeuvre de Gilbert Dagron* ed., Cécile Morrisson ve Jean-Pierre Sodini (Paris: Association des amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, 2018): 121-155.

²⁶⁸ Janin, *Constantinople Byzantine* 165.

²⁶⁹ Berger, *Konstantinopel* 123.

²⁷⁰ *Notitia Urbis Constantinopolitanae*. Çev., John Matthews, Şurada: *Two Romes*. Lucy Grig ve Gavin Kelly, ed. (New York: Oxford University Press, 2012): 87.

²⁷¹ Dagron, *Naissance* 504.

²⁷² Bauer, *Stadt* 167.

*Notitia'*da bahsi geçtiği için bu dönemle ilişkilendirilmemelidir. Iulianus döneminde *Consullük* makamıyla taltif edilmiş Claudius Mamertinus, 1 Ocak 362'de imparatora yazdığı bir methiyede şöyle demektedir;

Ben bir *Consulüm* hem de seçkin bir Consul zira sizin bana bahsettiğiniz konsüllükten, sizin bahsettiğiniz seçkinlikten, yüceltmeden ve parmakla gösterilmekten sonra hangi Consul daha seçkin olabilir? İlk hitabın uğurlu sözlerinden sonra bir Consul hakkı olarak bizi neyin mutlu edeceğini bilmek ister o (imparator); Tribunal'a doğru yürümenin mi, halk meclisini toplamanın mı yoksa Rostrum'a çıkmanın mı bizi mutlu edeceğini. Ancak Senato'nun yasal hükümleri bizi doğrudan Curia'ya (senato binası) götürüyordu.²⁷³

Burada bahsi geçen *Tribunal* ve *Rostrum* aynı yapıdır ve bu anlatıdaki hâliyle Roma'nın Cumhuriyet devrindeki devlet teamüllerini çağrıştırmaktadır. 338 yılında Consul Gaius Maenius, Antium kentini bir deniz savaşında yenmiş ve bu kente ait gemilerden bazılarını söktürerek Roma kentine savaş ganimeti olarak getirtmişti. Bu gemilerin sivri baş omuzlukları Senato binasının önündeki konuşma platformunun bezemesinde kullanılmıştı.²⁷⁴ Bu sebeple platforma "pruva" anlamına gelen Rostrum (Çoğul; Rostra) denildi. Rostra'nın sıra dışı biçimi, Augustus MÖ 29 yılında yeni bir platform inşa ettirdiğinde de korunacaktı.²⁷⁵ Rostrum aynı zamanda bir Tribunal yani halka açık yargılamaların yapıldığı yer olarak da kullanılmaktaydı.²⁷⁶ Rostrum'un bir başka işlevi de aristokrat cenazeleri için düzenlenen alaylarda bir uğrak noktası olmasıydı.²⁷⁷ 312'de Maxentius'u yenerek Roma kentine giren I. Constantinus Rostra'ya çıkararak buradan kent sakinlerine seslenmişti. Hatta bu sahne Constantinus Zafer Takı üzerine resmedilmişti.²⁷⁸ Oğlu II. Constantius

²⁷³ Paneg. III (11). 29.3-5. Claudius Mamertinus için bkz; *PLRE* 1.540 "Claudius Mamertinus 2"

²⁷⁴ Livy, *Ab Urbe Cond.* 8.13-14.

²⁷⁵ Lendering, *Roma* 175.

²⁷⁶ Andrew Lintott, *The Constitution of the Roman Republic* (Oxford: Oxford University Press, 2009): 45.

²⁷⁷ Jon Coulston ve Hazel Dodge, *Ancient Rome: the Archaeology of the Eternal City* (Oxford: Oxford University School of Archaeology, 2011): 264.

²⁷⁸ Kalas, *the Restoration of the Roman Forum* 25.

da 357’de Roma kentini ziyaret etmiş ve Rostra’ya çıkarak halka hitap etmişti.²⁷⁹

II. Constantius’un ölümünün ardından tahta çıkan Iulianus, Claudius Mamertinus’u Consul olarak atamış ve 1 Ocak 362’de bu vesileyle kentte bir tören düzenlenmişti. Bu törenin duraklarından birisi de rostrum olabilecekken Mamertinus doğrudan Curia’ya gitmeyi tercih etmişti.

Iulianus’un ölümüyle birlikte Iovianus imparator ilan edilmiş ancak Procopius adında biri mor kaftanın kendisine Iulianus tarafından verildiğini iddia etmişti. Iovianus kısa zamanda ölünce I. Valentinianus ve Valens imparator ilan edilmiş ancak Procopius Constantinopolis’e gelip, kendisine verildiği iddia edilen mor kaftanı öne sürerek kendini imparator ilan etti. Zosimus ve Ammianus Marcellinus’tan öğrendiğimize göre; Magnum Palatium’a doğru büyük bir ihtişamla ilerleyen Gasip Procopius, palatiumun önündeki rostrum’a çıkarak kentteki herkese cömert vaatlerde bulunup ve ardından palatiuma geçmişti.²⁸⁰

Bu denli önemli işlevlere sahip bir yapının Yeni Roma’da inşa edilmemiş olabileceği tahayyül edilemez. Model alınan Roma kentindeki mimari kurgu Constantinopolis’te de uygulanarak Rostrum ya da Tribunal Augusteum’da Curia’nın (senato binası) önüne konumlandırılmıştı.²⁸¹ Curia, Rostrum ve Palatium, Roma’da olduğu gibi Constantinopolis’te de birbirini tamamlayan yapılarıydı.²⁸² Zaten tıpkı Roma kentinde olduğu gibi Rostra’ya adını veren bir savaş gemisi anıtının Augusteum’da bulunduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. *Notitia* adlı kaynak, Regio IV. içindeki yapıları sıralarken, Augusteum’da “Liburnam marmoream, navalis victoriae monumentum” denen bir anıttan bahsetmektedir.²⁸³ “Bir deniz zaferi anıtı olan mermer

²⁷⁹ Amm. Marc. 16. 10. 13.

²⁸⁰ Zos. 4. 6; Amm. Marc. 21. 6. 17.

²⁸¹ Buradan itibaren Augusteum’da bulunan senato binası “Curia” olarak ifade edilecektir.

²⁸² Feissel, “Tribune et colonnes impériales” 128.

²⁸³ Not. 233 (Reg. IV).

Liburna" anlamına gelen bu savaş gemisi anıtı tıpkı Roma kentindeki gibi sembolik bir işlevle yanındaki Rostrum'u işaret etmekteydi.²⁸⁴ Ancak Theodosius Hanedanı döneminde Rostrum sembolik olarak çok daha da önemli hâle gelecekti.

Rostrum ve birçok heykeli bünyesinde barındıran Augusteum'da Constantinus'a atfedilen bir heykel somaki bir sütun üzerine yerleştirilmiş ancak sonradan I. Theodosius'un heykeliyle değiştirilmişti.²⁸⁵ Bu bilgi, Marcellinus Comes tarafından kısmen doğrulanır. Marcellinus, "I. Theodosius'un gümüş heykelinin Magna Ecclesia'nın yanında bir sütunun üzerine dikildiğini" aktarır.²⁸⁶ Zonaras da I. Theodosius'un gümüş heykelinin Iustinianus tarafından kaldırılıp kendi heykeliyle değiştirildiğini aktarır. Zonaras ayrıca bu heykelin yaklaşık 3,5 ton ağırlığında olduğunu ve Arcadius tarafından dikildiği bilgisini verir.²⁸⁷ I. Theodosius'un gümüş heykelinin altına iki oğlu Arcadius ve Honorius'un heykelleri yerleştirilmişti. İmparatorluğun doğusunun yönetiminden sorumlu Arcadius'un eşi Aelia Eudoxia'nın büyük bir isyana neden olacak bir heykeli de Augusteum'a yerleştirilmişti.

²⁸⁴ Liburna: Roma donanmasında kullanılan küçük tip bir gemi. Konumu için bkz; Albrecht Berger, *Regionen und Straßen im frühen Konstantinopel*.” *Istanbuler Mitteilungen* 47 (1997): 362. 400 yılında Gainas'ı Hellespontus'taki deniz mücadelesinde Liburna denilen gemilerle yenen (Flavius) Fravitta kente bir zafer alayıyla girmiştir. Cameron ve Long, bu anıtı Fravitta'nın zaferiyle ilişkilendirmektedir. Bkz; Alan Cameron ve Jacqueline Long, *Barbarians and politics at the Court of Arcadius* (Berkeley: University of California Press, 1993): 237-238.

²⁸⁵ Parastaseis 68.

²⁸⁶ Marc. Com. 390.

²⁸⁷ Zon. 14. 6. 34.

3.5. Yeni Din ve Augusteum

Forum Augusteum, geç antik çağ'da imparatorluğun geçirdiği sosyal, dini ve siyasi dönüşümlerin anlaşılabilmesine katkı sağlayabilecek muazzam bir tarihe sahiptir. Bu dönüşümlerin en yoğun hissedildiği dönem I. Constantinus'un ölümünü takip eden süreçte yaşanmıştı.²⁸⁸ Bu bağlamda Augusteum, giderek pagan kültürden Hristiyan kültüre evirilen süreci yansıtan bir dizi olaya da ev sahipliği yapmıştı.

I. Constantinus bir taraftan Roma Devlet geleneklerine bağlı kalarak yeni bir başkent inşa ederken diğer taraftan da kilise konsillerini finanse ederek Hristiyanlara açıktan destek vermekteydi. Özellikle piskoposlara verdiği hukuk davalarına hakimlik yapmak, *cursus publicus*'tan (imparatorluk posta ve taşıma hizmeti) faydalanmak ve curia hizmetinden muaf olmak gibi haklar ile bu sınıfın önünü açmıştı.²⁸⁹

I. Constantinus zamanında başkent piskoposluk makamında Alexander (314-337) bulunmaktaydı.²⁹⁰ Bu dönemde Ariusçuluk tartışması kiliseyi ikiye bölmüştü.²⁹¹ Arius (256-336) adlı din adamına göre; Hristiyan teslis inancındaki Baba ve Oğul eşit değildi. Bir baba ve oğul varsa oğulun olmadığı dönemde de baba var olmalıydı dolayısıyla baba ve oğul eşit olamazdı. Bu görüş doğrultusunda Oğulun Baba ile *homoousios* (aynı özden) olduğunu reddederken Oğulun Baba ile *homoiousios* (benzer özden) olduğunu savunmaktaydılar. Dolayısıyla Oğulun tanrısallığını sorguluyorlardı. Bu

²⁸⁸ Constantinopolis'te yaşanan dini dönüşüm ve Hristiyanlığın kurumsallaşması için bkz; Turhan Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum." Şurada; *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt 5*, ed., Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. 2015): 22-67.

²⁸⁹ Noel Lenski, *Constantine and the Cities: Imperial Authority and Civic Politics* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016): 205-206.

²⁹⁰ Piskopos Alexander için bkz; Phot. *Bibl. Cod.* 256. Ayrıca bkz; Turhan Kaçar, "Konstantinopolis Kilisesi'nin Kuruluşu: Mitoloji ve Tarih." *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 14 (2008): 130-134.

²⁹¹ Arius için bkz; Turhan Kaçar, "Arius: Bir Sapkın Kısık Hikayesi." Şurada; *Lucerna: Klasik Filoloji Yazıları*, ed., Erendiz Özbayoğlu (İstanbul: Eren, 2004): 7-15. Ariusçuluk için bkz; Turhan Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009): 52-90; Zafer Duygu, *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları* (İstanbul: Divan Kitap, 2017): 206-255.

görüş kimi çevrelerce şiddetle reddedilmişti. Alexander da bu görüşe karşı çıkanlar arasında bulunmaktaydı. I. Constantinus'un 325 yılında topladığı Nicaea (İznik) Konsilinde Arius bu görüşleri nedeniyle aforoz edildi ve sürgüne gönderildi.²⁹² Ancak Arius, 336 yılında Constantinus tarafından palatiuma çağırılarak affedilmişti. Palatiumdaki bu görüşmede Arius'a komünyonu katılma izni verilmiş ve Alexander'dan buna rıza göstermesi talep edilmişti. Arius'un affedileceği haberini önceden alan Alexander, kendisini Hagia Eirene'ye kilitleyerek, Arius ile kendi itikadı arasında gerçek olana sahip olanın yaşaması ve diğerinin ölmesi için günler ve gecelerce dua etmişti. Constantinus'tan aldığı izin ile mağrur bir şekilde palatiumdan çıkan Arius, destekçileri tarafından karşılanmış ve kentin meydanları ile ana caddelerinde görkemli bir alay töreni gerçekleştirilmişti. Bu yürüyüş sırasında karın ağrısı çekmeye başlayan Arius, Forum Constantini yakınındaki bir *latrina*'ya (halk tuvaletine) uğramış ancak burada ölü bulunmuştu.²⁹³ Görüldüğü üzere bir pagan kenti olarak kurulan Yeni Roma'nın kamusal alanları artık yeni dinin üyeleri tarafından da törensel amaçlı kullanılmaya başlanmıştı.

Ariusçuluk ve karşıtları kentin tüm kamusal ve özel alanlarında tartışılır olmuştu. Bu tartışmalara tanıklık eden Nyssalı Gregorius durumun vahametini şu şekilde açıklamaktadır;

Kentin her yeri bu tür insanlarla dolu; ara sokaklar, ana caddeler, meydanlar, pazarlar, yiyecek satanların, kıyafet satanların ve para bozanların bulunduğu muntikalar. Eğer bir adamdan bir parça gümüşü bozmasını istersen, seninle Oğul'un kendi kendine mi yoksa Baba tarafından mı var edildiğini tartışacaktır. Eğer bir somun ekmeğin fiyatını sorarsan, "Baba'nın daha büyük ve Oğul'un onun astı olduğu" şeklinde cevabını alacaksın. Eğer hamamın hazır olup olmadığını öğrenmek istersen, cevap; "Oğul'un kendi kendine var olduğu"

²⁹² Socr. HE 1.9; Soz. HE 1.21. Ayrıca bkz; Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, 52.

²⁹³ Ath. Ep. Mort. Ar. (NPNF II/4 564-566); Epiph. Pan. 68.6.7-9; Ruf. HE 10.14; Socr. HE 1.38; Soz. HE 2.29; Theod. HE 1.14.

olacaktır. Bu hastalığa ne desem bilmiyorum, delilik mi yoksa bu türden muhakeme yeteneğini ortadan kaldıran bir çeşit salgın hastalık mı?²⁹⁴

I. Constantinus'un 337'de ölümünün ardından imparatorluk oğulları II. Constantinus, I. Constans ve II. Constantius arasında paylaşıldı. Doğu eyaletleri ve yeni başkent II. Constantius'un idaresi altında kaldı. II. Constantius, Ariusçu itikadın sempatzanıydı. I. Constantinus'un ölümünün hemen ardından Constantinopolis Piskoposu Alexander da hayata gözlerini yummuştu. Alexander'ın bıraktığı piskoposluk makamı için Paulus ve Macedonius aday gösterilmişlerdi.

Symbolum Nicaenum (İznik İtikadı) yanlısı Paulus piskoposluk makamına getirilmişti. Paulus'un *ordinatio* (piskoposluğa atanma) töreni de Augusteum meydanının kuzey köşesinde yer alan Hagia Eirene mabedinde gerçekleştirilmişti. Ancak kısa süre sonra Ariusçu Macedonius'un suçlamalarıyla görevinden azledilmişti. Bu atama II. Constantius kentte yokken yapılmış, Arius öğretisinin sempatzanı imparator, kente döner dönmez Paulus'u azledip onun yerine sıkı bir Ariusçu olan Nicomedia'lı Eusebius'u atadı.²⁹⁵ 4 yıl gibi kısa bir süre bu makamda kalan Eusebius oldukça özgün bir din adamıydı. Eusebius ile yeni başkent artık sadece "yöneten kent" değil, "yöneten kilise" rolüne de soyunmuştu.²⁹⁶ İncilin Goth diline çevrilmesi de yine onun döneminde gerçekleştirilmişti.

Bu minvalde I. Constantinus'un en büyük oğlu II. Constantinus 340 yılında kardeşi I. Constans üzerine yürüdüğü savaşta hayatını kaybetti. İmparatorluğun batısını yönetimi altına alan I. Constans, *Symbolum Nicaenum* (İznik İtikadı) yanlıları lehine doğuyu yöneten kardeşi II. Constantius'un işlerine karışmaya başladı.²⁹⁷

²⁹⁴ Greg. Nyss. *De Deit. Fil*; (PG 46, 557).

²⁹⁵ Socr. *HE* 2.6-7; Soz. *HE* 3.3-4.

²⁹⁶ Kaçar, "Pagan Byzantion'dan Hristiyan Konstantinopolis'e." 28.

²⁹⁷ Timothy David Barnes, *Athanasius and Constantius: Theology and Politics in the Constantine Empire* (Cambridge: Harvard University Press, 2001): 218; Kaçar, *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, 92.

341’de Eusebius’un ölümü üzerine Paulus ve Macedonius arasındaki rekabet tekrar alevlendi. Paulus, Constantinopolis’teki Hristiyanlar tarafından kiliseye getirilip piskoposluk makamına oturtuldu. Bu sırada Ariusçu din adamlarının nüfuzu sayesinde Macedonius da piskopos olarak seçildi. Bu rekabet iki din adamının taraftarlarının kanlı bir çatışmasıyla sonuçlanacaktı. İmparator Antiocheia’da olduğundan *magister equitum* (süvari komutanı) Hermogenes’i Paulus’u Hagia Eirene’den çıkartıp Macedonius’u piskoposluk makamına yerleştirmesi için görevlendirdi. Hermogenes, Paulus’u mabetten çıkarmaya çalışırken çıkan çatışmalar esnasında linç edilerek öldürüldü. Hermogenes’i kentin meydanlarında sürüklediler.²⁹⁸ Bu haberi alan imparator, Constantinopolis’e doğru yola çıktı. Başkente varır varmaz *annona civica* denen bedava ekmek tahsisini yarıya indirerek kenti cezalandırdı.²⁹⁹ Esasen kentte çıkan kargaşadan Macedonius’u sorumlu tuttuysa da görevine devam etmesine izin verdi ya da izin vermek zorunda kaldı. Çünkü kendi yönetimi altındaki bölgelerde görev yapan piskoposların çoğu Ariusçu teoloji taraftarlarıydı.³⁰⁰ Bu aynı zamanda çok kısa bir süre içerisinde piskoposların ne kadar nüfuz sahibi olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.³⁰¹ 343’te Serdica’da toplanan konsilin kararıyla Paulus eski görevine getirildi.³⁰² Ancak II. Constantius *praefectus* Philippus’a Paulus’u görevden alması emrini verdi. Philippus, daha önce Hermogenes’in başına gelenlerden ders çıkartmış olmalıydı ki Paulus’u görevden azletmek için farklı bir yöntem denedi. Kentin ileri gelenleri için bir resmi ziyafet tertip etti. Ziyafetin verileceği yer, Augusteum meydanının güney köşesinde bulunan Zeuxippus adlı hamamdı.

²⁹⁸ Socrates, anlatısında Hermogenes’in kent içinde sürüklendikten sonra öldürüldüğü anlatılırken Sozomenus ise öldürüldükten sonra kent içinde sürüklendiğini aktarmaktadır. Socr. *HE* 2.13.; Soz. *HE* 3.20.

²⁹⁹ Lib. *Or.* 59.94, 96-7; Amm. Marc. 14.10.2; Hieron. *Chron.* Olymp.280; *Chron. Min.* 342 (Vol. I. 236); Socr. *HE* 2.13.1-3; Soz. *HE* 3.7.4- 6; *Hist. Aceph.* I.4; *Cons. Const.* 342.

³⁰⁰ Socr. *HE* 2.13.6; Soz. *HE* 3.7.8; Kaçar, *Geç Antikçağ’da Hristiyanlık* 91; Dagron, *Naissance* 432.

³⁰¹ Erika Manders, “Macedonius, Constantius and the Changing Dynamics of Power.” Şurada; *Episcopal Networks in Late Antiquity: Connection and Communication Across Boundaries* ed., Carmen Angela Cvetković and Peter Gemeinhardt (Berlin: De Gruyter, 2020): 257.

³⁰² Socr. *HE* 2.20; Soz. *HE* 3.20.

İçerisinde devasa bir kabul salonu da bulunan Thermae aynı zamanda Magnum Palatium ile de bitişikti. Zeuxippus hamamı ile palatiumu birbirine bağlayan kapalı bir geçit bulunmaktaydı. Paulus da davet edilenler arasındaydı. Bu davete katılanları dikkatli bakışlarla izleyen kent halkı Paulus'un da hamama girdiğini görmüşlerdi. Praefectus Philippus, Paulus'a görevden azledildiğini bildiren imparatorun emirnamesini sundu. Paulus, açık bir şekilde destekçilerinin olmadığı bir yerde kapana kısıtılmıştı. Çaresizce imparatorluk muhafızlarının eşliğinde hamamı palatiuma bağlayan geçitten geçip Boukoleon adlı yapının önündeki iskeleye getirildi. Buradan bir gemiyle destekçisi I. Constans'ın hükmettiği bölgede yer alan Thessalonica'ya gönderildi. Bu arada bahsi geçen geçitten Macedonius hamama alınmıştı. Macedonius, Phillipus'un at arabasında askerler eşliğinde Hagia Eirene mabedine gittiler. O sırada dışarda bekleyen halk olup bitenin farkına varmış ve binlerce kişi Augusteum meydanındaki Hagia Eirene'ye akın etmişti. Phillipus'un eşlik ettiği Macedonius'un mabede girmesine direnince 3150 kişi kılıçtan geçirilmiş ve Macedonius piskoposluk tahtına oturtulmuştu.³⁰³

Bu olayın bir kısmı da Augusteum meydanında cereyan etmiş olmalıydı. Daha önce de çok kez bahsedildiği üzere Hagia Eirene adlı mabet, kentin en önemli kamusal alanı olan Augusteum meydanının kuzey köşesinde bulunmaktaydı. Burası imparatorların otoritesini sergilediği kentin en prestijli mekanıydı. Eğer Socrates'in verdiği sayı doğru kabul edilecek olursa günümüzdeki hâlimden çok daha küçük olan Hagia Eirene'nin etrafında yani Augusteum meydanında toplanan binlerce kişi imparatorluk otoritesinin merkezi forumunda imparatorun emirlerine karşı gelmişlerdi. Bir önceki çatışmada komutanı Hermogenes'i kaybeden imparator, otoritesinin temsil edildiği meydanda kendisine karşı gelen binlerce insanı katlederek kanlı bir ders vermişti. Augusteum forumunda meydana gelen bu hadise ne ilk ne de son olacaktı. Çünkü I. Constantinus'un ruhban sınıfına sağladığı ayrıcalıklar zaman

³⁰³ Socr. HE 2.16; Soz. HE 3.9. Ayrıca Paulus'un ayrıntılı biyografisi için bkz; William Telfer, "Paul of Constantinople." *The Harvard Theological Review* 43/1 (1950): 30-92.

içerisinde artarak devam edecek ve bu ilerde de görüleceği üzere imparatorluk yönetimi ve ruhban sınıfı arasında sık sık sorunlara neden olacaktı. Kentin en prestijli forumu olan Augusteum da bu hadiselerin yaşanacağı ana sahne olacaktı.

Paulus ve bir diğer sürgün din adamı Athanasius, 345 yılının baharında eş imparator I. Constans'ın Augusta Treverorum'daki (Trier) sarayına gitmişlerdi. Bu ziyaret sonrası I. Constans kardeşi II. Constantius'a bir mektup yazarak iki piskoposun görevlerine iade edilmesini istemişti. Böylelikle Paulus bir kez daha göreve gelmiş ve Macedonius da görevinden azledilmişti. Yine de piskoposluk rekabeti devam etmiş ve 349 yılında Paulus bir kez daha görevden el çektilmişti. Kentin merkez forumunu iki kez kana bulayan bu rekabet, Paulus'un 350 yılında sürgüne gönderildiği Cucusus'da (Göksun) öldürülmesiyle son buldu.³⁰⁴

Macedonius, başkentin Hristiyan topografyasının zenginleşmesine önemli katkılar sunmuştu. Lucas ve Andreas gibi havarilere ait olduğu iddia edilen rölikler onun döneminde başkente getirilmişti.³⁰⁵ Havarilerin rölikleri gerçekten de Macedonius döneminde başkente getirildiyse Macedonius, Constantinopolis'i *urbs apostolorum* yani havariler kenti hâline getirmeye çalışmış olmalıydı.³⁰⁶ Bu iddianın üzerine sonradan *Novum Ierusalem* (Yeni Kudüs) doktrini inşa edilecekti. Bu iki düşünce kentin dokusunu ve kamusal alanlarının tamamen dönüşmesine neden olacaktı. Bir yandan yeni inşa edilen

³⁰⁴ Theod. HE 2.5.

³⁰⁵ David Woods, bu görüşe karşı çıkmaktadır. Woods'a göre; havarilerin rölikleri Macedonius zamanında değil onun ardılı Eudoxius zamanında 3 Mart 360 tarihinde başkente getirilmiştir. Bkz; Davis Woods, "The Date of the Translation of the Relics of Ss. Luke and Andrew to Constantinople." *Vigiliae Christianae* 45/3 (1991): 291. Richard Burgess, David Woods'un görüşüne karşı çıktığı makalesinde havarilerin röliklerinin 336 tarihinde getirildiğini iddia eder. Bkz; Richard Burgess, "The Passio S. Artemii, Philostorgius, and the Dates of the Invention and Translations of the Relics of Sts Andrew and Luke," *Analecta Bollandiana* 121 (2003): 5-36.

³⁰⁶ Havariler kenti olma iddiasının nasıl geliştiği konusunda bkz; Francis Dvornik, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew* (Cambridge: Harvard University Press, 1958).

kiliseler kentin silüeti değiştirirken, kente getirilen sözde aziz rölikleriyle de başkent bambaşka bir statüye ulaşacaktı.

Yine onun piskoposluk döneminde I. Constantinus'un na'sı mausoleum'dan Hagia Acacius mabedine taşındı. Buna sebep olarak 358 yılında Nicomedia'da meydana gelen deprem nedeniyle yapının zarar görmesini gösterilmişti.³⁰⁷ Esasen bu *cultus imperatorius* denen imparatorluk kültüne karşı yapılmış bir hamle gibi görünmektedir.³⁰⁸ Ancak bunu I. Constantinus'un na'sına saygısızlık olarak addedenlerle Macedonius'un taraftarları Hagia Acacius adlı mabette çatışmaya başlamış ve çatışmalar mabedin avlusundan yakındaki *porticusa* yayılmıştı. Böylelikle yine kamusal bir alan kana bulanmıştı. Kendisine danışılmadan babasının na'sının taşınması II. Constantius'u çok öfkelenlendirmiş olmalı ki derhâl Macedonius'un azlini emretti.³⁰⁹ Azlinden sonra bir synod'da *trinitas* (teslis) içinde *spiritus divinus*'un (kutsal ruh) tanrısal niteliğine karşı çıktı. Πνευματομάχοι (Pneumatomachoi) yani ruha karşı savaşımlar anlamına gelen düşüncenin mimarı oldu. Bu görüş sonradan Macedonius'un adına ithafen Macedoniusçuluk olarak adlandırılacaktı. Macedonius 360'ta Constantinopolis'te toplanan bir konsil kararıyla görevinden azledildi. Ömrünün geri kalanını kendisine ait olduğu anlaşılan bir ev-kilisede taraftarlarına vaaz vererek geçirdi.³¹⁰

Macedonius'tan sonra 27 Haziran 360'ta piskoposluk görevine bir başka Ariusçu Eudoxius getirildi. 342'de II. Constantius tarafından yapımına başlanan ve sonradan Hagia Sophia denilecek Magna Ecclesia 15 Şubat 360 tarihinde Eudoxius'un yönettiği dini bir törenle açıldı. Açılış vaazında Baba ἀσέβης (dinsiz), Oğul εὐσεβής (dindar) demesi üzerine mabette büyük bir

³⁰⁷ Kaynaklarda depremin tarihine ilişkin farklılıklar bulunmakla birlikte o dönemde yaşayan Ammianus Marcellinus'un verdiği 24 Ağustos 358 tarihi temel alınabilir. Amm. Marc. 17.7; *Chronicon Paschale* ise 359 yılını işaret eder. *Chron. Pasch.* CCLXXXIV; Theophanes'in vakayinamesinde 357/8 yılları arasını gösterilmektedir. Bkz; Theod. HE AM 5850. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz; Turhan Kaçar "Eskiçağ Kaynaklarında İzmit Depremi (MS 358)." *Toplumsal Tarih* 109 (2003): 24-26.

³⁰⁸ Manders, "Macedonius, Constantius and the Changing Dynamics of Power." 262.

³⁰⁹ Socr. HE 2.38; Soz. HE 4.21.3-6; Theoph. AM 5852.

³¹⁰ Soz. HE 4.26.

kargaşaya neden oldu. Vaiz, bunun üzerine şöyle bir açıklamada bulundu; “Baba dinsizdir çünkü hiç kimseye tapmaz ancak Oğul dindardır çünkü Baba’ya tapar”. Yeni açılan mabet bu yoruma gülen insanların sesleriyle yankılandı.³¹¹

Themistius, II. Constantius’un kentin imparatorluk forumunu altın ve diğer malzemelerle bir duvak gibi bezediğini anlatır.³¹² Burada bahsi geçen forum Augusteum olmalıydı. Altın ve diğer malzemelerle bezenmiş bir duvağa benzetirken de yeni açılan basilicaya atıfta bulunmuş olması olasıdır.³¹³ Böylelikle Augusteum forumunda inşa edilen basilica ile artık sadece imparatorların otoritesinin temsili değil aynı zamanda yeni dinin mabediyle de çok başka bir dönem başlamış oldu. Dönüşümün bu denli yoğun olması I. Constantinus’a atfedilse de görüldüğü üzere oğlu II. Constantius döneminde yapılanların ve yaşananların etkisi çok daha ağır basmaktadır. Augusteum meydanına inşa edilen bu yeni basilica yaşanan bu dönüşümün dönüm noktası olarak gösterilebilir. Çünkü klasik dönemde Iuppiter, Apollo ve Mars gibi tanrılara adanmış tapınaklara ev sahipliği yapan merkezi forumlar artık yeni dine hizmet eden mabetlerle kutsanmaktaydı. Bu da erkin kaynağından alınan meşruiyetin dönüşümü anlamına gelmekteydi. II. Constantius’un 361 yılında ölümü üzerine iktidara gelen Iulianus ile kısa bir kesintiye uğrasa da Valentinianus ve kardeşi Valens ile tekrar başladı. Valentinianus batı da hükmederken kardeşi doğuda hüküm sürmekteydi. Bu minvalde Piskopos Eudoxius görevine devam etmekteydi. Valens, piskoposa büyük saygı duymaktaydı.³¹⁴ Piskopos, İmparator Valens’i vaftiz etmişti.³¹⁵ Ancak Eudoxius 370’te ölünce yerine Demophilus getirildi.³¹⁶

³¹¹ Socr. *HE* 2.43.

³¹² Them. *Or.* 4. 58b-c. (καὶ τὴν βασιλείον ἀγορὰν ὥσπερ καλύπτραν διαπλέχων χρυσῷ καὶ μορίοις.)

³¹³ Dagron, *Naissance* 89.

³¹⁴ Soz. *HE* 6.7; Philostorg. *HE* 9.3.

³¹⁵ Hieron. *Chron.* Olymp.286.2; Oros. *Hist.* 7.32.6; Theod. *HE* 4.11-12; Theoph. AM 5860.

³¹⁶ Socr. *HE* 4.14; Soz. *HE* 6.13.

Demophilus, Ariusçu papazlar tarafından seçilmişti. Bununla birlikte Ortodoks itikadı yanlıları da Evagrius adlı papazı piskoposluk için seçince bunun kentte yeni bir çatışmaya neden olacağını sezen İmparator Valens Evagrius'u sürgüne gönderdi ve Evagrius taraftarlarına kötü şekilde zulmetti.³¹⁷ Yine bu dönemde Danubius (Tuna) nehrinin ötesinde yerleşmiş ve barbar olarak adlandırılan Gothlar Hristiyanlığı kabul ettiler.³¹⁸ Esasen bu misyonerlik faaliyetleri 340 yılından itibaren Ulfilas adlı Goth asıllı bir misyoner papaz tarafından yürütülmekteydi. İncil de Goth diline yine Ulfilas tarafından çevrilmişti.³¹⁹ Kendisi de Ariusçu olan papaz Gothlara bu itikadı aşılarmıştı.³²⁰

375'e kadar Valentinianus ve Valens kardeşler tarafından yönetilen imparatorluk Valentinianus'un ölümüyle batıda onun iki oğlu idareyi ele aldılar. Bu sırada İmparator Valens Hadrianopolis savaşında ölünce Valentinianus'un oğlu Gratianus tek yönetici olarak kaldı. Oldukça genç olmasından dolayı sorumluluğunu paylaşacak yetkin birine ihtiyaç duydu. Gratianus ve Roma Devleti bu sorumluluğu paylaşması için tecrübeli bir general olan I. Theodosius'u eş imparator ilan etti. 24 Kasım 380'de Constantinopolis'e gelen Theodosius sıkı bir Ortodoks itikadı yanlısıydı. İmparator, Piskopos Demophilus'un Ortodoks itikadına uymasını istedi. Piskopos, imparatorun bu isteğini reddedince de derhâl görevi bırakması emredildi.³²¹ Böylelikle yaklaşık 40 yıl ariusçuların egemenliğinde bulunan Constantinopolis kiliseleri artık Ortodoks inancın egemenliği altına girmiş oldu.³²²

³¹⁷ Socr. HE 4.14-16; Soz. HE. 6.13-14.

³¹⁸ Jord. Get. XXV 132; Amm. Marc. 31.4;

³¹⁹ Jord. Get. LI 267.

³²⁰ Socr. HE 4.33; Soz. HE. 6.37; Theod. HE 4. 33; Jord. Get. XXV 132.

³²¹ Socr. HE 5.7; Soz. HE 7.5.

³²² Philostorg. HE. 9.19.

Demophilus'un piskoposluk tahtından indirilmesinden sonra Maximus adlı papaz çok kısa bir süre bu makamda bulunduydu da yerine Nazianzuslu Gregorius getirildi.³²³

Bizans ortodoks Hristiyanlığının kurucu babaları arasında sayılan Nazianzuslu Gregorius ariusçulara karşı başkente davet edilmişti.³²⁴ Zamanının en üretken yazarlarında biri olan Gregorius teolog lakabıyla anılmaktaydı.³²⁵ 374'te başkente gelen Gregorius'a ikamet etmesi için bir villa sunulmuştu. Villa kuzeni Theodosia'nın mülküydü. Gregorius, derhâl bu yapının bir kısmını kiliseye çevirdi ve Anastasia adını verdi.³²⁶ Kentin en önemli mabetleri belli azizlerden ziyade soyut kavramlara adanmışlardı. Söz gelimi Hagia Sophia "İlahi Bilgelik" kavramını anlatmaktaydı. Gregorius da kilisesine Anastasia adını vererek "Diriliş" kavramına atıfta bulunmaktaydı. Bu özenle seçilmiş bir addı çünkü kentte Paulus'tan beri İznik İtikadı yanlısı bir piskopos göreve gelmemişti. Gregorius, 381 Mayıs'ında Constantinopolis'te toplanan konsile de başkanlık etti. Bu konsilde alınan kararlardan biri kent için çok mühimdi zira bu karar kentin statüsünü Yeni Roma olarak tasdik etmekteydi.³²⁷ Gregorius başkentteki siyasi çekişmelere katlanamadığından kısa süre sonra 381'de piskoposluk görevinden istifa etti.

Aynı yıl piskoposluk makamına Nectarius getirildi.³²⁸ Aslında Nectarius ruhban sınıfından bir kişi değildi hatta vaftiz bile edilmemişti.³²⁹ Nazianzuslu Gregorius istifa ettiğinde I. Theodosius'a sunulan listeye Nectarius'un da adı

³²³ Theod. HE 5.8.

³²⁴ Nazianzuslu Gregorius için bkz; Hieron. *De Viris Illust.* CXVII; Ruf. HE 11.9; John Anthony McGuckin, *St. Gregory of Nazianzus: An Intellectual Biography* (New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2001): 1-433.

³²⁵ Justin Mossay, "Gregor von Nazianz in Konstantinopel (379-381 A.D.)" *Byzantion* 47 (1977): 223.

³²⁶ Greg. Naz. Or. 26.17 (PG 35-37, 5.1249); Socr. HE 5.7; Soz. HE. 7.5. Ayrıca bkz; McGuckin, *St. Gregory of Nazianzus* 241.

³²⁷ Concilium Constantinopolitanum I (381), Canones III. "Constantinopolitanae civitatis episcopus habeat privilegia honoris post Romanum episcopum, eo quod sit ipsa nova Roma." Şurada; Norman P. Tanner ed., *Decrees of the Ecumenical Councils* (Washington: Georgetown University Press, 1990): 32.

³²⁸ Socr. HE 5.8; Soz. HE 7.8; Ruf. HE 11.21; Theod. HE 5.8. Nectarius'un Piskopos olarak seçilmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz; Turhan Kaçar, "Tarsuslu Nectarius'un İlk Constantinopolis Patriği Olarak Seçilmesi." *OLBA* XVII (2009): 172-192; *PLRE* 1.621. "Nectarius 2".

³²⁹ Soz. HE 7.8; Ruf. HE 11.21.

eklenmişti. Piskoposluk görevine getirilen Nectarius, devlet işlerinde tecrübeli bir bürokrattı. Kendisinden kilise içindeki bölünmüşlüğü ortadan kaldırması ve başkent toplumunu birleştirmesi bekleniyordu.³³⁰ Bunu kısmen de olsa başaran Nectarius, öncülü Gregorius'un inşa ettiği Anastasia kilisesini daha da genişleterek kentin diplomat sınıfının tercih ettiği oldukça büyük bir yapıya dönüştürdü.³³¹

Yine Nectarius'un piskoposluğu döneminde Macedonius ile giriştiği mücadelede sürgüne gönderildiği Cucusus'ta öldürülen Paulus'un na'sı Constantinopolis'e getirildi. Manidar bir şekilde, Macedonius görevinden azledildikten sonra inzivaya çekildiği kiliseye yerleştirildi. Bundan sonra Paulus Kilisesi olarak anılmaya başlandı. Ancak Constantinopolis ahalisi zamanla piskopos Paulus'u Havari Paulus ile karıştıracaktı.³³²

Theodosius'un Nectarius'u yeni piskopos ilan etmesiyle kendisinden beklendiği gibi ortodoks itikadının savunuculuğunu yapmıştı. Bu durum kentteki Arius yanlılarını oldukça rahatsız etmişti. I. Theodosius'un Gasıp Maximus'la tutuştuğu savaşta öldüğü haberi kentte yayılınca bu durumu fırsat bilen ariusçular Nectarius'un evini yaktılar.³³³ Nectarius'un evi, Magna Ecclesia'nın hemen güney batısında bulunan Patriarcheion yani patriklik sarayıydı. 381'de meydana gelen bu hadisede ortaya çıkan yangın büyük kilisenin çatısının yanmasına neden oldu.³³⁴ Buradan yangının kısmen de olsa Augusteum'a da zarar verdiği sonucuna varılabilir.

³³⁰ Kaçar, "Tarsuslu Nectarius'un İlk Constantinopolis Patriği Seçilmesi." 183.

³³¹ Marc. Com. 380; McGuckin, *St. Gregory of Nazianzus* 242. I. Leo zamanında, Patrik I. Gennadius idaresinde kilisenin adından dolayı Azize Anastasia'nın rölikleri buraya getirilerek muhafaza edilecek ve kent için oldukça önemli bir ibadet merkezi hâline gelecekti. Bahsi geçen rölikler sonradan Papa Gregorius Magnus zamanında buradan Roma'ya götürülecekti. Bkz; Niceph. Call. *HE* XIV. X (PG 146, 1089). Anastasia kilisesi, Eirene ve Paulus kiliseleriyle birlikte Constantinopolis'in yedinci bölgesinde bulunmaktaydı. Günümüzdeyse Sokullu Mehmet Paşa caminin temelleri altında kalmıştır.

³³² Socr. *HE* 5.9; Soz. *HE* 7.10. Macedonius bu kiliseyi 360 yılında Eudoxius'un piskopos seçilmesinden sonra elde etmişti. Paulus'un na'sı bu kiliseye 382 yılında nakledilmişti. Bkz; Telfer, "Paul of Constantinople" 87.

³³³ Socr. *HE* 5.13; Soz. *HE* 7.14; Amb. *Ep.* 74.13; Theod. Lect. *HE* 247 VB; Theoph. AM 5877.

³³⁴ Patria 4.1.

Bu olaydan kısa bir süre sonra 383'te I. Theodosius iki oğlunu eş imparator ilan etti. Çok genç yaşta olan oğullarının imparatorluğu yönetebilmesine yardımcı olacak iki deneyimli devlet adamını da görevlendirdi. 395 yılında I. Theodosius ölünce imparatorluk Batı'da Stilicho'nun yardımcı olduğu Honorius ve Doğu'da Rufinus'un yardımcı olduğu Arcadius yönetimine girdi.³³⁵

Nectarius, 397'de ölünceye de yaklaşık 16 yıl piskoposluk görevini yerine getirdi. Kendisinden sonra bu makama Ioannes Chrysostomus getirilecekti.³³⁶

341'de Antiocheia'da doğan Ioannes, geç antik çağın en ünlü pagan hatiplerinden biri olan Libanius'tan belagat dersleri aldı.³³⁷ Böylelikle sonradan kendisine verilecek Chrysostomus (altın ağızlı) sıfatını edinecekti. 381 ile 398 yılları arasında doğduğu kentte vaiz ve papaz olarak görev aldı. O sırada Antiocheia'yı ziyaret eden Consul Eutropius tarafından fark edildi.³³⁸

Eutropius, palatiumda görev yapan bir hadımdı. Kısa sürede imparatorun gözüne girip Rufinus'tan kurtularak onun görevini aldı. Bu yükselişte Arcadius'a eş olarak Eudoxia'yı bulmasının da yeri vardı. Böylelikle ilk kez bir hadım *consullük* göreviyle taltif edildi.³³⁹

398'de Eutropius'un telkinleriyle İmparator Arcadius tarafından Constantinopolis Piskoposu olarak atandı.³⁴⁰ Kısa zamanda halkın büyük

³³⁵ Zos. 5.1.

³³⁶ Ioannes ve Constantinopolis için bkz; Chrysostomus Baur, *John Chrysostom and His Time II: Constantinople* (Westminster: The Newman Press, 1960):1-488; Jonathan P. Stanfill, "The Body of Christ's Barbarian Limb: John Chrysostom's Processions and the Embodied Performance of Nicene Christianity." Şurada; *Revisioning John Chrysostom: New Approaches, New Perspectives*, ed., Chris L. De Wet ve Wendy Mayer (Leiden: Brill, 2019): 670-697; Claudia Tiersch, *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398-404): Weltsicht und Wirken eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2020).

³³⁷ Socr. HE 6.3; Soz. HE 8.2.

³³⁸ Palladius Chyrs. 41.

³³⁹ Claud. Eutr. 156; Palladius Chyrs. 41; Eunap. Fr. 66; Zos. 5.3.3; Jord. Rom. 319; Socr. HE 6.5; Soz. HE 8.7; Marc. Com. 399. Ayrıca bkz; PLRE 2.440. "Eutropius 1".

³⁴⁰ Turhan Kaçar, "Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Örneği (MS 398)." Şurada; *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait onuruna sunulan makaleler = Studies Presented to Mehmet and Nesrin Özsait* ed., Hamdi Şahin, Erkan Konyar ve Gürkan Ergin (Antalya: Suna-Inan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011): 225-232.

ilgisine mazhar oldu. Artık neredeyse İmparator Arcadius ve eşi Eudoxia kadar tanınan biri hâline geldi. Bu sadece kentin ahalisi için değil kentte bulunan birçok Goth için de geçerliydi. Goth bir papaza Paulus kilisesinde kendi dillerinde incili okutturmaktaydı. Bir çevirmen aracılığıyla sık sık onlara vaaz verdi. Hâlâ uzak diyarlarda yaşayan Gothlara Unilas adında Goth bir papaz bile gönderdi.³⁴¹ Ne var ki kentteki Gothların büyük bir kısmı Ariusçu Gothlardan oluşmaktaydı. Çoğunluğu oluşturan bu grup artık oldukça nüfuz sahibi olmuştu.

378'deki Hadrianopolis savaşında yaşanan hezimetten sonra Goth tehlikesini bertaraf etmek isteyen I. Theodosius, Gothlara birtakım imtiyazlar tanıdı. Öncelikle, Gothlar artık düşman değil müttefikler. Gasıp Magnus Maximus ve Eugenius ayaklandıklarında işte bu müttefikler sayesinde yenilgiye uğratılmışlardı.³⁴² Bu süreçte Ariusçu Gothların bir kısmı Constantinopolis'e yerleşmişlerdi.³⁴³ Artık Gothların önde gelen kişileri palatiumdaki ziyafetlerde boy göstermekteydi.³⁴⁴ Elbette bu tür imtiyazlar daha fazla Goth'un Constantinopolis'e doluşmasına neden oldu. I. Theodosius devrinden itibaren birçok Goth asıllı asker orduda önemli görevlere getirilmişti. Bu durum Arcadius döneminde de devam etmişti. Bunlardan biri de Gainas adlı generaldi. Gainas, 399'da *Magister Militum Praesentalis* görevine getirildi.³⁴⁵

Bu arada, I. Theodosius zamanında Phrygia'ya yerleştirilen Ariusçu Gothlar bir ayaklanma başlatmıştı. Başlarında bulunan Tribigildus adlı bir Goth komutanla bölgeyi yakıp yıkmaktaydılar. Phrygia'da başlayan isyanı bastırmakla görevlendirilen Gainas, İmparator Arcadius'tan bazı taleplerde bulundu. İlk olarak, Eutropius'un görevinden azledilmesini istedi. İkinci

³⁴¹ Theod. HE 5.30.

³⁴² Zos. 4.58; Soz. HE 7.24. Ayrıca bkz; Peter Heather, *Goths and Romans: 332-489* (Oxford: Clarendon Press, 2011): 189.

³⁴³ Gothlar ve Constantinopolis için bkz; Gerhard Albert, *Goten in Konstantinopel: Untersuchungen zur Oströmischen Geschichte um das Jahr 400 n. Chr.* (München: Ferdinand Schöningh, 1984):1-211.

³⁴⁴ Eunap. Fr. 59; Zos. 4.57.

³⁴⁵ PLRE 1.379. "Gainas".

olarak da Ariusçu Gothların ibadet edebilmesi için bir kilise tahsis edilmesini istedi.³⁴⁶ Ancak Ortodoks Gotlara şefkatle yaklaşan Piskopos Ioannes, Ariusçu Gothlar için kilise talep edilmesine şiddetle karşı çıktı.³⁴⁷ İmparatorun Gainas'a verdiği ilk taviz Constantinopolis halkını endişelendirdi. 400'de Chalcedon'da İmparator Arcadius ile bir görüşme yapan Gainas'ın kente girmesine izin verildi. Ancak Gainas bu görüşmede alınan kararları ihlal ederek kenti yağmalamak istedi. Sonrasında Ioannes Chrysostomus'un da telkinleriyle kent kapılarını kapatan halk, büyük bir katliama başladı.³⁴⁸ Kent içindeki Gothlar kılıçtan geçirilirken içlerinden bir kısmı palatiuma yakın konumdaki bir kiliseye sığındılar. Gothların kilisesi olarak bilinen yapının kapıları kapatılarak içeride bulunan 7000 Goth ateşe verildi.³⁴⁹

Gothların kilisesi olarak adlandırılan yapı Ioannes Chrysostomus tarafından bir vaazında; "Paulus kilisesinin yanındaki kilise olarak" tanımlanmıştır.³⁵⁰ Ancak kilisenin yeri tam olarak bilinmemektedir. Zosimus, Gothların kilisesini "palatiuma yakın" olarak tanımlamaktadır.³⁵¹ *Chronicon Paschale* adlı vakayinameye göre birçok Goth'un Λεωμακέλλιον (Leomakellion) adlı yerde öldürüldüğünü yazmaktadır.³⁵² İmparator Leo ile ilişkilendirilen ve adından bir et pazarı olduğu anlaşılan bu yer için Janin, Heptascalon'u işaret etmektedir.³⁵³ Georgius Cedrenus ve Ioannes Scylitzes, Leomakellion'un

³⁴⁶ Socr. *HE* 6.5; Soz. *HE* 8.4; Theod. *HE* 5.32.

³⁴⁷ Zos. 5.17.

³⁴⁸ Zos. 5.19; Soz. *HE* 8.4; Marc. Com. 399.

³⁴⁹ Zos. 5.19; Syn. *De Prov.* (PG 66, 1267); Socr. *HE* 8.4; Soz. *HE* 6.6; Philostorg. *HE* 11.8; Marc. Com. 399; Malal. *Chron.* 13.45; *Chron. Pasch.* CCXCV; Joh. Nik. 84.11-13.

³⁵⁰ Chrys. *Hom.* 8. (PG 63, 499) "Homilia 8. Habita postquam presbyter Gothus"

³⁵¹ Zos. 5.19.4

³⁵² Leomakellion etimolojisi ve konumu için bkz; Albrecht Berger, "Zur Topographie der Ufergegend am Goldenen Horn in der byzantinischen Zeit," *Istanbul Mitteilungen* 45 (1995):153; David Jacoby, "The Venetian Quarter of Constantinople from 1082 to 1261: Topographical Considerations." Şurada; *Novum Millennium: Studies on Byzantine History and Culture Dedicated to Paul Speck.* ed., Claudia Sode ve Sarolta Takács (London: Routledge, 2001): 153-170.

³⁵³ Heptascalon için bkz; Janin, *Constantinople Byzantine* 379-380; Müller-Wiener, *Bildlexikon "Heptaskalion"*; Albrecht Berger, "Regionen und Straßen im frühen Konstantinopel." *Istanbul Mitteilungen* 47 (1997): 349-414; Berger, *Untersuchungen* 464-468; Paul Magdalino, "The Maritime Neighborhoods of Constantinople: Commercial and Residential Functions, Sixth to Twelfth Centuries." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 221; Johannes Preiser-Kapeller, "Heptaskalon and Other Selected Moorings on the Golden Horn." Şurada; *The Byzantine Harbours of Constantinople.* Ed., Falko Daim ve Ewald Kislinger (Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2021): 141-150.

Praetorium'un batısında olduğunu ima etmektedirler.³⁵⁴ Ioannes Tzetzes ise onu bir parfüm satıcısının dükkanıyla ilişkilendirmektedir.³⁵⁵ *To Eparchikon Biblion* adlı kaynaktan, parfüm satıcılarının palatiumun giriş kapısına yakın tezgahlarının olduğu bilinmektedir.³⁵⁶ Ancak bu referansların hiçbiri Gothlar kilisesinin Leomakellion'da ya da yakınında olduğunu tespit etmek için yeterli görünmemektedir. *Notitia*, Constantinopolis'in 7. Bölgesinde bulunan üç kiliseyi; "Eirene, Anastasia ve Paulus" olarak sıralamaktadır.³⁵⁷ Janin, Guiland ve Dagron da Paulus kilisesinin yine bu alanda bulunduğunu iddia etmektedirler.³⁵⁸ Aziz Artemius'un mucizelerinin anlatıldığı kaynakta 22 ve 29 numaralı mucizelerde Anastasia kilisesinin Porticus Domninus üzerinde olduğu bilgisi verilmektedir.³⁵⁹

Yukarıda verilen Heptasclon, Leomakellion, Porticus Domninus adlı yerler palatiuma uzak noktalarda bulunmaktadır. Zosimus'un da işaret ettiği gibi Gothların kilisesi palatiuma daha yakın bir konumda aranmalıdır. Bu bağlamda, bahsi geçen referanslardan praetorium, burada anahtar bir rol üstlenmektedir. Kentte 3 praetorium olduğu bilinmektedir.³⁶⁰ Bunlardan biri de Hagia Eirene yakınlarındaki praetoriumdur. Augusteum'un kuzeyinde kalan bu alan sonradan İmparator Leo tarafından kendi adıyla anılacak bir foruma dönüştürülecektir. Leomakelles ile işaret edilmek istenen yer de burası olmalıdır. Çünkü II. Iustinus 571 ya da 572'de burada bir Paulus kilisesi inşa ettirmişti. 1937'de Aziz Ogan tarafından Topkapı Sarayında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bazilikanın Paulus kilisesi olduğu düşünülmektedir.³⁶¹

³⁵⁴ Cedr. II. P 612-13; Scyl. 481 "ΜΙΧΑΗΛ Ο ΓΕΡΩΝ".

³⁵⁵ Tzetz. Ep. 58.

³⁵⁶ Ep. Bibl. X. "De Unguentariis/Περὶ τῶν μυρεψῶν".

³⁵⁷ Not. 236 (Reg. VII). "Regio Septima, Ecclesias tres, hoc est: Irenen, Anastasiam et sancti Pauli".

³⁵⁸ Janin, *Géographie Ecclésiastique* 22-30; Guiland, *ÉTCB* I. 493 ve II. 87; Dagron, *Naissance* 393.

³⁵⁹ Virgil S. Crisafulli, John W. Nesbitt ed., *The Miracles of St. Artemios: A Collection of Miracle Stories by An Anonymous Author of Seventh Century Byzantium* (Leiden: E.J. Brill, 1997): 131 ve 159. Ayrıca bkz; Lennart Rydén, "A Note on Some References to the Church of St. Anastasia in Constantinople in the 10th Century." *Byzantion* 44/1 (1974):198-201.

³⁶⁰ Praetorium için bkz; Cyril Mango, *Studies on Constantinople* (Aldershot: Variorum, 2005): Addenda 1.

³⁶¹ Aziz Ogan, "Topkapı Sarayı Hafriyatı." *Belleten* 4 (1940): 317-328.

Muhtemelen var olan ve aynı adı taşıyan yapı II. Iustinus tarafından ihya edilmişti.³⁶² Bu durumda Gothlar kilisesi olarak adlandırılan yapı, Augusteum'un kuzeyinde, Zosimus'un da belirttiği gibi, palatiuma yakın bir konumda bulunmaktaydı. Burada yaşanan katliam esnasında çıkan yangının çevreye ve özellikle Augusteum'a nasıl bir zarar verdiği konusunda kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamaktadır.

³⁶² Ken R. Dark ve A. L. Harris. "The Last Roman Forum: the Forum of Leo in Fifth-century Constantinople," *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 48/1 (2008): 68. Paulus kilisesi için bkz; Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi* (İstanbul: Mer Ajans, 1989):127-128.

3.6. Augusta Eudoxia'nın Heykeli

Bu olaydan yaklaşık dört yıl sonra, Piskopos Ioannes Chrysostomus ve Augusta Eudoxia arasında bir husumet oluştu.³⁶³ Aelia Eudoxia 27 Nisan 395 günü İmparator Arcadius ile evlenmiş ve 9 Ocak 400'de Augusta unvanıyla taltif edilmişti.³⁶⁴ Bu arada, Kilisenin dolayısıyla ruhban sınıfının hem halk hem de kent üzerindeki nüfuzu giderek artmaktaydı. Kamu yapıları ve kamusal alanların kendi tasarrufları altına almak istemeleri Augusta Eudoxia ve Constantinopolis Patriği Ioannes arasındaki husumetin nedenlerinden biri olarak görülebilir. Ioannes'in taraftarlarından Palladius, bu konu hakkında şu ayrıntıları paylaşmaktadır;

Kutsal Constantinus kenti kurmadan uzun zaman önce o alanı hippodrome yapmıştı. Bunun bir sonucu olarak, Constantinus'un tüm eserlerinin yani efendimiz (Ioannes) buradayken ibadet edenlerle dolup taşan ancak o ayrıldıktan sonra önceki statülerine geri döndürülen revaklı caddelerin, agoraların, kentin, hamamların, hippodromun ve hatta bir agoranın adını ve işlevini alan kilisenin kendisi dahil kilise olmasını bu adam (Ioannes) sayesinde.³⁶⁵

Bu anlatıda açıkça görüldüğü üzere Ioannes ve taraftarları kentin kamusal alanlarının tasarrufu üzerinde hak talep etmektedirler. Zaten Ioannes, Constantinopolis piskoposu olduktan sonra kentte ilahilerin okunduğu coşkulu alaylar düzenlemişti.³⁶⁶ Bu alaylar sayesinde Kilise hem ad hem de işlev olarak agoranın yerine geçecekti.³⁶⁷ İlahilerin okunduğu alaylarda, kentin kamusal alanları olan revaklı caddelerden ve anıtsal forumlardan geçilmişti. Elbette ki bu tür alaylar için bilinçli olarak kentin kamusal alanları tercih edilmişti. Buradaki tartışma kentin kamusal alanlarına dünyevi mi

³⁶³ Ioannes Chrysostomus'un gözden düşüşü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz; Turhan Kaçar, "Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve Politika." *Belleten* 67 (2003): 745-770.

³⁶⁴ *PLRE* 2.410. "Eudoxia 1"

³⁶⁵ Palladius *Chrys.* 97.

³⁶⁶ *Chrys. Phoc.* 2 (PG 50, 700); *Socr. HE* 8.8; *Soz. HE* 6.8.6.

³⁶⁷ Nathanael Andrade, "The Processions of John Chrysostom and the Contested Spaces of Constantinople." *Journal of Early Christian Studies* 18/2 (2010): 162.

yoksa dini mi yaklaşılaçağı üzerineydi. Ioannes ve taraftarları kenti teşkil eden tüm alanlara din nazarından bakılıp, bu şekilde istifade edilmesinden yanaydılar. Klasik kültürün dışa dönük yaşam biçimi Ioannes tarafından bir tehdit olarak görülmüş olmalıydı. Çünkü insanlar circuslarda yarışları izler, theatronda temsillere katılır, thermaeda arkadaşlarıyla birlikte yıkanır ve son olarak forumlarda sosyalleşirlerdi.

Oysa Ioannes, kendi cemaatinin üyelerinin kilisedeki ayinden sonra forumlara aktığından yakınır. Verdiği vaazlardan bu durumun onu son derece rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü ayinlerden sonra insanların forumlara değil, evlerine gidip ayinde öğrendiklerini eşlerine ve çocuklarına anlatmalarını istiyordu.³⁶⁸ Daha Antiocheia'dayken cemaatine sinagoglara ve tapınaklara gitmemelerini emrediyordu.³⁶⁹ Sadece başka mabetlere değil hem theatronda düzenlenen temsillere hem de circusta düzenlenen müsabakalara da açıktan savaş açmıştı. Buralarda düzenlenen temsil ve oyunlara katılanları kilisesine kabul etmeyeceğini ilan etmişti.³⁷⁰ Ona göre; kilise, tanrının ikametgahı, kentin pagan mekanlarıysa şeytanların meskenleriydiler.³⁷¹

Ioannes için forum da benzer bir alandı. Antiocheia'daki bir vaazında, forum hakkında şu sözleri sarf etmiştir;

Birisi foruma gider; birisi düşmanını görür, diğeri onu görünce öfkeden deliye döner. Birisi saygın bir dostunu görür, diğeri ona gıpta eder. Birisi fakir bir adam görür, diğeri onu hor görür ve önemsemez. Birisi zengin bir adam görür, diğeri ona imrenir. Birisi bir kişiye kötü davranıldığını görür, diğeri iğrenerek geri çekilir. Birisi bir kişinin kötü davranışlarını görür, diğeri içerler. Birisi güzel bir kadın görür ve

³⁶⁸ Chrys. *Hom. In Matt.* 5.1.

³⁶⁹ Chrys. *Adv. Iud.* 5.8 ve 6.3.

³⁷⁰ Chrys. *Cont. Lud. Et Theat.*

³⁷¹ Chrys. *Adv. Iud.* 1.2; 1.6 ve 3.3.

yakalanır. Gördüğünüz gibi canlar, orada ne kadar da çok tuzak vardır.³⁷²

Ioannes'in bir mektubunda; "kent in ne bir foruma ne de bir çarşıya sahip olmaması benim için hiçbir şey ifade etmiyor" demiştir.³⁷³ Yukarıdaki alıntılardan açıkça anlaşılacağı üzere, Ioannes'in temsil ettiği dini bakış, klasik kent kültürünün olmazsa olmazı forumlara savaş açmıştı. Dahası şeytanın ikamet ettiği yerler olarak tanımladığı kamusal alanlarda düzenlediği ilahi alaylarıyla da bu alanlara kutsal ruhu ve melekleri davet ettiği fikri ortaya atılmıştır.³⁷⁴

Ioannes ve taraftarları mekân ve iktidar arasında ciddi bir koşutluk bulunduğunun farkındaydılar. Ioannes, Antiocheia'da geçirdiği yıllarda kentte otorite kurmak için fiziksel alanın tanımlanmasının ve değerlendirilmesinin ne kadar önemli olduğunu tamamen kavramıştı.³⁷⁵ Constantinopolis'teyse düzenlediği alaylarla forumu kiliseye, kiliseyi de cennete çevirmeye çabaladığını kendi anlatılarından öğrenmekteyiz.

Öte yandan kamu anıtlarını inşa ettiren imparatorlar, onları kendi meşruiyetlerinin imgeleriyle donatmaktaydılar. Yüzyıllar boyunca imparatorlar, kamusal alanları ve devlet yapılarını kendi iktidarlarının geçerliliklerini teşhir ettikleri alanlara çevirmişlerdi. Doğal olarak kamusal alanların tasarrufuna temelden zıt bakış açısına sahip bu iki görüş kentte çatışmaya evrilecek bir gerilim ortamı yaratmaktaydı.

Bu gerilim ortamında Alexandria Piskoposu Theophilus'tan kaçan dört keşiş Constantinopolis'e gelerek Ioannes'e sığındılar. Uzun Biraderler olarak bilinen dört keşiş Origenesçi oldukları iddiasıyla cezalandırılmışlardı. Üçüncü

³⁷² Chrys. *Ad Pop. Ant.* 15.1. Ayrıca Ioannes Chrysostomus'un forum (agora) hakkındaki görüşleri için bkz; Luke Lavan, "The Agorai of Antioch and Constantinople as seen by John Chrysostom." *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 50/91 (2007): 157–167.

³⁷³ Chrys. *Ep. Ad Olymp.* 9.1. a.

³⁷⁴ Andrade, "The Processions of John Chrysostom" 177-8.

³⁷⁵ Christine Shepardson, "Controlling Contested Places: John Chrysostom's *Adversus Iudaeos* Homilies and the Spatial Politics of Religious Controversy." *Journal of Early Christian Studies* 15/4 (2007): 507.

yüzyılda yaşamış olan Origenes'in görüşleri artık Ortodoks olarak kabul görmüyordu.³⁷⁶ Çünkü Origenes, Teslis içerisinde Oğul'un Baba'nın astı, Kutsal Ruhun da Oğul'un astı olduğunu iddia etmişti.³⁷⁷ Ioannes Uzun Biraderlere kucak açınca aynı suçlama kendisine de yöneltildi. Bu arada, Ioannes bir vaazında kadınların beyhude şehvetlerine karşı bir vaaz vermiş ve Augusta Eudoxia'ya bu vaazın kendisini hedef aldığı bilgisi verilmişti.³⁷⁸ Bu vaazında Eudoxia'yı Hiezabel'e (İzebel) benzeterek aşağıladığı öne sürülmüştü.³⁷⁹ Hiezabel, İsrail Kralı Ahav'ın karısıydı. Eski Ahit'te İsrailoğullarını tanrıdan uzaklaştırıp tekrar paganizme yakınlaştırdığı anlatıldığından kötü bir şöhrete sahipti.³⁸⁰

Bunun üzerine 403 yılında *Concilium ad Quercum* (Meşe Konsili) denen bir kilise toplantısıyla Ioannes sürgüne gönderildi.³⁸¹ Ancak Piskoposlarının sürgün edildiği haberini alan taraftarları Augusteum'a doluştular. Palatiumun giriş kapısı önünde piskoposlarının görevine iadesini talep ettiler. Hakaret ve bağrıışmaların isyana dönüşeceği anlayan imparator Ioannes'in sürgünden geri getirilmesini emretti.³⁸² Böylelikle büyük bir çatışmanın önüne geçilmiş oldu. Olaylar yatışmış gibi görünse de Ioannes ve Eudoxia arasındaki sorundan kaynaklanan gerilim artmaya devam etmekteydi.

Bu gerilim, Augusta Eudoxia'nın heykelinin 403 yılında kentin Praefectus'u Simplicius tarafından Magna Ecclesia önüne dikilmesiyle zirveye ulaştı.³⁸³ Çünkü kamusal alanların tasarrufu konusunda hak iddia ettiği anlaşılan Ioannes ve taraftarlarına karşı kentin en önemli kamusal alanı olan

³⁷⁶ Kaçar, *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık* 128.

³⁷⁷ Origen *De Princ.* 1.3.5. Origenes'in teslise yönelik bu düşüncesi *De Principiis* adlı eserinin Yunanca fragmanlarında bulunmaktadır. Bkz; (PG 11, 150). Burada referans verilen fragman İmparator Iustinianus tarafından da kullanılarak Origenes ve görüşlerini sapkın olarak mahkûm etmişti. Bkz; *The Acts of the Council of Constantinople: with Related Texts on the Three Chapters Controversy II*, Çev., Richard Price (Liverpool: Liverpool University Press, 2009); 282-284.

³⁷⁸ Palladius *Chyrs.* 6.1; Socr. *HE* 6. 15; Soz. *HE* 8. 16.

³⁷⁹ Palladius *Chyrs.* 8.15.

³⁸⁰ 1 Kings 16:31

³⁸¹ Quercus: Latince Meşe anlamına gelmektedir. Ancak Chalcedon'un bir dış mahallesinin adıdır. Bkz; Socr. *HE* 6. 15.

³⁸² Soz. *HE* 8. 16.

³⁸³ *PLRE* 2.1014 "Simplicius 4"

Augusteum'da bir cevap verilmeye çalışılmıştı. Heykelin açılışı genellikle imparator heykellerinin dikilişinde gerçekleştirilen yoğun tezahüratlar, danslar, oyunlar ve diğer halk şenlikleri gösterileriyle yapılmıştı. Heykelin dikilmesi kilisenin meşhur vaizi Ioannes Chrysostomus'u o kadar öfkelenmişti ki Ioannes, Augusta Eudoxia'yı bu kez de Herodes Antipas'ın eşi Herodias'a benzeten bir vaaz vermişti.³⁸⁴ Geleneğe göre; Herodias, Ioannes Baptista'nın (Vaftizci Yahya) kafasının kesilerek öldürülmesinin müsebbibiydi.³⁸⁵ Ioannes, vaazında şu sözleri sarf etmişti;

Kudurdu yine Herodias, yine raks ediyor, yine Ioannes'in kellesini bir kabın içinde görmek istiyor.³⁸⁶

Tüm bu gelişmeler yaşanırken *Dies Natalis Christi* (Noel) yortusu eli kulağındaydı. İmparator, Magna Ecclesia'ya gitmek yerine Ioannes'e haber göndererek kendisine yöneltilen suçlardan aklanana kadar ayın yönetmemesini emretmişti. Ioannes, masum olduğunu kanıtlamaya hazır olduğunu bildirdi. Bunun üzerine, bir kilise konseyi tarafından yargılanan Ioannes, suçlu bulunarak piskoposluk görevinden azledildi. *Pascha* (paskalya) yortusundan hemen önce de kiliseye girişi yasaklandı. Ioannes, iki ay kadar halkın arasına çıkmadı. Taraftarları Pascha yortusunu *Thermae Constantinianae*'da (Constantinus Hamamları) hamamlarında kutladı.³⁸⁷ Mekân seçimi oldukça manidardı. Kentin kurucusunun fiziksel yapısında Ioannes'in itikadının ruhani boyutu bir araya getirilmişti. Ancak Ioannes taraftarları buradan da çıkarılınca kent surların dışında yine I. Constantinus

³⁸⁴ Socr. HE 6. 18; Soz. HE 8. 20; Marc. Com. 403. 2; Parastaseis 403. 2;

³⁸⁵ Mark 6:14-30.

³⁸⁶ Socr. HE 6. 18; Soz. HE 8. 20

³⁸⁷ Palladius Chyrs. 9.163-64; Ps.-Martyrius, *Fun. Orat.* 95.7-9; Soz. HE 8. 2. Palladius bu hamamlara Constans demektir. *Thermae Constantinianae*: I. Constantinus tarafından kendi mausoleum'una yakın bir yerde yapımına başlanan hamam, oğlu II. Constantius tarafından 345 yılında tamamlandı. Constans ve Valens tarafından çeşitli onarımlardan geçirilen hamam bulunduğu bölgeye adını vermiştir. *Thermae Constantinianae* için bkz; Fikret Yegül, "Baths of Constantinople: An Urban Symbol in a Changing World." Şurada; *Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece: Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory*, ed., William R. Caraher, Linda Jones Háll ve R. Scott Moore (New York: Routledge, 2008): 180.

tarafından inşa edilen Pempton yakınlarındaki circusta toplandılar.³⁸⁸ İmparator Arcadius olup bitenleri incelemek için bu alana geldiğinde devasa bir kalabalığın toplandığını gördü. Ioannes taraftarları bir yana, yeni vaftiz olanların sayısı bile 3000 kişiydi.³⁸⁹ İmparator kalabalığın dağıtılması emrini verdi. Sonrasında insanlar kentin çeşitli yerlerinde münferit kalabalıklar hâlinde toplandılar.³⁹⁰ Bu sırada Ioannes'e bir köle tarafından suikast girişiminde bulunulduysa da Ioannes bu saldırıdan kurtulmayı başardı.³⁹¹ Köleyi yakalayan Ioannes taraftarları onu Augusteum'a getirdiler. Burada saray yetkililerine teslim ettiler. Bu olaydan sonra Ioannes'in patriklik sarayını gece ve gündüz korumak için Magna Ecclesia'nın önünde yani Augusteum'da toplandılar.³⁹²

Ioannes'i azleden din adamları imparatorundan onun kentten sürülmesini aksi taktirde kentte huzur gelmeyeceği yönündeki görüşlerini imparatora iletiler. İmparator da bir saray yetkilisiyle Ioannes'e ikinci kez sürgüne gönderildiği emrini tebliğ ettirdi.³⁹³ Ancak Ioannes taraftarları piskoposun tekrar sürgün edildiği haberini alınca bu kez olaylar çılgırından çıktı. Kentte büyük bir isyan başladı. Ioannes taraftarları 20 Temmuz 404 gününde Magna Ecclesia'yı yani büyük kiliseyi ateşe verdiler.³⁹⁴ Rüzgârın da etkisiyle yayılan yangın Curia binasına da sıçradı.³⁹⁵ Zosimus, Augusteum'da bulunan ve kentin en güzel yapılarından biri olan Curia'yı yok eden bu elim hadiseyi şu şekilde aktarmaktadır;

Ama Piskoposluk görevine başka hiçbir kimsenin atanmaması için
azmetmiş (Ioannes'in) taraftarları kenti yangınlar çıkararak yok

³⁸⁸ Palladius Chyrs. 9.218–29; Ps.-Martyrius, *Fun. Orat.* 97. Pempton; Yunanca “beşinci” anlamına gelmektedir. Muhtemelen merkezden beş Roma mili uzaklıkta olduğu için bu ad verilmişti. Günümüzde Sulukule Kapısı denilen yere denk gelmektedir. Pempton için bkz; Janin, *Constantinople Byzantine* 280–81, 406.

³⁸⁹ Palladius Chyrs. 9.218–29.

³⁹⁰ Soz. HE 8. 21.

³⁹¹ Ps.-Martyrius, *Fun. Orat.* 106; Soz. HE 8. 21.

³⁹² Soz. HE 8. 21.

³⁹³ Socr. HE 6. 18; Soz. HE 8. 22.

³⁹⁴ Palladius Chyrs. 10.68-70; Ps.-Martyrius, *Fun. Orat.* 111-112; Socr. HE 6.18; Zos. 5.24.3.

³⁹⁵ Socr. HE 6. 18; Soz. HE 8. 22; Marc. Com. 404; *Chron. Pasch.* CCXCVI.

etmeye karar verdiler. Bunun üzerine gece gizlice kiliseyi (Magna Ecclesia) ateşe verdikten sonra şafak vakti kentten ayrıldılar ve böylelikle yakalanmadılar. Gün ağardığında kentin yaşadığı vahametın boyutları herkes tarafından anlaşıldı: kilisenin en önemli bölümü yok olmuş, civardaki evlerde onunla küle dönmüştü. Yangın aynı zamanda palatiumun önündeki artık çıkarılmayan renkli mermerlerle ve görmeğe değer heykellerle bezenmiş güzel curia yapısını da vurdu. I. Constantinus zamanındaki yağmanın bir parçası olarak buraya yerleştirilmiş ancak aslında Helicon dağındaki Musae’a (Latince: Musa; Yunanca: Μοῦσα; Türkçe: İlham Perileri) adanmış heykellerin de bu yangında yok olduğu söylenir ki bu açık bir şekilde Musae’a yapılan saygısızlığı gözler önüne sermektedir. Yine bu zamanda gerçekleşen bir mucizeyi anlatmadan geçmeyeceğim. Bahsettiğim Curia yapısı kapılarının önünde, bugün de görüleceği gibi, taş kaideler üzerine yerleştirilmiş Iuppiter ve Minerva heykelleri bulunmaktaydı. Birisi Iuppiter Dodonaeus, diğerinin de Lindus’ta kutsanmış Minerva heykelleri oldukları söylenir. Yangın tüm yapıyı yok ettiğinde, çatıdaki kurşun eriyip heykellerin üzerine aktığında yangına mukavemet gösteremeyen taş eserler onların üzerine devrildiler. Güzel yapı yerle yeksan olduğunda herkes heykellerinde küle döndüğünü düşündü. Ancak bu yıkımdan kurtulan tanrı ve tanrıçanın heykelleri gün ışığına çıktı.³⁹⁶

Bu yangından zarar görmediği anlaşılan Eudoxia’nın heykeline ait kaide üzerinde hem Latince hem de Yunanca iki farklı yazıt bulunmaktaydı.³⁹⁷ Latince kısmında; “Her daim İmparatoriçe Hanım Efendimiz Aelia Eudoxia için, Clarissimus sınıfından, kentin *praefectusu* Simplicius adadı” yazmaktaydı.³⁹⁸ Yunanca kısmındaysa; “Yöneticilerin kanunları ilan ettiği

³⁹⁶ Zos. 5.24. Iuppiter Dodonaeus ve Minerva heykelleri için bkz; Claire Cullen Davison, Birte Lundgreen ve Geoffrey B. Waywell, *Pheidias: the Sculptures & Ancient Sources I-II-III* (London: University of London Press, 2009): 49, 285, 682, 866, 900, 1000.

³⁹⁷ *CIL* 3.736; *CIG* 4. 8614. Ayrıca bkz; J. Gottwald, “La statue de l’impératrice Eudoxie.” *Échos d’Orient* 10 (1907): 276.

³⁹⁸ D(ominae) n(ostrae) Ael(iae) Eudoxiae, semper Augustae, v(ir) c(larissimus) Simplicius, praef(ectus) urbi, dedicavit.

yerde somaki sütuna ve Gümüş İmparatoriçeye dikkatle bakın. Adını isterseniz; Eudoxia’dır. Pekiyi onu kim mi dikti? Simplicius, büyük *Consullerin* evladı, asil Praefectus.” sözleri kaidenin üzerine işlenmişti.³⁹⁹

Yunanca kısımdaki “Yöneticilerin kanunları ilan ettiği yerde” ifadesi *curia* yani senato binasını işaret etmekteydi. Bu yazıt dışında kimi başka kaynaklardan da bu heykel ve bulunduğu konumu hakkında bilgiler edinilebilmektedir. Bunlardan ilki Socrates adlı kilise tarihçisidir. Socrates, *Historia Ecclesiastica* adlı eserinde Eudoxia’nın heykeli ile ilgili şu ayrıntıları aktarmaktadır;

İşte tam bu zamanda Sophia denen kilisenin hemen yanına dikilmiş yüksek bir kaidenin desteklediği somaki bir sütun üzerine yerleştirilmiş, uzun bir pelerinle kaplı İmparatoriçe Eudoxia’nın heykeli orada bulunmaktaydı ki sadece caddenin yarı mesafesi onları ayırmaktaydı.⁴⁰⁰

Socrates’in “sadece caddenin yarı mesafesi onları ayırmaktaydı” şeklindeki ifadesinden heykelin bulunduğu yerin bir cadde üzerinde olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Augusteum’un güneyinde *Regia* denen benzer bir caddenin bulunduğu bilindiğinden forumun kuzeyinde de bir revaklı caddenin bulunması kuvvetli bir ihtimal olarak kabul edilmelidir.

Socrates’in çağdaşı kilise tarihçisi Sozomenus benzer bir aktarımda bulunurken kimi başka ayrıntılara da değinmektedir;

Senatonun karşısında kilisenin güneyinde hâlâ görülebilen imparatoriçenin gümüş heykeli somaki bir sütun üzerine yerleştirildi ve bu olay genellikle imparator heykellerinin açılışlarında

³⁹⁹ [Κίον[α] πορφυρέην καὶ ἀργυρέην βασιλείαν / [δ]έ[ρ]κεο, ἔνθα πόλιν θεμιστεύουσιν ἄνακτες. / [τοῦ]νομα δ’, εἰ ποθέεις, Εὐδό[ξ]ια. τίς δ’ ἀνέθηκεν; / [Σι]μπλικίος, μεγάλων ὑπάτων γόνος, ἐσθλὸς ὑπαρχο[ς].

⁴⁰⁰ Socr. *HE* 6.18.

gözlemlenen büyük tezahüratlar, oyunlar, danslar ve halk eğlencelerinin diğer tezahürleriyle kutlandı.⁴⁰¹

Sozomenus'un aktarımından heykelin açılışının pagan geleneklerine göre yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Bu hâliyle Augusteum'un kentsel işlevini yerine getiriyor olduğu ve kamusal alanın tasarrufunun imparatorluk otoritesinde olduğu açıkça görülmektedir. Yine aynı dönemden bir kilise tarihçisi olan Theodorus Lector'un *Historia Ecclesiastica* adlı eseri kısmen de olsa günümüze ulaşmış ve bu eserde heykelin konumu hakkında fikir edinilebilecek şu ifade yer almaktadır; "Ioannes, Eudoxia'nın gümüş heykeline karşı yine söylendi." Bu ifadeden, heykelin Augusteum'da bulunduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰² Vakayiname yazarı Marcellinus Comes, heykelin Nika ayaklanmasından önce hâlâ ayakta olduğunu görüp kayda geçen muhtemelen son kişiydi. Marcellinus, heykelle ilgili şunları aktarmaktadır;

Arcadius'un eşi Eudoxia'nın gümüş bir heykeli kilisenin yanında somaki bir sütun üzerine yerleştirildi. Hâlâ ayakta durmaktadır.⁴⁰³

Buraya kadarki anlatılarda heykelin Augusteum'da bulunduğu açıkça ifade edilmektedir. Ancak daha geç dönemden bir kaynak olan Theophanes Confessor'un vakayinamesinde heykelin Hagia Sophia'nın kuzey-doğusuna düşen *Pittakia* adlı alanda bulunduğu bilgisi verilmektedir;

Bu yılda, İmparatoriçe Eudoxia kendisinin gümüş bir heykelini yaptırttı ve Hagia Eirene'nin yanındaki Pittakia denen bir yerde onu diktirtti. Kentin maniheizm ve paganizm taraftarı olan Praefectus heykelin önünde gürültülü korolar ve danslar tertip etti ve kutsal litürjiyi huzur içinde yönetmekten alı koyduğu için Ioannes'e ıstırap veren bir kargaşaya neden oldu.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Soz. HE 8. 20.

⁴⁰² Theod. Lect. HE 293 VB.

⁴⁰³ Marc. Com. 403. 2

⁴⁰⁴ Theoph. AM 5898.

Yine geç bir dönemden Süryani kilise tarihçisi Michael Syrus da Theophanes'in heykel için verdiği konumu destekler nitelikte bir ayrını paylaşmaktadı. Michael'e göre; (Arcadius'un) Eşi Eudoxia, Hagia Eirene yakınlarında gümüş bir heykel diktirmişti.⁴⁰⁵ Son olarak en geç tarihli kaynağımız Ioannes Zonaras'ın vakayinamesidir. Zonaras da "Pittakia'da dikilmiş sütunun Eudoxia'ya ait olduğu söylenir" bilgisini vermektedir.⁴⁰⁶ Adını dilekçe anlamına gelen sözcükten alan Pittakia, bazı kaynaklara göre İmparator Leo'nun heykelinin bulunduğu yerin adıydı.⁴⁰⁷ *Patria*, bu yer hakkında şu bilgileri vermektedir;

Pittakes denilen kız kardeşi Euphemia'nın diktiği I. Leo Makelles'in heykelidir çünkü Euphemia'nın evi burada bulunmaktaydı. İmparator her hafta onu burada ziyaret ederdi zira çok hikmet sahibiydi ve bir bakireydi. İster kent sakini ister taşralı olsun adaletsizlikten mustarip herkes sütunun altındaki basamaklara dilekçelerini (Pittakia) bırakırlardı ve memurlar bu dilekçeleri muhafaza ederlerdi. İmparator geldiğinde memurlar onların tümünü imparatora verirler ve herkes onun kararlarını hemen orada alırlardı. İmparator palatiumda olduğunda, her sabah bu dilekçeleri toplayan *hebdomarios* adlı memurunu gönderir, o da bu dilekçeleri memurlardan alıp palatiuma getirirdi. Her gün imparator dilekçeler hakkındaki kanaat ve kararlarını memurlara verir, onlar da Pittakios avlusuna giderlerdi. Burada görevli askerlere teslim edilen dilekçeler vatandaşlar tarafından teslim alınırdı. Böylece abuk bir karar çıkmasını isteyenler akşam buraya dilekçelerini bırakır ve ertesı sabah sonucunu alırlardı. İşte bu yüzden buraya Pittakia denilmişti.⁴⁰⁸

Patria'dan Augusteum'a çok yakın bir konumda I. Leo'nun kız kardeşinin evinin bulunduğunu anlaşılmaktadır. Esasen Augusteum civarındaki tek ev

⁴⁰⁵ Mich. Syr. II. 1.

⁴⁰⁶ Zon. 13. 20. 25.

⁴⁰⁷ Parastaseis 67; *Patria* 2, 31; Cedr. I. P 322. 18.

⁴⁰⁸ *Patria* 2, 31.

de bu değildi. Sonradan azize ilan edilecek olan kadın diyakoz Olympias (361-408), Ioannes Chrysostomos ile sıkı bir dostluk kurmuş ve o sürgüne gönderildiğinde ona mektuplar göndermiştir.⁴⁰⁹ Olympias, bu mektupların birinde; “Hagia Ekklesia’nın (Hagia Sophia) etrafında bulunan evlerin satın alındığını ve kilisenin güney köşesine bir manastır inşa edildiğini” aktarmaktadır.⁴¹⁰

Bu anlatılardan Augusteum’un palatiuma yakın konumu nedeniyle nüfuzlu kişilerin konaklarına da ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Augusteum Constantinus’un inşa ettiği biçimini yitirmeye başladığı, Magna Ecclesia’nın giderek büyüdüğü ve forumun alanını işgal ettiği ortaya çıkmaktadır. Augusteum’un oval şekli hem kuzeyine hem de güneyine yapılan caddelerle kısmen değişikliğe uğramış ve yapılaşmaya açılmış olmalıydı. Ancak Eudoxia’nın heykelinin Pittakia’da bulunması pek olası görünmemektedir.⁴¹¹ Zaten birçok günümüz araştırmacısı da bu görüşü savunmaktadır. Söz gelimi, Paul Speck Eudoxia’nın sütununun Pittakia’da bulunmasının mümkün olmadığı görüşündedir.⁴¹² Ihor Ševčenko da heykelin Pittakia’da bulunduğunu iddiasının geç dönem kaynakları için bir kafa karışıklığından ileri geldiğini öne sürmektedir.⁴¹³

Zaten Eudoxia’nın heykelinin kaidesi 1847 yılında Eski Adalet Sarayı inşası sırasında bulunmuştu.⁴¹⁴ Buradan Hagia Eirene’nin bahçesine kaldırılmıştı.⁴¹⁵ Noktasal olarak bulunduğu yer tam olarak tespit edilemese de bugünkü zemin kotunun 3,5 metre altında Augusteum’un kendi zemin döşemesi

⁴⁰⁹ PLRE 1.642. “Olympias 2”; Palladius *Hist. Laus.* LVI.

⁴¹⁰ *Vita Olympiadis* 6 (Chrys. *Ep. Ad Olymp.* 418). Ayrıca bkz; Dagron, *Naissance* 501-506.

⁴¹¹ Semavi Eyice, “Arslanhane ve Çevresinin Arkeolojisi.” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 11-12 (1964): 29-30.

⁴¹² Paul Speck, “Eudoxia-Säule und Pittakia.” *Hellenika* 22 (1969): 435.

⁴¹³ Ihor Ševčenko, “Inscription in Honor of Empress Eudoxia.” *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* 12/1-2 (1969-1972): 208.

⁴¹⁴ Ernst Mamboury, “Les fouilles Byzantines à Istanbul et dans sa Banlieue Immédiate aux XIX et XXe siècles.” *Byzantion* 11/1 (1936): 230. Eski Adalet Sarayı, Eski Darülfünun binası ya da Meclis-i Mebûsan binası olarak da bilinmektedir.

⁴¹⁵ Jean Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople* (Paris: E. Leroux, 1924): 5 ve Pl. 7.

üzerinde gün yüzüne çıkarılmıştı.⁴¹⁶ Hem tarihi kaynaklar hem de arkeolojik veriler bir araya getirildiğinde Eudoxia'nın heykelinin Magna Ecclesia'nın güney doğu ucunda hemen Curia yapısının önüne yerleştirildiği ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde Hagia Sophia'nın bahçesinde sergilenen kaidenin üzerinde yapılan çalışmalardan üstünde taşıdığı sütunun boyutları hakkında bazı varsayımlar ileri sürülmüştür. Martina Jordan-Ruwe, kaide üzerinde 1,11 m olarak ölçülen sütun çapından, sütunun 8,5 m uzunluğunda olabileceği görüşünü ortaya atmıştır.⁴¹⁷ Bu durumda altındaki kaideyle birlikte toplamda 15 m yüksekliğe ulaştığı varsayılabilir.⁴¹⁸ Ancak kaide üzerindeki yazıtın yüksekliği 0,26 m, genişliği 1,34 m ve kalınlığı (yazıt seviyesinde) 1,35 m, kaidenin yüksekliği ise 0,80 m olarak ölçülmüştür.⁴¹⁹

Bu mütevazî hâliyle Socrates ve Sozomenus'un tarif ettiği boyutlardan çok daha küçüktür. Bu durumda kaide yüksek bir platform üzerine yerleştirilmiş olmalıydı. Heykelin yerleştirildiği yüksek kaide Socrates ve Sozomenus tarafından ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ (epi bematos hypselou) olarak aktarılmaktadır. Buradaki Yunanca sözcük βῆμα (bema), Latince tribunal sözcüğünün karşılığıydı. Eudoxia'nın heykeli, Yeni Roma'nın tribunal ya da Rostra olarak bilinen bu yüksekçe platform üzerinde yükseliyor olmalıydı.⁴²⁰ Bir tribunal üzerine neden bir heykel yerleştirildiği sorusunun cevabı yine eski başkent Roma'da bulunabilir. Roma kentinde bulunan tribunal ya da Rostra, Diocletianus döneminde Forum Romanum'un tekrar düzenlenmesiyle birlikte elden geçirilmişti. Yapılan düzenlemelerde simetrik iki Rostra oluşturulmuş

⁴¹⁶ Feridun Dirimtekin, "Augustaion ve Milion." *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 8 (1969): 20. Dirimtekin bu bilgiyi buradaki kaynağa dayandırmaktadır; Mehmed Ziya Bey, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı medeniyetlerinin Asâr-ı Bâkîyesi* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016): 595; Claudia Barsanti ve Alessandra Guiglia, *The Sculptures of the Ayasofya Müzesi in Istanbul* (İstanbul: Ege Yayınları, 2010): 35-38.

⁴¹⁷ Martina Jordan-Ruwe, *Das Säulenmonument: zur Geschichte der Erhöhten Aufstellung Antiker Porträtstatuen* (Bonn: Habelt, 1995): 163.

⁴¹⁸ Luke Lavan, Eudoxia heykelinin altındaki kaideyle birlikte 10,155 m olarak hesaplamıştır. Bkz; Lavan, *Public Space* 408.

⁴¹⁹ Ševčenko, "Inscription in Honor of Empress Eudoxia." 205-206.

⁴²⁰ Feissel, "Tribune et colonnes impériales" 137.

ve imparator heykellerini taşıyan sütunlar bu platformun üzerine yerleştirilmişti. Bu analogi tribunal üzerine neden bir heykel yerleştirilmiş olduğunu açıklamaya yeterli gözükmektedir.

Augusteum hem imparatorların hem de imparatoriçelerin heykellerine ev sahipliği yapan oldukça önemli bir kamusal alandı. Daha önce Augusta Helena'nın da burada somaki bir heykelinin olduğu aktarılmıştı. Augusta Eudoxia'nın heykelinin burada tribunal üzerine yerleştirilmiş olmasından hareketle Denis Feissel, meydanın adını aslında Augusta Helena'dan değil Augusta Eudoxia'dan aldığını ileri sürmüştür.⁴²¹

Gerçekten de Roma model alınarak kurulan kent her bir ayrıntısıyla Roma devlet geleneklerinin yerine getirilebilmesi için tasarlanmıştı. Bu ayrıntılardan biri olan tribunal ve üzerine yerleştirilen Eudoxia heykeli burada oldukça güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Eudoxia heykelinin ve tribunal'ın Iustinianus dönemine kadar burada durduğu anlaşılmaktadır. Üzerinde taşıdığı heykel ile Roma geleneğine güçlü bir atıfta bulunan tribunal, Roma için oldukça önemli bir işlev yerine getiren kamusal bir yapıydı. Iustinianus dönemine gelindiğinde artık yasalar ve nutuklar tribunal'da değil genellikle palatiumda ya da circustaki imparatorluk locasından okunur olmuştu. Buna gerekçe olarak Nika isyanı sonrasında Augusteum'un tekrardan inşa edilmesi gösterilebilir. Zira Magna Ecclesia çok daha büyük boyutlarda inşa edilecek ve Augusteum'un alanı oldukça daralacaktı. Bu dönemin en önemli kaynağı olan Procopius'ta Eudoxia heykeli ve tribunal konusunda hiçbir bilgi aktarılmamaktadır. Daha da ilginç olanıysa *Patria* ve *Parastaseis* gibi kentin heykellerinin çok ayrıntılı betimlerini sunan iki kaynağın Eudoxia'nın heykeli konusundaki suskunluklarıdır.

Ancak *Chronicon Paschale* adlı kaynağın aktardıklarına bakılacak olursa 459 yılında Augusteum çok kapsamlı bir restorasyondan geçmişti. Aslında bu

⁴²¹ Feissel, "Tribune et colonnes impériales" 144.

kaynak; “Ricimer ve Patricius’un Consul oldukları yıl (459), Theodosius kentin praefectusu olarak atandı ve Theodosius, Magna Ecclesia’nın yanı başında Augusteum’u inşa etti” demektedir.⁴²² Hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bu Theodosius belki de praefectus değildi. Bu durumda kaynağın aktardığı kişi II. Theodosius olmalıydı. Zaten bu kadar önemli bir kamusal alanın bir praefectus tarafından inşa ya da restore etmesine izin verilmezdi. Ricimer’in batıda, Patricius’un doğuda *consullük* yaptığı yıl elimizdeki listelere göre 459 yılıdır.⁴²³ Dolayısıyla İmparator I. Leo’nun iktidarının (457-474) ikinci yılına denk gelmektedir. Yine de bu kapsamlı inşaat faaliyetinin II. Theodosius döneminde yapılmış olduğunu düşündüren birçok unsur vardır. Bunlara Augusteum’da yaşanan çatışmalar ve Magna Ecclesia’nın yakılması gibi olaylar örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla Augusteum’un Theodosius hanedanı dönemindeki tadilat ya da restorasyonlarla şeklinin değiştiği anlaşılmaktadır.

Luke Lavan, yeni hâliyle Augusteum’un yaklaşık 69-71,5 m’ye 78-82 m boyutlarında olduğu görüşündedir.⁴²⁴ Lavan’ın ortaya attığı bu form, kısa bir dikdörtgeni işaret etmektedir. Augusteum bu hâliyle etrafını saran portikolarla kuşatılmış olmalıydı. Bunlardan biri I. Constantinus tarafından inşa ettirilen Regia adlı portikoydu. Regia karşılıklı iki portiko olarak palatiumun girişinden başlamaktaydı. Bu portikolar, Augusteum’un güneyinden geçerek Milium anıtına uzanmaktaydı.⁴²⁵ Regia’nın yukarıda bahsi geçen isyan ve yangınlardan etkilenmemiş olması düşünülemez. Belki de *Chronicon Paschale*, “Augusteum’un kent praefectusu Theodosius tarafından yeniden inşa edildi” derken Regia adlı portikonun onarımını kastetmekteydi. Zaten *Vita Olympiadis* adlı kaynaktan Magna Ecclesia’nın

⁴²² *Chron. Pasch.* CCCIX.

⁴²³ Roger S. Bagnall, Alan Cameron, Seth R. Schwartz ve Klaas A. Worp, *Consuls of the Later Roman Empire* (Georgia: Scholars Press, 1987): 452-453.

⁴²⁴ Lavan, *Public Space* 270.

⁴²⁵ *Chron. Pasch.* CCLXXVII; Malal. Chron. 13.8. Regia için bkz; Lavan, *Public Space* 204-205.

güneyinde *embolos* denilen portikoların bulundukları bilinmektedir.⁴²⁶ O hâlde 404 yılındaki büyük yangından sonra Augusteum'un ciddi bir tadilat geçirdiği ya da başka bir form ile yeniden inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Emboloslar, çoğunlukla revaklı bir cadde olarak inşa edildiğinden bu yeni formun kapalı bir plana sahip olduğu düşünülmelidir.

Elbette kentte çıkan isyan ve çatışmalara ek olarak yangınlar ve depremler nedeniyle de topografyada sürekli değişim yaşamıştır. Bazen bu etkenlerden sadece biri yaşanırken bazen de ikisi birden kent topografyasında köklü değişimleri zorunlu kılmıştır. Bu hadiselerden biri de İmparator Zeno iktidarında 475 yılında yaşanmıştır.

O yıl Augusteum'un kuzey batı köşesinde bulunan bakırcılar çarşısı Chalkoprateia'da başlayan yangın hemen tüm bölgeye yayıldı. İlk önce yanı başındaki Basilica'ya sıçradı. İçerisinde 120.000 kitabı barındıran kütüphanenin de bulunduğu Basilica'yı küle çevirdi. Buradan Mese'ye atlayan yangın çevresindeki evlere sıçradı. Yangın yine bu alanda bulunan Lausos'un güzel sarayı ve içerisindeki Iuno Samia (Sisamlı Hera), Minerva Lindia (Lindoslu Athena) ve Venus Cnidia (Knidoslu Afrodite) gibi antikçağ sanatının meşhur başyapıtlarını yok etti. Hız kesmeyen yangın Mese'yi geçerek Forum Constantini'ye kadar yayıldı.⁴²⁷

Anastasius iktidarına gelindiğinde de bir isyan sonrası büyük bir yangın çıkmıştır. 498 yılında İmparator circusta yarışları izlerken kentin praefectus'u tarafından tutuklanan arkadaşlarının serbest bırakılmasını isteyen taraftar grubu tarafından protesto edildi. Tutuklunun serbest bırakılmasını reddeden imparator Prasini (Yeşiller) denen bu taraftar grubu tarafından taşlandı. Öfkeye kapılan imparator, bu grubun üzerine silahlı bir kuvvet gönderince bir ayaklanma başladı. İsyancılar, *Excubitores* denilen saray muhafızlarına karşı

⁴²⁶ *Vita Olympiadis* 6 (Chrys. Ep. Ad Olymp. 418). Embolos: (Yunanca; ἔμβολος, Latince; Porticus) sütunlarla taşınan ve genel olarak bir avluyu ya da meydanı çevreleyen revaklı yapı.

⁴²⁷ Malch.11; Zon.14.2; Cedr.1. P 616; Suda 3. M.315.

yürüdü. Kathismaya (imparatorluk locası) yaklaşarak İmparator Anastasius'u taşa tuttular. Daha da ileri giderek hippodrome'un chalce'sini ateşe verdiler.⁴²⁸ Kuşattıkları bütün alan kathismaya kadar yanıp kül oldu. Ayrıca Hexaippion ve Forum Constantini'ye kadar uzanan porticus yanarak çöktü.⁴²⁹ Büyük tahribata neden olan ayaklanma için birçok kişi cezalandırıldı.⁴³⁰

Bu Anastasius döneminde taraftar gruplarının dahliyle çıkan son yangın değildi. 512 yılının 4 Kasım günü imparator bütün kiliselere; *Trisagion* (Yunanca: τρισάγιον; Türkçe: üç kere kutsal) olarak bilinen ilahideki "kutsal, kutsal, kutsaldır, her şeye kadir Rab Tanrı" sözlerine "o bizim için çarmıha gerildi" sözlerini eklenmesini emretti.⁴³¹ Fakat bu kentte büyük bir kargaşaya neden oldu.⁴³² Çünkü bu daha önceden sapkın olarak ilan edilen ve *Theopaschism* (Latince: Deipassianorum; Yunanca: θεοπασχίτης) denen görüşe bir referans olarak kabul edilmekteydi. Theopaschism, tanrının çarmıhta acı çektiğini öne süren görüştü. İlahiye "o bizim için çarmıha gerildi" sözleri eklenince bu ortodoks görüşün kabul edemeyeceği bir şekle dönüştü. Kentin yeni Piskoposu Timotheus, Magna Ecclesia'da bu ilahiyi okuması üzerine mabette bulunan ortodoks çoğunluk bağrıışmalarıyla engellemeye çalıştı. Bağrıışanlardan bazıları katledildi, bazılarıysa hapsedildi. Ertesi gün benzer hadiseler ilahinin tekrar okunduğu Theodorus kilisesinin bahçesinde yaşandı.⁴³³ 6 Kasım'da ortodoks itikat yanlıları toplanıp Forum Constantini'de kamp kurunca kentteki gerilim daha da arttı. O sırada bir tören alayıyla geçen imparatorun tahtı terk etmesini istediklerini belirttiler. Bununla da yetinmeyip imparatora ait heykelleri yerlere savurup, parçaladılar.

⁴²⁸ Chalce: bahsi geçen Chalce palatiumun giriş kapısı olan Chalce ile karıştırılmamalıdır. Muhtemelen hippodromun kuzey köşesinde bulunmaktaydı. Bronz bir kapı olma olasılığı yüksektir. Ya da hippodrome'un giriş kapısı olan carceres'in üstünü örten bronz çatıya atıfta bulunulmaktaydı.

⁴²⁹ Hexaippion: (Yunanca: ἑξάπυλοι) etimolojisinden içerisinde ya da üzerinde 6 atın bulunduğu bir yapı veya anıt kastedildiği anlaşılmaktadır. Seiugis ya da Seiuga (Latince: sex+iugum) denilen 6 atın çektiği bir yarış atına atıf yapılmıştır. Hippodrom'un kuzeyinde bir anıt olması muhtemeledir.

⁴³⁰ *Chron. Pasch.* CCCXIX; *Marc. Com.* 498; *Malal. Chron.* 16.4.

⁴³¹ *Evag.* 3.44. *Trisagion*: etimolojisi ve önemi için bkz; Zafer Duygu ve Kutlu Akalın, *Kristoloji'ye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*, (İstanbul: Divan Kitap, 2018): 59.

⁴³² *Zach. Myt. Chron.* 7.7.

⁴³³ *Marc. Com.* 512.

İsyancılara, Prasini (yeşiller) ve Veneti (maviler) de eklenmesiyle durum çok daha vahim bir şekle büründü. Sürekli çatışan bu iki taraftar grubu nadiren ortak bir amaç için yan yana gelirlerdi. Circusun içinde dahi zorlukla zapt edilen bu azgın güruh, palatiumun Augusteum forumundaki giriş kapısı Chalce'yi ateşe verdiler. Yangın Augusteum meydanından geçerek Forum Constantini'ye dek 96 sütun boyunca önüne çıkan her şeyi yakıp kül etti.⁴³⁴

Kaynaklarda yangının Chalce'den çıktığı bilgisi verilse de Alfons Maria Schneider bu görüşe karşı çıkmaktadır. Ona göre; 96 sütun uzunluğundaki porticus'ta sütun araları 3,5 m olarak hesaplanırsa mesafe 380 m ye karşılık gelmektedir.⁴³⁵ Oysa Forum Constantini'den palatiumun giriş kapısı Chalce'ye kadarki mesafe yaklaşık olarak 700 metredir. Bu durumda bahsi geçen *Chalce*, palatiumun değil, daha önce de bahsi geçen Circusun Chalce'si olmalıydı. Verilen bilgiler ışığında yangının Augusteum'da değil circusta başladığı anlaşılmaktadır. Prasini ve Veneti *demos*larının meskeni olan circusta bu yangının çıkmış olması daha olası görünmektedir.⁴³⁶

Zamanla sosyal yaşam içerisindeki rolleri ve işlevleri daha baskın hâle gelen circus takımları imparatorluk otoritesini tehdit edecek bir güce ulaşacaktı. Demosların dahliyle çıkan en büyük isyan 532 yılında İmparator Iustinianus döneminde yaşandı.

⁴³⁴ Vict. Tunn. *Chron.* 513.

⁴³⁵ Alfons Maria Schneider, "Brände in Konstantinopel." *Byzantinische Zeitschrift* 41/2 (1941): 384.

⁴³⁶ Demos: Yunanca (tekil: δῆμος/demos; çoğul: δῆμοι/demoi) halk ya da hippodrome grubu anlamına gelmektedir.

3.7. Nika Ayaklanması ve Augusteum'da Yıkım

Altı gün sürdüğü anlaşılan ayaklanmanın kronolojisinin inşası kaynaklarda verilen çelişkili bilgilerden dolayı oldukça zordur. Bu kaynakların yazarları arasında Marcellinus Comes, Procopius, Ioannes Lydus ve Theodore Lector Nika ayaklanmasına Constantinopolis'te bizzat tanıklık etmişlerdir. Victor Tonnennensis ve Zacharias Scholasticus yine bu dönemde yaşamış ve Constantinopolis'i ziyaret etmişlerdir. Malalas, Chronicon Paschale, Theophanes, Cedrenus ve Zonaras'ın eserlerinde de inşasında zorlanılan kronoloji hakkında hatırı sayılı bilgiler bulunmaktadır. Nika ayaklanması konusunda günümüz araştırmacıları J. B. Bury, Geoffrey Greatrex ve Mischa Meier tarafından önemli kronoloji çalışmaları yapılmıştır.⁴³⁷ Ancak bu çalışmalar arasında daha makul ve tutarlı olduğu anlaşılan J. B. Bury'nin kronolojisi temel alınarak aşağıdaki kronolojik bilgilere ulaşılmıştır. Topografik belirsizlikler de kronoloji oluşturulmasında kafa karıştırıcı unsurlar arasındadır.

11 Ocak Pazar

Gerisinde birçok farklı sebebi barındırsa da Nika ayaklanması Iustinianus'un iktidarının beşinci yılında demoslar tarafından çıkarılmıştı. Toplamda dört büyük demos olsa da Prasini ve Veneti demosları bu ayaklanmanın baş aktörleriydiler. Circusta Prasini ve Veneti demoslarından bazı kişiler çıkardıkları huzursuzluk nedeniyle tutuklanmışlardı. Kentin Praefectusu Eudaemon, tutuklulardan yedisinin cinayetten sorumlu tutarak, dördünün kellesinin vurulmasını, üçünün de asılmasını emretti.⁴³⁸ Mahkûmlardan ikisi

⁴³⁷ Marc. Com. 532; Procop. *Pers.* 1.24.8; Lyd. *Mag.* 3.70; Theod. Lect. *HE (Anecd. Par.* II. 112); Vict. Tunn. *Chron.* 530; Zach. Myt. *Chron.* 9.14; Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Theoph. AM 6024; Cedr. 647-8; Zon. 14.6.12-30. John Bagnell Bury, "The Nika Riot." *The Journal of Hellenic Studies* 17 (1897): 92-119; Geoffrey Greatrex, "The Nika Riot: A Reappraisal." *The Journal of Hellenic Studies* 117 (1997): 60-86; Mischa Meier, "Die Inszenierung einer Katastrophe: Justinian und der Nika-Aufstand." *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 2003/142 (2003): 273-300.

⁴³⁸ *PLRE* 3.455 "Eudaemon 1". Malal. *Chron.* 18.71. Theophanes yakalanan suçlu sayısını üç olarak aktarmaktadır. Bkz; Theoph. AM 6024.

asılmış ancak kurulan dar ağacının kırılması üzerine yere düştüler.⁴³⁹ Hagia Conon adlı mabedin yakınlarında meydana gelen olayları duyan keşişler, idam alanına geldiklerinde birisi Prasini diğeri Veneti üyesi iki mahkûmu sağ hâlde buldular. Bir şekilde ölümden kurtulan iki mahkûmu kaçırdılar.⁴⁴⁰ Kaçakları bir kayığa bindirerek karşı kıyıda bulunan Aziz Laurentius kilisesine sığınmalarını sağladılar.⁴⁴¹ Ancak Praefectus olanları duyunca derhâl muhafızlarını Aziz Laurentius kilisesine gönderdi ve kilisenin güvenliğini sağladı.⁴⁴²

13 Ocak Salı

Idus de denilen ayın 13. Günü, Constantinopolis için yarışların başladığı gündü. Ocak ayının 13. günü circusta imparatorun da izleyici olarak eşlik ettiği at yarışları yapılırken hem Prasini hem de Veneti demosları arkadaşlarının bağışlanması için imparatora yakarıştı bulundular.⁴⁴³ Ancak hiçbir karşılık alamadılar. Bunun üzerine iki demos birleşerek yönetimden bir özür talep ettiler.⁴⁴⁴ Nadiren birlikte hareket eden bu iki demos, yarışlar biter bitmez kendi sloganlarını bile bulmuşlardı; Nika!⁴⁴⁵ Yunanca “kazan, galip ol, yen” anlamlarına gelen sözcük yarışlarda da sık sık dillendirilmekteydi. Bu tezahürat yeni bir imparator tahta çıktığında demoslar tarafından circusta söylenirdi. Siyasi bir anlam içeren bu slogan, aynı zamanda imparatora karşı bir duruşu da içinde barındırıyordu.

Akşam olduğunda circustan çıkarak praetoriumun önüne giden bu hizipler, kentin praefectusundan bir kez daha arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep ettiler. Hiçbir cevap alamayınca praetoriumun hapisanesine dalan bu başı bozuk takım ilk iş olarak içerideki mahkûmları serbest bıraktılar.

⁴³⁹ Malal. *Chron.* 18.71.

⁴⁴⁰ Malal. *Chron.* 18.71.

⁴⁴¹ Theoph. AM 6024. Aziz Conon Sycae’de (Karaköy) bulunuyordu. Aziz Laurentius kilisesi Haliç’in karşı tarafında bulunuyordu.

⁴⁴² Malal. *Chron.* 18.71; Theoph. AM 6024.

⁴⁴³ Malal. *Chron.* 18.71.

⁴⁴⁴ Malal. *Chron.* 18.71.

⁴⁴⁵ Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Zon. 14.6.12-13; Cedr. 647.

Sonrasında buradaki bazı görevlileri öldürüp praetorium denen bu binayı ateşe verdiler.⁴⁴⁶ Bu başarılarıyla coşkuya kapılıp Augusteum'a doğru yöneldiler. Burada çok daha büyük kundaklama faaliyetlerine giriştiler. Palatiumun giriş kapısı Chalce'yi ateşe verdiler. Yangın Procopius'un *Propylaia* dediği Chalce'den palatiumun içerisindeki Mars'ın (Ares) evi denilen alana kadar yayıldı.⁴⁴⁷ Çıkan yangından Augusteum'da bulunan diğer yapılar da nasibini aldı.⁴⁴⁸ Yangın kısa sürede Curia ve Magna Ecclesia'ya sıçradı.⁴⁴⁹ Bu yapılar da kısa sürede küle döndü.⁴⁵⁰ Kente adeta anarşi hükmediyordu. İmparatorun otoritesini temsil eden palatiumun, praetoriumun ve Augusteumun hedef alınması kentteki düzen tanımazlığın en somut örnekleriydi.

14 Ocak Çarşamba

Ertesi sabah imparator yarışların yenilenmesi talimatını verdi. Böyle yaparak demosların odağını tekrar circusa çekmeye çalışmış olmalıydı. Ancak demoslar yarışları izlemek yerine circusun kuzey köşesini ateşe verdiler. Circusta çıkan yangın Augusteum'un porticoları üzerinden Thermae Zeuxippus'a doğru yayıldı.⁴⁵¹ Düzene ve kanunlara itaat eden kent sakinleri çoktan boğazın karşı yakasına geçmişlerdi.⁴⁵² İsyancılar ise önlerine geleni

⁴⁴⁶ Procop. *Pers.* 1.24.8; Malal. *Chron.* 18.71; Theoph. AM 6024. Burada bahsi geçen praetorium Forum Constantini'nin güneyinde kalan ve *Praefectura Praetorio Orientis* denen ve imparatorluğun doğusunu yönetmekle sorumlu kişinin makamıydı. Bu praetorium, başkentin yönetiminden sorumlu Praefectus Urbi denen kişinin makamı olan praetoriumla karıştırılmamalıdır. Kentte üçüncü bir praetorium olduğu da bilinmektedir. Sonuncu praetorium Magister Officiorum adlı makamı temsil eden kişinin praetoriumudur. Bkz; Cyril Mango, *Studies on Constantinople* (Aldershot: Variorum, 2005): Addenda 1.

⁴⁴⁷ Procop. *Pers.* 1.24.9. Malalas ve Chronicon Paschale Mars'ın Evi denilen yapıyı "Scholarii ve Protectores ve Candidati Porticusu" olarak tanımlarken Theophanes sadece Protectores Porticusu olarak tanımlamaktadır. Bu yapı palatiumun iç tarafında Chalce kapısına yakın bir konumda bulunmaktaydı. Bkz; Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Theoph. AM 6024.

⁴⁴⁸ Procop. *Pers.* 1.24.9; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Cedr. I. P 647.

⁴⁴⁹ *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Theoph. AM 6024; Cedr. I. P 647.

⁴⁵⁰ Procop. *Pers.* 1.24.9; Lyd. *Mag.* 3.70; Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII.

⁴⁵¹ Lyd. *Mag.* 3.70; *Chron.* 18.71; Theoph. AM 6024; Zon. 14.6.119. Ayaklanma sırasında Thermae Zeuxippus'un da yandığı bilinmektedir. Ancak bunun hangi gün gerçekleştiği konusu tartışmalıdır.

⁴⁵² Procop. *Pers.* 1.24.8; Malal. *Chron.* 18.71. Zonaras, Kent halkının kadın ve erkek bir arada ellerine geçen taş ve sopalarla isyancılarla çatıştığını aktarmaktadır. Bkz; Zon. 14.6.16.

yakıp yıkıyor, dükkanları ve zenginlerin evlerini yağmalıyordu.⁴⁵³ Artık bu başı bozuk takım sadece arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep etmiyorlardı. Aynı zamanda Praefectus Urbi Eudaemon, Quaestor Tribonianus ve Praefectus Praetorio Cappadocia'lı Ioannes'in de görevlerinden alınmasını talep ediyorlardı.⁴⁵⁴ Durumun artık kontrolden çıktığını anlayan Iustinianus, bu talepleri yerine getirmek zorunda kaldı. *Praefectus urbi* olarak Tryphon, *quaestor* olarak Basilides ve *praefectus praetorio* olarak Phocas'ın göreve getirildiği halka duyuruldu.⁴⁵⁵ Ancak bu tavizler de başı bozukları tatmin etmeye yetmedi. Demoslar I. Iustinus'tan önceki İmparator Anastasius'un yeğenlerinden Pompeius ya da Hypatius'u tahta çıkartmak istediler.⁴⁵⁶ Fakat bu iki kardeş palatiumda Iustinianus'un yanında bulunduğundan Anastasius'un bir diğer yeğeni olan Probus'u imparator ilan etmeye karar verdiler.⁴⁵⁷ Bu arada olacakların haberini alan Probus kenti çoktan terk etmişti. Bunu öğrenen demoslar öfkeden deliye döndü ve kendilerini bir nebze de olsa rahatlatmak için Probus'un evini yaktılar.⁴⁵⁸

15 Ocak Perşembe

Kentteki durumun tavizler verilerek düzeltilemeyeceği anlaşılınca askeri yollara başvurmak bir zorunluluk oldu. Iustinianus, meşhur generali Belisarius'u isyanı bastırmak üzere görevlendirdi.⁴⁵⁹ Belisarius, emrindeki sınırlı askeri güçle Augusteum'da toplanmış isyancılara saldırdı. Çatışmalar esnasında kentin en prestijli alanı adeta bir savaş meydanına dönüştü. Ne var ki Belisarius'un komutasındaki askeri güç bu kalabalıkla baş etmeye

⁴⁵³ Theoph. AM 6024; Zach. Myt. Chron. 9.14.

⁴⁵⁴ Procop. Pers. 1.24.11-17; Malal. Chron. 18.71. Tribonianus (quaestor sacri palatii) bkz; PLRE 3.1335 "Tribonianus 1". Cappadocia'lı Ioannes (praefectura praetorio orientis) bkz; PLRE 3.627 "Ioannes 11",

⁴⁵⁵ Procop. Pers. 1.24.17-18; Malal. Chron. 18.71; Chron. Pasch. CCCXXVIII. Tryphon (praefectus urbi) bkz; PLRE 3.1343 "Tryphon 1". Basilides (quaestor sacri palatii) bkz; PLRE 3.172 "Basilides". Phocas (praefectura praetorio orientis) bkz; PLRE 2.881 "Phocas 5".

⁴⁵⁶ Pompeius için bkz; PLRE 2.898 "Pompeius 2". Hypatius için bkz; PLRE 2.577 "Hypatius 6".

⁴⁵⁷ Probus için bkz; PLRE 2.912 "Probus 8".

⁴⁵⁸ Malal. Chron. 18.71; Chron. Pasch. CCCXXVIII; Theoph. AM 6024. Probus'un evinin konumu için bkz; Kutlu Akalın, "Co-Existence and Persecution: Sixth-Century Constantinople according to John of Ephesus." *Basılmamış Doktora Tezi* (Princeton University, 2011): 51.

⁴⁵⁹ Malal. Chron. 18.71; Chron. Pasch. CCCXXVIII.

yetmiyordu.⁴⁶⁰ Bu esnada kilisenin önde gelenleri ellerinde İncillerle olayları yatıştırmaya çalışsa da hiçbir faydası olmadı.⁴⁶¹ Pek başarılı olamayan bu saldırı isyancıları iyice çileden çıkardı.

16 Ocak Cuma

İsyancıların hedefinde bu kez kentin praefectus'unun (praefectus urbi) praetoriumu vardı. Kısmen yanan yapıyı içindeki scrinia (arşiv binası) ile tekrar ateşe verdiler.⁴⁶² Bununla da yetinmeyen isyancılar Achilleus hamamlarını da yaktılar. Kuvvetli rüzgârın etkisiyle bölgeye yayılan yangın, Eubulus xenodochiumu, Sampson xenodochiumu ve Hagia Eirene'yi yuttu.⁴⁶³ Yangının acropolis denen kentin merkezindeki tepesinde ve bu tepenin eteklerinde bulunan yapılara çok ağır zarar verdiği anlaşılmaktadır.

17 Ocak Cumartesi

Mese'den Basilica ve Chalcostrateia'ya uzanan alanda askerler ve isyancılar arasında çatışmalar meydana geldi. Hebdomon, Regium ve Arthyras'tan gelen takviye askerler isyancılarla Mese'de savaşa tutuştu.⁴⁶⁴ Bu çatışmalar esnasında başı bozuk tayfa Basilicada bulunan Octagonu işgal etti.⁴⁶⁵ İçeriye giremeyen askerler bu yapıyı ateşe verdiler. Cumartesi günü de kesilmeyen sert rüzgâr, yangını Sphoracius mahallesindeki Hagia Theodorus kilisesine kadar yaydıysa da kilisenin skeuophylakionu (kutsal eşyaların saklandığı yer) bu yangından hasar almadı. Buradan da Lausos Sarayına doğru yayılan

⁴⁶⁰ Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII.

⁴⁶¹ Zon. 14.6.14.

⁴⁶² Scrinia için bkz; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Lyd. *Mag.* 3.13.

⁴⁶³ Theod. Lect. *HE (Anecd. Par. II. 112)*; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Theoph. AM 6024; Cedr. I. P 647; Zon. 14.6.19. Xenodochium: Hastane. Eubulus xenodochiumu için bkz; Patria 3.120. Sampson xenodochiumu, Magna Ecclesia ve Hagia Eirene arasında bulunmaktaydı. Sampson xenodochiumu için bkz; Procop. *Aed.* 1.2.14-15; Patria 3.119; Janin, *Géographie Ecclésiastique* 561-2; Müller-Wiener, *Bildlexikon* 22, 112 ve 113; François Halkin, "Saint Samson le Xénodoque de Constantinople (VIe siècle)." *Rivista di Studi Bizantini E Neoellenici* 14/16 (1977): 5-17; Andrew T. Crislip, *From Monastery to Hospital: Christian Monasticism & the Transformation of Health Care in Late Antiquity* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2005): 131-133.

⁴⁶⁴ *Chron. Pasch.* CCCXXVIII. Regium: Küçükçekmece, Hebdomon/Athyas: Bakırköy.

⁴⁶⁵ *Chronicon Paschale*, Octagon'un Regia denen Portiko ile deri satıcılarının basilicası arasında bulunduğunu verdiği bilgilere eklemektedir. Bkz; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII.

yangın bu yapıları içindeki tüm değerli objelerle birlikte küle döndürdü. Bir türlü söndürülemeyen yangın, Mese üzerindeki karşılıklı portikoları, gümüş satıcılarının portikolarını, Symmachus'un evini ve Hagia Aquilina kilisesini yok ederek Forum Constantini'ye doğru yayıldı.⁴⁶⁶ Bu bölgeden kaçan bazı kimseler yangını Magnauradaki Liburnon'a taşıdılar.⁴⁶⁷ Iustinianus'un artık kendi muhafızlarına dahi güveni kalmamıştı. İhanetten korkan imparator cumartesi gecesi itimat ettiği çok az kişi hariç etrafındakilerin çoğunun palatiumu terk etmelerini emretti. Özellikle İmparator Anastasius'un yeğenleri Pompeius ve Hypatius'tan şüphelenen imparator onların da palatiumu terk etmelerini istedi.⁴⁶⁸ Bu sırada General Mundus emrindeki Herullerle birlikte bir maksatla şans eseri Constantinopolis'e çıkageldi.⁴⁶⁹

18 Ocak Pazar

İmparator isyancılarla uzlaşmak için circusa gitti. Kathismaya elinde bir İncille gelen imparator, İncil üzerine yemin ederek hiçbir ön şart olmaksızın genel af ilan edeceğini bildirdi.⁴⁷⁰ Kendisini dinleyen kalabalık, "yine yalan yere yemin ediyorsun" diye bağırdılar. Dahası "çok yaşa Hypatius" şeklinde tezahüratta bulundular.⁴⁷¹ Hypatius'un palatiumdan ayrıldığını bilen kalabalık evine giderek onu buradan aldılar.⁴⁷² Kendi bu işe rıza göstermese de Forum Constantini'ye götürüldü. Constantinus sütununun yükseldiği basamaklara

⁴⁶⁶ *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Theoph. AM 6024. Regia: Mese'nin Forum Constantini ve palatium arasında kalan porticusu. Octagon, Deri satıcıları basilicası ve Aziz Theodorus kilisesi için bkz; Janin, *Constantinople Byzantine* 160-1; Janin, *Géographie Ecclésiastique* 152-3. Gümüş satıcılarının porticusu için bkz; Janin, *Constantinople Byzantine* 88-9. Symmachus'un Evi: Symmachus daha önceden Consullük yapmış biridir. Ancak bu adla consullük yapmış birkaç kişi olduğundan evin hangi Symmachus'a ait olduğu bilinmemektedir. Ayrıca bahsi geçen evin konumu tam olarak tespit edilememiştir. Aziz Aquilina Kilisesi ve konumu için bkz; Janin, *Géographie Ecclésiastique* 17.

⁴⁶⁷ Magnaura ve Liburnon için bkz; Janin, *Constantinople Byzantine* 117-18 ve 382.

⁴⁶⁸ Procop. *Pers.* 1.24.19-22.

⁴⁶⁹ Heruller: Bir Cermen Kabilesine verilen ad.

⁴⁷⁰ *Chron. Pasch.* CCCXXVIII.

⁴⁷¹ *De Insid.* 46 (Ex Ioanne Malala.)

⁴⁷² Procop. *Pers.* 1.24.22.

çıkardılar. Flaccilliana sarayından getirdikleri imparatorluk nişanını ona taktılar.⁴⁷³

Hypatius ve ona destek olduğu anlaşılan senatörler tarafından bir toplantı düzenlendi. Toplantı palatiuma ne zaman saldırılacağı konusundaydı. Origen adlı senatör beklenmesi yönünde görüş bildirdi.⁴⁷⁴ Ayrıca yeni imparatorun kentteki Flaccilliana ya da Helenianai gibi isyancıların kontrolündeki küçük saraylardan birine yerleşmesi konusunda telkinde bulundu.⁴⁷⁵ Zaten aristokratların ve senatörlerin öncülüğü olmasa ayaklanmanın bu şekli alması tahayyül edilemezdi. Ancak bu tavsiyeye uymayan Hypatius, peşine taktığı isyancılarla birlikte circusa gitti. Burada imparatora ait loca olan kathismaya kuruldu.⁴⁷⁶ Bu manzara karşısında Circusu dolduran kalabalık, Iustinianus ve eşi Theodora'ya hakaret etmeye başladılar.⁴⁷⁷ Bu sırada yaklaşık 250 zırhlı Veneti, Flaccilliana sarayından circusa geldi.⁴⁷⁸ Amaçları Palatium Magnum'un kapısını açarak Hypatius'u buraya yerleştirmektir.⁴⁷⁹

Durum artık Iustinianus için çok umutsuz bir hâl almıştı. Neredeyse saltanatını kaybetmek üzereydi. Yaşananlar karşısında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda palatiumda bir toplantı düzenlendi. İmparatorun kendi dahil birçok kişi deniz yoluyla kenti terk etmek fikrindeydiler.⁴⁸⁰ Cappadocialı Ioannes ve Belisarius, Heraclea'ya (Perinthus/Marmara Ereğlisi) kaçmayı

⁴⁷³ *Chron. Pasch.* CCCXXVIII. Procopius bu konuyu "Başına altın bir zincir takılarak taç giydirilmiş oldu" şeklinde aktarmaktadır. Bkz; *Procop. Pers.* 1.24.24. Pseudo-Zachariah'ın Vakayinamesinde orada bulunan askerlerden birinin kolyesi başına konarak imparator ilan edildiği anlatılmaktadır. Bkz; *Zach. Myt. Chron.* 9.14. Constantinus Porphyrogenetus döneminde derlenen *Excerpta De Insidiis* adlı seçkide kalkan üzerine kaldırılarak imparator ilan edildiği bilgisi verilmektedir. Bkz; *De Insid.* 46 (Ex Ioanne Malala.)

⁴⁷⁴ *Procop. Pers.* 1.24.25-27.

⁴⁷⁵ *Procop. Pers.* 1.24.30. Flaccilliana: Adını I. Theodosius'un ilk eşi Aelia Flaccilla'dan alan saray. Saray içerisinde Apostoleion'un da bulunduğu XI. bölgede Thermae Constantiniana'ya çok yakın bir konumda bulunmaktaydı. Helenianai: I. Constantinus'un annesi Helena ya da Iulianus'un eşi Helena'dan alan saray. Günümüzde Cerrahpaşa semtinin bulunduğu konumda yer almaktaydı.

⁴⁷⁶ *Procop. Pers.* 1.24.42.

⁴⁷⁷ *Theoph. AM* 6024.

⁴⁷⁸ *Chron. Pasch.* CCCXXVIII. Theophanes bu sayıyı 200 olarak aktarmaktadır. Bkz; *Theoph. AM* 6024.

⁴⁷⁹ *Marc. Com.* 532. Marcellinus Comes, ayaklanmanın 5. gününde Hypatius ve Pompeius'un yanındaki zırhlı askerlerle palatiuma girmeye çalışırken yakalandığını ve infaz edildiğini aktarmaktadır.

⁴⁸⁰ *Procop. Pers.* 1.24.32.

teklif ettiler.⁴⁸¹ Eğer Augusta Theodora bu plana müdahale etmeseydi, Iustinianus çoktan Heraclea'ya doğru yola çıkmış olacaktı. Procopius, Augusta Theodora'nın Iustinianus'u kalıp savaşıma nasıl ikna ettiğini şu sözlerle aktarmaktadır;

Erkekler arasında bir kadının cesurca konuşmasının yakışsızlığı ya da korkudan sinmişleri ayağa kaldırmaya çalışması, şu an bize o ya da bu şekilde sorgulama lüksünü sağlayan bir konu olmadığına inanıyorum. En yüksek tehlike noktasına ulaştığınızdan eldeki sorunu mümkün olan en iyi yolla çözmekten daha iyi bir seçenek görünmemektedir. Eğer bizi kurtaracaksa kaçmanın her zamankinden çok şu an hiçbir işimize yaramayacak olduğu düşüncesindeyim. Nasıl doğan biri için ölmek mümkün değilse, hükmeden bir kişi için de kaçak olması kabul edilemez. Beni asla Mor'dan ayırmayınlar! Şu an huzurumdakiler tarafından hanımefendi olarak hitap edilmediğim günü görmektense hiç yaşamayayım! Ey İmparator, eğer kendini kurtarmak istiyorsan bu kolaylıkla halledilir. Çok paramız var, işte deniz orada ve işte gemilerimiz. Ancak kendini kurtardıktan sonra o emniyeti ölümünle takas edip etmeyeceğini de hesaba kat. Kendi payıma şu eski sözü severim "saltanat iyi bir kefendir".⁴⁸²

Iustinianus, bunun üzerine Narses'i maviilere rüşvet vererek isyandan vaz geçirmek üzere circusa gönderdi.⁴⁸³ Narses bu görevi yerine getirdikten sonra Belisarius ve Mundus saldırıya hazırlardı. Belisarius ilk önce kathismaya saldırıp gasıp imparatoru tahtından indirmenin daha iyi olacağını düşündü. Kathismaya ulaşmak için palatiumun Triclinium'unun (ziyafet salonu) açıldığı bakır kapıları geçmeleri ve buradan (önceleri *pulpita* denen) *kochlias*'ı tırmanarak kathismaya çıkmaları gerekiyordu.⁴⁸⁴ Ancak bu kapı kilitliydi ve

⁴⁸¹ Theoph. AM 6024.

⁴⁸² Procop. Pers. 1.24.33-37.

⁴⁸³ Malal. Chron. 18.71.

⁴⁸⁴ Procop. Pers. 1.24.48; Theoph. AM 6024; Kochlias: palatiumdan kathisma'ya geçişi sağlayan spiral merdivenler. Bakır Kapılar: Triclinium denen kabul salonundan açılan bu kapılar, Kathismayı iç palatiumdan ayırmaktaydı. Pulpita: (Latince Pulpitum) Kochlias'ın üst kısmını arkasında bulunan odalarla bağlayan platform ya da balkon.

muhafızlar tarafından korunuyordu. Eğer Belisarius bu kapıyı zorlamaya kalksaydı gerisinde bekleyen adamların saldırılarına maruz kalacaktı.⁴⁸⁵ Emrindeki askerlerin bu duruma itiraz etmeleri üzerine imparator Belisarius'a Chalce'nin yıkıntılarından çıkıp Augusteum'a girmelerini emretti. Büyük zorluklarla yarısı yanmış yapıların molozlarından tırmandı. Emrindeki askerlerle birlikte harabeye dönmüş Augusteum'dan zigzaglar çizerek geçtiler ve circusun kapısına ulaştılar. Kathisma'nın hemen sağında Prasini porticosunda konuşlandılar.⁴⁸⁶ Askerlere doğrudan insanların hedef alınması emredildi. Belisarius, kılıcını çekerek saldırıyı başlattı. Circusu dolduran kalabalık da silahlıydı. Yoğun izdiham içinde profesyonel askerlerle mücadeleye girişen asiler düzgün bir direniş gösteremiyordu. Narses'in saldırı öncesi dağıttığı rüşvet de işe yaramıştı. Narses circusa *Carceres* denilen kapılardan girmişti. Mundus, palatiumu başka bir yoldan terk etmiş ve circus'un Nekra denilen kapısından girmişti.⁴⁸⁷ Mundus'un oğlu Mauricius da circusun sphendone'sinden (kavisli köşe) içeri girdi.⁴⁸⁸ Circus içerisine nüfuz eden imparatorluk kuvvetleri merhamet göstermeksizin önlerine çıkan herkesi hedef aldılar. Böylelikle iki yandan kuşatılan isyancılar için büyük bir kıyım başlamış oldu. İnsanlar adeta çim gibi biçiliyordu.⁴⁸⁹ Ancak ayaklanmayı bastırma işi bir katliama dönüştü. Kılıçtan geçirilenlerin sayısı 30.000 bini aşıyordu.⁴⁹⁰ İmparator Iustinianus'un iki yeğeni Boraides ve Ioustus herhangi bir direnişle karşılaşmadan kathismaya girdiler. Çatışmayı tahtından izleyen Hypatius'u ele geçirdiler. O sırada Hypatius'a eşlik eden

⁴⁸⁵ Procop. *Pers.* 1.24.44-46.

⁴⁸⁶ Procop. *Pers.* 1.24.49.

⁴⁸⁷ Procop. *Pers.* 1.24.52. Nekra Kapısı: Ölüler ya da Cesetler Kapısı. *Chronicon Paschale*, Mundus'un circusa kavisli kısmından girdiğini aktarmaktadır. Bkz; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII.

⁴⁸⁸ Malal. *Chron.* 18.71; Theoph. AM 6024. *PLRE* 3.854 "Mauricius 1"

⁴⁸⁹ Zon. 14.6.25. "τὰ πλήθη ὡς χόρτον ἄνευ φειδοῦς ἐξεθέριζον."

⁴⁹⁰ Procopius, Theodorus Lector ve Theophanes bu sayıyı 30.000'den fazla, Malalas ise yaklaşık 35.000 kişi olarak verir. Ioannes Zonaras sayıyı 40.000 olarak verirken Ioannes Lydus 50.000 olarak aktarmaktadır. Mytileneli Zacharias ise toplamda 80.000 insanın öldüğü bilgisini vermektedir. Bkz; Procop. *Pers.* 1.24.54; Theod. Lect. *HE (Anecd. Par.* II. 112); Theoph. AM 6024; Malal. *Chron.* 18.71; Lyd. *Mag.* 3.13; Zon. 14.6.29; Zach. *Myt. Chron.* 9.14.

Pompeius'u da etkisiz hâle getirdiler.⁴⁹¹ İki kardeşi derdest edilerek palatiuma götürüldüler.

19 Ocak Pazar

Cebir altında yaptıklarını iddia etseler de yaptıklarından dolayı ertesi gün idam edildiler.⁴⁹² Cesetleri denize atıldı. Ancak çocuklarına dokunulmadı.⁴⁹³ Böylelikle Nika ayaklanması çok kanlı bir şekilde bastırılmış oldu.

Kaynaklardan ve günümüz araştırmalarının yorumlanmasıyla oluşturulan kronolojinin gösterdiği üzere; Nika ayaklanmasının en yıkıcı etkisi Augusteum ve etrafını saran kentin anıtsal merkezinde yaşanmıştı.

Ioannes Lydus bizzat tanıklık ettiği ayaklanmanın bastırılmasından sonra kentteki durumu şu şekilde betimler;

Kent tıpkı Lipara ve Vesvius'taki gibi kül, duman ve için için yanan şeylerden gelen pis kokulardan dolayı onlara bakanlarda içler acısı bir etki bırakan kap kara ve sivri tepelerin oluşturduğu bir dağa dönüşmüştü. Yangınlarla, moloz dağlarıyla ve şekilsiz kalıntılarla felaketi yaşamış kent per perişan olmuştu.⁴⁹⁴

Ioannes Malalas, 14 Ocak'ta circusta hizipler tarafından çıkarılan yangının Augusteum'a sıçradığı ve buradan da Chalce'ye uzandığını bildirmektedir.⁴⁹⁵ Procopius ise; "Augusteum'un Chalce'ye uzanan tüm porticuslarının yerle bir olduğunu" aktarmaktadır.⁴⁹⁶ Augusteum ile birlikte doğusundaki Chalce ve Curia, kuzeyindeki Magna Ecclesia, güneyindeki Thermae Zeuxippus ve batısındaki Miliun, Regia, Basilica ve Octagon da yok olan yapılar arasındaydı.⁴⁹⁷ Ayrıca Malalas ve *Chronicon Paschale*, Belisarius'un

⁴⁹¹ Procop. *Pers.* 1.24.53.

⁴⁹² Tunnunensisli Victor, Hypatius ve Pompeius'un circusta yakalandıkları gece idam edilerek cesetlerinin denize atıldığını aktarmaktadır. Bkz; Vict. *Tunn. Chron.* 530.

⁴⁹³ Procop. *Pers.* 1.24.57.

⁴⁹⁴ Lyd. *Mag.* 3.70.

⁴⁹⁵ Lyd. *Mag.* 3.70; *Chron.* 18.71; Theoph. AM 6024; Zon. 14.6.19.

⁴⁹⁶ Procop. *Pers.* 1.24.9.

⁴⁹⁷ Procop. *Pers.* 1.24.9; Lyd. *Mag.* 3.70; Theod. *Lect. HE (Anecd. Par. II. 112)*; Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII; Theoph. AM 6024; *De Insid.* 46 (Ex Ioanne Malala.); Cedr. I. P 647; Zon.

Augusteum'da toplanan isyancıları püskürtmeye çalışması sırasında da forumun adeta bir savaş meydanına döndüğünü aktarmaktadır.⁴⁹⁸ Procopius, Belisarius'un circusta toplanan isyancılara saldırmak için palatiumun yıkılmış Chalce kapısından çıkmak zorunda kaldığında için için yanan molozların arasından büyük zorlukla zikzak çizerek geçtiğini ve bu şekilde circusa ulaşabildiğini bilgisini vermektedir.⁴⁹⁹ Yine bu döneme tanıklık etmiş Romanus Melodus yazdığı ilahilerden birinde yangının neden olduğu tahribatı şu ilginç tümcelerle açıklamaktadır;

Eşkıyaların feryatları kentin sokaklarını ve kiliselerini doldurup taşırdı; yangın her şeyi yok etmiş olurdu şayet tanrı yetismeyip de hepimize ebedi yaşamı sunmasaydı.⁵⁰⁰

Romanus Melodus, kentteki vahim tabloyu yukarıdaki şiirinde çok kısa olarak açıklamıştır. Anıtsal Roma mimarisinin eşsiz mekânlarından biri olan Augusteum, baştan başa klasik kültürün sanat öğeleriyle bezenmişti. Ancak ayaklanmanın yol açtığı tahribat o kadar büyüktü ki Augusteum, içerisinde barındırdığı muazzam sanat eserlerinin çoğuyla birlikte küle döndü. Nika ayaklanmasını bastıran İmparator Iustinianus, bu alanın kimliğini ve işlevini koruyarak tekrardan inşa etti. Yeni hâli ve özellikle üstünde Iustinianus'un süvari heykelini taşıyan sütunuyla kentin silüetinin, folklorunun ve tarihinin ayrılmaz bir parçası hâline gelecekti.

14.6.12-20. Nika Ayaklanmasının kent topografyası üzerine etkileri için bkz; Nigel Westbrook, "The Account of the Nika Riots as Evidence for Sixth-Century Constantinopolitan Topography." *The Journal of Australian Early Medieval Association* 7 (2011): 33-54.

⁴⁹⁸ Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII.

⁴⁹⁹ Procop. *Pers.* 1.24.48.

⁵⁰⁰ Rom. Mel. *Cant.* 54.14.6-10. Romanus Melodus için bkz; *PLRE* 3.1089. "Romanvs 2"

3.8. Iustinianus Sütunu

Iustinianus, Nika ayaklanmasının bastırılmasının hemen ardından harabeye dönmüş kent merkezini tekrar ayağa kaldırmak için kapsamlı bir imar faaliyetine girişti. İmparatorluğun dört bir yanından mimar, mühendis, usta ve zanaatkârları başkente getirtirdi.⁵⁰¹ Malzeme temini için de valilere bir emirname gönderdi. Öyle büyük bir imar çalışması başlamıştı ki kent adeta bir şantiyeye dönüştü. Nika ayaklanmasında yok olan her yapı ya eş zamanlı olarak tekrardan daha büyük bir biçimde inşa ediliyor ya da bu felaketi az hasarla atlatmış olanlar onarılıyordu. İşe Augusteum meydanının kuzeyinde bulunan Magna Ecclesia ile başlandı. Daha ayaklanmanın başlangıç tarihinden 40 gün geçmiş olmasına karşın yeni mabedin temelleri atıldı.⁵⁰² Iustinianus aslında Nika ayaklanmasıyla oluşan bu korkunç tabloyu kendi avantajına çevirecek bir imar faaliyeti yürütmekteydi. Onun imar faaliyetleriyle kent adeta küllerinden doğacaktı. İktidarının meşruiyetini sorgulayanlara imparatorluk otoritesini sergileyeceği bir kültürel sahne inşa ederek cevap verecekti. Bu sahne, bir kez daha ideolojik ve törensel işlevleri yerine getirecek Augusteum olacaktı. Çünkü Augusteum Constantinopolis'in kalbiydi ve bu işlevini yerine getirmeye devam edecekti. Kendisinden önce bu alana diktikleri heykel ve diğer sanat eserleriyle damgalarını vuran imparatorların eserlerinden arda kalanlar alandan kaldırılarak kentin çeşitli bölgelerine dağıtıp yepyeni bir başlangıca imza atacaktı.⁵⁰³

Yeni kamusal alan tasarlanırken daha önceden de meydanı çevreleyen Magna Ecclesia, Curia, Chalce, Miliun, Basilica ve Thermae Zeuxippus gibi forumla mekânsal ilişki içinde olan yapılar tekrar inşa edildi. Augusteum'un güneyinde bulunan Regia adlı revaklı yolun da korunduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁰¹ Procop. *Aed.* 1.1.22.

⁵⁰² Romanus Melodus, inşaatın ayaklanmanın bastırılmasından sonraki gün başladığını aktarmaktadır, Marcellinus Comes ise kısa süre içinde başladığını bildirmektedir. Procopius da çok geçmeden başladığını doğrulamaktadır. En ayrıntılı tarih Cedrenus tarafından 23 Şubat 532 olarak verilmektedir. Bkz; Rom. Mel. *Cant.* 22.5-6; Marc. Com. 531/2; Procop. *Aed.* 1.1.22; Cedr. I. P 371.15.

⁵⁰³ Par. 11.

Bu yol üzerine meydana açılan bir de kapı eklenmişti. Bu kapı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bunlardan biri *Anthologia Palatina* adlı kaynaktan geçmektedir. Kaynağa göre; kent Praefectus Theodorus, *Meletius* ya da *Melete* denen yerde (ἐν τῇ Μελέτῃ) bir tapınak ya da kilise (νηός) inşa ederek I. Iustinus ve I. Iustinianus'u onurlandırmıştır.⁵⁰⁴ Bu bilginin devamında “*Melete* denen yerde Iustinus ve Iustinianus'un heykelleri görülür” denmektedir. *De Ceremoniis* adlı kaynak ise imparatorluk törenlerinin rotasını açıklarken bahsi geçen kapıyı *Meletes Kapısı* olarak adlandırmakta ve bu kapıyı Regia üzerine konumlandırmaktadır.⁵⁰⁵ Μελέτη (*Melete*) eğer bir şahıs adı değilse genel olarak hem askeri hem de dini anlamda talim/eğitim demektir. Buradan bu kapının sembolik anlamda da olsa bir işlevi olduğu sonucu çıkarılabilir. İlk bakışta ya scholai (saray muhafızlarının) eğitimi ya da Magna Ecclesia'nın din adamların bu kapıda bir çeşit eğitim/talim yaptıkları düşünülebilir. Ancak *De Ceremoniis* adlı kaynaktan imparatorluk törenlerinde izlenen rota üzerindeki bir durak olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰⁶ Burada circus demosları tezahüratta bulunmaktaydılar. Μελέτη (*Melete*) sözcüğü aynı zamanda “belagat alıştırmaları/prova” anlamına geldiğinden kapının adının bu işlevinden kaynaklandığı düşünülmelidir. *De Ceremoniis*'in verdiği “Büyük Melete Kapısı yakınındaki Achilleus denen yerde” şeklindeki bilgidен Iustinianus'un Achilleus tarzında yapılmış heykelini kastettiği anlaşılmaktadır.

Yunanca προαύλιον (*proaulion*) denen Augusteum sonradan ἀμπέλιον olarak da anılmaya başlandı.⁵⁰⁷ 602'de askeri bir darbe sonucunda Constantinopolis'i ele geçiren Phocas, Prasini (Yeşiller) demosunun üyeleri onu *ampelion* (ἀμπέλιον) denen yerde imparator ilan etmek istemişlerdi ancak Veneti

⁵⁰⁴ *Anth. Pal.* 1.97-98. Theodorus için bkz; *PLRE* 2.1096. “Theodorus qui et Teganistes 57”.

⁵⁰⁵ *De Cer.* R57. Cyril Mango, iki kaynağın aktardığı kapının tartışma götürmeyecek şekilde aynı kapı olduğu görüşündedir. Bkz; Mango, *Brazen House* 82.

⁵⁰⁶ *De Cer.* R14, R33, R37, R38, R57, R63, R132, R168.

⁵⁰⁷ Προαύλιον (*proaulion*): sarayın önündeki avlu ya da meydan. Ampelion (ἀμπέλιον): üzüm bağı anlamına gelen bu ad Byzantion döneminde bu alanda bulunan bahçeler ve korularla ilişkilendirilebilir. Bkz; Hsch. Mil. 15; Mango, *Brazen House* 83.

(Maviler) *demosu* buna karşı çıkmış ve bir kargaşa oluşmuştu.⁵⁰⁸ Eğer Augusteum bir kapıya sahip idiyse tamamen portikolarla çevrili bir meydana dönüşmüş olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁰⁹ Ancak mimari formu değişse bile işlev olarak hâlâ klasik anlamda bir meydandı.

Çok uzun bir geleneği belleğinde muhafaza eden bu meydanda imparatorluk kültürü, devlet dini ve sosyal hayat iç içe geçmiş durumdaydı. Eski kurgusunda içinde klasik pagan kültürüne ait çok fazla şey barındırmaktaydı. Nika ayaklanmasıyla bu izlerin çoğu yok olmuştu ve geriye çok az sanat eseri kalmıştı. *Parastaseis* ve *Patria*, Magna Ecclesia'nın bahçesinde 80'i Hristiyan kişilere ait toplam 427 heykelin bu alandan kaldırılıp kentin farklı semtlerine yerleştirdiğini aktarmaktadır.⁵¹⁰ 80 Hristiyan kişiye ait heykellerden 11'i önceki imparator ve imparatoriçelere aitti. Böylelikle Iustinianus için sadece kendi otoritesini ve inancını sergileyeceği boş bir alan ortaya çıkmış oldu. Propaganda araçlarını zekice kullanan Iustinianus'un bu fırsatı kaçırmadığı anlaşılmaktadır. Yeni Augusteum'un ortasına yerleştirdiği devasa bir sütun üstüne kendini temsil eden bir süvari heykeli yerleştirdi. Bu heykelle birlikte kentin en prestijli meydanını Augusteum'dan Justinianeum'a (Yunanca: Justinianeion) yani Iustinianus'un forumu hâline dönüştürmek istediği anlaşılmaktadır.

Zonaras, Iustinianus'un Augusteum'daki sütununu iktidarının 17. yılında diktiğini bildirmektedir.⁵¹¹ Iustinianus'un 527'de imparator olduğu bilindiğinden bu sütunun inşasının 544'te tamamlandığı varsayılabilir. Theophanes de Iustinianus sütununun 543/4'te dikildiğini doğrulamaktadır.⁵¹² Bu da bize Nika ayaklanmasının bastırılmasından yaklaşık olarak on iki yıl sonra, Magna Ecclesia'nın tamamlanmasındansa yaklaşık yedi yıl sonra Iustinianus sütununun dikildiğini göstermektedir.

⁵⁰⁸ Theoph. Simoc. 8.10-11.

⁵⁰⁹ Lavan, *Public Space* 653.

⁵¹⁰ *Par.* 11; *Patria* 2.96.

⁵¹¹ Zon. 14. 6. 33.

⁵¹² Theoph. AM 6036.

Buradan hareketle, Iustinianus'un iktidarının 17. yılında hem Augusteum'un hem de bu meydanı saran kentsel örüntünün önemli bir kısmının tamamlanmış olduğu ileri sürülebilir.

Bu alanın nasıl düzenlendiği ve sonrasında nasıl bir değişim geçirdiği konusunda birçok tarihçi ve seyyahın anlatıları günümüze ulaşmıştır.⁵¹³ Bunlar arasında Iustinianus döneminin en önemli tarihçisi Procopius ve 13. yy. da yaşamış Georgius Pachymeres'in anlatıları oldukça ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Her iki tarihçinin de *ekphrasis* (sanat eserlerinin betimi) denen türde kaleme aldıkları anlatılarının günümüze ulaşmış olması büyük bir şans olarak görülmelidir. Augusteum betimi, Nika ayaklanması sonrası alanın nasıl düzenlendiği konusunda Iustinianus'un çağdaşı Procopius aşağıdaki bilgileri aktarmaktadır;

Curia'nın önünde Constantinopolis halkının Augusteum dedikleri bir meydan vardır. Burada sayıları yediden az olmayan, dikdörtgen bir biçim oluşturarak uçlarda birbirleriyle sağlamca birleşen taştan bir yapı bulunmaktadır. Ancak altındakinden daha dar olan her bir sıra bunun sonucu olarak yerleştiriliş şekillerinden dolayı çıkıntılı bir basamak oluşturur ki orada toplanan insanlar üzerlerine oturabilsinler. Olağanüstü büyüklükte bir sütun bu taşların en üstünde yükselmektedir; yekpare değil, yuvarlak katlar hâlinde geniş taşların üst üste konulmasıyla oluşmuştur. İç taraflarında açılar oluştursun diye bu şekilde kesilen taşlar taş işçilerinin becerileriyle birbirlerine kenetlenmişlerdir. En iyi cins pirinç dökülerek elde edilen levha ve çelenkler taşları her yanından çepeçevre sarar; böylelikle hem onları güvenli bir şekilde birbirine bağlar hem de onları güzelce bezeler ve şafta boylu boyunca, özellikle kaide ve başlıkta bir sütun görünümü kazandırır. Çeşitli renklerdeki bu pirinç saf altından daha yumuşak eşit ağırlıktaki bir gümüşten de daha az değerli değildir. Sütunun

⁵¹³ Procop. *Aed.* 1.2.1; Patria 2.17, 4.31; Const. Rhod. 36-52, 365-390; Sym. Logoth. 130.288-97. Leo Gramm. 227; Mich. Syr. IV. 520-1; Cedr. I. P 353, Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220; Bondelmontius, *Liber Insularum* 122; Gyllius. II. XVII.

tepesinde yüzü doğuya dönük devasa bir bakır at bulunmaktadır ki bu görülmeye değerdir. Yol alıyormuş ve görkemli bir biçimde hızla ilerliyormuş gibi görünmektedir. Aslında diğer ayakları bir sonraki adımını atmaya hazırmış gibi üzerinde yükseldiği taşa basarken sol ayağını havada tutar; sanki önündeki alanda ileri bir adım atıyormuş gibi. Böylelikle arka ayakları birbirlerine yakın tutarak, ne zaman ilerlemek isterse ayakları hazır gibidir. Bu atın üstünde imparatorun devasa bir bakır tasviri binmiş şekildedir ve Achilleus şeklinde tasvir edilmiştir yani bu adla anılan kıyafetler içindedir. Yarım çizmeler giyer ve ayaklarında dizlik zırhı yoktur. Aynı zamanda kahramanlara özgü göğüs zırhı takar. Başında bir miğfer bulunur ve yukarı aşağı hareket ediyor izlenimi verirken göz kamaştırıcı ışıklar saçar. Şiirsel bir anlatımla buna güz yıldızı gibi denilebilir. Doğan güneşe doğru bakarken, bence, istikametini Perslere doğru yöneltmiştir. Sol elinde heykeltraşın tüm dünyanın ve denizlerin kendine tabi olduğunu simgelediği bir küre tutar ancak ne bir kılıç ne bir mızrak ne de başka bir silahı yoktur gelgelelim tuttuğu kürenin üzerindeki bir haç yer alır ki hem imparatorluğunun hem de savaştaki zaferinin simgesidir. Sağ elini parmaklarını açıp doğan güneşe doğru uzatarak barbarlara kendi yurtlarında kalmalarını ve daha ileriye gitmemeleri emrini verir. İşte bu heykelle ilgili olarak bu kadarı kâfi.⁵¹⁴

Procopius, bu betimlemesini *Yapılar* adlı methiye türünde kaleme alınmış eserinde aktarmaktadır. Iustinianus'un eserlerine övgü için yazılan bu anlatıda bazı abartılara kaçarak betimlemelerde bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Ancak içerisinde Augusteum'un dönüşümünü anlamamızı sağlayan çok önemli ayrıntıları barındırmaktadır. Procopius, Augusteum'u klasik anlamda bir forum (Yunanca: agora) olarak tanımlamaktadır. Anlatısının ayrıntılarında Iustinianus sütununu taşıyan kaidenin basamaklar hâlinde inşa edilmesinin sebebini açıklarken "orada toplanan insanlar

⁵¹⁴ Procop. *Aed.* 1.2.1

oturabilsin" demektedir. Bu ifadelerden yeni hâliyle Augusteum'un klasik anlamda bir forum olarak işlev görmesi için tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Procopius'un çağdaşı Ioannes Lydus da *De Magistratibus* adlı eserinde Nika ayaklanması sonrası Augusteum'da ayakta kaldığı anlaşılan bir sütundan bahsetmektedir. Theodosius'un gümüş bir heykelini taşıyan bu sütun için Ioannes Lydus "daha işe yarar bir amaç için yeri değiştirilerek Hebdomon semtine İmparator Iustinianus'un heykelini taşıması için yerleştirildi" demektedir.⁵¹⁵ Yine dönemin çağdaşlarından Marcellinus Comes, "üzerinde taşıdığı yaklaşık 3,5 tonluk gümüş heykel eritilerek Iustinianus'un sütununun inşasını finanse etmek için kullanıldığını" aktarmaktadır.⁵¹⁶ Bununla da yetinmeyip Theodosius'un heykelini taşıyan sütunun porfir kaidesini de sur dışında bulunan kentin bir mahallesine göndertmişti. Açıkça anlaşılabileceği üzere Iustinianus bu alanı kendi propagandası için dizayn ettirmekteydi. Ancak Iustinianus'un tasarımı yine de Roma mimarlık geleneğine göre kurgulanmıştı. Diğer imparatorlar gibi kentin başka bir bölgesinde yeni bir forum inşa etmeyi tercih etmemişti. Onun yerine I. Constantinus'tan itibaren neredeyse tüm imparatorların izlerini taşıyan Augusteum'u kendi tasarrufuna ayırmıştı. Üzerinde süvari şeklinde tasvir edilmiş heykeliyle palatium ve curia gibi sembolik yapılara yukardan bakarken sütun üstündeki tasviri aşağıda açıklanacağı üzere Magna Ecclesia'nın kubbesinden biraz daha yüksek olarak inşa edilmişti.

Bununla birlikte sütun üstünde duran süvari heykelinin Iustinianus için yapılmış yeni bir heykel olmadığını Ioannes Malalas açıkça aktarmaktadır;

Ve aynı yıl İmparator Iustinianus'un süvari heykeli Augusteum denen yerde dikildi. Bu daha önce Forum Tauri'de bir kaidenin üzerinde duran İmparator Arcadius'un heykeliydi.⁵¹⁷

⁵¹⁵ Lyd. *Mag.* 3. 70.

⁵¹⁶ Marc. Com. 390; Zon. 14. 6. 33-36.

⁵¹⁷ Malal. *Chron.* 18.94.

Franz Alto Bauer, Iustinianus sütununun Augusteum'da bulunan I. Constantinus sütunundan devşirildiğini öne sürmektedir.⁵¹⁸ Bu görüşünü de Marcellinus Comes, *Parastaseis* ve Zonaras'ın aktardıklarına dayandırmaktadır. Marcellinus Comes, "I. Theodosius'un gümüş heykelini taşıyan sütun Ecclesia'nın yakınına dikildi ve hâlâ görülebilir" bilgisini paylaşmaktadır.⁵¹⁹ *Parastaseis* adlı kaynak I. Constantinus'un Augusteum'da bir sütun üstünde bulunan heykelinin I. Theodosius'un heykeliyle değiştirildiğini aktarmaktadır.⁵²⁰ Bauer, Ioannes Zonaras'tan verdiği referansta "Iustinianus'un heykelinin I. Theodosius'un heykelinin yerini aldığı" yorumunda bulunmaktadır. Ancak Ioannes Zonaras, I. Theodosius'un heykelini taşıyan sütunun da Theodosius'un heykeliyle birlikte yok edildiğini açıkça dile getirmektedir.⁵²¹ Bu durumda Iustinianus yeni bir sütun üzerine Theodosius hanedanı imparatorlardan birinin heykelini devşirerek yerleştirmişti.

Neredeyse tüm kenti yeni baştan inşa eden Iustinianus'un kendisi için neden yeni bir heykel kullanmadığı sorusu henüz açıklanamamıştır. Iustinianus'un süvari heykeli Türkler tarafından meydandan kaldırılincaya kadar kentin silüetine damga vurmuştu. Heykel, Magna Ecclesia'nın girişinde Augusteum meydanının güney batısına denk gelen boş alana dikilmişti.⁵²²

⁵¹⁸ Bauer, *Stadt* 159.

⁵¹⁹ Marc. Com. 390.

⁵²⁰ *Par.* 68.

⁵²¹ Zon. 14. 6. 33. "καθελὼν ἐκεῖνος μετὰ τοῦ κίονος/ille cum columna demolitus".

⁵²² Iustinianus Sütunu ve üzerindeki süvari heykeli konusunda bkz; Elena N. Boeck, *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of A Mediterranean Monument*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021; Glanville. Downey, "Justinian as Achilles." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 71 (1940): 68-77; Phyllis Williams Lehmann, "Theodosius or Justinian? A Renaissance Drawing of a Byzantine Rider." *The Art Bulletin* 41/1 (1959): 39-57; Cyril Mango, "The Column of Justinian and His Successors." Şurada: Cyril Mango, *Studies on Constantinople*, Aldershot: Variorum, 2005; Stella Papadaki-Oekland, "The Representations of Justinian's Column in a Byzantine Miniature of the Twelfth Century." *Byzantinische Zeitschrift* 82 (1989): 225-233; Julian. Raby, "Mehmed the Conqueror and the Equestrian Statue of the Augustaion." *Illinois Classical Studies* 12/2 (1987): 305-313; Rudolph H. W. Stichel, "Zum Bronzekoß Justinians I. Vom Augusteion in Konstantinopel." Şurada; *Griechische und römische Statuetten und Grossbronzen: Akten der 9. Internationalen Tagung über Antike Bronzen*, Wien 21.-25. April 1986, ed., Kurt Gschwantler ve Alfred Bernhard-Walcher, 130-136. Wien: Kunsthistorisches Museum Wien, 1988; Arne Effenberger, "Zu den beiden Reiterstandbildern auf dem Tauros von Konstantinopel."

Kentte bulunan anıt, sütun ve heykellerin ayrıntılı anlatılarını sunan *Patria* adlı kaynak Iustinianus sütunuyla ilgili iki farklı bilgi aktarmaktadır. İlkinde Iustinianus'un sütununun tasvirini Procopius'un anlatısına koşut bir biçimde aktarmaktadır.⁵²³ Ancak bu sütun ile ilgili ikinci bahsinde sütunun kent folklorunun nasıl ayrılmaz bir parçası hâline geldiğini öğrendiğimiz bir olayı paylaşmaktadır. Zaman içinde bu sütun hakkında türlü söylenceler ortaya atılmış ve yüzyıllar boyu dilden dile söylenegelmişti. İşte bu söylencelerden biri de *Patria* içerisinde muhafaza edilmiş görünmektedir. *Patria*'da aktarılan aşağıdaki söylence, sütunun kent folklorunda nasıl bir iz bıraktığını anlamamız açısından oldukça önemlidir;

Daha önce bahsi geçen Magna Ecclesia'nın ustası Ignatius kentte yarattığı harika işlerden dolayı herkes tarafından çok sevildiğinden imparator onun iki circus hizbi tarafından imparator ilan edileceğinden korktu. Birçok kişi onu öldürmesini istese de o böyle yapmak istemedi. Augusteum'daki sütunu bitirdiğinde kendisine tekrar aynı telkinde bulunulunca Iustinianus, inşaat iskelesi kaldırıldığında Ignatius'un sütunun tepesinde bırakılmasını emretti ki böylelikle açlıktan ölsün. Ignatius heykeli bitirip imparatorun at üstündeki tasvirini yerleştirdiğinde orada bir başına bırakıldığını fark etti. Bayağı yakarıştan sonra akşam oldu ancak aklına harika bir fikir geldi. Çantasında 5 kulaç uzunluğunda ince bir ip bulmuştu. Bıçağını çıkarıp elbisesini, iç çamaşırını, kemerini ve şapkasını ince şeritler hâlinde kesti. Sonra onları birbirlerine bağlayarak zemine kadar uzanıp uzanmadığını denedi. Tam o sırada eşinin ağlayıp sızlayarak geldiğini fark etti. Kentteki tüm insanlar uyurken eşine şöyle seslendi; "burada ölüme terk edildim, git ve sütun kadar uzun bir sicim getir, onu zifte bula ve gece yarısı tekrar gel". Ertesi gece eşi geldi ve Ignatius elindekini aşağı sarkıttı. Eşi sicimi ona bağladı ve o da yukarı çekti.

Millennium 5 (2008): 261-297. Heykelin Augusteum'da bulunduğu konum hakkında bkz; Rudolph H. W. Stichel, "Sechs kolossale Säulen nahe der Hagia Sophia und die Curia Justinians am Augusteion in Konstantinopel." *Architectura* 30 (2000): 4.

⁵²³ *Patria* 2.17.

Yukarıda sicimi atın ayağına bağladı ve ona tutunarak güvenli bir şekilde aşağı indi. Zifte bulanmış sicimi yaktı. Eşi ve çocuklarıyla birlikte Hadrianopolis'e kaçtı.⁵²⁴

Patria'da aktarılan bilgiye çok benzer bir anlatı da 10. yy. da esir düşerek Constantinopolis'e getirilen Harun Bin Yahya tarafından paylaşılmaktadır. Harun Bin Yahya; Augusteum, Iustinianus sütunu ve Magna Ecclesia'nın tasvirini şu şekilde yapmaktadır;

Kilisenin batısından on adım ileride yüz cubit yüksekliğinde bir sütun durmaktadır. Sütün sütun üstüne inşa edilmiştir. Sütün gümüş zincirlerle sarılmıştır. Sütün tepesinde 4 cubit kare büyüklüğünde mermerden kare bir masa bulunur. Onun da üzerinde kiliseyi inşa eden *Astilyanus* (Iustinianus/Ignatius) yattığı mermerden bir mezar yer alır. Mezarın üzerinde pirinçten bir at heykeli ve ona binen Astilyanus'un tasviri bulunur. Kafasının üzerinde inci ve yakutlarla bezeli altından bir taç vardır. Tacın bu imparatora ait olduğu söylenir. Sağ eli sanki insanları Constantinopolis'e davet eder gibi havaya kalkık vaziyettedir.⁵²⁵

Görüldüğü üzere kentin silüetine damgasını vuran Iustinianus sütunu zamanla üretilen birçok söylencenin konusu olagelmıştır. Iustinianus sütununun söylencelerinin aktarıldığı kaynaklara ek olarak sonraki yüzyıllarda geçirdiği restorasyonların ayrıntılarıyla aktarıldığı kaynaklar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi Symeon Logothetes'in vakayinamesinde karşımıza çıkmaktadır. İmparator Theophilus'un iktidarında 840 yılında Iustinianus tasvirinin başının üzerinde bulunan *Touphadan* birkaç yıldızlı tüy düşmüştü. Aşağıdaki 10. yy. dan anlatıya göre; deneyimli bir tırmanıcı Magna Ecclesia'nın çatısına çıkmış, buradan salladığı bir ipi sütuna tutturmuş ve kurduğu bu gergin halat düzeneğiyle sütunun tepesine ulaşarak tüyleri yerine

⁵²⁴ *Patria* 4.31.

⁵²⁵ Alexander Vasiliev, "Harun-Ibn-Yahya and His Description of Constantinople." *Seminarium Kondakovianum* 5 (1932): 160.

yerleştirmeyi başarmıştı. Leo Grammaticus tarafından da benzer şekilde aktarılan anlatı şöyledir;

Theophilus'un Hükümdarlığında, Augousteos denilen Iustinianus'un altından *touphası* düştü. Herkes çaresizlik içerisinde oraya nasıl çıkılacağını tartışırken Magna Ecclesia'nın kiremitleri için yukarıya çıkabilmiş deneyimli bir tırmanıcı bulundu; iple bağlı bir oku tunçtan yapılmış Iustinianus'un atına fırlattı. İp o yere ok yardımıyla bağlandı ve tırmanıcı ip yardımıyla inanılmaz bir şekilde o yere tırmandı ve sütunun tepesine çıkıp *touphayı* tekrar bir araya getirdi. İmparatorun lütfunu kazandı. Becerisi ve atış yeteneği konusunda ünlendi. İmparator tarafından yüz altın sikkeyle ödüllendirildi.⁵²⁶

Symeon Logothetes'in anlatısı bu sütunun kent için önemini gözler önüne sermektedir. Çünkü yukarıdaki anlatıda "çaresizlik içinde" denerek tüylerin yere düşmesinin çeşitli felaketlerin alametleri arasında görüldüğü yargısına varılabilir. Zaten 13. yy. dan İbn-i Cübeyr ve Zekeriya el-Kazvinî, Iustinianus tasvirinin düşmanları durdurma gücüne sahip bir çeşit tılsıma sahip olduğunu iddia etmektedirler.⁵²⁷ Yukarıdaki paylaşılan bilgiden de kolaylıkla anlaşılaacağı üzere, zaman içinde Iustinianus tasvirinin ünü imparatorluğun sınırlarını aşmış ve farklı coğrafyalardaki halklara kadar tesir etmiştir.

Sadece efsaneleşerek o günün dünyasının söylenceleri arasında yerini almamıştır. Aynı zamanda şiirlere de konu olmuştur. Bu şiirlerden biri de Constantinus Rhodius'un Constantinopolis'i betimlediği mısralarında bulunmaktadır.⁵²⁸ Constantinus Rhodius hem Augusteum'dan hem de

⁵²⁶ Sym. Logoth. 130.288–97. Leo Grammaticus da vakayinamesinde bu olayı teyit eder. Bkz; Leo Gramm. 227.

⁵²⁷ Nadia Maria El-Cheikh, "Byzantium through the Islamic Prism from the Twelfth to the Thirteenth Century." Şurada: Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh ed., *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World* (Washington DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection Press, 2001): 64-5. 1558 yılında Constantinopolis'i ziyaret eden Reinhold Lubenau, seyahatnamesinde süvari heykelinin elinde tuttuğu kürenin kenti veba salgınlarından koruyan bir tılsıma sahip olduğunu aktarmaktadır. Bkz; Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589 I-II*. Çev., Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016): 182-183.

⁵²⁸ Constantinus Rhodius için bkz; Siren Çelik, *Bizans Şiir Antolojisi: 4-15. Yüzyıllar* (İstanbul: Alfa, 2022):141-142; *The Oxford Dictionary of Byzantium* 1.506 "Constantine of Rhodes".

Iustinianus sütunundan iki kez övgüyle bahsetmektedir. İlkinde şu dizeler yer almaktadır;

Ve ta arşa uzanan, tunç işi, bulutlardan da yukarıda, şaşalı kilise, yapıların en önde geleni, tüm dünyada dillerden düşmeyen, Tanrının Hikmetinin yanında duran, o sütun bu kentteki ilk yeri kazandı. Hepimizin yüksekteki süvariye görebilmesi için bariz bir düz alana sahiptir. O yüce kişi Iustinianus, altından bir ataç ve harika bir sorguç takan, elini gökyüzüne öyle uzatıyor ki yıldızlardan oluşan semayı bize getirir ve kamerin atlılarına dokunacak gibidir. İşte bu sütun kentin tepeleri üzerinde yerini almış harikalar arasında birinci sırayı almıştır. Forumda daha önce inşa edilmiş meşhur sütundan (Constantinus sütunu) sonra dikildiyse de onu geçmiştir.⁵²⁹

Bu anlatının açıkça ortaya koyduğu üzere Iustinianus Sütunu kentteki en yüksek sütundu. O kadar yüksek inşa edilmişti ki Constantinus sütunu dahil dikilmiş tüm sütunları geçerek kentin silüetinde birinci sırayı almıştı. Constantinus Rhodius'un sütunla ilgili ikinci bahsinde ilk anlatısına koşut şu dizelerle karşılaşılmaktadır;

Ve hemen Hikmet evinin (Magna Ecclesia) yanında tunçtan yapılmış sütun, altından taçlı muhteşem bir süvariye taşımaktadır, Iustinianus, o yüce kişi, elini göğe uzatıyor ve diyor ki “durun bütün barbarların ırkı, siz Med ve Persliler ve Agar'ın (Hacer) soyu, benim diyarımdan uzakta sınırımın ötesinde durun ki muhteşem haçın bergüzarını taşıyan ben, hepinizi yer yüzünden silmeyeyim zira haç, İsa onunla gücünü yaydığında evren aleme galebe çalmıştır”. Iustinianus sadece icraatlarıyla değil, yaşamı tatmış tüm insanlar arasında şahsiyet mücadelesinde birinci oluşuyla da kıyas kabul etmez. Kraliyet esasını ustalıkla kullanan bu kentte inşa ettiği emsalsiz eserlere (çünkü muhteşemdir onun erdemli her faaliyeti, fevkaladedir her başarısı) ne zaman baksam hayretler içerisinde nutkum tutulur ki hiçbir şekilde

⁵²⁹ Const. Rhod. 36-52.

onun edimlerini tarif edemem zira hep var olan fikirlerimin görgüsüz basitliğinden dolayı yavan, ümitsiz bir aklım ve sürgüsü çekilmiş muhakeme yeteneğim vardır.⁵³⁰

Bu dizeler, geçen yüzyıllar içerisinde bu anıta nasıl farklı anlamlar yüklendiğini kavramamıza yardımcı olmaktadır. Artık ezeli düşman olarak sadece Persler görülmemektedir. Dizelerde geçen “Agar’ın soyu” ile Müslümanlar kastedilmektedir. Açıkça Iustinianus tasvirine yeni bir anlam yüklendiğine işaret etmektedir. Constantinus Rhodius’un yaşadığı 10. yy. da Iustinianus tasvirinin artık doğudaki bu yeni tehlikeye karşı da bir duruş içinde olduğu algısı kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Benzer bir tılsım hikayesini Michael Syrus’un 12. yy. da yazdığı vakayinamesinden öğrenmekteyiz. Michael Syrus, Iustinianus sütunu hakkında aşağıdaki ilginç ayrıntılara yer vermektedir;

İmparator Leo piskoposa karşı mücadele ederken, Romalıların başına başka bir aldatmaca geldi. Başkentte önceki çağlardan kalma devasa bir sütun vardı. Yüksekliğinin enginliğinden ötürü kimse tepesine tırmanmayı başaramadı. Tepesinde tunçtan bir tasvir bulunmaktaydı ve kafasında bir taç vardı ve ona Augustus Caesar denilirdi. Eğer taç heykelin başında eğilecek olursa kente veba musallat olacağını hikayesini Romalılar müneccimleri vasıtasıyla anlatırlardı. Tam da o an tacın eğileceği tuttu. Ve zorlukla becerikli bir adam bulunup yukarı çıkmaya hazırlanıyorken, piskopos ona şöyle dedi; “sana vereceğim bu küçük tasvirleri al, kimse bilmesin, tacı düzelterip aşağı indikten sonra onları göster ve onların heykelin yanında bulunduğunu söyle”. Çünkü piskopos bu şekilde tasvir tapımının Romalılar arasında eski bir gelenek olduğunu kanıtlamak istedi.⁵³¹

Michael Syrus’un bu anlatısı, Iconoclasmus yani tasvir kırıcı dönemde (730-787) tasvir karşıtlığının onaylanması için bu sütun ve üzerindeki anıttan medet

⁵³⁰ Const. Rhod. 365-390.

⁵³¹ Mich. Syr. IV. 520-1.

umulduğunu göstermesi açısından oldukça ilginçtir. Elbette burada bahsi geçen İmparator Leo, Iconoclasm döneminin meşhur İmparatoru III. Leo Isaurianus olmalıdır. Ancak bu hikâyenin doğruluğu son derece tartışmalıdır. Yine de Iustinianus sütununun kent söylencelerine ne kadar etki ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Iustinianus sütunu ve üzerindeki tasvir hakkında çeşitli teknik ayrıntılar ile bu anıtın boyutları hakkında da günümüze kimi bilgiler aktarılmıştır. Bunlardan ilki Robert De Clari adlı şövalyeye aittir. Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Constantinopolis'te bulunan De Clari, anıt hakkında şu ayrıntıları bizlerle paylaşmaktadır;

Sancta Sophia (Magna Ecclesia) Kilisesinin önünde yaklaşık üç kulaç (5,7 m) eninde, elli kulaç (97,4 m) yüksekliğinde devasa bir sütun bulunmaktadır. Sütun, üzeri tunçla kaplanmış mermerdendi ve güçlü demir şeritlerle çevrelenmişti. Sütunun tepesinde, hemen hemen on beş adım (4,7 m) uzunluğunda ve aynı genişlikte bir taş levha bulunmaktadır. Bu taşın üstünde tunçtan büyük bir ata binmiş, elini dinsizlere (Asya'ya) doğru uzatan, yine tunçtan yapılmış bir imparator heykeli görülmüyordu. Bu heykelin üzerinde Sarazenlerin (Müslümanlar) onunla asla mütareke yapmayacağına yemin etmiş olması yazılıydı. İmparatorun diğer elindeyse üstünde bir haç taşıyan altından küre bulunmaktaydı. Yunanlılar bunun İmparator Heraclius olduğunu söylüyorlardı. Atının sağrısında ve başının üstünde ve aynı zamanda kendisinin etrafında her sene gelen balıkçıl yuvası görülmüyordu.⁵³²

Hiç kuşkusuz burada verilen bilgilerin bazıları oldukça abartılıdır. Ancak sütun üstündeki imparator tasvirinin Heraclius'a ait olduğunun belirtmesi buradaki anahtar bilgidir. Latinlerin Haçlı seferleri sırasında Müslümanlara karşı yürüttükleri mücadelede Iustinianus'u artık Heraclius ile

⁵³² Robert de Clari, *La Conquête de Constantinople*. Ed., Philippe Lauer (Paris: Champion, 1956): LXXXVI, s. 86.

ilişkilendirmektedirler. Heraclius'un İslam'ın ortaya çıkışıyla birlikte Müslümanlara karşı girdiği savaşlarda bir kahraman olarak algılanması bu inancı açıklamak için yeterli görülebilir. Latinlerin kendilerine Heraclius'u model aldıkları ve kentin bu ikonik tasvirini Heraclius ile ilişkilendirmeleri oldukça anlaşılabilir bir durumdur.⁵³³

Daha önce de bahsedildiği üzere Augusteum ve Iustinianus Sütunu konusunda en ayrıntılı betimi yapan kişi 13. yy. dan Georgius Pachymeres adlı tarihçidir. 1261 yılında Nicaea'da (İznik) doğan Pachymeres, Constantinopolis Latinlerden geri alındıktan sonra bu kente yerleşmişti.⁵³⁴ Tamamı günümüze ulaşamayan tarih eserinde VIII. Michael Palaeologus ve II. Andronicus Palaeologus dönemlerini (1260-1308) kaleme almıştır. *Descriptio Augusteonis* denen *Augusteum'un Betimi* adlı anlatısı bize Nicephorus Gregoras tarafından aktarılmıştır. Anlatısının bir kısmını Procopius'un Ekphrasis'i üzerine inşa ettiği anlaşılan Pachymeres, Latin işgalinden hemen sonra Augusteum'un ve Iustinianus sütununun ne hâlde olduğunu oldukça çarpıcı bir biçimde sunmaktadır. Anlatısı Augusteum'un tanımı ve konumuyla başlamaktadır;

Çok eski zamanlardan beri bu kutsal tapınağın (Magna Ecclesia) etrafı kamusal yapılarla sarılmış çevrili bir avluya sahipti ki tam ortasında Augusteum yani Augustus Iustinianus Pers mücadelesinden döndükten hemen sonra kendi adına diktiği heykel bulunur.

Procopius'un Augusteum betiminde de görüldüğü üzere klasik anlamda bir forum tarifi yer almaktadır.⁵³⁵ Ancak Pachymeres, geçen yüzyıllar içerisinde Augusteum meydanının artık Magna Ecclesia'nın avlusuna dönüştüğünü bildirmektedir. Bu durumda Augusteum'un alanı oldukça küçülmüş olduğu kabul edilmelidir. Bununla birlikte tam olarak Magna Ecclesia'nın avlusuna

⁵³³ Bu konudaki tartışmalar için bkz; Michael Vickers, "Theodosius, Justinian, or Heraclius?" *The Art Bulletin* 58/2 (1976): 281-282.

⁵³⁴ Georgius Pachymeres için bkz; *The Oxford Dictionary of Byzantium* 3.1550 "Pachymeres, George"; Leonora Neville, *Guide To Byzantine Historical Writing* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018): 237-242.

⁵³⁵ Procop. *Aed.* 1.2.1.

dönüştüğü tartışmaya açık bir konudur. Ölçü olarak küçülmesine karşın kamusal yapılarla sarılmış olması, bu alanın sembolik öneminden pek de bir şey kaybetmediğini ortaya koymaktadır. Augusteum, Constantinopolis Türkler tarafından ele geçirilinceye kadar ve hatta Osmanlı döneminde törensel işlevini yerine getirmeye devam etmiştir. Pachymeres'in Augusteum betimi, Procopius'un yaptığı betim üzerine inşa edildiği yukarıda belirtilmişti. Aşağıdaki satırlarda Pachymeres bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Iustinianus sütununun kaidesinin zaman içinde orijinal zemin kotunun kısmen toprak altında kaldığını da aktarmaktadır;

Bir dayanak sütunu temelden destekler ve bu dayanak beyaz mermerden yapılmış, tabanda geniş üste doğru daralan ve yedi basamaktan oluşan merdivenlerden meydana gelmektedir (en alttaki üç basamak artık toprağın altında gömülüdür, işte zaman böyle geçip gitmiş).⁵³⁶

Pachymeres, anlatısının devamında Augusteum ile ilgili bazı teknik ayrıntılara yer vermektedir. Bunlar arasında Iustinianus sütununun ne tür bir kaide üzerinde yükseldiği ve kaidenin kaplamalarına ilişkin çarpıcı ayrıntılara değinmektedir. Procopius'un betiminde kaidenin sadece sütunu taşımak için tasarlanmadığını aynı zamanda buraya insanların oturabildiğini aktarmaktadır.⁵³⁷ Pachymeres de bu kaidenin kare olduğunu ve dört tarafından üzerine çıkılabildiğini aktarmaktadır. Ancak Pachymeres burada insanların oturabildiğinden bahsetmemektedir. Bu da aradan geçen yüzyıllar içerisinde Augusteum'a girişlerin sınırlandırılmış olduğu fikrini doğurmaktadır. Pachymeres anlatısının devamında geçen yüzyıllar ve Latin istilasının Augusteum'da yarattığı tahribata dair bazı ayrıntıları paylaşmaktadır;

⁵³⁶ Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220.

⁵³⁷ Procop. *Aed.* 1.2.1.

Bu basamaklar sadece bir tarafta değil kare bir planda dört tarafındadır böylelikle bir kişi ona dört tarafından da çıkabilir. Daha sonra tuğla ve harç birleşimi bir yapı hariç tamamı düz bir platforma ulaşılır. Bu, [kaidenin] eşit açılarında yerleştirilmiş dört sütun ile karşı karşıya yerleştirilmiş sütunlar arasında görülecek kadar çoktur. Mermer levhalardan oluşan bir yüzey kaplaması içerideki tuğlayı kapatır ve bu zamanın etkisiyle kaybolan bir levhanın bulunduğu yerde gözlemlenebilir. Bu yapı altı köşesinin dördü her bir yanında bir tane bulunan sıra kemerlerle süslenmiş bir küp şeklinde tasarlanmıştır. Bunun üzerinde üç kat beyaz mermerden başka bir taban vardır ve onların üzerinde dördüncü kat bir mermer alan vardır. İlk üçü enine uçlara doğru incelirken en üst katman kavisli bir hâl alır ve sütun için uygun bir temel teşkil ederler.⁵³⁸

Iustinianus sütununun kaidesini betimlenmesinden sonra bazı bilgileri Procopius'tan aldığını aktarmaktadır. Bunu yaparken de “eğer yazarımıza inanacak olursak” diyerek ne kadar nesnel olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Devamında sütunu kaplayan mermerler hakkında çeşitli ayrıntıları paylaşmaktadır. Ancak burada sütunun yapısal betimini yaparken Procopius'tan farklı bilgiler vermektedir. Procopius, “olağanüstü büyüklükte bir sütun bu taşların (kaide) üstünde yükselir, yekpare değil, yuvarlak katlar hâlinde geniş taşların üst üste konulmasıyla oluşmuştur” demektedir.⁵³⁹ Cedrenus, sütunun yaldızlı tunç plakalar ve taşlarla kaplı olduğunu aktarmaktadır.⁵⁴⁰ Ancak Pachymeres, sütunun alması beyaz taşların üst üste konulmasıyla oluştuğunu ve sayılarının 10 olduğunu bilgisini vermektedir. Bu durumun sütunun üzerini kaplayan mermer levhalardan birinin kayıp olduğu kolaylıkla görülebildiğini aktarmaktadır;

Bu noktada eski zamanlarda bize söylendiği kadarıyla ebruli Tempsa (Temesa) bakırıyla kaplanmıştı. Eğer yazarımıza inanacak olursak bu

⁵³⁸ Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220.

⁵³⁹ Procop. *Aed.* 1.2.1.

⁵⁴⁰ Cedr. I. P 353.

bakır gümüşten daha az değerli değilmiş. Ancak bugün sütun o kadar çıplak görünmektedir ki onu oluşturan taşların sayısı sayılabilir ve yangına dirençli türden olduklarıyla nasıl bir araya getirildikleri gözlemlenebilir. Aynı zamanda eşit aralıklarla yerleştirilmiş on kadar aynı beyaz mermerin bir kamuş gibi bölgeleri vardır. Beyaz mermerin daha farklı bölgeleri de vardır ama bunlar ardışıktır, birincisinde ikinci, ikincisinde üçüncü ve dokuza kadar devam eder. Bunlar aynı boyutta değildir ancak üzerlerinde bulunan şeye geniş bir taban oluşturabilmek için bir yelpaze şeklinde açılırlar. Anlayacağınız bir onuncu hat da var ki bu kısım da sayının mükemmelliğinden geri kalmadır. Sonuncu hat kare formunda değildir ama hattın kesilmesinin bir sonucu olarak ortasında bel verir ve kesintiler taşlarla işaretlenmiştir ki her taş etraflarını tamamen saran pirinçle kaplanmışlardır. Bu noktada mimarlar yapının ölçüsünü küçültmüş ve kalın bir taşı ve onun üzerine çok daha dar olanı yerleştirmişlerdir ama atı (heykeli) çekecek yeterli bir temeli sağlar.⁵⁴¹

Yukarıda sütunun nasıl meydana getirildiğini açıklayan yapı tekniği, geç antik çağ'da oldukça yaygın kullanılan mimari bir uygulamaydı. Constantinus sütunu bunun en güzel örneği olarak hâlâ görülebilmektedir. Ayrıca I. Iustinianus'un ardılı II. Iustinus için inşa edilmek istenen ancak tamamlanamayan bir sütun da aynen bu şekilde inşa edilmişti.⁵⁴² Pachymeres tarafından Iustinianus sütununun da benzer bir teknikle inşa edildiği anlatılmaktadır. Sütunun nasıl inşa edildiğini aktardıktan sonra üzerindeki mermer kaplamalar hakkında teknik ayrıntıları aktarmaktadır. Sonra sütun üzerinde bulunan Iustinianus tasvirine odaklanmaktadır. Sütunun taşıdığı atı oldukça ayrıntılı olarak betimlemektedir;

Aslında sütun üzerindeki yükün emniyeti için sadece en değil aynı zamanda darlık da gerektiriyordu ki üzerine yerleştirilen sanat eseri kolayca görülebilsin. Bu sanat eseri hayranlık bırakan bir formda

⁵⁴¹ Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220.

⁵⁴² Joh. Eph. *HE* 205-6.

yapılmış pirinç bir attı. Bir kişi onun yanından aynı gün birkaç kez geçse bile insanlar tarafından fark edilmeyi hak ediyordu. Bu ata baktığınızda doğu yönünden esen rüzgâra karşı koşmaya çabaladığını zannedersiniz çünkü kafası yukarı kalkmış ve hafifçe kuzeye doğru eğimlidir. Yelesi de böyledir ve kafasındaki diğer tüyleri de yeni kaşağılanmış gibi değil karmakarışık olmuş şekilde rüzgârla dans eder. Aynı zamanda eğer diğer bacakları yere sabitlenmişken diz kısmında bükülmüş ve havaya kalkmış sol ön bacağa bakarsanız, cansız nesnelerin hareket edebildiğini söylemek için cezbedilirsiniz. Orada, tamam da atın ağzında bir gem var (ki dikkatli bakanlar ona eski zamanlarda sahip olduğu sonucunu çıkarırlar), bunun iki açıklaması olabilir, ya dizgin tarafından sıkılıp sıkıştırılmasından dolayı ön ayağını yere vuruyordu ya da serbest bırakılması koşuşunu öyle hızlandırıyor ki arka bacaklar yere basarken ön ayak yere değmiyordu. Atın şiştiği gösterilen böğrü bu hızlı harekete uygun şekilde hayati bir nefesle genişlemektedir. Ve gür kuyruğa gelince normal olarak düşmüyor ama ilk olarak yükselir ve ardından arka bacaklarına yakın kısımda yere doğru düşer. Şimdi bacakları iki yana açık olarak atına binmiş hızlı bir binici görünümüne sahip süvariye bir bakın. Potin giyse bile mağrur atının üzerinde mahmuzsuz ve kırbaçsız istediği yarışı koşmaya muktedir olduğuna inanabilirsiniz ve bacaklarını öyle gelişigüzel tutuyor ki bu esaslı kuvveti sayesinde üzengeye tutunmak yerine kendi kendilerini destekliyor gibi görünüyorlar.⁵⁴³

Atla ilgili betimlemesini bitirdikten sonra üstünde taşıdığı süvari tasvirini anlatmaktadır. Burada süvarinin üniformasını, miğferini ve çizmelerini betimledikten sonra süvarinin duruş ve tavırları hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Pachymeres'in süvari heykeli betimi, Procopius'un betimiyle kıyaslandığında Pachymeres'in çok daha çarpıcı bir anlatıma sahip olduğu aşağıdaki satırlardan kolaylıkla anlaşılabilmektedir. Hem Procopius hem de

⁵⁴³ Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220.

Pachymeres süvari heykelinin başında taşıdığı şeyi miğfer olarak adlandırırken Ioannes Tzetzes *Chiliades* adlı eserinde *toupha* (tiara) olarak adlandırmaktadır.⁵⁴⁴ *Toupha* (tiara), sorguçlu (tüylerle bezeli) başlık anlamına gelmektedir.⁵⁴⁵ Hem İmparator Mauricius'un *Strategicon*'unda hem de VI. Leo'nun *Tactica*'sında tüylü bir başlığın orduda da kullanıldığına yönelik bilgilere ulaşmaktayız.⁵⁴⁶ Hatta 6. yy. dan seyyah ve keşiş Cosmas Indicopleustes, rütbeli askerlerin sefere çıktıklarında atlarını ve sancaklarını *toupha* (tiara) denen tüylerle süslediklerini aktarmaktadır.⁵⁴⁷ VII. Constantinus, *De Cerimoniis* (Törenler Kitabı) denen eserinde *toupha* denen sorguç ile *tiara*'nın aynı şey olduğunu belirtmektedir.⁵⁴⁸ Zonaras da VII. Constantinus'u doğrulayarak *tiara* adlı sorguca halk ağzında *toupha* dendiğini paylaşmaktadır.⁵⁴⁹ 14. yy. dan Pseudo-Codinus'a atfedilen *De Officiis* adlı eserde imparatorların ne tür taçlar taktıkları açıklanmış ve bu taçlardan birinin *tropaïouchia* ya da *Justinianeion* denen *toupha* olduğunu aktarmaktadır.⁵⁵⁰ 1403 yılında Constantinopolis'i ziyaret eden seyyah Ruy González de Clavijo Iustinianus tasviri üzerindeki *toupha*'nın adeta bir tavus kuşunun kuyruğu kadar büyük olduğunu bildirmektedir.⁵⁵¹ Tüm bu bilgilere ek olarak Pachymeres, Iustinianus sütunu üzerindeki tasvirin başlığındaki tüylerin altından olduğunu aktarmaktadır;

Cesur bir şekilde ona biniyor, genç binici havada yükseliyor ve uzak bir noktaya gözlerini dikmiş gibi görünüyor, sakalı çok değil ve saçları da önde alınının üstüne gelecek, arkada ensesine bile ulaşmayacak şekilde kesilmiş ki saçlarının kısa kesilmiş olmasından zevk alıyormuş gibi görünüyor. Hiçbir şeyi kapatmayan ancak sadece giyene renk

⁵⁴⁴ Tzetz. *Chil.* 8.34.

⁵⁴⁵ Lehmann, "Theodosius or Justinian?" 42. *Toupha* için bkz; *The Oxford Dictionary of Byzantium* 3.2100 "Toupha".

⁵⁴⁶ Maur. *Strateg.* 1.2.10; Leo *Tact.* 6.2.

⁵⁴⁷ Cosm. *Ind.* 11.4.

⁵⁴⁸ *De Cer.* R118.10.

⁵⁴⁹ Zon. 3.9.24.

⁵⁵⁰ Ps-Cod. *Off.* 139.

⁵⁵¹ Ruy González de Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*. Çev., Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Köprü Kitapları, 2016): 49.

katan kafasındaki miğfer de ne tuhaf! Yatık değil, ne de daire biçiminde ama kafasına değdiği yerde bir diadem görünüyor, şakağı ve alnı düzgünce sararak, kafası için altın tüylerin şekline bürünürken buradan yukarıya doğru kademeli olarak genişler ve oldukça yükselir. Bu nesne benim zamanıma kadar el değmeden ulaşmıştır ancak bir keresinde çok şiddetli bir rüzgâr esmiş ki bu tüylerden ikisi düşmüş ve heykelin kafasını süsleyen bu tüyler yerden görüldüğünden çok daha uzun görünmektedirler. Düşen bu iki tüy kilisenin hazinesinde bugüne kadar korunmaktadır. Biniciye fuzuli bir içlik giydirilmemiştir ancak düzgün bir biçimde donatılmış süvarinin giyebileceği gibi yani dirsekte biten üst kısım ve dizlerde sonlanan alt kısımla. Bunun üzerinde vücudun uzuvlarını kapatan ve Achilleus tarzı denen bir pelerin tutturulmuştur ki sol omuzunun üzerine atılmıştır ve atın beline kadar uzanır, buradan da sırtının önemli bir kısmını kapatarak tiril tiril dökülür.⁵⁵²

Pachymeres, son olarak süvarinin elinde taşıdığı küre ve diğer eliyle doğuya karşı eli ile gösterdiği tavrı açıklamaya gayret etmektedir. Burada betimi yapılan orbis ve haç muhtemelen ayrı parçalar hâlinde değil bütünleşik bir nesne olmalıydı. *Globus Cruciger* denen bu nesne, haç taşıyan bir küredir. Tanrının bahşettiği hükümdarlık alameti olarak görüldüğünden günümüzde de krallıkla yönetilen bazı ülkelerde hâlâ hürmet görmektedir. 1438 yılında Constantinopolis'i ziyaret eden İspanyol gezgin Pero Tafur, süvari heykelinin tuttuğu *globus cruciger* için Eski İspanyolcada *manzana* yani elma sözcüğünü kullanmıştır. Elmanın 15 *arrobalık* (172,5 kg) bir ağırlıkta olduğunu bu bilgilere eklemektedir.⁵⁵³ Pachymeres, betimlemesinin geri kalan kısmında tıpkı Procopius gibi imparatorun diğer elini doğuya doğru yöneltmesinin sebebini açıklamaktadır;

⁵⁵² Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220.

⁵⁵³ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi: 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*. Çev., Hakan Kılıç (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2021):163-164.

Heykelin elleri atla meşgul değildir ve hatta binicilerin yaptığı gibi onu sürmüyor hâlde ancak eğer anlamsız bir acelecilik işareti değilse sanki düşmanları ciddi şekilde tehdit ediyormuş gibi sağ el askeri ve cesur bir ruhla yukarıya kaldırılmıştır. Sol el ağır bir canlandırma gibi hareket eder ve adamı etkili bir biçimde meşrulaştırır. Aslında elinde vücuduna kısa bir mesafede duran pirinçten yapılmış üzerinde aynı malzemedен yapılmış bir haç bulunan yaldızlı bir orbis tutmaktadır ve uzattığı diğer eliyle tehditkâr bir ifade sergiliyor gibi görünmektedir. Çünkü orbis dünyayı temsil eder ve haçın gücüyle tüm dünyanın efendisi onu tutmak için cesaretlendirilmiştir.⁵⁵⁴

Kent, Haçlılardan geri alındıktan sonra kentte kapsamlı restorasyon faaliyetleri yürütülmüştür. Bu sürece tanıklık etmiş Nicephorus Gregoras, II. Andronicus Palaeologus'un giriştiği restorasyon faaliyetlerini aktarırken sütunla ilgili ilginç ayrıntılara değinmektedir. 1317 yılında kuvvetli bir fırtına nedeniyle Iustinianus heykelinin elinde bulunan orbis ya da onun üzerindeki haç düşmüştü.⁵⁵⁵ Bu kötü bir alamet olarak görülmüş olmalı ki derhâl bir iskele kurularak orbis ya da haç yerine konulmak istenmişti. Nicephorus, kurulan bu iskele sayesinde bizzat sütunun tepesine çıktığını ve heykeli incelediğini aktarmaktadır. Yaptığı incelemede, heykelin kafa kısmının çevresinin (yetişkin bir insanın) bir kulaç (1,87 m), omuzundan kafasındaki tacın tepesine kadarki mesafenin kafasının çevresine eşit olduğunu, ellerindeki parmakların bir karış (23,4 cm), ayak tabanının uzunluğunun neredeyse dört karış (73 cm), heykelin elinde tuttuğu orbisin dört karış yüksekliğinde (94 cm) ve üç karış (70 cm) genişliğinde, orbisin hacminin üç *metra politika* (31 litre), atın kendisinin göğüsten kuyruğa üç kulaç (5,46 m) genişliğinde, boynunun çevresinin neredeyse üç kulaç (5,61 m) genişliğinde,

⁵⁵⁴ Georg. Pach. *Descr.* (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. 1217-1220.

⁵⁵⁵ Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. VII. 12.

burnunun ucundan kulaklarına bir kulaç (1,87 m), alt bacaklarının genişliğinin beş karış (1,17 m) olarak ölçtüğünü bildirmektedir.⁵⁵⁶

Süvari heykelini bir kişinin daha görüp ölçüm yapmış olduğu ileri sürülmüştür. Bu kişi, 1418 ve 1425 yıllarında iki kez Constantinopolis'i ziyaret etmiş Anconalı Cyriacus'tur. Ancak bu konunun gerçekliği oldukça tartışmalıdır. Cyriacus'un restorasyon için kurulan iskele kalkmadan ya da indirildikten sonra üzerindeki süvari heykelini inceleme şansı bulduğu iddia edilmektedir. Kendisine ait olduğu düşünülen bir elyazmasında süvari heykelinin boyutlarını "atı 6,09 m uzunluğunda ve 2,43 m genişliğinde, İmparator 6,09 m uzunluğunda, yüzü 91 cm, gözü 15 cm, kulağı 15 cm ölçüsündedir" şeklinde aktarmaktadır.⁵⁵⁷

1422 yılında Constantinopolis'i ziyaret eden Cristoforo Buondelmonti *Liber Insularum Archipelagi* adlı eserinde sütunun 70 cubit yükseklikte (Columna septuaginta cubitorum alta) olduğunu aktarmaktadır.⁵⁵⁸ Cubit, orta parmağın ucundan dirseğe kadar olan uzunluğu gösteren ölçü birimidir. Buondelmonti, bu ölçüyü kentte yaşayan birine aldırıştır. Burada verilen ölçü, Roma döneminde kullanılan cubit ise 32 m yüksekliğe denk gelmektedir. Buondelmonti, aynı eserinde hippodromdaki iki obeliskini de boyutlarını vermektedir. Obeliscus Theodosii (Theodosius obeliski) için 44 cubit (23,4 m), Obeliscus Constantini (örme dikilitaş) için 58 cubit (30,9 m) uzunluk belirtmektedir. Bu ölçüler 25,6 m ve 32,5 m olarak bugün de görebildiğimiz

⁵⁵⁶ Niceph. Greg. *Hist. Byz.* II. VII. 12. Kaynak metinde verilen ölçü birimlerinin metrik sisteme çevirisi için bkz; Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*. Çev., Ann Moffatt ve Maxeme Tall (Leiden: Brill, 2012): XXXVIII; Arne Effenberger, "Zu den beiden Reiterstandbildern auf dem Tauros von Konstantinopel." *Millennium* 5.1 (2008): 261-97. Ayrıca bu ölçü birimlerinin nasıl yorumlanması gerektiğiyle ilgili bkz; Guiland, *ÉTCB* 42.

⁵⁵⁷ Anconalı Cyriacus'un anlatısının çevirisi ve bu konudaki tartışmalar için bkz; Julian Raby, "Cyriacus of Ancona and the Ottoman Sultan Mehmed II." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 43 (1980): 242-246; Phyllis Williams Lehmann, "Theodosius or Justinian? A Renaissance Drawing of a Byzantine Rider." *The Art Bulletin* 41/1 (1959): 39-57; Arne Effenberger, "Zu den beiden Reiterstandbildern auf dem Tauros von Konstantinopel." *Millennium* 5.1 (2008): 261-97.

⁵⁵⁸ Christophorus Bondelmontius, *Liber Insularum Archipelagi*. Ed., Gabriel Rudolf Ludwig von Sinner (Leipzig: G. Reimer, 1824): 122.

anıtların neredeyse doğru yüksekliklerine denk gelmektedir.⁵⁵⁹ Bu ölçülerden hareketle Buondelmonti'nin ölçü birimi olarak kullandığı *cubit*in 0,582 cm'ye denk geldiği anlaşılmaktadır.⁵⁶⁰ Bu durumda, Iustinianus sütununu yaklaşık 41 m olarak ölçtüğü anlaşılmaktadır. Ancak Procopius'un Iustinianus sütunun kaidesini taşıyan platformun 7 basamaktan oluştuğu ve bu 3 basamağın Pachymeres'in döneminde toprak altında kaldığı da hesaba dahil edilmelidir.⁵⁶¹ Buradaki hesaplama için Constantinus sütunun altındaki ölçüleri bilinen basamaklar kıstas alınabilir. Dolayısıyla Buondelmonti'nin verdiği yüksekliğe her bir basamak için 0,424 m daha eklenmelidir.⁵⁶² Böylelikle sütun yüksekliği yaklaşık olarak 42,5 m ye çıkmış olur. Bu hâliyle Constantinus'un yaklaşık 35,4 m yüksekliğe sahip sütunundan daha uzun olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak bu ölçünün sadece sütun için mi yoksa sütun ve heykel için mi verildiği bilinmemektedir. Eğer yükseklik ölçüsü sadece sütun içinse bu ölçüye heykel de eklenmelidir. Eugène Michel Antoniadi, 1909 yılında yaptığı sütun rekonstrüksiyonunda heykelin 8,5 m yükseklikte vermiştir.⁵⁶³ Cornelius Gurlitt de 1912'de yaptığı benzer bir denemede sütunu 43 m, süvari heykelini 12 m yükseklikte tasvir etmiştir.⁵⁶⁴ Gurlitt, sütunun üstünde taşıdığı süvari heykeliyle birlikte toplam 55 m yüksekliğe ulaştığını iddia etmektedir.⁵⁶⁵ Bu durumda Gurlitt'in öne sürdüğü 12 m'lik süvari heykeli ile Buondelmonti'nin

⁵⁵⁹ Gerda Bruns, *Der Obelisk und Seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel* (Istanbul: Deutsches Archaeologisches Institut, 1935): 79, 82-83.

⁵⁶⁰ Lavan, *Public Space* 486.

⁵⁶¹ Procop. Aed. 1.2.1; Georg. Pach. Descr. (PG 144, 918-924); Niceph. Greg. Hist. Byz. II. 1217-1220.

⁵⁶² Lavan, *Public Space* 486.

⁵⁶³ Eugène Michel Antoniadi, *Ekphrasis tēs Hagias Sophias ētoi Meletē Synthetikē kai Analytikē Hypo Epopsin Architektonikēn, Archaialogikēn kai Historikēn tu Polythrylētou Temenus Kōnstantinupoleōs I-II-III* (Leipzig: Teubner, 1907-9): I.59.

⁵⁶⁴ Cornelius Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels: I. Tafelband* (Berlin, Verlag von Ernst Wasmuth, 1912): 5, g. Ancak Rudolph H. W. Stichel, Gurlitt'in verdiği ölçüleri abartılı bulmaktadır. Bkz; Rudolph H. W. Stichel, "Zum Bronzekoß Justinians I. Vom Augusteion in Konstantinopel." Şurada; Kurt Gschwantler ve Alfred Bernhard-Walcher ed., *Griechische und römische Statuetten und Grossbronzen: Akten der 9. Internationalen Tagung über Antike Bronzen, Wien 21.-25. April 1986* (Wien: Kunsthistorisches Museum Wien, 1988): 132. Luke Lavan da süvari heykelin yüksekliğinin 5,3 m olarak hesaplanması gerektiğini öne sürmektedir. Bkz Lavan, *Public Space* 486.

⁵⁶⁵ Cornelius Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels* (Berlin, Verlag von Ernst Wasmuth, 1912): 17.

verdiği bilgilerden ulaşılan yaklaşık 42,5 m'lik sütunun boyutları toplandığında yaklaşık 54,5 m yüksekliğe ulaşılmaktadır. Bu önermeyle, Iustinianus sütununun Magna Ecclesia'nın boyutuna ulaştığı söylenebilir. Orijinali kayıp olan Buondelmonti'nin bu eserin birçok elyazması kopyası günümüze ulaşmıştır.⁵⁶⁶ Elyazmalarındaki Constantinopolis tasviri haritalar farklılık gösterse de Iustinianus sütunu ve Magna Ecclesia genellikle ya aynı yükseklikte ya da sütun Magna Ecclesia'dan biraz yüksek olarak betimlenmiştir.⁵⁶⁷

Cristoforo Buondelmonti'den 16 yıl sonra Constantinopolis'i ziyaret eden Pero Tafur da Magna Ecclesia'yı ve önündeki Iustinianus sütununu hakkında bilgi alabildiğimiz seyyahlar arasındadır. Seyahatnamesinde “kiliseden (Magna Ecclesia) çıktığında kilisenin kendisinden daha büyük taş bir sütun gördüğünü” aktarmaktadır.⁵⁶⁸

1544-47 yılları arasında Constantinopolis'te bulunmuş Petrus Gyllius, sütunun ve heykelin kendisinin kenti ziyaretinden 30 yıl önce söküldüğünü aktarmaktadır. Parçalanmış hâlde duran süvari heykelini gördüğünü ve Iustinianus'un baldırının kendi boyunu aştığı bilgisini vermektedir. Ayrıca atın burnunun 23 cm, toynaklardan birininse 22 cm olduğunu tespit ettiğini iddia etmektedir.⁵⁶⁹

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında Iustinianus Sütununun üzerinde bulunan süvari tasviriyle yaklaşık 56 m yüksekliğindeki Magna Ecclesia ile aynı boyda ya da biraz daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷⁰ Bu hâliyle kente dikilmiş

⁵⁶⁶ Bu eser hakkında bkz; Ian R. Manners, “Constructing the Image of A City: The Representation of Constantinople in Christopher Buondelmonti's *Liber Insularum Archipelagi*.” *Annals of the Association of American Geographers* 87/1 (1997): 72-102.

⁵⁶⁷ Lehmann, “Theodosius or Justinian?” 40; Boeck, *The Bronze Horseman* 243.

⁵⁶⁸ Tafur, *Seyahatname* 163.

⁵⁶⁹ Gyllius. II. XVII.

⁵⁷⁰ Cornelius Gurlitt, sütunun 37 m, süvari heykelinin 6 m olduğunu dolayısıyla toplam uzunluğun 43 m olduğu sonucuna varmıştır. Ancak iki yıl sonra genişletilerek basılan aynı kitabında bu görüşünü yenileyerek heykel ve sütunun toplam boyutunun 55 m ye varan bir yüksekliğe sahip olabileceğini öne sürmüştür. Bkz; Cornelius Gurlitt, *Antike Denkmalsäulen in Konstantinopel* (München: Verlag von Georg D.W. Callwey, 1910): 7; Cornelius Gurlitt, *Antike Denkmalsäulen in Konstantinopel* (Berlin: Verlegt Bei Ernst Wasmuth A.-G. 1912): 17.

en yüksek sütundu.⁵⁷¹ Açıkkası Iustinianus, diğer imparatorlar gibi yapmayıp kentin kurucusunun Forum Constantini'deki sütunundan bile daha yüksek bir sütun inşa ettirmişti. Batıya doğru uzayan Media caddesi üzerindeki diğer forumlarda bulunan imparator heykellerinin tamamına sırtı dönük bir şekilde inşa ettirilmesi de manidar olarak yorumlanabilir.

⁵⁷¹ Constantinus Rhodius kentteki sütunlar arasında yükseklik açısından birinciliği Iustinianus sütununa vermektedir. Bkz; Const. Rhod. 36-52. Georgius Acropolites, kentteki en yüksek sütuna *Tauros* dendiğini belirtmektedir. Bahsi geçen Tauros aslında sütunun değil bulunduğu bölgenin adıdır. Bu sütun, Theodosius forumunda bulunan meşhur Theodosius sütundur. Bkz; Georg. Acrop. 115.

3.9. Seyyahların Augusteum Anlatıları

Augusteum meydanında Iustinianus sütununa ek olarak başka sütunlarda bulunduğunu çeşitli kaynaklar aktarmaktadır. Söz gelimi, İbn Battuta 1332 yılında Constantinopolis'in diğer kısımlarıyla birlikte Augusteum'u da görmüştür. Gördüklerini şu şekilde kaleme almıştır;

Avlu mermerlerle döşeli muazzam bir kabul salonunu andırıyor. Kilisenin içinden fışkıran bir kaynakla ikiye bölünüyor. Su arkının yan duvarları bir arşın yükseklikte gayet güzel işlenmiş somaki mermerle kaplı. Arkın iki yanı da düzenli aralıklarla dikilmiş ağaçlarla süslü. Avlu kapısının hemen dışında ahşaptan mamul büyük bir kubbe göze çarpmaktadır. Buraya konan peyklerde kapı hizmetkârları oturur. Kubbenin sağ tarafında çoğu ahşap olan iskemle ve peykler kentin yargıçlarına ve divan kâtiplerine aittir. Orta yerde tahta merdivenlerle çıkılan kubbe aşağıda anlatacağımız gibi baş yargıcın makamıdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz kaynaktan çıkan su ikiye ayrılıyor. Bir kol aktarlar çarşısından geçiyor, öteki kol yargıç ve kâtiplerin bulunduğu sokaktan geçiyor.⁵⁷²

İbn Battuta'nın anlattıklarından Augusteum'un klasik kültürden devraldığı bazı işlevlerini o dönemde de yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Bu meydanda mahkeme kurulduğu ve yargılamaların yapıldığı bunlardan birisidir. Kitapçıların ve aktarların bulunmasıysa ikincisidir. Augusteum'da bulunan Tribunal adlı yapının mahkeme işlevi olduğundan daha önce de bahsedilmişti.⁵⁷³ Iustinianus döneminde bir tarih eseri yazan Agathias da Augusteum'un hemen yanı başında kitap satıldığını aktarmaktadır.⁵⁷⁴ Görüldüğü üzere antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle İbn Battuta'nın

⁵⁷² İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi I-II*. Çev., A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020): 505-506.

⁵⁷³ Not. 231 (Reg. II); Berger, *Konstantinopel* 123.

⁵⁷⁴ Agath. 2.29.2.

aktardıkları örtüşmektedir. Bu da bize Augusteum'un 14. yy. da forum olarak bazı işlevleri yerine getirdiğini göstermektedir.

14. yy. da Constantinopolis'i ziyaret eden iki Rus Hacı'nın anlattıklarına bakılacak olursa Iustinianus Sütununun önünde görece daha mütevazı boyutlarda üç tane sütun bulunduğu anlaşılmaktadır. İlki anonim olan ve 1389-1391 yıllarına ait anlatıda, bu sütunların üzerinde yerleştirilmiş üç barbar kral Iustinianus'un önünde diz çökmüş ve sunuda bulunur hâlde tasvir edildikleri aktarılmaktadır.⁵⁷⁵ Diyakoz Zosima'ya ait olan ikinci anlatıda bu üç tasvirin Saracen imparatorlar oldukları bilgisi verilmiştir.⁵⁷⁶ Esasen İmparator önünde diz çöken barbar betimlemesine Roma sanatında sıkça karşılaşılmaktadır. Roma kentindeki en bilinen örnekleri; Severius ve Constantinus zafer takları üzerinde görülürken, Constantinopolis'teki en bilinen örneği hippodromdaki obeliskın kaidesi üzerinde bulunmaktadır. Burada I. Theodosius'un önünde Barbarlar diz çökmüş ve imparatora haraç verir hâlde tasvir edilmişlerdir. Dolayısıyla Augusteum'da da benzer bir sanatsal temaya yer verilmiş olması hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.

1403 yılında Constantinopolis'i ziyaret eden seyyah Ruy González de Clavijo, Magna Ecclesia avlusu olarak tanımladığı Augusteum'da 9 sütun gördüğünü aktarmaktadır. Dünyada bu sütunlardan daha büyüğünü, daha kalınını görmenin mümkün olmadığını belirtmektedir.⁵⁷⁷

1422 yılında Constantinopolis'i ziyaret eden Cristoforo Buondelmonti, *Liber Insularum Archipelagi* adlı eserinde "ve bunun (Iustinianus sütununun) yanına

⁵⁷⁵ George P. Majeska, *Russian Travellers to Constantinople in the Fourteenth and the Fifteenth Centuries* (Washington D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1984): 134. Anonim kroniğin tarihi için bkz; Cyril Mango, "The Date of the Anonymous Russian Description of Constantinople." *Byzantinische Zeitschrift* 45/ (1952): 380-385.

⁵⁷⁶ Majeska, *Russian Travellers* 184. Ayrıca bkz; Siren Çelik, *Manuel II Palaiologos (1350-1425): A Byzantine Emperor in A Time of Tumult* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021): 176.

⁵⁷⁷ Ruy González de Clavijo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*. Çev., Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Köprü Kitapları, 2016): 48.

6 büyük mermer sütunun seri olarak dikilmiş olduğu anlaşılıyor” demektedir.⁵⁷⁸

Hartmann Schedel’in 1493 yılına ait *Liber Chronicarum* (Schedelsche Weltchronik) adlı eserinde çizdiği Constantinopolis gravüründe Magna Ecclesia ve Augusteum’daki Iustinianus sütunu kolaylıkla fark edilebilmektedir.⁵⁷⁹ Ancak bu gravürde Iustinianus sütunu etrafında bir sıralı sütun ya da Buondelmonti’nin aktardığı 6 sütun görülmemektedir.

1544-47 yılları arasında Constantinopolis’te bulunmuş Petrus Gyllius, Augusteum’un güneybatısında 7 Korint sütunu gördüğünü aktarmaktadır;

Ayasofya’nın güneybatı tarafı yakınında, daha önce Augusteum forumunda Iustinianus sütununun bulunduğunu söylediğimiz yerdeki su haznesinden çıkan borulardan biraz uzakta, günümüze ulaşan yedi Korint sütunu görülür. Sütunlardan birisinin gövdesinde, Büyük Constantinus’un adı ve “bununla kazanacaksın” yazısıyla birlikte ona gökte görünen haç işareti kazılıdır. Sütunların kaideleri ve alt bölümleri 6 ayak kadar toprakla örtülüdür. Bunları, bir rastlantı sonucu sütunların arasındaki duvarın temeline düştüğüm zaman keşfettim. Toprak altında kalmış olan kaidenin plinthusunu göremedim ama sekiz parmak kalınlıkta ve yedi parmak yükseklikteki alt torusu gördüm; plinthus dışında kaide iki ayak ve dodrans yükseklikte; gövdenin alt bölümünün calcaneumu dodrans genişliktedir. Her bir sütun otuz ayak ve altı parmak yüksekliktedir. Demek ki spira ve sütun başlığıyla tüm sütun yaklaşık kırk altı buçuk ayak yüksekliktedir. Calcaneum üstündeki, sütun gövdesinin alt

⁵⁷⁸ Christophorus Bondelmontius, *Liber Insularum Archipelagi*. Ed., Gabriel Rudolf Ludwig von Sinner (Leipzig: G. Reimer, 1824): 122.

⁵⁷⁹ Hartmann Schedel, *Die Schedelsche Weltchronik von 1493* (Dortmund: Harenberg, 1988): 129-130. Schedel’in Constantinopolis betimi için bkz; Albrecht Berger ve Jonathan Bardill, “The Representations of Constantinople in Hartmann Schedel’s World Chronicle and Related Pictures” *Byzantine and Modern Greek Studies* 22/1 (1998): 1-37.

bölümünü ölçtüm, çapı on sekiz ayaktı. Intercolumnium yirmi ayak ve on parmak genişliğindedir.⁵⁸⁰

Gyllius'un verdiği bilgilerden *plinthus* yani kaidenin 1,82 m toprak altında kaldığı, *torus* denen dış bükey silmenin 0.175 m, kaide hariç tabanın 0.825 m, şaftın tabanındaki şeridin 0.225 m, şaftın yüksekliğinin 9,15 m, sütunun taban ve başlık dahil uzunluğunun 13,95 m, şaftın çevre uzunluğunun 5,7 m ve son olarak *intercolumnium* dediği sütunlar arası mesafenin 6,25 m olduğunu öğrenmekteyiz. Ancak Gyllius'un verdiği ölçülerden bir rekonstrüksiyon oluşturmak mümkün değildir. Çünkü sütunun toplam uzunluğu 13,95 m verilmişken şaft ve altındaki kaidenin toplam uzunluğu $9,15+0,825=9,975$ m ye tekabül etmektedir. Bu durumda 3,95 m bir boşluk oluşmaktadır. Gyllius, bir *stylobattan* (silmeli subasman) bahsetmediğine göre bu açıklık sütun başlıkları üzerinde bir impost (yastık taşı) blok olduğuna işaret etmektedir.⁵⁸¹

1573-1578 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı seyahatin günlüğünü tutan Stephan Gerlach, 31 Ocak 1575 tarihinde Sultan Selim için Hagia Sophia bahçesine inşa edilen türbeyi ziyaret etmiştir ve şunları aktarmıştır;

Birkaç gün önce Ayasofya'nın önündeki meydanı temizlemeye, bitişiğindeki bir binayı yıkmaya ve temel duvarları için toprağı kazmaya başladılar. Yıkmakta oldukları bu tuğladan yapılmış geniş, yüksek, tuhaf biçimdeki binada vaktiyle papazlar ve tarikat mensupları yaşarmış. Ayasofya'nın yanında bulunan, büyük kesme taşlardan yapılmış başka güzel bir bina vaktiyle Aziz Johann (Ioannes Evangelista) manastırıymış. Şimdi ise içinde aslan, kurt, leopar ve burnunun üstünde kocaman boynuzu olan gergedan gibi çeşitli yabani hayvanlar barındırıyor (Arslanhane). Güneye doğru bakıldığında, tam karşıda evlerin damının üzerinden aşan altı tane yüksek ve kalın, tepesi güzel yontulmuş başlıklarla süslü mermer sütun görülüyor.

⁵⁸⁰ Gyllius. II. XVIII.

⁵⁸¹ Mango, *Brazen House* 177.

Bunlar vaktiyle on iki taneymiş ve üzerlerinde gökyüzünün on iki burcunun resmini taşıyorlarmış.⁵⁸²

Stephan Gerlach'ın işaret ettiği on iki burcun Augusteum'da tasvir edilmesi daha önce de bahsedildiği üzere *Parasteseis* ve *Patria* gibi kaynaklar tarafından da aktarılmaktadır. Gerlach, 6 sütunun vaktiyle 12 tane olduğu bildirmektedir. Stephan Gerlach dışında hiçbir seyyah bu sütunların nasıl bir amaç için kullanıldığını açıklamamaktadır.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Constantinopolis'in tılsımlarını anlatırken on dördüncü tılsım olarak Petrus Gyllius'un bahsettiği sütunları anlatmaktadır. Çelebi, Ayasofya kilisesinin güneyinde dört adet beyaz mermerden yüksek sütunun bulunduğunu bildirmektedir. Ayasofya çukurçeşmeleri yakınında dediği dört sütundan her birinin üzerinde bir baş melek heykeli olduğu bilgisini vermektedir.⁵⁸³

Clausier du Loir, 17. yy. da bu sütunları görmüş bir başka seyyahdır. Ancak o bahsi geçen sütunların sayısını 3 olarak vermektedir. Ayrıca sütunların yüksekliğinin 40 ayak yani 19,12 m olduğunu bildirmektedir. Bu yükseklik Petrus Gyllius'un verdiği yüksekliğe çok yakındır. Sütunların, Ayasofya'nın güneyinde bir sokak içinde bulunduğundan bahsetmektedir. Du Loir, her sütunun üzerine bir sözcük kazınmış olduğunu ve bunların "Jesus-Christ-Svrmonthe" (İsa Mesih üzerindedir) şeklinde okunduğunu söylemektedir. Ayrıca Nicephorus Callistus'un da bu sütunlardan bahsettiğini nakletmektedir.⁵⁸⁴

⁵⁸² Stefan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. Çev., Selma Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010): 169.

⁵⁸³ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Çev., Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011): 22.

⁵⁸⁴ Du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi: IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*. Çev., Mustafa Daş (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021): 48-49. Nicephorus Callistus, I. Constantinus tarafından 3 sütun dikildiğini aktarmaktadır. İlki Forumda, ikincisi Philadelphion'da ve üçüncüsü Artopolia'da. Her bir sütun İsa-Mesih-Kazanacak sözcüklerinin birini taşıdığını bildirmektedir. Bkz; PG 146, 122.

Yine 17. yy. da Fransız gezgin Jean Thévenot, bu sütunların sayısının 2 olduğunu ancak kent sakinlerinin eskiden bu sütunların 3 adet olduğunu aktarmaktadır. Konum olarak da diğer kaynaklardan edindiğimiz bilgileri doğrulamaktadır. Thévenot da Du Loir'in üç sütun üzerinde yazan "Iesus-Christ-Svrmonte" ifadesini gördüğünü söylemektedir. Hem Du Loir hem de Thévenot bu sütunların üzerine I. Constantinus tarafından birer haç yerleştirildiğini ve bu yüzden sütunların yerel halk tarafından bazı mucizeler gerçekleştirdiğine inanıldığını aktarmaktadırlar.⁵⁸⁵

Tüm bu anlatılardan ya Augusteum'da ya da yakınında bir sıra sütun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların sayısının 14. yy. başlarında 9 iken zaman içinde 7'ye, sonra 6'ya, 4'e ve 3'e, en sonunda 2'ye düştüğü görülmektedir. Sonrasın da ise tamamen ortadan kalkmışlardır. Ayrıca anlatılar dikkatli incelendiğinde bu sıra sütunların çift sıra hâlinde tertip edildiği dikkat çekmektedir. Bu sütunların boyutları göze alındığında Augusteum'un etrafını saran bir portiko değil de önemli kişilerin ya da sembollerin heykellerini taşıyan anıtsal sütunlar olduğu akla daha yatkın görünmektedir. Muhtemelen Stephan Gerlach'ın da bildirdiği gibi üzerlerinde burçlar kuşağının sembollerini taşıyor olmalıydılar.

⁵⁸⁵ Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*. Çev., Ali Berkay (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014): 49.

3.10. Araştırmalar ve Arkeoloji

Seyyahların anlatıları araştırmacıların ilgisini çekmiş olmalıydı ki Augusteum üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Ayrıca Augusteum çevresinde yapılan bazı arkeolojik yüzey araştırmaları ve sondajlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Fransız araştırmacı Jules Labarte'ye aittir. Jules Labarte, onuncu yüzyıldaki hâliyle imparatorluk sarayı ve çevresi üzerine yaptığı araştırmasını 1861 yılında yayınlamıştır. Burada Augusteum'un boyutları hakkında bazı veriler ortaya atmıştır. Labarte, Magna Ecclesia'nın güney cephesinden hareketle Augusteum'un kuzey-güney aksında 140 metre, doğu-batı aksında 170 metre boyutlarında olduğunu iddia etmiştir.⁵⁸⁶

Eugne Michel Antoniadi, 1909 yılında yaptığı planda Augusteum'un plan şemasını çıkarmaya çalışmıştır. Burada Ayasofya'nın güneydoğu köşesi ile vaftizhanenin güneybatı köşesi arasındaki 65 m genişliğindeki kısmı Patriarcheion'un yeri olarak saptamıştır. Bu hattı referans alarak Augusteum'un ölülerini tespit etmeye çalışmıştır. Sonuç olarak plan şemasında Augusteum'u 35 m uzunluğunda ve 150 m genişliğinde çizmiştir.⁵⁸⁷

Ancak Cyril Mango, Augusteum'un boyutlarının tam olarak bilinmediğini görüşündedir. Bazı arkeolojik verilerin 190 metre uzunluğa ve 95 metre genişliğe işaret etse bile tarihi verilerin bunu doğrulamadığını eklemektedir. Mango, bu alanın devasa boyutlarda değil ancak daha mütevazi boyutlarda inşa edilmiş bir forum olduğunu düşünmektedir.⁵⁸⁸ Bununla birlikte 1959 yılında yayınlanan *The Brazen House* adlı kitabında yer verdiği haritada Augusteum'u batı köşesinde yamuk bir dikdörtgen olarak çizmiştir. Bu

⁵⁸⁶ Labarte, *Palais Imprial* 32.

⁵⁸⁷ Feridun Dirimtekin, "Augustaion ve Milion" 21; Eugne Michel Antoniadi, *Ekphrasis ts Hagias Sophias* I.59.

⁵⁸⁸ Mango, *Brazen House* 42-43.

haritadaki ölçeğe göre; Augusteum, 55 m uzunluğa ve 104 m genişliğe sahip görünmektedir.⁵⁸⁹

Salvador Miranda 1967’de yaptığı bir planda Cyril Mango’nun çizimine sadık kalmış ancak batı köşesi yamuk bir dikdörtgen yerine uzun ve düz bir dikdörtgen tespitinde bulunmuştur.⁵⁹⁰ Bir yıl sonra bazı düzeltmelerde bulunarak tekrar yayınladığı çalışmasında Augusteum’un daha dar bir dikdörtgen olduğu tespitinde bulunmuştur.⁵⁹¹

Rodolphe Joseph Guillard da 1969’da Constantinopolis’in topografyası üzerine yayınladığı araştırmasında Labarte’nin vermiş olduğu ölçüleri abartılı bulmuştur. Guillard, Augusteum’un kuzeyinin Magna Ecclesia’nın güney hattı kadar olduğunu yani yaklaşık 85 metre olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca Augusteum’un güney hattının uzunluğu konusunda bir karara varmak için yeterli veri olmadığı görüşünü ortaya atmıştır.⁵⁹²

Augusteum bölgesinde gerçekleştirilen çeşitli yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılarda bazı duvar yapılarıyla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki 1934 yılında Ernst Mamboury ve Theodor Wiegand tarafından yapılan yüzey araştırmasıdır. Bu çalışmada, Augusteum bölgesinin güneydoğusunda, kuzeybatıdan güneybatıya uzanan ve 18 m kadar bir aradan sonra kuzeydoğuya devam eden 73,5 m uzunluğa sahip bir duvar tespit edilmiştir.⁵⁹³ Yine aynı yıl Augusteum’un batı tarafında meydanın çevre duvarı olduğu anlaşılan 0,9 m kalınlığında ve 12 m uzunluğunda bir yapı tespit edilmiştir.⁵⁹⁴ İkincisi, Feridun Dirimtekin tarafından 1963 yılında

⁵⁸⁹ Mango, *Brazen House* 23. (Fig. 1.)

⁵⁹⁰ Salvador Miranda, *Autour du Grand Palais de Byzance: Rectifications du plan de l’étude sur le Grand Palais en 1966* (Mexico: Journal Français du Mexique, 1967): 7.

⁵⁹¹ Salvador Miranda, *Autour du Grand Palais des Empereurs Byzantins: Nouvelles Rectifications à l’ensemble du Grand Palais Reconstitué Hypothétiquement* (Mexico: Journal Français du Mexique, 1968): 9.

⁵⁹² Guillard, *ÉTCB* 50-51.

⁵⁹³ Mamboury Ernest ve Theodor Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer* (Berlin: De Gruyter, 2012): 35.

⁵⁹⁴ Ernest Mamboury, “Un Nouvel Element Pour la Topographie de L’Antiquité Byzance”, *Archäologischer Anzeiger* (1934): 54 (F); Dirimtekin, “Augustaion ve Milion” 13.

yapılan arkeolojik bir açma ile tespit edilmiştir. Dirimtekin, Ayasofya'nın güneybatı köşesinde yapılan çalışmalar esnasında Augusteum'un kuzey cephesinin duvarlarını tespit ettiğini duyurmuştur.⁵⁹⁵ Üçüncü araştırma bir arkeolojik sondajdır. 1969 yılında Augusteum'un batısında Nezih Fıratlı and Tülay Ergil tarafından yapılan bu arkeolojik sondajda da bazı duvar kalıntılarına ulaşılmıştır.⁵⁹⁶

Ancak Arkeolog Franz Alto Bauer, bu duvar kalıntılarının Augusteum ile ilişkilendirilemeyeceğini öne sürmektedir. Bauer, Augusteum'un doğusunda keşfedilen duvar yapısının palatium ile ilişkilendirilmesinin daha doğru olacağını savunmaktadır.⁵⁹⁷

Geç antik çağ kamusal alanları üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan araştırmacı Luke Lavan ise Augusteum'un 69-71,5 m'ye 78-82 m boyutunda olduğunu öne sürmektedir.⁵⁹⁸ Ayrıca bu araştırmasında Augusteum ve geç antik çağdaki diğer önemli forum boyutlarını kıyaslamaktadır. Lavan, Roma kentindeki Forum Romanum'un 33x43.5 m, Constantinus'un dairesel forumunun 166 m çapında, Theodosius Forumunun 76x85,25 m boyutunda olduğunu savlamaktadır.⁵⁹⁹ Iustinianus'un Augusteum'u bu hâliyle Constantinopolis'teki en büyük forum olmasa da en prestijlisi olduğu kesindir. Çünkü bu alan 7 imparator ve 2 imparatoriçenin heykellerine ev sahipliği yapan adeta bir ünlüler geçidiydi.⁶⁰⁰

Augusteum'un boyutları hakkında yapılan tartışmalar meydanın şekli konusunda da kafa karışıklığına yol açmaktadır. Eğer meydanın eni ve boyu eşit ise meydanın kare formunda inşa edilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Eğer en ve boy eşit değilse bu durumda meydanın dikdörtgen formunda inşa

⁵⁹⁵ Feridun Dirimtekin, "Augustaion ve Milion" 22-23.

⁵⁹⁶ Nezih Fıratlı and Tülay Ergil, "Divan Yolu (Milion) Sondajı," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 15-16 (1969): 199-212; Müller-Wiener, *Bildlexikon* 216-217.

⁵⁹⁷ Bauer, *Stadt* 148.

⁵⁹⁸ Lavan, *Public Space* 270.

⁵⁹⁹ Lavan, *Public Space* 270.

⁶⁰⁰ *Par.* 11; *Patria* 2.96.

edilmiş olduğu anlaşılacaktır. Daha önce de değinildiği üzere Augusteum, I. Constantinus tarafından oval bir formda inşa edilmiş ancak zamanla bu şeklini kaybetmiştir. Özellikle Magna Ecclesia’nın ikinci kez inşa edilmesiyle boyutları değışikliğe uğrayan Augusteum, Nika ayaklanması sonrasında bambaşka bir şekle bürünmüştür. Bu şeklin bir dikdörtgen olma olasılığı çok yüksektir.⁶⁰¹ Çünkü Augusteum’u saran kentsel örüntü doğu-batı aksında bir derinliği mecbur kılmaktadır. Bu durumda Nika ayaklanması sonrası Augusteum’un dikdörtgen bir formda inşa edildiği ortaya çıkmaktadır.

⁶⁰¹ Sarah Bassett, “Late Antique Honorific Sculpture in Constantinople.” Şurada; Stine Birk, Troels Myrup Kristensen, Birte Poulsen ve Paolo Liverani ed., *Using Images in Late Antiquity* (Oxford: Oxbow Books, 2014): 83.

BÖLÜM 2 TOPOGRAFYA VE ETKİLEŞİM

1.1 Magnum Palatium

Magnum Palatium, yaklaşık 100 000 m² bir alan üzerine kurulmuştu.⁶⁰² Kuzey-batıda circus, Thermae Zeuxippus ve Augusteum meydanıyla çevrili palatium, kuzey-doğuda senato, Magna Ecclesia ve curia ile sınırlanırken geri kalan kısımlarda deniz ile sarılmıştı. Palatium, I. Constantinus'un inşa ettirdiği hâliyle genel olarak dönemin mimarisini yansıtmaktaydı. Elbette ki referans noktası Roma kentindeki Domus Augustana ve Domus Tiberiana benzeri saray yapılarıydı.⁶⁰³ Bununla birlikte tetrarchia döneminde imparatorluğun çeşitli kentlerinde inşa edilen sarayların mimari tasarımlarıyla da koşut özellikler taşımaktaydı.⁶⁰⁴ Yeni Roma denilen

⁶⁰² Magnum Palatium hakkında ayrıntılı bilgi ve tarihi gelişimi için bkz: Engin Akyürek ed., *The Byzantine Court: Source of Power and Culture* (İstanbul: Koç University Press, 2013); Jonathan Bardill, "Visualizing the Great Palace of the Byzantine Emperors at Constantinople: Archaeology, Text, and Topography." *Byzas* 5 (2006): 4-41; Alexander Beihammer, Stavroula Constantinou ve Maria Parani ed., *Court Ceremonies and Ritual of Power in Byzantium and the Medieval Mediterranean: Comparative Perspectives* (Leiden: Brill, 2013); Maria Cristina Carile, "Il sacrum palatium risplendente di luce: immagine e realtà del palazzo imperiale di Costantinopoli." Şurada; Giorgio Vespignani ed., *Polidoro: studi offerti ad Antonio Carile* (Spoleto: Fondazione Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, 2013): 305-327; Maria Cristina Carile, "Memories of Buildings? Messages in Late Antique Architectural Representations." Şurada; A. Lymberopoulou ed., *Images of the Byzantine World: Visions, Messages, and Meanings: Studies Presented to Leslie Brubaker* (New York: Routledge, 2016): 15-33; Maria Cristina Carile, *The Vision of the Palace of the Byzantine Emperors as A Heavenly Jerusalem* (Spoleto: Fondazione Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, 2012); Ken Dark, "Roman Architecture in the Great Palace of Byzantine Constantinople during the Sixth to the Ninth Centuries." *Byzantion* 77 (2007): 87-105; Asuman Denker ve Gülbahar Baran Çelik ed., *İstanbul'daki Bizans Sarayları/Byzantine Palaces In Istanbul* (İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 2011); Jean Ebersolt, *Le grand palais de Constantinople et le livre des cérémonies* (Paris: E. Leroux, 1910); Semavi Eyice, "İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı: Büyük Saray" *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1/3 (1988): 3-36; Eugenia Bolognesi Recchi Franceschini, *Il Grand Palazzo Degli Imperator Di Bisanzio* (Roma: Logart Press, 2002); Jan Kostenec, "Observations on the Great Palace in Constantinople: The Sanctuary of the Archangel Michael, Daphne Palace, and the Magnaura" *Reading Medieval Studies* 31 (2004): 27-55; Jan Kostenec, "The Heart of the Empire: The Great Palace of the Byzantine Emperors Reconsidered" Şurada; Ken Dark ed., *Secular Buildings and the Archaeology of Everyday Life in the Byzantine Empire* (Oxford: Oxbow Books, 2004): 4-37; Henry Maguire ed., *Byzantine Court Culture from 829 to 1204* (Washington D.C: Harvard University Press, 1997).

⁶⁰³ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 229; Jeffrey Michael Featherstone, "Der Große Palast von Konstantinopel: Tradition oder Erfindung?" *Byzantinische Zeitschrift* 106/1 (2013): 19-38; Philipp Niewöhner, "The late Late Antique Origins of Byzantine Palace Architecture." Şurada; Michael Featherstone ve Jean-Michel Spieser ed., *The Emperor's House: Palaces from Augustus to the Age of Absolutism*, Gülru Tanman and Ulrike Wulf-Rheidt (Berlin: De Gruyter, 2015): 31-52.

⁶⁰⁴ Constantinopolis'te kurulan sarayın tetrarchia döneminde kurulan diğer saraylarla benzerlikleri için bkz: Eugenia Bolognesi Recchi Franceschini, *Palatia: Kaiserpaläste in Konstantinopel, Ravenna und Trier* (Trier: Rheinisches Landesmuseum, 2003).

Constantinopolis'in topografyasına uygun olarak bir Roma sarayında bulunması gereken yapılar ile donatılmıştı. Kentin topografyasından kaynaklanan güçlükler nedeniyle düz bir alan yerine teraslar üzerine inşa edilmişti. Kurulduğu zamanlarda Magnum Palatium (büyük saray) olarak adlandırılrsa da 6. yy. da Iustinianus'un inşa faaliyetlerini ayrıntılı şekilde anlatan Procopius buraya "imparatorun evi" demeyi tercih etmiştir.⁶⁰⁵ Zamanla Latince *Magnum Palatium* yerine Yunanca *Mega Palation* (Τὸ Μὲγα Παλάτιον) olarak anılmaya başlanmıştır.

I. Constantinus tarafından kurulmadan önce palatium'un bulunduğu alanda eski dönemlerden kalan birkaç villa dışında pek de bir şey olmadığı bilinmektedir.⁶⁰⁶ Saray yapıları genel olarak üç teras üzerinde aşağı doğru inşa edilmişti.⁶⁰⁷ En üst teras, I Constantinus'un inşa ettirdiği yapılar tarafından işgal edilmişti. Bunlar arasında; sarayın giriş kapısı Chalce, tören salonu Magnaura, saray muhafızları koğuşları Scholae ve Excubitores ile sarayın merkezi sayılan Daphne bulunmaktaydı.⁶⁰⁸ Scholae içerisinde askerlerin konakladığı koğuşlar ve bu askeri birimin çalışma ofisleriyle talim yaptıkları bir avlu bulunmaktaydı.⁶⁰⁹

Daphne, esasen bir yapılar topluluğunun adıydı. İçerisindeki *Consistorium* adlı salon yapısı *magister officiorum, quaestor sacri palatii, comes sacrarum largitionum* ve *comes rerum privatarum* gibi sarayın yönetim dairelerini barındıran bir çeşit toplantı salonuydu. Daphne içerisinde *Augusteus* adlı başka bir salon daha bulunmaktaydı. Augusteus aynı zamanda *Stepsimon* (Στέψιμον) yani taç giyme adıyla da anılmaktaydı.⁶¹⁰ Çünkü burası imparatorluk düğünlerin

⁶⁰⁵ Procop. *Aed.* 1.10.10.

⁶⁰⁶ Patria 1.51.

⁶⁰⁷ Kuban, *Istanbul* 36-37.

⁶⁰⁸ Patria 1.59.

⁶⁰⁹ Eugenia Bolognesi Recchi Franceschini, "The Scholae of the Master of the Offices as the Palace Pratorium" *Anatolia Antiqua* 16 (2008): 231-257.

⁶¹⁰ Augusteus adı bu çalışmanın konusu olan Augusteum ya da Augustaion adları ile karıştırılmamalıdır. Augusteus, (Αύγουστεῦς, Αύγουσταῖος) Magna Palatium içerisinde bulunan bir tören salonunun adıdır. Bu ad da imparator anlamına gelen Augustus ile ilişkilidir. Bu yapı bazı kaynaklarda Auditorium olarak da anılmaktadır. Bkz; Aur. Vict. 14; *Cod. Just.* 1.14.8.

yapıldığı ve özellikle imparatoriçelerin taç giydiği bir salon olarak kullanılmaktaydı.⁶¹¹ Yine Daphne kompleksi içinde *undeviginti accubita* (on dokuz sofalı) adında muazzam bir ziyafet salonu bulunmaktaydı.⁶¹² Adını içinde ihtiva ettiği on dokuz kanepeden alan salon aynı zamanda bazı törenler için de tasarruf edilmekteydi.⁶¹³

Daphne yapı kompleksinin kuzeyinde *Delphax/Tribunal* denilen büyükçe bir avlu bulunmaktaydı.⁶¹⁴ Bu alan birçok önemli kişinin heykeline ev sahipliği yapan bir ön avluydu. Daha önce de bahsedildiği üzere en meşhur heykel Augusta Eudoxia'ya ait olmalı. Bunun dışında Eudoxia'nın eşi II. Theodosius'un, I. Constantinus'un ve Marcianus'un heykelleri de bu alanda sergilenmekteydi.⁶¹⁵ *Patria* adlı kaynak bu alanda Pulcheria ve Aelia Ariadna ile iki başka heykelin daha bulunduğu bilgisini vermektedir.⁶¹⁶ Yine *Patria*'dan öğrendiğimize göre; Chalce kapısının hemen karşısında Gorgon benzeri yaldızlı iki dişi kabartma heykel bulunmaktaydı.⁶¹⁷ *Gorgoneion* denen bu tür Gorgon kabartmaları kötülüğe karşı koruyan tılsımlar olarak kullanılmaktaydı. Genellikle kamu yapıları ve tapınakların alınlık ya da cephelerine yerleştirilmekteydi. *Parastaseis* adlı kaynak, bu Gorgon kabartmalarının antik dünyanın yedi harikasından biri olan Ephesus'daki Diana tapınağından getirildiğini aktarmaktadır.⁶¹⁸

Octagon, Daphne ile bağlantılı bir başka yapıydı. Sekiz köşeli olduğundan bu ad ile anılmaktaydı. Sarayın kabul ve temsil kısımlarından yatak odası gibi

⁶¹¹ Theoph. AM 6103; Ayrıca bkz, Ioli Kalavrezou "Helping Hands for the Empire: Imperial Ceremonies and the Cult of Relics at the Byzantine Court" Şurada; Henry Maguire ed., *Byzantine Court Culture from 829 to 1204* (Washington D.C: Harvard University Press, 1997): 59-60.

⁶¹² Accubita: (Latince; tekil accubitum çoğul accubita) klasik kültürde üzerine uzanılarak yemek yenen kanepe.

⁶¹³ *De Cer.* R22, R146, R187, R200.

⁶¹⁴ Delphax adlı avlu muhtemelen Tribunal adlı yapının kendisiydi. Bkz: *De Cer.* R433; Müller-Wiener, *Bildlexikon* 229; Albrecht Berger, "The Byzantine Court as a Physical Space." Şurada; Engin Akyürek ed., *The Byzantine Court: Source of Power and Culture* (İstanbul: Koç University Press, 2013): 7.

⁶¹⁵ *Patria* 2.32. *Patria* adlı kaynağa göre circus'un iki büyük rakip takımı bu alanı bazı dans ve gösteriler içinde kullanılmaktaydı. Bkz: *Patria* 2.32.

⁶¹⁶ *Patria* 2.28.

⁶¹⁷ *Patria* 2.28. Gorgonlar: Yunan söylencesinde yılan saçlarıyla bakanları taşa çeviren Medusa'nın da içinde olduğu üç kız kardeşir.

⁶¹⁸ Par. 78.

sadece imparatorun kullanımına ait alanlar arasında bir geçit ya da antre olarak kullanılmaktaydı.⁶¹⁹ Octagon adlı yapı aynı zamanda törenler esnasında imparator, imparatoriçe ve piskoposun beklediği ve imparatorun tören kıyafetlerini değiştirdikleri bir yer olarak işlev görmekteydi.⁶²⁰

I. Constantinus döneminden sonra da başka imparatorlar tarafından birçok yapılar eklenen Magnum Palatium sürekli genişlemiştir. Söz gelimi, şahane bahçelere ev sahipliği yapan ikinci terasa II. Theodosius *Tzykanisterion* (τζυκανιστήριον) adlı bir oyun alanı inşa ettirmişti. Yine II. Theodosius tarafından deniz kıyısındaki son terasa Boukoleon adlı saray yapısı ve sadece sarayın kullanımına mahsus bir iskele inşa ettirdi.⁶²¹ II. Theodosius'un ablası Pulcheria, Daphne sarayına bağlı ve oldukça küçük boyutlarda bir kilise inşa ettirerek Aziz Stephanus'a adanmıştı.⁶²² İçerisinde pek çok kutsal obje barındıran bu mabet, daha sonraları kimi törenler için de kullanılmıştır.

Iustinianus zamanında Nika ayaklanmasından zarar gören saray yapıları tekrar inşa edildi. Önceden Iustinianus'un kendi ikametgâhı olarak kullandığı Hormisdas sarayı da bu dönemde ana saraya eklenmiştir.⁶²³ Ardılı II. Iustinus iktidarında eş imparator ilan edilen II. Tiberius tarafından *Chrysotriclinus* (Χρυσотρικλινος) adlı bir yapı inşa ettirilmiştir.⁶²⁴ Altın salon anlamına gelen bu yapının inşasından sonra saray yapıları içerisinde ağırlık merkezini Daphne adlı kompleksin elinden almıştır.

Tüm bu yapı topluluğunun kuzey-doğusunda Augusteum'un karşısına hizalanmış iki önemli yapı daha bulunmaktaydı. Bunlardan ilki *Magnaura* adlı yapıydı. Magnaura Latince Magna ve Aule adlı iki sözcükten oluşan bu yapı, büyük salon anlamına gelmektedir. Bir çeşit kabul salonu olarak kullanılan

⁶¹⁹ *De Cer.* R7, R362.

⁶²⁰ *De Cer.* R9, R21, R26.

⁶²¹ *Patria* 3.29.

⁶²² *Theoph.* AM 5920.

⁶²³ *Procop.* *Aed.* 1.1.4.

⁶²⁴ Leo Gramm. 137-38; Cedr. I. P 394; Zon. 13.11.14-16. Chrysotriclinus adlı yapı II. Iustinus ve II. Tiberius'a atfedilse de bu yapıyı başka imparatorlara atfeden kaynaklar da bulunmaktadır. Söz gelimi; *Patria* bu yapıyı Marcianus'a atfetmektedir. Bkz; *Patria* 3.126.

Magnaure sarayın yönetim ofisleri ve Chalce kapısı arasında bulunmaktaydı.⁶²⁵

Diğer önemli ikinci yapıysa Chalce adlı sarayın giriş kapısıdır.⁶²⁶ Bazı kaynaklar bu kapının adının tunç kanatlı kapılardan aldığını iddia ederken diğerleriye kapının çatısının cilalı tunç levhalarla kaplandığını öne sürmektedir.⁶²⁷ Bu kapı, Augusteum ve palatium arasındaki geçişi sağlayan muazzam bir sanat eseri idi. I. Constantinus'un inşa ettirdiğinde nasıl görüldüğü konusunda elimizde kilise tarihçisi Eusebius'un betimi dışında pek bir bilgi yoktur;

Bunu herkesin görebilmesi için palatiumun girişindeki oldukça yüksek panelin üstüne koydu. Tasvirde Constantinus Kurtarıcının imgesini kendi başının üstüne koyduğu hâlde tanrısızın tiranlığı aracılığıyla daha önce tanrının mabedini kuşatan ve ejderha şeklinde tasvir edilmiş olan düşman canavarı yerin derinliklerine gönderiyordu. Çünkü sözler, tanrının peygamberinin kitabında (Yeşaya 27:1) onun "ejderha" ve "biçimsiz bir yılan" olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla imparator da enkaustik (kızgın demirle eritilmiş balmumuyla boyama tekniği) bir tasvirde herkese ejderhayı

⁶²⁵ Cyril Mango, Curia'nın sonradan Magnaura'ya dönüştüğü görüşündedir. Bkz; Mango, *Brazen House* 57-58. Jan Kostenec, Magnaura'yı Pratorium ile ilişkilendirmektedir. Bkz; Jan Kostenec, "Observations on the Great Palace in Constantinople: The Sanctuary of the Archangel Michael, Daphne Palace, and the Magnaura" *Reading Medieval Studies* 31 (2004): 44-46.

⁶²⁶ Chalce kapısının topografyası için bkz: Ebersolt, *Grand Palais* 19-27; Guiland, *ÉTCB* 3-14; Janin, *Constantinople Byzantine* 110-111; Labarte, *Palais Impérial* 61-63; Mango, *Brazen House* 21-35; Müller-Wiener, *Bildlexikon* 229; Lavan, *Public Space* 417-419. Chalce kapısı hakkında bkz: Asutay-Effenberger, Neslihan und Arne Effenberger. "Zur Kirche auf einem Kupferstich von Gugas İnciciyan und zum Standort der Chalke-Kirche." *Byzantinische Zeitschrift* 97/1 (2004): 51-94; Leslie Brubaker, "The Chalke Gate, the Construction of the Past, and the Trier Ivory." *Byzantine and Modern Greek Studies* 23/1 (1999): 258-285; Fırat Düzgüner, "Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi'ndeki (Büyük Saray Bölgesi) Kazı Çalışmaları." *Mimarist* 31/1 (2009): 91-97; Fırat Düzgüner, "İstanbul Sultanahmet'te Bizans'ın Ünlü "Bakır Kapısı" ve Iustinianus Sütunu." *Mimarist* 17/3 (2005): 85-93; Semavi Eyice, "Arslanhane ve Çevresinin Arkeolojisi." *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 11/12 (1964): 27; Çiğdem Girgin, "La Porte Monumentale trouvée dans les fouilles près de l'ancienne Prison de Sultanahmet." *Anatolia Antiqua* 16 (2008): 259-290; John Haldon ve Bryan Ward-Perkins. "Evidence from Rome for the Image of Christ on the Chalke Gate in Constantinople." *Byzantine and Modern Greek Studies* 23/1 (1999): 286-296; Westbrook, Nigel. "The Chalke: The Bronze Gate of the Byzantine Great Palace." Şurada; Julia Gatley ed., *Cultural Crossroads: Proceedings of the 26th International SAHANZ Conference* (Auckland: Publisher Society of Architectural Historians, 2009): 1-15.

⁶²⁷ Chalce kapısının adını nereden aldığı konusunda bkz: Cedr. I. P. 375; Zon. 14.6.15-25; Nic. Chon. 443.

kendisinin ve oğullarının ayakları altında, vücudunun ortasında bir mızrakla deşilmiş ve denizin derinliklerine fırlatmış bir şekilde gösterdi.⁶²⁸

Eusebius'un burada verdiği bilginin çok da güvenilir olduğu söylenemez. Çünkü kendisinin çıplak bir Sol-Apollo olarak tasvir eden heykelini teşhir ettiren I. Constantinus'un böyle bir betimi yaptırmış olması ancak Eusebius'un hayal gücü ve konuyu çarpıtmak istemesiyle açıklanabilir. Dolayısıyla Eusebius'un anlatısı doğru olarak kabul edilemez. Zaten Eusebius'un betimi, Hristiyan ikonografisinde sıklıkla karşılaşılan Aziz Georgius'un ejderhayı öldürdüğü tasvirdir. Eusebius, burada gördüğünü değil temenni ettiğini aktarmış gibi görünmektedir. Eusebius'un anlatısında dikkat çeken noktaysa palatium'un girişinde bir imparator tasvirinin bulunmasıdır. Chalce adlı kapı, yanındaki curia binası, önündeki Augusteum forumuyla birlikte klasik mimarinin çeşitli öğelerini üstünde barındıran oldukça görkemli bir sanat eseri olmalıydı. Sadece görsel bir öğe değil aynı zamanda bir propaganda aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Anthologia Graeca adlı derleme kaynakta Chalce kapısı hakkında bilgi veren bir epigram günümüze ulaşmıştır. Bu epigramda kapının Anastasius tarafından Isaurialılara karşı kazandığı zaferin nişanı olarak mimar Aetherius'a inşa ettirildiğini aktarmaktadır;

Tiranları öldüren İmparator Anastasius'un sarayıyım. Bütün kentlerden üstünüm ve herkes hayran güzelliğime. Yapılardan anlayanlar yüksekliğimi, uzunluğumu ve kapsamlı genişliğimi gördüklerinde, çatı örtüsü olmasın demişlerdi, devasa yapımın. Ama çok bilge mimar, Aetherius, zor sanatının doruğunda bana son biçimini verdi ve kutsal imparatora işçiliğinin ilk ürününü sundu. Sonsuz büyüklüğümü serenler oldu her şeyin üstüne. Aştım tüm harikalarını Ausonia'nın (İtalya), üstünlüğümü kabul

⁶²⁸ Euseb. *Vita Const.* 3.3.1-3.

et zarif Capitolium (Iuppiter Capitolinus), her ne kadar görkemli yayılıyorsa da tunç kiremitlerinden. Sakla parlak süslemelerini Pergamum, Rufinus'un parklarını, çok büyük sarayın surlarında sıkışan. Ve sen Cyzicus, övünme artık ulaşılmaz tapınağıyla, geniş mermer duvarlı, Hadrianus'un; ne piramitler (Pyramides Aegyptiae) ne Colossus (Colossus Rhodi) ne de Pharos (Pharus Alexandrinus) bana erişemez; sadece ben daha çok parıldarım, harikaların hepsinden. Benim hükümdarım, esasını taşıyan imparatorluğun, Isaurialıları yendi beni inşa ettirdi. Altın gibi parlak Aurora'nın, dört porticusu açık nefesine tüm rüzgarların.⁶²⁹

Oldukça şiirsel bir dille aktarılan bilgilerden Chalce'nin Colossus, Pharos ve piramitler gibi dünyanın yedi harikasıyla yarışacak nitelikte bir sanat eseri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca epigramda bahsi geçen Chalce adlı kapının oldukça büyük ve muazzam bir salona sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu bilgileri teyit edebilecek ne başka bir kaynak ne de bir arkeolojik veri bulunmamaktadır. Eğer yukarıdaki bilgiler doğru kabul edilecek olursa I. Constantinus'un inşa ettirdiği sarayın giriş kapısının Anastasius döneminde çıkan ayaklanmalarda zarar gördüğü kabul edilmelidir. Ya da kapının daha büyük ve görkemli bir biçimde tekrar inşa edildiği varsayılabilir. Daha önce de 498 yılında circus hizipleriyle imparatorluk muhafızları arasında geçen çatışmalarda Chalce'nin kapısının ateşe verildiğinden bahsedilmişti. Ancak bu Chalce'nin palatiumun değil circusun kapısı olduğu ortaya konmuştu. Eğer Anastasius döneminde çıkan çatışmalarda zarar gördüğünden dolayı tekrar inşa edilmişse bile yukarıdaki epigramda aktarıldığı hâliyle çok uzun ömürlü olarak ayakta kaldığı söylenmez. Çünkü Chalce adlı kapı Nika ayaklanmasında en çok hedef alınan kamu yapılarından olduğundan yerle bir olmuştu. Bununla birlikte ayaklanmanın bastırılmasından kısa bir süre sonra

⁶²⁹ *Anth. Graec.* IX. 656.

Augusteumla beraber tekrar inşa edildi. Yeni hâliyle çok daha görkemli bir yapıya dönüşen bu kapıyı Procopius şu şekilde betimlemektedir;

Dört köşeli biçimde göğe yükselen dört dik duvar vardır, bunların hepsi birbirinin aynısıdır, sadece güneye ve kuzeye bakan iki duvar biraz daha kısadır. Her köşeden ustalıklı işlenmiş taşlardan yapılmış bir yapı ögesi çıkıntı yapar; bunlar duvarla birlikte yerden tepeye kadar yükselirler, dörtgen biçimindedirler ve sadece bir kenarı duvara bitişiktir, öyle ki oranlarının aynı olması dolayısıyla yapının uyumunu bozmaz, aksine artırır. Bunların üstünde sekiz kemer yükselir; dört kemer, bütün eserlerin ortasına doğru bükülmüş olan havada asılı küre biçimindeki çatıyı taşır; ikisi güneye yönelen diğer dört kemer, bitişik duvarlar üstünde kalır ve bunları ortalayan çatıyı bir tonoz yapıyla yukarıya taşır. Tavanın tamamı resimlerle doludur; bunlar balmumuyla sabitleştirilip yüzeye sürülmemiş, her renge boyanmış ince küp biçimli taşlarla yapılmışlardır. Resimlerde insan figürleri ve her türlü başka şeyler yer alır. Şimdi bu resimlerin konularını anlatacağım: her iki yanda savaş ve çatışma vardır; İmparator Iustinianus, komutanı Belisarius aracılığıyla zaferler kazanmaktadır; komutanın yüzü imparatora dönüktür, ordusu bütün saflarıyla durmaktadır ve imparatora, kralları, krallıkları ve insanlar arasında en değerli sayılan şeyleri ganimet olarak sunmaktadır; ortada İmparator Iustinianus ve İmparatoriçe Theodora esir alınan Vandal ve Goth krallarının boyun eğerek ilerlemelerinden ve seçkin bir zaferi kutlamaktan büyük sevinç duyuyor gibidirler; etraflarındaki Roma senatosu üyeleri de aynı şekilde zafer kutlarlar. Küçük küp parçaları bunu mutluluğun ışıltısıyla gülerek ifade etmişlerdir. Sonuçta yapılan işlerin büyüklüğünden dolayı imparatora karşı tanrıya duyulan saygıya eşit bir duyguyla sevinçlerini belli ederler. Yapının içi de üstteki küçük küp parçalarıyla süslü alana kadar zemin dahil bütününüyle mermerle kaplanmıştır. Bu mermerlerin bir bölümü zümrütle yarışan Sparta taşındandır, bir bölümü de ateşin alevini taklit

eden bir renge sahiptir ancak mermerlerin çoğu beyaz renktedir, bu da düz beyaz değil mavi dalgaların karıştığı bir beyazdır.⁶³⁰

Procopius'un betiminden kapının oldukça görkemli bir biçimde yeniden ayağa kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Esasen Augusteum etrafını saran yapılarla birlikte bir bütün olarak tasarlanmıştır. Burada Iustinianus'un mimariyi iyi bir propaganda aracı olarak kullandığı ortaya çıkmaktadır. Chalce denen kapı sadece sarayın giriş kapısı değildi aynı zamanda Augusteum'un doğu kanadını süsleyen görsel bir propaganda unsuruydu.

Magnum Palatium hakkındaki bilgilerimizin çoğu çelişkili yazılı kaynaklara dayanmaktadır. Bununla birlikte Magnum Palatium'un bulunduğu alanda birçok yüzey araştırması ve arkeolojik kazılar yapılmıştır.⁶³¹ Bu kazılar sonucunda Chalce adlı kapının temelleri dahil bazı kalıntılara da ulaşılmıştır. Magnaura ve Chalce'nin konumu arkeolojik olarak kanıtlanmıştır. Kazılarda elde edilen bulgular, Chalce'nin dolayısıyla Magnum Palatium'un Augusteum ile olan ilişkisinin ortaya konması açısından oldukça önemlidir.

⁶³⁰ Procop. *Aed.* 1.29.

⁶³¹ Magnum Palatium bölgesinde yapılan arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları için bkz: Ernest Mamboury ve Theodor Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer* (Berlin: De Gruyter, 2012); David Talbot Rice, *The Great Palace of the Byzantine Emperors* (Edinburgh: Cambridge University Press, 1958); David Talbot Rice, *The Great Palace of the Byzantine Emperors: Second Report, The Mosaics* (London: Oxford University Press, 1959); Jonathan Bardill, "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations." *Journal of Roman Archaeology* 12 (1999): 216-230; Alpay Pasinli, "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 1999 Yılı Çalışmaları." Şurada; Koray Olşen ed., *10. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 26-28 Nisan 1999, Kuşadası* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000): 95-114; Alpay Pasinli, "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 2000 Yılı Çalışmaları." Şurada; Koray Olşen ed., *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 24-26 Nisan 2000 Denizli* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001): 41-64; Alpay Pasinli, "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 2001 Yılı Çalışmaları." Şurada; Koray Olşen ed., *12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 25-27 Nisan 2001, Kuşadası* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002): 1-22; Alpay Pasinli, "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 2002 Yılı Çalışmaları." Koray Olşen ed., *13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 25-27 Nisan 2001, Kuşadası* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003): 1-16; Asuman Denker, Gülay Yağcı ve Ayşe Başak Akay "Büyük Saray Kazısı." Şurada; Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı: Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları, ed., Bahattin Öztuncay ve Arzu Karamani Pekin (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007): 126-141; Asuman Denker, "Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi'ndeki (Büyük Saray Bölgesi) Kazı Çalışmaları." *Mimarist* 31 (2009): 91-97; Asuman Denker, "Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesinde (Büyük Saray Bölgesi) Ortaya Çıkarılan İki Antik Kuyu." Şurada; Fahriye Bayram ve Adil Özme ed., *16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 25-27 Nisan 2007, Marmaris* (Ankara: Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı, 2008): 61-80.

Anthologia Graeca'da Chalce'nin Anastasius tarafından yaptırıldığı aktarılmaktadır.⁶³² Cedrenus da *Anthologia Graeca*'da aktarılan bilgiyi doğrulamaktadır.⁶³³ Anastasius'un yaptırdığı hâliyle kubbe çatılı, dört ayaklı ve içerisinde bir salon-galeriye sahip quadrifrons görünümünde olduğu anlaşılmaktadır. Elbette ki buradan Augusteum'un batısında bulunan Miliun adlı quadrifrons ile simetrik bir yapı oluşturduğu sonucuna varılabilir. Bu hâliyle Augusteum'un hem batısında hem de doğusunda birer quadrifrons olduğu kabul edilmelidir.

Yine bu bölgede yapılan kazılardan elde edilen veriler Chalce kapısı yakınına Iustinianus döneminde eklenen bir yapıya işaret etmektedir. İmparatorluk köprüsü denen bu yapı Magnum Palatiumu Magna Ecclesia'ya bağlamaktaydı.⁶³⁴ Petrus Gyllius, bu yapıya işaret eden yapı kalıntılarını gördüğünü bildirmektedir.⁶³⁵ Hem kaynaklardan hem de arkeolojik kazılardan elde edilen bilgiler sayesinde Constantinopolis'in iki önemli kamusal yapısını birbirine bağlayan bir geçidin varlığı ortaya konmuş gözükmektedir. İki devasa sütun üzerine kapalı bir geçit inşa edilerek Magnum Palatium ve Magna Ecclesia birbirine bağlanmıştır.⁶³⁶

⁶³² *Anth. Graec.* 9.656

⁶³³ Cedr. I. P. 375.

⁶³⁴ Fırat Düzgüner, "Constantinus'un Okyanus Biçimli Formu ve İmparatorluk Köprüsü." *Mimarist* 24/2 (2007): 94.

⁶³⁵ Gyllius XVIII.

⁶³⁶ İmparatorluk köprüsü için bkz: Fırat Düzgüner, "İmparatorluk Köprüsü Sütunları Sultanahmet Camii'nde Hâlâ Yaşıyor." *Mimarist* 27/1 (2008): 90-96.

1.2 Curia

Curia, kentin ikinci bölgesinde (Regio II) bulunmaktaydı.⁶³⁷ Palatiumun Chalce kapısı yanında Augusteum'a bakan bir senato binasıydı.⁶³⁸ Daha öncede bahsedildiği üzere kentin altıncı bölgesinde (Regio VI) senato denen bir başka yapı daha vardı.⁶³⁹ Malalas Augusteum'daki senato yapısını I. Constantinus'a atfetmektedir.⁶⁴⁰ Bu bilgi Sozomenus tarafından da doğrulanmaktadır.⁶⁴¹ Yapının ayrıntılı bir tasvirini yapan Zosimus, Curia'nın banisi olarak Iulianus'u göstermektedir.⁶⁴² Ancak benzer şekilde yapının betimini yapan Themistius, Augusteum'daki Curia'yı I. Constantinus'a atfetmektedir.⁶⁴³

I. Constantinus yeni kenti için mensuplarına *Clarissimi* denen ikinci derecede bir senato kurmuştu.⁶⁴⁴ Ancak Constantinopolis'teki Curia, Roma kentindeki Curia ile aynı hakları II. Constantius döneminde elde etmiştir.⁶⁴⁵ II. Constantius, kente bir *Praefectus Urbi* atamıştır.⁶⁴⁶ Praefectus Urbi, senatoya başkanlık eder ve senatonun dilek ve isteklerini imparatora iletirdi.⁶⁴⁷

Zosimus'un betimlemesine göre; aslında Helicon dağındaki Musae'a (Latince: Musa; Yunanca: Μοῦσα; Türkçe: İlham Perileri) adanmış heykellerin I. Constantinus zamanındaki yağmanın bir parçası olarak buraya yerleştirilmiştir.⁶⁴⁸ Yine Curia yapısı kapılarının önünde, taş kaideler üzerine

⁶³⁷ Not. 231 (Reg. II).

⁶³⁸ Curia hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Albrecht Berger, "Die Senate von Konstantinopel." *Boreas* 18 (1995): 131–142; Avshalom Laniado, "L'aristocratie sénatoriale de Constantinople et la préfecture du prétoire d'Orient." *Travaux et Mémoires* 22 (2021): 409–455; Alexander Skinner, "The Early Development of the Senate of Constantinople." *Byzantine and Modern Greek Studies* 32/2 (2008): 128–148;

⁶³⁹ Not. 234 (Reg. VI).

⁶⁴⁰ Malal. *Chron.* 13.8.

⁶⁴¹ Soz. *HE* 2.3.

⁶⁴² Zos. 3.11.

⁶⁴³ Them. *Or.* 31. Ayrıca bkz: Them. *Or.* 17, 19.

⁶⁴⁴ Exc. *Vales.* 6.30.

⁶⁴⁵ Cod. *Theod.* 6.4.11.

⁶⁴⁶ Socr. *HE* 2.41; Soz. *HE* 4.23.3.

⁶⁴⁷ Arnold Hugh Martin Jones, *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative Survey Volume I & II* (Norman: University of Oklahoma Press, 1964): 332.

⁶⁴⁸ Zos. 5.24; Euseb. *Vita Const.* 3.54.

yerleştirilmiş Iuppiter ve Minerva heykelleri bulunmaktaydı. Birisi Iuppiter Dodonaeus, diğzerinin de Lindus'ta kutsanmış Minerva heykelleri oldukları bilinmektedir.⁶⁴⁹ *Parastaseis* adlı kaynak; Curia'da I. Constantinus'un, annesi Helena'nın ve eşi Fausta'nın heykellerinin bulunduğu bilgisini paylaşmaktadır.⁶⁵⁰ Themistius ise bu yapının cephesinde ya da önünde I Theodosius, eşi Aelia Flacilla ve oğlu Arcadius'un heykellerinin bulunduğunu aktarmaktadır.⁶⁵¹ Curia, bu hâliyle 404 yılında çıkan yangında yok olmuştu.⁶⁵² *Chronicon Paschale*, 414 yılında Honorius, Theodosius ve Pulcheria'nın heykellerinin Curia'ya yerleştirildiğini bildirmektedir.⁶⁵³ Bu referanstan hareketle, yapının 404 yangınından sonra tekrar inşa edildiği anlaşılmalıdır. Ancak bu yeni hâliyle çok uzun ömürlü olmayacaktı. Çünkü Nika ayaklanmasında büyük zarar gören Curia, Iustinianus tarafından Augusteumla birlikte tekrar inşa ettirilmiştir. Iustinianus'un yapı faaliyetleri konusunda ayrıntılı bilgiler sağlayan Procopius, Iustinianus'un ihya ettirdiği Curia'nın yeni hâlini şu şekilde betimlemektedir;

Magna Ecclesia'nın doğu tarafında Curia bulunur. Bu yapı İmparator Iustinianus'un eseridir ve öyle bir görkemle, yapı öğelerinde öyle bir özenle yapılmıştır ki her türlü tasvirin ötesindedir. Burada, her yılın başında Roma Senatosu toplanır ve eski devlet göreneklerine göre yıllık bayram kutlanır. Senatonun önünde altı sütun vardır, bunlardan ikisi batıya bakan duvarı ortalarına alırlar; diğzer dört sütun bunlardan biraz ötededir, sütunların hepsi beyaz renktedir ve büyüklük açısından, sanırım, dünyanın en büyük sütunlarıdır. Sütunlar tonozla dönüşen tavanlı bir portiko oluştururlar. Sütun sırasının üst bölümü, aynı renkteki sütunlarıyla parlar ve üstlerinde yer alan çok sayıdaki heykelle olağanüstü bir biçimde bezenir.⁶⁵⁴

⁶⁴⁹ Zos. 5.24; Hsch. Mil. 17.

⁶⁵⁰ *Par.* 43.

⁶⁵¹ *Them. Or.* 19.

⁶⁵² Zos. 5.24.

⁶⁵³ *Chron. Pasch.* CCXCVIII.

⁶⁵⁴ *Procop. Aed.* 1.29.

Curia, oldukça görkemli olarak tekrar inşa edilen bu yeni hâliyle Augusteum'un doğusunda Chalce denen kapının hemen yanında yer almaktaydı.⁶⁵⁵ Procopius'un anlatısından sonra Curia hakkında kaynaklarda başka pek de kayda değer bilgi bulunmamaktadır. Belki bu bilgilere senato binasının Iustinianus zamanında mahkeme olarak da kullanılmaya başlandığı da eklenebilir.⁶⁵⁶

Dolayısıyla bu yapıya ilişkin bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Bunun sebebi olarak senatonun bu dönemden sonra yönetim içerisindeki rolünün giderek azaldığı ve sembolik bir rol üstlenmesi gösterilebilir. Yapı muhtemelen fiziksel olarak varlığını sürdürmüştü. Ancak işlev olarak daha çok toplantı, tören ve resepsiyonlar için kullanılan bir yapı olarak hizmet vermeye devam etmişti. Belki de Cyril Mango'nun iddia ettiği gibi artık yapı farklı bir ad ile anılmaya başlandığı için kayıtlarda hakkında pek bilgi bulunamamaktaydı. Mango, bu yapıyı Magnaura ile ilişkilendirmektedir.⁶⁵⁷ Bu yüzden de kayıtlarda adı geçmediğini iddia etmektedir.

Rudolph Stichel ise Magnaura ve Curia'nın farklı yapılar olduğunu öne sürmektedir. Curia'nın 7. yy. dan itibaren önemini kaybetmesiyle başka bir işleve büründüğünü ve *Thomaites* denen yapının salonu olarak kullanılmaya başlandığını iddia etmektedir.⁶⁵⁸

Curia zamanla ortadan kalkmış ya da başka bir adla anılır olmuşsa da Augusteum ile kurduğu ilişki göz ardı edilmemelidir. Bir bütünün önemli parçalarından biri olarak tasarlanmıştır. Chalce kapısıyla birlikte Augusteum ve Magna Ecclesia arasında önemli bir geçiş noktası oluşturmuştur. Resmi ve

⁶⁵⁵ Curia hakkında topografik bilgiler için bkz: Janin, *Constantinople Byzantine* 155-156; Labarte, *Palais Impérial* 37-38; Mango, *Brazen House* 56-60; Dagron, *Naissance* 120-146; Lavan, *Public Space* 769-771.

⁶⁵⁶ Nov. 62.1-2.

⁶⁵⁷ Mango, *Brazen House* 56-60.

⁶⁵⁸ Stichel, "Sechs Kolossale Säulen," 23.

dini törenlerin yanı sıra önündeki tribunal ya da Rostra denen platformla Augusteum meydanıyla iç içe geçen bir yapı olarak öne çıkmaktadır.

1.3 Magna Ecclesia

I. Constantinus Constantinopolis'i kurarken kentin en eski meydanını Augusteum adıyla bir Roma forumuna dönüştürdüğünde bu alana imparatorluk kültüne hizmet edecek bir kabul salonu ya da bir sunak olarak inşa edilmişti.⁶⁵⁹ Franz Alto Bauer, sonradan Hagia Sophia denilecek yapının bir kilise olarak adanmadan önce de var olduğunu ve saray oditoryumu olarak işlev gördüğünü iddia etmektedir.⁶⁶⁰

Günümüzde yapıyı tanımlamak için kullanılan Hagia Sophia (Ayasofya) adının orta Bizans devrinden önce kullanıldığını gösteren kanıtlardan mahrumuz.⁶⁶¹ Yapı orta Bizans devrine kadar Magna Ecclesia (Yunanca: Megale Ekklesia/Türkçe: Büyük Kilise) olarak bilinmekteydi. Hagia Sophia adıyla Hristiyanlıkta Tanrının sıfatlarından biri olan ilahi hikmet ile ilişkilidir. Ancak bu sıfatın Hristiyanlıktan çok önce Tyche/Fortuna ile ilişkilendirildiği daha önce de belirtilmiştir.

Bu yapı, I. Constantinus öldükten sonra oğlu II. Constantius tarafından 15 Şubat 360'ta Magna Ecclesia adıyla kutsanarak açılmıştı.⁶⁶² Wolfgang Müller-Wiener, yapımına I. Constantinus tarafından başlandığını ancak oğlu II.

⁶⁵⁹ Speck, "Das Konzept Konstantins des Großen für Konstantinopel." 157-165.

⁶⁶⁰ Bauer, *Stadt* 149.

⁶⁶¹ Albrecht Berger, "Urban Development and Decline: Fourth to Fifteenth Centuries." Şurada; *The Cambridge Companion to Constantinople* ed., Sarah Bassett (Cambridge: Cambridge University Press, 2022): 37.

⁶⁶² Socr. *HE* 2.43. Magna Ecclesia (Hagia Sophia) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Alessandro Taddei, *Hagia Sophia before Hagia Sophia: A Study of the Great Church of Constantinople from its Origins to the Nika Revolt of 532* (Roma: Campisano editore, 2017); Claudia Barsanti ve Alessandra Guiglia, *The Sculptures of the Ayasofya Müzesi in Istanbul* (İstanbul: Ege Yayınları, 2010); W. R. Lethaby ve Harold Swainson, *The Church of Sancta Sophia Constantinople: A Study of Byzantine Building* (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019); W. Eugene Kleinbauer, Antony White ve Henry Matthews, *Hagia Sophia* (İstanbul: Archaeology and Art Publications, 2004); Rowland J. Mainstone, *Hagia Sophia: Architecture, Structure and Liturgy of Justinian's Great Church* (New York: Thames & Hudson, 2001); Ken Dark ve J. Kostenec, *Hagia Sophia in Context: An Archaeological Re-examination of the Cathedral of Byzantine Constantinople* (Oxford: Oxbow Books, 2019); Bissera V. Pentcheva, *Hagia Sophia: Sound, Space, and Spirit in Byzantium* (Pennsylvania: Pennsylvania State University Press 2018); Natalia B. Teteriatnikov, *Justinianic Mosaics of Hagia Sophia and their Aftermath* (Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2017); Nadine Schibille, *Hagia Sophia and the Byzantine Aesthetic Experience* (New York: Routledge, 2016); Hasan Fırat Diker, *Ayasofya ve Onarımları* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2016).

Constantius tarafından tamamlandığı görüşündedir.⁶⁶³ *Patria*, yapının uzun bir plana sahip olduğunu belirten δρομικός (dromikos) yani bazilika sözcüğünü kullanmaktadır. Ayrıca bu yapı ahşap bir çatı ile örtüldüğünü bildirmektedir.⁶⁶⁴ Bir kiliseye dönüşen Magna Ecclesia'nın inşasıyla Augusteum'un oval yapısı bozularak dikdörtgen bir hâl almış olmalıdır. Çünkü inşa edilen Magna Ecclesia dikdörtgen bir basilica olarak foruma konumlandırılmıştı. Doğu-batı aksında uzayan bu yapı şekli zamanla foruma da kendi şeklini kazandıracaktı.

II. Constantinus'un inşa ettirdiği yapıdan sadece *Sceuphyllacium* (hazine) denen yapı kısmı olarak günümüze ulaşmıştır.⁶⁶⁵ Daha önce de bahsedildiği üzere, Ioannes Chrysostomus, İmparator Arcadius'un eşi Eudoxia hakkında olumsuz vaazlar vermeye başladığında ve özellikle İmparatoriçenin bir heykeli Augusteum'a Magna Ecclesia'nın karşısına dikildiğinde kentte büyük bir tartışma çıkmıştı. Bu tartışma kısa sürede şiddet içeren bir eyleme dönmüş ve Ioannes Chrysostomus'un taraftarları bu esnada Magna Ecclesia'yı ateşe vermişlerdi.⁶⁶⁶ Bu yangında ağır hasar gören yapı, II. Theodosius tarafından tekrar inşa edildi ve 10 Ekim 415'te ibadete açıldı. Bu yapı da öncülü gibi ahşap çatılı bir bazilikaydı. Alfons Maria Schneider'in 1935'te gerçekleştirdiği kazılarda II. Theodosius'un inşa ettirdiği yapıya ait birçok malzeme bulunmuştur.⁶⁶⁷ Bunlar arasında mabedin girişini teşkil eden mermer taç kapı, taşıyıcı sütunlar, sütun başlıkları ve 12 kuzu tasvirli rölyefler bulunmaktadır.⁶⁶⁸

⁶⁶³ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 84.

⁶⁶⁴ *Patria* 1.49.

⁶⁶⁵ *Sceuphyllacium* için bkz: Feridun Dirimtekin, "Le Skevophylakion de Sainte-Sophie." *Revue des Études byzantines* 19 (1961): 390-400.

⁶⁶⁶ Palladius *Chyrs.* 10.68-70; Ps.-Martyrius, *Fun. Orat.* 111-112; Socr. *HE* 6.18; Zos. 5.24.3.

⁶⁶⁷ Alfons Maria Schneider, *Die Grabung im Westhof der Sophienkirche zu Istanbul* (Berlin: Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, 1941): 3-21.

⁶⁶⁸ Barsanti ve Guiglia, *The Sculptures of the Ayasofya Müzesi in Istanbul* 19-34.

Nika ayaklanmasında Augusteum'un etrafını saran tüm kentsel örüntü gibi Magna Ecclesia da küle dönmüştü.⁶⁶⁹ Ancak Iustinianus tarafından çok daha görkemli ve çağına göre muazzam boyutlarda tekrardan inşa edildi. Iustinianus'un daha önce inşa edilmesi mümkün görünmeyen ölçekte bir mabet inşa edebilmek için imparatorluğun her yerinden usta, işçi, zanaatkâr ve malzeme getirtilmesi için emir verdi. Devasa büyüklükte inşa edilecek yapının matematiksel ve fiziksel mühendislik sorunlarını çözebilecek iki kişiyi görevlendirdi. Bunlar Trallesli Anthemius ve Miletuslu Isidorus'tu. Her ikisi de günümüz üniversite profesörlüğüne denk gelen bir statüye sahiptiler. Bu iki mimara her biri yüz işçisi bulunan yüz tane de ustabaşı eşlik etmekteydi.⁶⁷⁰ Yaklaşık on bin kişilik bir iş gücü ile beş yıl, on bir ay ve dokuz gün gibi çok kısa bir sürede Magna Ecclesia yeniden ve fakat muazzam boyutlarda ihya edildi. Yeni Magna Ecclesia 27 Aralık 537 günü Iustinianus ve Piskopos Menas tarafından kutsanarak açıldı.⁶⁷¹ Tasarım olarak bir rol modeli olmayan yapı dönemin yaygın mimari unsurlarının bir birleşimi olarak kabul edilebilir. Bir merkezi ve iki yarım kubbe tarafından örtülen dikdörtgen yapı, içeride 70x75 m, revaklı atriumu ve yanlardaki iki narteks hariç tutulduğunda 48x32 m'dir. Bu ölçüler yapıya yaklaşık olarak 135 m bir uzunluk sağlamaktadır. Yerden 56 m yükseklikteki kubbenin yaklaşık çapı 31 m'dir. O günün şartlarında, boyutlarıyla taşınması imkânsız olarak hayal edilebilecek bir örtü sistemi teşkil etmekteydi. Hem dikey hem de yanal olarak muazzam bir baskı oluşturan bu örtü sistemi, dört büyük paye ve sekiz ikincil sütunla birlikte sadece on iki nokta üzerinde yükselmekteydi. Dahası taşıma noktaları toplam alanın sadece yüzde altısına tekabül etmekteydi. Toplamda yaklaşık olarak 18,000 m² bir alana sahip olan yeni mabet, taşıyıcı unsurların çok az yer işgal etmesinden dolayı devasa kubbesinin havada asılı olduğu izlenimini

⁶⁶⁹ Procop. *Pers.* 1.24.9; Lyd. *Mag.* 3.70; Malal. *Chron.* 18.71; *Chron. Pasch.* CCCXXVIII. Iustinianus öncesi Magna Ecclesia için bkz: Alfons Maria Schneider, "Die VorJustinianische SophienKirche." *Byzantinische Zeitschrift* 36/1 (1936): 77-85.

⁶⁷⁰ Patria 4.7.

⁶⁷¹ Marc. Com. 537. Theoph. AM 6030.

vermekteydi. Magna Ecclesia'nın betimini yapan Paulus Silentarius (Mabeyinci Paulus) kubbe hakkında şunları söylemektedir;

Sonsuz boşlukta yükselip her yandan yuvarlak bir kubbeye dönüşüyor tolganın tepeliği. Işıl ısl bir gök kubbe benzeri, örtüyor konağın sığınağını. Kubbenin en tepesine, kenti koruyan bir haç işlenmiş sanatla. Ve aşağıya doğru yayılıp tepeye doğru daralarak tavanın nasıl yavaş yavaş yükseldiğini görmek, olağanüstü duygular yaşıyor insana. Sivri bir doruk gibi fışkırmıyor çünkü yerden, havada yüzerken, gök kubbeye benziyor daha çok.⁶⁷²

Paulus'un kubbe için kullandığı "havada yüzer şekilde" ifadesi günümüzde sanat tarihçilerinin kubbeye yükledikleri simgesel anlamı haklı çıkartmaktadır. Benzer ifadeleri Paulus'un çağdaşı Procopius da aktarmaktadır. Procopius övgüyle bahsettiği yeni Magna Ecclesia'yı hayranlıkla anlatmaktadır;

Çok büyük olan küresel kubbe bu daire parçasını olağanüstü bir şekilde süsler, öyle ki, sağlam bir duvar yapısı üstünde değil de bütün alanı gökte asılı altın bir kubbe ile örtüyormuş gibi görünür. Bütün bunlar, inanılmaz bir hünerli çalışma ürünü olarak havada birbirleriyle birleşir, biri diğerinin üstünde asılı durur ve sadece en yakın bölümlerde desteklenerek esere eşsiz ve olağanüstü bir uyum sağlarlar; seyredenlerin gözlerinin herhangi bir yerde uzun süre takılı kalmasına izin vermezler. Her biri, tek tek, hevesle gözleri etkiler ve seyredenleri alıkoyar, böylece görünüş her an değişir, çünkü gözlemci hangi ayrıntıya daha çok hayranlık duyacağını kestiremez, her şeyi dikkatle inceler, alını kırıstırarak gözlemler ve yine de zanaatın inceliğini anlayamadan ama anlaşılamayan şeylerin karşısında duyulan hayrete düşerek oradan ayrılır.⁶⁷³

⁶⁷² Mabeyinci Paulus, *Ayasofya'nın Betimi*, Çev., Samih Rifat (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010), 485-500.

⁶⁷³ Procop. *Aed.* 1.4.

Her iki yazarında övgüyle bahsettiği kubbe 553 ve 557 yıllarındaki depremleri hasar almadan atlatabilmişti. Ancak 558’de kubbe kısmen yıkıldı. Hemen onarım çalışmalarına başlandı.⁶⁷⁴ Kubbeyi tamir etme görevi Isidorus’un yeğeni genç Isidorus’a verilmişti. Genç Isidorus, kubbenin oluşturduğu baskıyı kubbeyi bir kasnak üzerine oturtarak ve bu kasnağa birçok pencere açarak bertaraf etmişti.⁶⁷⁵ Yeni hâliyle kubbenin oluşturduğu baskı sorunu büyük ölçüde çözülmüş oldu.

Yapının iç tezyinatı ve tefrişatı da oldukça görkemliydi. Litürjik mimari öğeleri günümüze ulaşmasa da *synthronon* (din adamlarının oturduğu yedi basamaklı litürjik öge), *ciborium* (altar masasını koruyan piramit çatı) ve *ambo* (vaiz kürsüsü) apsis kısmında yer almaktaydı.⁶⁷⁶ Bunlara ek olarak, imparatorluğun çeşitli yerlerinden getirtilen farklı renk ve özellikteki mermerlerle duvarlar ve zemin döşenmişti. Artık o dönemde üretilmeyen porfir (somaki mermerden) sekiz sütun devşirme malzeme olarak naosun iki yanına dörder şekilde üst galerileri taşıması için yerleştirilmişti. Bunlara ek olarak, Proconnessus (Marmara Adası), Mauretania (Fas), Gallia (Fransa), Thessalia (Teselya), Laconia (Mora), Lydia, Phrygia ile Isauria’dan getirtilen mermer ve renkli taşlarla adeta bir renk cümbüşü sunulmaktaydı. Paulus, Magna Ecclesia için yazdığı methiyede bu durumu oldukça şiirsel bir dille aktarmaktadır;

Kim söyleyecek Homeros’un çınlayan sözcükleriyle avaz avaz, yüce tapınağın onca sağlam duvarı ve onca geniş zemini üstünde toplanan o mermer çayırkların şarkısını? Çünkü taşçı ustasının demiri dışıyla kesmiş, Carystus’un (Eğriboz) soluk yeşil levhalarını ve lekeli bir taş koparmış Phrygia’nın yükseltelerinden; kimi zaman bulutsu bir

⁶⁷⁴ Malal. *Chron.* 18.128.

⁶⁷⁵ Agath. 5.9.

⁶⁷⁶ Malal. *Chron.* 18.128. Magna Ecclesia’da bulunan litürjik öğeler için bkz: Rudolph H. W. Stichel, “Die Hagia Sophia Justinians, ihre Liturgische Einrichtung und der Zeremonielle Auftritt des frühbyzantinischen Kaisers.” Şurada; Falko Daim ve Jörg Drauschke, *Byzanz-das Römerreich im Mittelalter Teil 2/1* (Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2010): 25-57.

beyazla karışık pembe renkte; kimi zaman kızıl ve ince kıvılcımlarla balkıyan parlak beyaz yumaklar var içinde. Her yerde bol bol parıldıyor, üstüne incecik yıldızlar saçılmış kızıl somaki; taşkını hayırlı Nil boyu inen nehir yelkenlerine yüklenip taşınmış. Laconia'dan gelme kayaların yeşil ışıltısını görecekseniz sonra ve Iasos tepesinde derin yarmalardan çıkarılan, soluk beyaz üstüne kan kırmızısı eğik damarlarıyla göz alan mermerleri ve Lydia'nın ta dibinden gelmiş, üstünde kırmızıyla karışık soluk sarı çiçekler dalgalananları; sonra da Africa güneşinin, altın ışığıyla yakarak taşlara verdiği tüm o parıltıyı: Mauretania (Fas) dağlarının dorukları, boğazları arasına yayılan o altını, o safranı. Ve Gallia'nın buzul kaplı tepelerinden gelenleri; kapkara parlayan mermerin derisi üstüne bir süt beyazlığı yayıyorlar baştan başa, rastgele dökerek onu bir buraya bir oraya. Ve Onyx dağının saydam ocaklarından çıkan değerli sarıyı ve Atrax (Teselya) toprağının, yalnızca yüce bir koyakta değil tüm ovalarında birden doğurduğu, kimi zaman zümrüte benzer saflıkta, kimi zaman yeşili yoğun bir maviye dönen taşları. Kara ışıkların yakınındaki karlara benziyorlardı; taş can veriyordu karmaşık göz alıcılıkları...Tüm yeri kaplayan Proconnessus dağı, seve seve sunuyor sırtını, yaşamı doğuran eceye ve Bosphorus'un ışığı, hafif bir ürpermeyle parıldıyor, göz alıcı beyazlığı yavaş yavaş kararmaya başlayan döşeme taşlarının üstünde.⁶⁷⁷

İmparatorluğun her yerinden getirilen paha biçilemez mermer ve taşlarla bezenen Magna Ecclesia yeni hâliyle esasen bir yapılar topluluğuydu. Merkezde mabet, batısında bir *sceuphyllacium* (hazine odası), iki *baptisterium* (vaftizhane) ve Augusteum'a bakan cephesinde bir *Patriarcheion* (patriklik sarayı) bulunmaktaydı.⁶⁷⁸ Patriarcheion, Magna Ecclesia'ya; Magna Ecclesia

⁶⁷⁷ Paulus, *Ayasofya'nın Betimi*, 610-620.

⁶⁷⁸ Baptisterium için bkz: Dirimtekin, Feridun. "Ayasofya Baptisteri." *Türk Arkeoloji Dergisi* 12/2 (1963): 54-87.

da yükseltilmiş bir geçit galeriyle Magnum Palatium'a bağlanmaktaydı.⁶⁷⁹ 610 yılında Patrik Thomas, Patriarcheion denen yapıya bir ek yapı inşa ettirir. *Triclinos Thomaites* denen bu yapı, Augusteum'un güneydoğusuna, Magna Ecclesia'nın güney köşesine yerleştirilmişti.⁶⁸⁰ Bu yapı, çok katlı ve geçitlerle Magna Ecclesia'ya bağlı kubbeli olarak inşa edilmişti. Triclinos Thomaites, alt katında patriklik kütüphanesine ev sahipliği yapan Augusteum'a bakmaktaydı ve Macron denen bir galeriye bağlanmaktaydı.⁶⁸¹ Macron üzerinden Magna Ecclesia'nın güney galerisinin doğu ucuna eklenmekteydi.

⁶⁷⁹ Patriarcheion için bkz: Raymond Janin, "Le palais patriarchal de Constantinople." *Revue des Études byzantines* 20 (1962): 131-155; Feridun Dirimtekin, "Le local du Patriarcat de Ste Sophie." *Istanbuler Mitteilungen* 13/14 (1963-64):113-127.

⁶⁸⁰ Niceph. Call. *HE* 17.14. Thomaites denen yapı için bkz: Ken Dark ve J. Kostenec, "The Patriarchal Palace at Constantinople in the Seventh Century: Locating the Thomaites and the Makron." *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 64 (2014): 33-40.

⁶⁸¹ Mango, *Brazen House* 52.

1.4 Milium

Milium, Augusteum'un doğu köşesinde bulunmaktaydı.⁶⁸² Roma kentindeki *milliarium aureum* denen mil taşı ile aynı işleve sahipti. Bu yapıya sonradan Yunanca Μίλιον/Milion denilmeye başlandı. Dört sütun üzerinde yükselen bu sembolik yapı kubbe ile örtülü bir zafer takıydı. Esasen Roma kentlerinde sıklıkla karşılaşılan bir Quadrifrons olarak Constantinopolis'e eklenmişti. Milium, Roma kentiyle mimari olarak kurulan analogiye gösterilebilecek en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Roma kenti, Milliarium Aureum denen bir yapıya sahipti. Altın mil taşı anlamına gelen Milliarium Aureum, Roma kentindeki en prestijli alan olan Forum Romanum'da bulunmaktaydı. Hem kent içindeki hem de diğerkentlerin mesafesi bu yapı temel alınarak ölçülmekteydi.⁶⁸³ Söz gelimi, kent dışında kalan Hebdomon semti bu taş olan mesafesinden dolayı bu adla anılmaktaydı. Ἡβδομον (Hebdomon) yedinci anlamına gelmekteydi. Bu da semtin Milium anıtına 7 Roma mili uzaklıkta olduğunu göstermekteydi.

Romalılar bu yapıyı *umbilicus Romae* yani Roma'nın göbeğı olarak tahayyül etmekteydiler. Bir söylenceye göre; dünyanın iki ucundan uçmaları için bırakılan iki kuş birbirleriyle Delphoi'deki kehanet tapınağın üzerinde buluşmuşlardı. O zamandan sonra kehanet merkezinin, dünyanın göbeğı olduğuna inanılmaya başlanmıştı.⁶⁸⁴ Romalılar da Augustus döneminde başkentlerine benzer bir anıt inşa ederek dünyanın merkezini Delphoi değil Roma olarak göstermek istemişlerdi.⁶⁸⁵

Yeni Roma yani I. Constantinus'un kurduğı kent artık dünyanın merkezi olacaktı. Bu yüzden I. Constantinus bu iddiasını kente bir Milium dikerek

⁶⁸² Milium için bkz: Dirimtekin, Feridun. "Augustaion ve Milion." *Ayasofya Müzesi Yıllığı* 8 (1969):13-23; Feridun Dirimtekin, "Milion-Miliurum-Aureum." *Ayasofya Müzesi Yıllığı* 8 (1969): 37-42; Jennifer Finn, "The Center of the Earth in Ancient Thought." *Journal of Ancient Near Eastern History* 4/1 (2017): 177-209.

⁶⁸³ Plin. *HN* 3.36, 3.66.

⁶⁸⁴ Lendering, *Roma* 187-188.

⁶⁸⁵ Cass. Dio 54.8.4.

perçinledi. I. Constantinus, bu yapıya kendisinin ve annesi Helena'nın bir haç tutan heykelini yerleştirmişti.⁶⁸⁶ Kentin koruyucusu Fortuna'nın (Tyche) bir heykeli de tam bu haçın ortasında durmaktaydı.⁶⁸⁷ Daha önce de bahsi geçtiği üzere I. Constantinus bu heykele Anthousa adını vermişti. Fortuna (Tyche) heykelinin Augusteum'un batı girişinde bulunması meydanın imparatorluk kültürle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Aşağıda da görüleceği üzere I. Constantinus'u takip eden birçok imparator bu seçkin alanda kendi heykellerini de sergileme gayretinde olmuştur.

Esasen kentin Roma idaresine girmeden önce de bu yapının var olduğu kaynaklar da aktarılmaktadır. Hesychius, Byzantion kentinde bulunan ve Milion denilen bir anıttan söz etmektedir.⁶⁸⁸ Basamaklarla yükseltilmiş bir kaide üzerinde duran yapının çok eski zamanlardan beri iki sütuna dayanmış Iuppiter Helios'un quadriga'sına ev sahipliği yaptığı bilinmektedir.⁶⁸⁹ Kaynaklarda burada üç tane süvari heykelinin olduğu bildirilmektedir. Bunlar Traianus, Hadrianus ve II. Theodosius'un heykelleridir. Ancak bunların üçünün de aynı heykel olması mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca *Parastaseis*'e göre; Milium'da üç başlı somaki mermerden yapılmış bir heykel bulunmaktaydı. *Parastaseis*, bu heykel başlarından ortada olanın I. Constantinus, solda olanın II. Constantius ve sağda olanın Constans'a ait olduğu bilgisini vermektedir. Heykelin iki ayağı ve altı kollu olduğunu bu bilgilere eklemektedir. Anlatıya bakılacak olursa bahsi geçen heykel, üç tarafa bakan tek bir baş gibi yontulmuştu. Ancak böyle bir heykel Milium'da sergileniyor idiyse de bunun I. Constantinus ve oğullarının değil Tanrıça Hecate'nin heykeli olma olasılığı çok daha kuvvetli görünmektedir. Çünkü yeraltı dünyasının tanrıçası olan Hecate ya bir vücut ve üç kafası olan ya da

⁶⁸⁶ Cedr. I. P 564.

⁶⁸⁷ Parasteseis 34; Patria 2.29.

⁶⁸⁸ Hsch. Mil. 31.

⁶⁸⁹ Parasteseis 38; Patria 2.42.

üç vücudu olup altı kolla tasvir edilmekteydi.⁶⁹⁰ Hecate, Byzantion kentinde çok saygın bir tanrıçaydı. Daha önce de Byzantion'un Alexander'ın babası II. Philippus tarafından bir gece yarısı kuşatıldığında tanrıça Hecate'nin sağladığı ay ışığıyla kentin kurtuluşuna yardımcı olduğundan bahsedilmişti.⁶⁹¹ Bu anlatılardan, I. Constantinus ile talihi değişen kentin eski kültlerinin de tamamen ortadan kalkmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu anıta Theodosius hanedanı aile bireyleri heykellerini yerleştirerek adeta damgasını vurmuştur. I. Theodosius, Milium'a bir bronz at heykeli yerleştirmiş ve bu olayı kutlamak için kent halkına ekmek dağıtmıştır.⁶⁹² Ayrıca oğlu Arcadius'un da bir heykelinin burada bulunduğunu bilmekteyiz. II. Theodosius da Milium anıtına kendisinin süvari olarak betimlendiği bir heykelini yerleştirmişti.⁶⁹³

Iustinianus, bu anıta ya da önüne bir güneş saati eklemişti.⁶⁹⁴ Sonradan II. Iustinus da bu anıta eşi Sophia'nın, kızı Arabia'nın ve yeğeni Helena'nın heykellerini ekletmişti.⁶⁹⁵ Yukarıdaki bilgiler incelendiğinde I. Constantinus'un hanedanıyla başlayan ve I. Iustinianus'un hanedanlığının son üyesine kadar çeşitli dönemlerde Milium anıtının yenilendiği ortaya çıkmaktadır. Kentin en seçkin alanının girişindeki Milium anıtı oldukça önemli bir teşhir noktasıydı. Dolayısıyla farklı hanedanlar bu anıta ekledikleri heykellerle kendi iktidarlarının propagandasını yapmak istemişlerdi. Bu da bize Augusteum'da imparatorluk kültürünün çok geç dönemlere kadar yaşadığını göstermektedir.

Milium anıtı aynı zamanda İmparator ve Senato üyelerinin Augusteum'a girmeden önce atlarından ya da at arabalarından indikleri yerdi.⁶⁹⁶ Bu durum,

⁶⁹⁰ Bassett, *Urban Image* 239-240; Albrecht Berger, *The Statues of Constantinople* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021): 43.

⁶⁹¹ Patria 1.25.

⁶⁹² Suda 3. M.1065.

⁶⁹³ Patria 2.37.

⁶⁹⁴ Theoph. AM 6028.

⁶⁹⁵ Parasteseis 35; Patria 2.30; Suda 3. M.1065.

⁶⁹⁶ *De Cer.* R32, R270, R436.

Augusteum'a yüklenen sembolik anlamı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Zira Augusteum'u atlarıyla geçerek Chalce'ye ya da Curia'ya varmak yerine Milium'da inerek Augusteum içinde yürümek zorunda olduklarını göstermektedir.

Sembolik önemi ve bulunduğu prestijli konumu nedeniyle sonraki dönemlerde İmparator Philippicus Bardanes ve II. Anastasius da Milium'a resim-tasvirler eklemiştir.⁶⁹⁷

⁶⁹⁷ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 216.

1.5 Basilica Stoa

Basilica (Yunanca: Βασιλική) ya da Basileios Stoa (Yunanca: βασιλική Στοά) denen yapıyı Romalılar porticus olarak adlandırmaktaydı.⁶⁹⁸ Eski Yunan mimarisinde agoraların yanına konumlandırılan stoalar üstü kapalı sütunlu galerilerdi. Kent için önemli birçok işlevi yerine getiren bu yapılar Roma mimarlığında da benzer şekilde kullanılmaya devam etmişti. Ancak bu yapıların bazıları *Basileios Stoa* (Yunanca: βασιλική Στοά) olarak adlandırılırken diğer Stoa Basilica'lardan ayrılmaktaydı. Basileios Stoa, kralın himaye ettiği bir yapı kompleksiydi. Roma uygarlığında ise bu tip yapılara *Porticus Imperiālis* (imparatorluk galerisi) denmekteydi. Byzantium'un Tetrastoon adlı agorasının yanında bir stoa zaten bulunmaktaydı.

Septimius Severus, bu yapıyı bir Roma forumuna çevirirken yanı başındaki stoa'yı da Porticus Imperiālis olarak tekrar tefriş etmişti. I. Constantinus da yeni kentini kurarken Septimius Severus'un kent modelini korumayı tercih etti. Tetrastoon'u Augusteum adlı Roma forumuna dönüştürürken bu anıtsal alanla doğrudan ilişkili Basilica Stoa'yı da Roma mimarisinin ihtiyaçları doğrultusunda yenilemişti.⁶⁹⁹ Böylelikle imparator kültüyle ilişkilendirilen Basileios Stoa yeni ve daha görkemli bir hâle kavuşmuş oldu. I. Constantinus, buraya Rhea ve Tyche'nin heykellerini yerleştirdiğinden daha önce bahsedilmişti.⁷⁰⁰ Zaten Rhea/Cybele kültü Constantinus'tan önce de kentte hürmet görmektedir.⁷⁰¹ Byzantium kentinde hürmet gören bir başka kült ise Tyche'ye aitti. Yine Basilica Stoa içerisinde yer alan ve Tychaion denen tapınak da I. Constantinus tarafından korunmuştu.⁷⁰² Basilica Stoa, birçok işleve sahip oldukça kompleks bir yapıydı. Themistius, I. Constantinus'un Basilica Stoa'da

⁶⁹⁸ Kaynaklarda “Βασιλειος Στοά, Βασιλέως Στοά, Βασιλική Στοά” olarak geçen yapının adının kökeni hakkında bkz: Downey, Glanville. “The Architectural Significance of the Use of the Word Stoa and Basilike in Classical Literature,” *American Journal of Archaeology* 41/2 (1937): 194-211.

⁶⁹⁹ Stoa Basilica hakkında bkz: Dimitrios Chatzilazarou, “The Royal Portico and the Formation of the Monumental Center of Constantinople. Topography, Functions, Symbolisms” *Basılmamış Doktora Tezi* (Atina Üniversitesi, 2016).

⁷⁰⁰ Zos. 2.31.2-3.

⁷⁰¹ Patria 1.13.

⁷⁰² Hsch. Mil. 15; Malal. Chron. 13.7.

bir *scriptorium* (elyazması üreten yazıhane) kurduğundan bahsetmektedir.⁷⁰³ Themistius'a göre; bu *scriptorium* Plato, Aristoteles, Demosthenes, Isocrates ve Thucydides gibi antik dönemin yazarlarının eskimiş elyazmalarını tekrar kayda geçirmektedirler.

II. Constantius, babasından devraldığı bazı projeleri geliştirmeye çalışmıştı. Bu kapsamda, Basilica Stoa'da bir kütüphane kurarak kentin entelektüel hayatını da bir başkente yakışır hâle getirmek için faaliyetler yürütmüştü.⁷⁰⁴

Iulianus, imparator olmadan önce bir süre yeni kurulan başkentte kalmış ve bu süre zarfında (347-348) Basilica Stoa'daki Octagon'da eğitim almıştı.⁷⁰⁵ Octagon denilen yapı kentin yüksek eğitim veren bir okulu olarak hizmet etmekteydi.⁷⁰⁶ İçerisinde sekiz salon barındıran yapı kentin en seçkin okuluydu.⁷⁰⁷ Iulianus, imparator olduktan sonra Basilica Stoa'da bulunan kütüphaneye kendi kitaplarını bağışlamıştı. Ayrıca Iulianus, Stoa Basilica'daki Tychaion denen tapınağa da adakta bulunmuştu.⁷⁰⁸

II. Theodosius, 425 yılında çıkardığı bir kanunla Stoa'da bulunan yüksek okulu Capitolium'a taşımıştır.⁷⁰⁹ Ancak kanunda adı geçen "auditorium specialiter nostrum" Capitolium'da alınan eğitimin imparatorluk mensupları için düzenlenmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda kamusal eğitim Basilica Stoa'daki Octagon adlı yapıda devam ederken imparatorluk mensupları için Capitolium içindeki auditorium'da özel bir eğitim tahsis edilmiş olmalıydı. 440 yılında çıkarılan bir kanunla Basilica Stoa'da tezgâh açmak, satış yapmak, at ile içeri girmek ve düğün düzenlemek yasaklanmıştı.⁷¹⁰ 476 yılında Basiliscus'un tahtı gasp etmesi sırasında çıkan

⁷⁰³ Them. Or. 4.59d-61h.

⁷⁰⁴ Them. Or. 4.59d, 61h.

⁷⁰⁵ Socr. HE 3.1; Soz. HE 5.2.

⁷⁰⁶ Basilica Stoa'da bulunan Octagon adlı yapı Magnum Palatium'da bulunan Octagon adlı yapı ile karıştırılmamalıdır. Octagon için bkz: Guiland, *ÉTCB* II. 7-10; Janin, *Constantinople Byzantine* 160-161.

⁷⁰⁷ Patria 3.31.

⁷⁰⁸ Socr. HE 3.11.

⁷⁰⁹ Cod. Theod. 14.9.3.

⁷¹⁰ Cod. Just. 8.11, 21.

yangınla Basilica Stoa kompleksinin bir kısmı yanmıştı. Bu yangın, içerisinde 120,000 kitaba ev sahipliği yapan kütüphane büyük zarar vermişti.⁷¹¹ Cedrenus ve Zonaras'ın iddiasına göre; kütüphanenin sahip olduğu koleksiyon içinde 120 ayak uzunluğunda, ejderha bağırsağı üzerine altın harflerle yazılmış Homerus'un Ilias ve Odyssea adlı eserleri de bulunmaktaydı.⁷¹² 478 yılında Praefectus Illus tarafından Basilica Stoa yenilenmişti.⁷¹³

I. Iustinus'un iktidarında Praefectus Theodorus tarafından bir apsis yapılmış ve Tyche tapınağı elden geçirilmişti.⁷¹⁴ Iustinianus iktidara geldiği ilk yıl (527), Basilica Stoa'nın avlusuna büyük bir yeraltı sarnıcı inşa edildi.⁷¹⁵ Bu yapı günümüzde Yerebatan Sarayı olarak bilinmektedir. Procopius, Iustinianus'un inşa ettirdiği sarnıcı ayrıntılarıyla aktarmaktadır;

Şimdi kente bol miktarda su sağlamak için imparatorun neler yaptığını anlatacağım. Yazın imparatorluk kentinde su sıkıntısı çekiliyordu. Diğer mevsimlerdeyse su yeterince vardı. Nitekim yazın her zaman su sıkıntısı çekilir, su kaynakları diğer mevsimlere göre daha az cömert olduklarından kente az su taşınır. Bu yüzden imparator şöyle düşündü: avukat, davacı ve bu işlerle ilgili başka kimselerin davalarını hazırladıkları imparatorluk stoasında çok uzun ve çok geniş bir avlu dört tarafında sütunlarla çevrilidir; yapının temelleri toprağa değil kaya üstüne atılmıştır. Avluyu, her biri bir kenarında olmak üzere dört adet sütun sıralı stoa çevreler. İmparator Iustinianus, güneye bakan stoanın çok derin olarak kazılmasını emretti ve buraya yaz mevsimi dışındaki mevsimlerde çok bol olduğu için ziyan edilen suyun, yaz mevsimi için toplanacağı uygun bir su hazinesi yaptırdı. İçinde biriktirdiği suyolundan akan suları tutmak için ve bunun sonucu hem

⁷¹¹ Malch.11; Zon.14.2; Cedr.1. P 616; Suda 3. M.315.

⁷¹² Cedr. I. P. 616; Zon. 14.2.23-25. Roma uzunluk birimi olan 1 ayak, yaklaşık olarak 3 m'ye denk gelmektedir.

⁷¹³ Lavan, *Public Space* 273

⁷¹⁴ Gyllius II. XIX.

⁷¹⁵ Theoph. AM 6020.

su bol olduğunda toplamak hem de su azaldığında ihtiyacı olanlara verilmek üzere bu sarnıçlar yaptırıldı. Bu şekilde Iustinianus, kent sakinlerine içme suyu sağladı.⁷¹⁶

Nika isyanı sırasında büyük bir yıkım yaşayan Basilica Stoa neredeyse yerle bir oldu. 537 yılında Iustinianus, Augusteum ve Basilica Stoa arasında bulunan Horologium'ı buradan kaldırttı.⁷¹⁷ İki yıl sonra 12 daimî yargıçtan oluşan bir kurulu atayarak Basilica'nın adli işlevini tekrardan organize etti.⁷¹⁸ 541/2 yılında Praefectus Longinus tarafından Basilica'nın avlusu taşlarla döşenip yapının portikoları yenilenmiştir.⁷¹⁹

6. yy. da dönemin birçok yazarından Basilica Stoa'nın oldukça faal bir yapı olduğunu öğrenmekteyiz. Söz gelimi; Procopius, Basilica'nın adli işlerliğinin altını çizmektedirler.⁷²⁰ Agathias, Basilica Stoa'daki masasında oturup sabahtan akşama kadar mahkeme davalarının evraklarıyla uğraştığından yakınmaktadır.⁷²¹ Yine Agathias'tan öğrendiğimize göre; hukuk eğitimi Basilica Stoa'da yapılmakta ve bu alanda kitap dükkanları bulunmaktaydı.⁷²² Menander Protector ise Basilica Stoa'daki duruşmalarda karşılıklı atışmalardan, avludaki dönüp dolaşmalardan, insanların bağırıp çağırımlarından yakındığını söylemektedir.⁷²³

II. Iustinus döneminde Horologium Praefectus Iulianus tarafından Basilica'nın apsisine yerleştirilmişti.⁷²⁴ İmparator Phocas döneminde kesintiye uğrasa da Heraclius döneminde eğitim tekrar burada yapılmaya başlandı.⁷²⁵

⁷¹⁶ Procop. *Aed.* 1.31.

⁷¹⁷ Malal. *Chron.* 18. 85.

⁷¹⁸ *Nov.* 82.

⁷¹⁹ Malal. *Chron.* 18.91.

⁷²⁰ Procop. *Arc.* 14.13; Procop. *Aed.* 1.31.

⁷²¹ Agath. 3.3

⁷²² Agath. 2.29.2.

⁷²³ Men. Prot. f.1.

⁷²⁴ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 284.

⁷²⁵ *Nov.* 82.3.

III. Leo döneminde Basilica ve hemen yanı başındaki Octagon'da yürütülen eğitime son verildi.⁷²⁶

Petrus Gyllius, Procopius'un ayrıntılarıyla aktardığı stoanın altına inşa edilen sarnıcı Constantinopolis'e yaptığı araştırma seyahati esnasında buldu.⁷²⁷ 1934 yılında yapılan kazılara başkanlık eden Mamboury burada günışığına çıkardığı malzemelerin Basilica Stoa'nın gerçek zemin taşları olduğunu ileri sürmüştür.⁷²⁸ Bu kazılar, Procopius'u haklı çıkarmış görünmektedir. Aynı kazılarda Stoa'ya bitişik olan Theotokos Chalcoprateia kilisenin kalıntılarına da ulaşılmıştır. Bu kilise, 72 basamaklı bir merdiven ile Stoa'ya bağlanmaktaydı.⁷²⁹ Her basamak için 17 cm bir yükseklik alınacak olursa 72 basamağın 12,24 m yükseklikte anıtsal bir merdivene işaret etmektedir. Bu da Stoa'nın kuzeyinin oldukça etkileyici bir cepheye sahip olduğunu göstermektedir.

Basilica, oldukça geniş dört tarafı portikolarla çevrili bir yapıydı. Portikoların ahşap tavanları yaldızla süslenmiş, yerler ve duvarlar mermerle kaplanmıştı.⁷³⁰ İçerisinde birçok heykelin de teşhir edildiği Basilica Stoa adeta bir açık hava müzesini andırmaktaydı. Bunlar arasında; Septimius Severius'un getirttiği rivayet edilen gerçek boyutlarda fil heykeli oldukça meşhurdu.⁷³¹ Ayrıca Antik Çağ'ın en ünlü heykeltraşlarından Lysippus'un yonttuğu Hercules (Heracles) heykeli de Basilica'da teşhir edilmekteydi. Bu heykel sonradan Circus'a götürülerek orada teşhir edilmeye başlandı.⁷³²

Stoa Basilica'ya Iustinianus tarafından eklendiği bilinen bir başka heykelin Süleyman peygambere ait olduğu söylenmektedir. *Patria* adlı kaynak

⁷²⁶ *Patria* 3.31.

⁷²⁷ Gyllius II. XX.

⁷²⁸ Ernest Mamboury, "Istanbul: Un Nouvel élément pour la topographie de l'antique Byzance," *Archäologischer Anzeiger: Beiblatt zum Jahrbuch des Archäologischen Instituts* 49 (1934): 50-61. Ayrıca bkz: *DBİA* "Bazilikalar".

⁷²⁹ Zos. 2.31; Par. 37.

⁷³⁰ Par. 37; *Patria*. 2.41; *Cod. Just.* 8.11, 21. Ayrıca bkz: Lavan, *Public Space* 282, 822.

⁷³¹ Par. 37.

⁷³² Par. 37; *Patria* 2.40. Nic. Chon. 649-650.

Iustinianus'un inşa ettiği Magna Ecclesia karşısında hayretler içinde kalmış bir şekilde tasvir edilmiş Süleyman heykelinden bahsetmektedir.⁷³³ Süleyman Mabedi, boyutlarıyla erken dönem Hristiyan mimarisi üzerinde çok etkili olmuştur. Bu mabedin boyutlarını geçebilecek bir yapı inşa edilmeye çalışılmıştır. Iustinianus, inşa ettirdiği yeni Magna Ecclesia ile bunu başarmış kabul edilmiştir. Belki de bunu kanıtladığını teşhir edercesine eli çenesinde Magna Ecclesia'ya hayranlıkla bakan bir Süleyman heykelini Milium anıtına yerleştirmiş olmalıydı. Zaten Magna Ecclesia'nın açılışında da Iustinianus'un "Ey Süleyman, seni geçtim" dediği rivayet edilmektedir.⁷³⁴

Günümüzde Yerebatan Sarayı olarak bilinen sarnıç 72,000 m³ lük bir kapasiteye sahiptir ve yaklaşık olarak 9,000 m² bir alanı kaplamaktadır.⁷³⁵ 8 m yüksekliğindeki örtü sistemini taşımak için 336 sütun kullanılmıştır ve bu örtü sistemi ölçüleri 138 x 64,6 m olan bir alanın kapatılması için kullanılmıştır.⁷³⁶ Procopius, yapının temellerinin toprağa değil kaya üstüne atıldığını bildirmektedir.⁷³⁷ Ancak bu ölçülerde bir alanın kazılmasının Iustinianus'un iktidarının ilk yılında başlanıp, bitirilmiş olması çok mantıklı görünmemektedir.⁷³⁸

Basilica, Roma döneminde kentin anıtsal merkezindeki forumun yanına illeştirilen çok amaçlı bir yapıydı. Roma Devletinde ticari, adli, eğitim ve dini işlevleri yerine getirmekteydi. Kentin koruyucusu tanrı ve tanrıçaların tapınakları yine bu yapı içerisinde bulunmaktaydı. Belki de mimarlık tarihi içinde biçim ve işlevini en uzun süre koruyan yapı tipi olarak kabul edilebilir. Ancak geç antik çağ'da Hristiyanların temel ibadet alanını tarif eden bir

⁷³³ Patria 2.40.

⁷³⁴ Patria 4.27.

⁷³⁵ James Crow, Jonathan Bardill ve Richard Bayliss, *The Water Supply of Byzantine Constantinople* (London: The Society for the Promotion of Roman Studies, 2008): 127.

⁷³⁶ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 285.

⁷³⁷ Procop. *Aed.* 1.31. "ἐπὶ πέτρας πεποιημένη".

⁷³⁸ Dimitris Chatzilazarou, "Visualizing a Lost Monument of Early Constantinople: The Basilica or Basileios Stoa." Şurada; Dionysios Mourelatos ed., *Art and Archaeology in Byzantium and Beyond: Essays in Honour of Sophia Kalopissi-Verti and Maria Panayotidi-Kesisoglou* (Oxford: BAR Publishing, 2021): 181-195.

yapıya dönüştü. Bununla birlikte, Basilica Stoa Constantinopolis'te gerçek işleviyle çok uzun süre hizmet vermeye devam etmişti.

1.6 Media (Mese)

Orta Cadde (Latince: Media Via; Yunanca ἡ Μέση Ὁδός) anlamına gelen Yol, Constantinopolis'in omurgasını oluşturmaktaydı.⁷³⁹ Media, Byzantium döneminde kenti batıya bağlayan yol üzerine inşa edilmişti. Septimius Severus'un imar faaliyetleri kapsamında kente üç tane porticus (revaklı cadde) eklendi. Bunların en ünlüsü kentin ana arterini oluşturan Media adlı caddeydi.⁷⁴⁰ I. Constantinus, kenti kurarken kent sınırlarını genişletmiş ve dolayısıyla bu ana arter de batıya doğru uzatılmıştı. II. Theodosius döneminde kent batıya doğru genişletilerek nihai sınırlarına ulaşmıştı. Uzun kenarı batıya dönük bir üçgene benzetilebilecek bu kent planında Capitolium'dan sonra Media iki kola ayrılmaktaydı.

Media, esasen Magnum Palatium'un giriş kapısı Chalce'den başlamaktaydı. Chalce, önündeki Augusteum'un revaklı portikolarıyla Milium anıtına ulaşmaktaydı. Milium, Basilica Stoa ve Octagon geçildikten sonra yol üzerinde kentin üç Praetorium'dan biriyle karşılaşılırmaktaydı.⁷⁴¹

Batıya doğru yolun sol tarafında Lausus ve Antiochus sarayları bulunmaktaydı.⁷⁴² Lausus, II. Theodosius'un baş mabeyincisi (praepositus

⁷³⁹ Mese hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Albrecht Berger, "Das Chalkun Tetrapiylon und Parastaseis: Kapitel 57." *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997): 7-12; Albrecht Berger, "Regionen und Straßen im frühen Konstantinopel." *Istanbuler Mitteilungen* 47 (1997): 349-414; Albrecht Berger, "Streets and Public Spaces in Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 161-172; Benjamin Anderson, "Leo III and Anemodoulion." *Byzantinische Zeitschrift* 104/1 (2011): 41-54; Cyril Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 173-188; Helen G. Saradi, "The Streets in the Byzantine Literary Sources: Changing Perceptions and Evolving Social Models (4th-10th c.)." Şurada; Stéphanos Efthymiadis, Charis Messis, Paolo Odorico ve Ioannis Polémis ed., "Pour une poétique de byzance" *Hommage à Vassilis Katsaros* (Paris: De Boccard, 2015): 243-272.; Marlia Mundell Mango, "The Commercial Map of Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 189-207; Marlia Mundell Mango, "The Porticoed Streets at Constantinople." Şurada; Nevra Necipoğlu ed., *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography, and Everyday Life* (Leiden: Brill Academic Publishers, 2001): 29-52.

⁷⁴⁰ Zos. 2.30.2.

⁷⁴¹ Praetorium için bkz: Guiland, *ÉTCB* II. 36-39; Janin, *Constantinople Byzantine* 165-169; Mango, *Studies on Constantinople* Addenda 1.

⁷⁴² Lausus ve Antiochus Sarayları için bkz: Jonathan Bardill, "The Palace of Lausus and Nearby Monuments in Constantinople: A Topographical Study." *American Journal of Archaeology* 101/1 (1997): 67-95; Geoffrey Greatrex ve Jonathan Bardill. "Antiochus the Praepositus." *Dumbarton Oaks Papers* 50 (1996): 117-197.

sacri cubiculi) olarak görev yapan üst düzey bir bürokrattı.⁷⁴³ Rafine zevklere sahip Lausus, kendisine tahsis edilen sarayında eski sanat eserleri toplamaktaydı. Bunlar arasında; Phidias'ın yonttuğu Iovis Olympia (Olympia'daki Iuppiter) ile Praxiteles'in yonttuğu Venus Cnidia (Cniduslu Venus) koleksiyonun en değerli parçalarıydı. Ayrıca Iuno Samia (Samialı Iuno) ve Minerva Lindia (Lindialı Minerva) gibi eşsiz sanat eserleri de bu koleksiyona dahil edilmişti.⁷⁴⁴ Bunlar dışında birçok heykel ve kabartma Lausus koleksiyonunun parçaları oluşturmaktaydı. İçlerindeki en büyük eser Iovis Olympia adlı heykeldi. Antik dünyanın yedi harikasından biri olan Iovis Olympia heykeli 12,5 m boyutundaydı.⁷⁴⁵ Bu boyutta bir heykeli içerisinde barındırabildiğine göre Lausus sarayı Media caddesi üzerinde kolaylıkla fark edilebilen bir yapı olmalıydı.

Media caddesi üzerinde Lausus'un sarayı ile Circus arasında Antiochus'un sarayı bulunmaktaydı. Antiochus da Lausus gibi başmabeyinci olarak görev yapan bir bürokrattı.⁷⁴⁶ Antiochus gözden düştükten sonra malları müsadere edilmiş ve kendisine tahsis edilen saray, 6. yy. başında bir martyrium'a dönüştürülerek Azize Euphemia'ya adanmıştı.⁷⁴⁷

⁷⁴³ PLRE 2.660. "Lausus 1".

⁷⁴⁴ Lausus Sarayında bulunan eşsiz koleksiyon hakkında bkz: Sarah Bassett, "Excellent Offerings: The Lausus Collection in Constantinople." *The Art Bulletin* 82/1 (2000): 6-25; Cyril Mango, Michael Vickers ve E. D. Francis. "The Palace of Lausus at Constantinople and Its Collection of Ancient Statues." *Journal of the History of Collections* 4/1 (1992): 89-98.

⁷⁴⁵ Bardill, "The Palace of Lausus." 69.

⁷⁴⁶ PLRE 2.105. "Antiochus 7"

⁷⁴⁷ Azize Euphemia kilisesi hakkında bkz: Engin Akyürek, *Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki Kilisesi* (İstanbul: İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, 2002); Arne Effenberger, "Stadtinterne Reliquientranslationen in Konstantinopel: Der Fall der heiligen Euphemia von Chalkedon." Şurada: Falko Daim ve Jörg Drauschke ed., *Hinter den Mauern und auf dem offenen Land: Leben im Byzantinischen Reich* (Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2016): 45-54; Rudolf Naumann ve Hans Belting, *Die Euphemia-Kirche am Hippodrom zu Istanbul und ihre Fresken* (Berlin: Gebr. Mann, 1966); Alfons Maria Schneider, "Das Martyrion der HL. Euphemia beim Hippodrom zu Konstantinopel." *Byzantinische Zeitschrift* 42 (1942): 178-185; Alfons Maria Schneider, *Grabung im Bereich des Euphemia-Martyrions zu Konstantinopel* (Berlin: De Gruyter, 1943); Rudolf Naumann, "Vorbericht über die Ausgrabungen zwischen Mese und Antiochus-Palast 1964 in Istanbul." *Istanbuler Mitteilungen* 15 (1965): 135-148.

Media caddesi üzerinde batıya doğru biraz daha ilerlendiğinde *Argyroprateia* denen gümüş satıcıların çarşısı ile karşılaşıldı.⁷⁴⁸ Yolun devamında Forum Constantini'ye ulaşıldı. Media caddesinin yaklaşık 600 m uzunluğundaki bu bölümüne Regia (ἡ Ῥηγία) denilmekteydi.⁷⁴⁹ I. Constantinus'un oval biçimli forumuna yakın bir yerde *Artopoleia* adlı fırıncılar loncası yer almaktaydı.⁷⁵⁰

Forum Constantini geçildikten sonra Media'yı kuzey-güney aksında kesen başka bir cadde bulunmaktaydı. *Porticus Longus* (Yunanca: Makros Embolos; Türkçe: Uzun Çarşı) denen cadde iki yanında revaklarla çevrilmiş bir çarşıydı.⁷⁵¹ Bu iki caddenin birleşim noktasına bir quadrifrons yerleştirilmişti. *Anemodoulion* (Ἀνεμοδοῦλιον) (rüzgarların hizmetkârı) adlı bu yapı oldukça etkileyiciydi.⁷⁵² I. Theodosius tarafından yaptırıldığı düşünülen tak, sanatsal açıdan oldukça görkemliydi.⁷⁵³ Kare bir temel üzerine bir piramit şeklinde inşa edilmiş yapı bronz plakalarla kaplanmıştı. Yapı, hayvan, kuş, bitki, tarım işçileri ve baharın diğer sembollerini taşıyan birçok sanat figürüyle bezenmişti. En tepesinde en hafif rüzgârda hareket eden bir kadın heykeli bulunmaktaydı.⁷⁵⁴ Anlaşıldığı kadarıyla bu bronz kaplı piramidal tak, bir rüzgâr gülü olarak işlev görmektedir.

Buradan az ileride Forum Tauri'ye (Forum Theodosii) ulaşılmaktaydı. Bu foruma neden Taurus yani boğa denildiği bilinmemektedir. Muhtemelen bu alanda bir boğa heykeli ya da hayvan pazarı bulunmasından dolayı bu ad ile anılmaktaydı.⁷⁵⁵ Roma kentindeki Forum Traiani (Traianus Forumu) model

⁷⁴⁸ Thomas Thomov ve Annetta Ilieva, "The Shape of the Market: Mapping the Book of the Eparch." *Byzantine and Modern Greek Studies* 22 (1998): 105-116.

⁷⁴⁹ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 269.

⁷⁵⁰ Guillard, *ÉTCB* 72; Janin, *Constantinople Byzantine* 94.

⁷⁵¹ Porticus Longus'a aynı zamanda Porticus Dominus ya da Maurianos Embolos da denmekteydi. Bkz: Janin, *Constantinople Byzantine* 52.

⁷⁵² Patria 3.114; Janin, *Constantinople Byzantine* 100.

⁷⁵³ Const. Rhod. 180. Patria, Anemodoulion'u III. Leo'ya atfetmektedir. Bkz: Patria 3.114.

⁷⁵⁴ Albrecht Berger, "Das Chalkun Tetracylon und Parastaseis: Kapitel 57." *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997): 7-12; Anemodoulion için bkz: Benjamin Anderson, "Leo III and Anemodoulion." *Byzantinische Zeitschrift* 104/1 (2011): 41-54.

⁷⁵⁵ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 258.

alınarak I. Theodosius tarafından inşa ettirilmişti.⁷⁵⁶ Media'nın iki zafer takı ile içerisinden geçtiği forumun ortasında imparatorun heykelini taşıyan yüksek bir sütun bulunmaktaydı. Sütun üzerine spiral şekilde işlenmiş I. Theodosius'un barbarlara karşı kazandığı zaferler resmedilmişti. Bu sütunun batısında Honorius'un doğusunda Arcadius'un heykeli bulunmaktaydı.⁷⁵⁷ Forumun güneyinde 80 m uzunluğunda ve 28 m genişliğinde bir de basilica yerleştirilmişti.⁷⁵⁸

Forum Tauri'den batıya doğru çok az ilerlendiğinde Capitolium adlı yapıyla karşılaşmaktaydı. Bu yapı, Roma Dini'nin kutsal üçlüsüne (Iuppiter, Iuno ve Minerva) adanmıştı. I. Constantinus'un yeni başkentini kurarken Roma kentini model almasının en iyi örneğini yansıtan Capitolium hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Ancak imparatorluğun birçok kentinde inşa edilen Capitolium tapınakları model alınarak inşa edilmiş olduğu öne sürülebilir.

Capitolium, bitişigindeki *Philadelphium* adlı bir alanla birlikte anılmaktaydı. *Patria*'ya göre; burası adını I. Constantinus'un oğullarının birbirlerine sarılır hâlde tasvir edilmiş bir heykelden almaktaydı.⁷⁵⁹ Ancak bu heykelin aslında tetrachları tasvir ettiği öne sürülmüştür.⁷⁶⁰ Bunun dışında, I. Constantinus, annesi Helena ile Iulianus ve eşinin de burada heykelleri bulunduğu aktarılmaktadır.⁷⁶¹ *Philadelphium*, aynı zamanda somaki bir taş üzerine yerleştirilmiş yaldızlı bir haça ev sahipliği yapmaktaydı.⁷⁶² Tam bu noktada Media adlı cadde iki kola ayrılmaktaydı.

İlk kol, Ta Olybriou ve Constantinianae mahallelerinden geçerek, Columna Marciani (Marcianus Sütunu), Templum Sanctorum Apostolorum (Kutsal

⁷⁵⁶ Forum Tauri hakkında bkz: Bauer, *Stadt* 187-203; Müller-Wiener, *Bildlexikon* 258-266; Benjamin Anderson, "The Forum of Theodosius: Labour and the Gods," Şurada: Vasileios Marinis, Amy Papalexandrou ve Jordan Pickett, ed., *Architecture and Visual Culture in the Late Antique and Medieval Mediterranean: Studies in Honor of Robert G. Ousterhout*. (Turnhout: Brepols, 2020): 3-17.

⁷⁵⁷ *Patria* 2.47.

⁷⁵⁸ *Cedr.* I. 609-610.

⁷⁵⁹ *Par.* 56-58; *Patria* 2.48.

⁷⁶⁰ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 257.

⁷⁶¹ *Par.* 56-58.

⁷⁶² *Philadelphium* için bkz: Bauer, *Stadt* 228-233.

Havariler kilisesi) ve Mausoleum üzerinden Porta Charsii'ye varmaktaydı. İkinci kol ise Amastranium, Forum Bous, Forum Arcadii, Xerolophos, Moneta, Exokionon, Sigma'yı geçip Porta Aurea'ya (Altın Kapı) ulaşmaktaydı.⁷⁶³ Porta Aurea üzerinden de Via Egnatia denen ana yola eklenmekteydi. Bu yol Constantinopolis'i Roma kentine bağlamaktaydı.

Oldukça görkemli bir biçimde inşa edilen Media, genellikle iki bölümde incelenmektedir. Yukarı kısmını oluşturan ilk bölümü 32 m genişliğindeydi. Aşağı kısmı kentin topografyasından kaynaklanan zorluklardan dolayı 16,5 m genişliğe sahipti. Bu ana arterin her iki yanında 4 m genişliğinde yürüme yolları ve onların yanında da iki katlı sundurmalı revaklar bulunmaktaydı. İki katlı revakları taşıyan sütunlar yaklaşık 7 m yüksekliğindeydi.⁷⁶⁴ Bu yolun altında iki tünelden oluşan bir kanalizasyon sistemi bulunmaktaydı.⁷⁶⁵

Roma'da doğu-batı yönünde uzanan ana artere *Decumanus Maximus* denmekteydi. Bu caddeyi kuzey-güney aksında kesen caddeyse *Cardo Maximus* olarak adlandırılmaktaydı. Tipik bir Roma kent planı Constantinopolis'e de uygulanmıştı. Kentin *Decumanus Maximus*'u olan Media doğu-batı yönünde uzanarak kentin anıtsal merkezine ulaşmaktaydı. *Decumanus Maximus*, kuzey-güney aksında birden fazla kesen *Cardo Maximus* adlı caddeler bulunmaktaydı. Kabaca ızgara bir kent planını andıran yapısıyla Apamea ad Orontem'den (Suriye'deki Apamea kenti), Caesarea Maritima'dan (Filistin'deki Caesarea kenti) ya da Antiochia ad Orontem'den (Antakya) çok farklı değildi. Apamea ad Orontem'in günümüzde kısmen ayakta kalabilmiş *Decumanus Maximus*'u, Constantinopolis'in ana arterinin nasıl görüldüğü anlamamıza yardımcı olacaktır.

Son derece heybetli şekilde inşa edilen Media, tüm kenti saran sokak ve caddelerin eklenildiği ana arterdi. Magnum Palatium'un önünden başlayan

⁷⁶³ Porta Charsii adlı kapı Polyandriion, Myriandriion, Charisius kapısı olarak da bilinmektedir.

⁷⁶⁴ Lavan, *Public Space* 134.

⁷⁶⁵ Lavan, *Public Space* 117.

Regia ile Augusteum dahil birçok imparatorluk forumuyla zafer taklarını geçerek kentin kapılarına ulaşmaktaydı. Aynı zamanda bu cadde üzerinde sayısız dükkân bulunmaktaydı. Törenselle kimliği ve ticari işlevi ile kente katkısı çok büyüktü. Hem biçim hem de işlev olarak klasik kültürün tüm özelliklerini taşımaktaydı. Bu hâliyle kent için bir hafıza mekânı olarak günümüzde de bu işlevini yerine getirmektedir. Artık Divan Yolu denen cadde bu özelliğiyle kentin eşsiz bir unsurudur.

1.7. Circus

Septimius Severus'un Byzantium'u ihya faaliyetleri esnasında kentte bir Circus inşasına başladığı bilinmektedir. Circus için seçtiği alandaysa Hecate ve Dioscuri'ye adanmış sunaklar bulunmaktaydı.⁷⁶⁶ Bir kısmı düz olan bu alan, aslında iki yetim kardeş ve bir dul kadına aitti.⁷⁶⁷

I. Constantinus, Roma kentindeki Circus Maximus'un bir benzerini yeni kentine inşa ettirmek istediğinde Septimius tarafından yapımına başlanılan Circus'u ele alıp, onu tamamlamayı tercih etmişti.⁷⁶⁸ Yunanlıların Hippodrome (Ἱπποδρόμος/ Hippodromus) dedikleri bu yeni Circus'un boyutları neredeyse Roma kentindeki Circus Maximus ile eş değerd. Günümüze temeli, sphendone kısmı ve üzerindeki üç anıtı dışında bir şey ulaşmayan yapının boyutları hakkında birçok sav ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Jonathan Bardill, alanda yapılan kazılara dayalı verileri inceleyerek oldukça çarpıcı sonuçlara ulaşmıştır.⁷⁶⁹ Jonathan Bardill, Circus'un toplam uzunluğunu 429 m, dışarıdan genişliğini 119 m, iç genişliği 76 m, spina'nın uzunluğunu 230 m ve oturma sıralarının toplam uzunluğunu 14,780 m olarak

⁷⁶⁶ Zos. 2.31; Lyd. *Mens.* 1.12; Malal. *Chron.* 12.20; *Chron. Pasch.* CCXLIII; Patria 1.13. Circus hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sarah Bassett, "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 45 (1991): 87-96; Albrecht Berger, "Bemerkungen zum Hippodrom von Konstantinopel." *Boreas* 20 (1997): 5-15; Alan Cameron, "Circus Factions and Religious Parties, A Rejoinder." *Byzantion* 50/1 (1980): 336-337; Alan Cameron, *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium* (New York: Oxford, 1999); Gilbert Dagron, *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*. Çev., İsmail Yerguz (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012); Brigitte Pitarakis ed., *Hippodrome: A Stage for Istanbul's History* (İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2010); Seeda Saltuk, *Antik Çağda Hipodromlar, Circuslar* (İstanbul: Ege Yayınları, 2001).

⁷⁶⁷ Patria 1.40.

⁷⁶⁸ Zos. 2.31.2; Hsch. *Mil.* 15; Socr. *HE* 3.11; Malal. *Chron.* 13.8; *Chron. Pasch.* CCLXXVII; Patria 1.61-62.

⁷⁶⁹ Circus'ta ve çevresinde yapılan kazılar için bkz: Stanley Casson, David Talbot Rice, A. H. M. Jones ve G. F. Hudson, *Preliminary Report upon the Excavations Carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927* (London: Oxford University Press, 1928); Ernest Mamboury ve Theodor Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer* (Berlin: De Gruyter, 2012); Rüstem Duyuran, "First Report on the Excavations on the Site of the New Palace of Justice at Istanbul." *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 5 (1952): 33-38; Ernest Mamboury, "Les fouilles Byzantines à Istanbul et dans sa Banlieue Immédiate aux XIX et XXe siècles." *Byzantion* 11/1 (1936): 229-83.

hesaplamıştır.⁷⁷⁰ Bu ölçülere göre; bir kişinin oturacağı alan 0,5 m olarak alınacak olursa Circus'un kapasitesinin yaklaşık 30,000 kişi olduğu sonucuna ulaşılabacaktır.

Güneybatı yönünde dik bir vadi tarafına sphendone inşa edilerek Circus için gerekli düz alan yaratılmıştı. Yapı üstündeki oturma sıraları ve sütunlar, her biri kubbeli ve yarım daire şeklinde 25 adet kemerden oluşan temel üzerine oturtulmuştu. Temel yapısı üzerinde iki katlı sütunlu koridorlar ile her iki tarafında oturma sıraları bulunmaktaydı. Circus, ortasındaki arenayı saran 421 m uzunluğunda ve uzun "U" şeklinde bir koşu yoluna (yarış parkuru) sahipti. Bu iç alanın kuzeydoğusunda *Carceres* denilen 10 ya da 12 adet at yarışlarının yarışlara başladığı kapılar bulunmaktaydı.⁷⁷¹

Carceres'in üstünde bulunan yapıysa circus hiziplerine tahsis edilmiş odalardan oluşmaktaydı. Carceres'in en üstünde *quadriga* denilen dört at heykeli bulunmaktaydı.⁷⁷² Carceres kuzeydoğu ucunda muhtemelen ön giriş kapılarının önünde *Dihippion* (τὸ Διῖππον) adında bir alanla sahipti.⁷⁷³

Circus'un uzun yan cephelerinde binlerce insanın kolaylıkla giriş-çıkışını sağlamaya yardımcı olan kapıları bulunmaktaydı. Bunlar arasında; batıda, Lausus (Antiochus) kapısı ve Porta Nekra, doğuda Kathisma'ya açılan Mono Porta ile Kathisma'nın altından saraya açılan Carea adlı bir kapı bulunmaktaydı.⁷⁷⁴ Güneydoğu kısmının ortasında (sonradan dikilecek Theodosius obeliskinin karşısında) *stoma* olarak bilinen sütunlarla çevrili bir

⁷⁷⁰ Jonathan Bardill, "The Architecture and Archaeology of the Hippodrome in Constantinople." Şurada; Brigitte Pitarakis ed., *Hippodrome: A Stage for Istanbul's History* (İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2010): 99.

⁷⁷¹ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 64.

⁷⁷² Par. 84. Bu at heykeli 4. Haçlı seferi sırasında Venedik'e kaçırılmıştır. Heykel ve Venedik'e kaçırılışı hakkında bkz: Charles Freeman, *The Horses of St. Mark's: A Story of Triumph in Byzantium Paris and Venice* (New York: Overlook Press, 2010).

⁷⁷³ Guiland, *ÉTCB* 393-410. Dihippion hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Jean-Pierre Grégois, "La disparition de Saint-Jean au Dihippion, Constantinople." *Revue des Études Byzantines* 64/65 (2006/79): 369-372; Cyril Mango, "Le Diippion. Étude historique et topographique." *Revue des Études Byzantines* 8 (1950): 152-161.

⁷⁷⁴ Procop. *Pers.* 1.24.52; Patria 3.201; Mic. Gyl. *Ann.* 486; Guiland, *ÉTCB* 478-479, 517; Müller-Wiener, *Bildlexikon* 64.

galeri bulunmaktaydı. Bunun üzerinde diğer oturma sıralarından ayrılmış ve daha zengin bir şekilde süslenmiş kathisma (imparatorluk locası) yer almaktaydı. *Cancellus* (Κάγκελον/Kankelon) yani korkulukla çevrili bu yapının önünde imparator ve maiyetine ayrılmış tribün yer almaktaydı.⁷⁷⁵

I. Constantinus'un kentin inşasını büyük ölçüde tamamlamasıyla kentin açılış töreni Circus'ta yapıldı.⁷⁷⁶ Circus'un orta kısmında spinasını yani omurgasını oluşturan bir kaide bulunmaktaydı. Kentin banisi, *Euripus* ya da *Crepis* (εὐριπίος/κρηπίς) de denilen bu kaideyi muazzam sanat eserleriyle donattı.⁷⁷⁷ Euripus, adını Attica ve Euboea (Eğriboz) arasında bulunan kanaldan almaktaydı.⁷⁷⁸ 1927 ve 1928 yılında yürütülen kazılarda Circus'un aksı altında birçok su kanalları keşfedilmiştir.⁷⁷⁹ Bunlar obelisk, yılanlı sütunun ve örme sütunun kaidelerinin altına uzanmaktaydılar. Su kanallarının boyutu, içerisinde bir insanın rahatlıkla yürüyebileceği büyüklükteydi. Bu da bize Euripus denilen kaidenin ve üzerindeki anıtların bazılarının aynı zamanda su ile ilişki yapılar olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu kaideye neden bir su kanalının adının verildiği hiç de şaşırtıcı değildir.

I. Constantinus, Augustus'un Roma kentinde yaptığı gibi bir Mısır obeliskini getirtip Circus'a yerleştirmek istemişti. Bunun için Thebai'den Alexandria'ya bir obelisk getirtmişti. Ancak bir şekilde obeliskin Constantinopolis'e naklini başaramamıştı.⁷⁸⁰ Oğlu II. Constantius da başka bir obelisk bularak Roma kentine göndertti. Gasıp Magnentius'u alt etmesi anısına Circus Maximus'a Augustus'un obeliskinin yanına yerleştirildi.⁷⁸¹ Ardılı İmparator Iulianus da

⁷⁷⁵ Wiener, *Bildlexikon* 65.

⁷⁷⁶ Par. 38; Patria 2.49.

⁷⁷⁷ Euripus denilen kaide için bkz: Cyril Mango, "L'Euripe de l'Hippodrome de Constantinople." *Revue des Études Byzantines* 7 (1949): 180-193.

⁷⁷⁸ Paul Stephenson ve Ragnar Hedlung "Monumental Waterworks in Late Antique Constantinople." Şurada; Brooke Shilling ve Paul Stephenson ed., *Fountains and Water Culture in Byzantium* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016): 47.

⁷⁷⁹ Stanley Casson, David Talbot Rice, A. H. M. Jones ve G. F. Hudson, *Preliminary Report upon the Excavations Carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927* (London: Oxford University Press, 1928); 11.

⁷⁸⁰ Amm. Marc. 17.4. Ayrıca bkz: Pitarakis ed., *Hippodrome: A Stage for Istanbul's History* 16.

⁷⁸¹ Amm. Marc. 16.10 ve 17.4.

Alexandria'ya yazdığı bir mektupta bir obelisk bulunup Constantinopolis'e gönderilmesini istemişti.⁷⁸² Ancak Constantinopolis'e bir obelisk kazandırma becerisi I. Theodosius tarafından gerçekleştirilecekti.⁷⁸³ I. Theodosius'un gasıp Maximus ve Victor'u alt etmesinin anısına kentin praefectusu Proclus tarafından Circus'un spinası üzerindeki bir kaideye oturtulmuştur.⁷⁸⁴ Syene (Asvan) granitinden yapılan monolit, esasen I. Constantinus'un Alexandria'ya kadar getirttiği obeliskti. Obelisk, günümüzde de görülebilen oldukça güzel bir mermer kaide üzerine yerleştirildi. Kaidenin dört tarafında I. Theodosius ve hanedanının görsel propagandası yapılmaktaydı. Söz gelimi, kaidenin kuzeybatı kısmında, İmparator Theodosius kathismada oturur şekilde yansıtılırken sağında oğulları Arcadius ve Honorius, solunda II. Valentinianus resmedilmiştir. Ayaklarının altında Romalıların barbar olarak tanımladıkları Pers ve Germen köleler diz çökmüş ve armağan sunarlarken tasvir edilmişlerdir. Ayrıca bu kaide, güney tarafında Latince ve kuzey tarafındaysa Yunanca birer yazıta sahiptir.

Latince: Bir zamanlar boyun eğmezken, dingin efendilere itaat etmem emredildi ve tiranlar ortadan kaldırıldıktan sonra palmiye taşımaya. Her şey Theodosius'a boyun eğer ve onun ölümsüz soyuna. Böylece ben, yenilmiş ve ehlileşmiş olarak otuz günde Proclus hakimken göğe yükseltildim.⁷⁸⁵

⁷⁸² Julian. *Ep.* 57.

⁷⁸³ Marc. Com. 390; Patria 2.60. Patria, obeliskin dikilişini II. Theodosius ile ilişkilendirmektedir çünkü I. Theodosius zamanında kent praefectusu olan Proclus'u, II. Theodosius zamanında yaşamış Atina'da felsefe yapan Proclus ile karıştırmıştır.

⁷⁸⁴ Gerda Bruns, *Der Obelisk und Seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel* (Istanbul: Universum-Druckerei, 1935); John Geyssen, "Presentation of Victory on the Theodosian Obelisk Base." *Byzantion* 68/1 (1998): 47-55; Bente Kiilerich, *The Obelisk Base in Constantinople: Court Art and Imperial Ideology* (Roma: G. Bretschneider, 1998); Linda Safran, "Points of View: The Theodosian Obelisk Base in Context." *Greek Roman and Byzantine Studies* 34/4 (1993): 409-435; Ramsay Traquair ve A. J. B. Wace. "The Base of the Obelisk of Theodosius." *The Journal of Hellenic Studies* 29/1 (1909): 60-69.

⁷⁸⁵ *CIL*. III 737 (ILS 821). "DIFFICILIS QVONDAM DOMINIS PARERE SERENIS/ IVSSVS ET EXTINCTIS PALMAM PORTARE TYRANNIS/ OMNIA THEODOSIO CEDVNT SVBOLIQUE PERENNI/ TERDENIS SIC VICTVS EGO DOMITVSQVE DIEBVS/ IVDICE SVB PROCLO SVPERAS ELATVS AD AVRAS."

Yunanca: Yalnızca İmparator Theodosius yerde ağır bir yük olarak yatan dört yüzlü bu sütunu kaldırmaya cesaret ederek Proclus'u yardımına çağırdı ve böyle koca bir sütun otuz iki günde ayağa kalktı.⁷⁸⁶

İki farklı dilde yazılmış yazıt, obeliskin I. Theodosius zamanında praefectus Proclus tarafından diktirildiğini aktarmaktadır. Ne var ki Latince kitabe anıtın otuz günde dikildiğini aktarırken Yunancası otuz iki günde ayağa kaldırıldığını bildirmektedir. Orijinal yüksekliği yaklaşık 28 m olan obelisk ya nakliye sırasında ya da dikim esnasında hasar gördüğünden sadece üst 19.59 m'lik kısmı kaide üstüne yerleştirilebilmişti.⁷⁸⁷ Obeliskin yaklaşık üçte biri kesilmişti. Belki de tamamlanmamış bir obelisk olduğundan bir kısmı kesilerek kaide üzerine yerleştirilmişti.

Spina üstünde Theodosius'un diktirttiği obeliskinin yanında Delphoi'den getirilen üç ayaklı bir anıt (Burmali Sütun) bulunmaktaydı. I. Constantinus'un Delphoi'deki Apollo tapınağından getirttiği bu sanat eseri, birbirine dolanmış üç yılan ve bu yılanların kafasının üstünde taşıdıkları bir kazandan müteşekkildi. 489 yılında, 31 Hellen kent devletinin Plataeae'da Perslere karşı kazandıkları zaferin anısına yaptırılmıştı.⁷⁸⁸

Yine spina üstünde güneye doğru ilerlendiğinde Burmalı sütunun hemen yanında günümüzde Örme denen başka bir sütun bulunmaktadır. Yaklaşık 33 m yükseklikteki sütun, kireçtaşı bloklardan örülerek oluştuğundan Örme sütun adını almıştır. Bu sütun da bir kaide üstüne oturtulmuştur. Kaidesi üzerindeki kitabede şunlar yazmaktadır;

Oğlu hükümdarlığın şerefi Romanos olan İmparator (VII.)
Constantinus, yukarıya dikilmiş olan bu dört köşeli harikayı, bu antik

⁷⁸⁶ CIG. IV 8612. "KIONA TETPAΠAIEYPON AEI XΘONI KEIMENON AXΘOC/ MOYNOE ANACTHCAI ΘEYΔOCIOC BACIAEYC/ TOAMHCAC ΠPOKAC EΠEKEKAE TO KAI TOCOC ECTH/ KIΩN HEΛIOIC EN TPIAKONTA ΔYO."

⁷⁸⁷ Kiilerich, *The Obelisk Base in Constantinople* 19.

⁷⁸⁸ Hdt. 9.81; Thuc. 1.132; Paus. 10.13.9; Euseb. *Vita Const.* 3.54. Burmalı Sütun için bkz: Paul Stephenson, *The Serpent Column: A Cultural Biography* (New York: Oxford University Press, 2016).

çağlardan görülecek anıtı, daha iyi bir şekilde restore ediyor. Önceden Rhodus'taki (Rodos) dev heykel (Colossus Rhodius) bir harikaydı, artık burada bu pirinçten harika.⁷⁸⁹

Kitabeden anlaşıldığı kadarıyla sütun buraya VII. Constantinus'tan çok uzun zaman önce dikilmişti. Belki de I. Constantinus'un Circus'a bir Mısır obeliski getirme planı gerçekleşemeyince onun yerine taşlardan örme bir sütun buraya yerleştirilmişti. Ya da oğlu II. Constantius, babasının bu arzusunu yerine getirmek yerine bir Mısır obeliskini Roma kentine göndermiş olmasından dolayı bu örme sütunu Circus'a diktirmiş olmalıydı.⁷⁹⁰

Bugün de hâlâ görülebilen spina üstündeki bu üç anıtın dışında günümüze ulaşamayan daha birçok heykel ve sanat eseri bulunmaktaydı. Bu sanat eserlerini dört grup altında sıralamak mümkündür; Apotropaia, Victoria (zafer) anıtları, halka mâl olmuş kişiler ve Roma'nın imgeleri.

Apotropaia denilen tılsımlı ya da koruyucu heykel grubu içinde Iuppiter, Diana, aslan ve sırtlan gibi yırtıcı hayvanlarla ejderha ve sfenks gibi fantastik yaratıklar sayılabilir. Bu grup ya koruyucu tanrıların sunumu için ya da Iuppiter (Zeus Hippos) ve Diana'nın atlarla ilişkilendirilmesi nedeniyle Circus'a yerleştirilmiş olmalıydı. Vahşi hayvan ve fantastik yaratıklar ise kötülüğe karşı koruyucu tılsımlar olarak bu alanda sergilenmişti.⁷⁹¹

Victoria (Yunanca: Nike) yani zaferle ilişkilendirilen tanrıçanın tasvir ve kabartmalarının Circus'ta bulunmasından daha doğal bir şey olamazdı. Çünkü bütün yarışçılar ve onların destekçileri Circus'a bir zafer kazanmak için toplanmaktaydılar. İçlerinde üç ayaklı (tripod) anıtları ve quadriga denilen dört atın çektiği arabaları barındıran zafer anıtları bulunmaktaydı. Üç ayaklı anıtların biri günümüzde de spina üzerinde görülebilmektedir. Bu, I.

⁷⁸⁹ CIG. 3.1. P. 138. Τὸ τετρ[άπλευρον] θαῦμα τῶν μεταρσίων χρόνῳ [φθαρὲν νῦν] Κωνσταντῖνος δεσπότης οὗ Ῥωμ[αν]ὸς παῖς δόξα τῆς σκηπτουχίας κρεῖττον νε[ο]υργεῖ [τῆς πά]λαι θεωρίας· ὁ γὰρ κολοσσὸς θ[άμ]βος ἦν ἐν τῇ Ῥόδῳ καὶ χαλκὸς οὗτος θάμβος ἐστὶν ἐνθάδε.

⁷⁹⁰ Bardill, "The Architecture and Archaeology of the Hippodrome in Constantinople." 153.

⁷⁹¹ Bassett, "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." 88-89.

Constantinus'un Delphoi'deki Apollo tapınağından getirttiği bir zafer anıtıydı. Zafer anıtları arasında sayılabilecek quadrigalardan biri Carceres'in tepesinde sergilenirken bir diğeri spina üzerinde teşhir edilmekteydi.⁷⁹²

Yine bu grubun içerisine bir eşek ve binicisini tasvir eden heykel dahil edilebilir.⁷⁹³ Çünkü I. Constantinus bu heykeli Augustus mabedinden getirtmişti. Söylenceye göre; Augustus, Actium savaşına giderken yolda Eutychus (Εὐτυχής/Talih) adında biri ve Nicon (Νίκων/Muzaffer) adında bir eşekle karşılaşmıştı.⁷⁹⁴ Bu da Augustus'un Actium savaşını kazanacağı şeklinde yorumlanmıştı.⁷⁹⁵ Zafer anıtları arasında yarı tanrı, kahramanlar mitolojik yaratıkların da heykelleri bulunmaktaydı.

Bunlardan biri de Scylla denilen bir heykel grubuydu.⁷⁹⁶ Scylla (Yunanca: Σκύλλα/Skylla) esasen Sicilia (Sicilya) ve Italia arasındaki Fretum Siculum'da (Messina Boğazında) yaşadığına inanılan mitolojik bir canavarın adıydı.⁷⁹⁷ Fretum Siculum'u geçmeye çalışan Hercules, Ulixes (Odysseus) ve Aeneas gibi kahramanlar hep bu yaratıkla savaşmak zorunda kalmışlardı.⁷⁹⁸ Bu yüzden Scylla, sıklıkla savaş ve çarpışmalarla ilişkilendirilmekteydi. Circus'un spinasını süsleyen bu heykel grubu hakkındaki görsel bilgilere 1574 yılında çizilmiş Freshfield albümünden ulaşabilmekteyiz.⁷⁹⁹ Albümde üstünde Circus'u betimleyen bir kabartma taşıyan Arcadius sütunu resmedilmiştir. Günümüze sadece kaidesi ulaşan Arcadius sütununun tasvirinde Scylla ve yanındaki heykellerin Circus'ta spina üstündeki durumları gösterilmektedir.

⁷⁹² Par. 84; Patria 2.75; Par. 5; Patria 2.87.

⁷⁹³ Par. 64; Patria 2.82.

⁷⁹⁴ Suet. Aug. 96.1; Nic. Chon. 650.

⁷⁹⁵ Strab. 6.3; Plu. *Fab.* 22.6; Par. 37.

⁷⁹⁶ *Anth. Graec.* 9. 755 ve 11. 271; Par. 61; Patria 2.77; Nic. Chon. 651.

⁷⁹⁷ *Anth. Graec.* IX. 271 ve 755; Par. 61; Patria 2.77. Scylla grubu heykeller için bkz: Paul Stephenson, "The Skylla Group in Constantinople's Hippodrome." *Zbornik radova Vizantoloskog instituta* 50/1 (2013): 65-74.

⁷⁹⁸ Bassett, "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." 91.

⁷⁹⁹ Freshfield Albümü için bkz: Nigel Westbrook, "The Freshfield Folio view of the Hippodrome in Istanbul and the Church of St. John Diipion." *Byzantina Australiensia* 17 (2011): 231-262.

II. Theodosius dönemine kadar spina üstünde bulunan ve *Dioscuri* denilen Castor ve Pollux heykelleri de zafer anıtları grubu içinde düşünülmelidir.⁸⁰⁰ Çünkü bu anıt mükemmel binici olan ikiz üvey kardeşler Castor ve Pollux'ı tasvir etmekteydi. Söylenceye göre; Iuppiter, onları ikizler takımyıldızına (Gemini) çevirerek sonsuz yaşamı bahşetmişti.

Benzer bir başarı hikayesine konu olan üç Hercules heykeli de spinayı süslemekteydi. İlki, Leo Nemeaeus (Nemea Aslanı) ile boğuşan Hercules'in tasviriydi.⁸⁰¹ İkincisi, Roma kentindeki Capitolium'dan getirtilen devasa boyutlardaki Hercules heykeliydi. Bu heykel, antik dönemin en ünlü heykeltıraşlarından Lysippus tarafından yapılmıştı. Aslında Tarentum kentinde bulunmaktaydı. Roma, bu kenti ele geçirince bir zafer ganimeti olarak Roma kentine getirilmiş ve Capitolium'a yerleştirilmişti.⁸⁰² Mitolojide Hercules'in yerine getirmesi istenen 12 görevin beşinci olan Augeas'ın ahırının temizlenmesini konu almaktaydı. Hercules, burada oturur ve dinlenir hâlde tasvir edilmişti. Üçüncü Hercules heykeli de onu Hesperides adlı kız kardeşlerle betimleyen bir heykel grubuydu.⁸⁰³ Söylenceye göre; Hercules'in on birinci görevi Hesperides kız kardeşlerin bahçesinde yetişen altın elmalardan birini almaktı.⁸⁰⁴ Hercules'in bu üç heykeli de olağan üstü zor işleri yerine getirmekle alakalıydı. Bu özelliklerinden dolayı Circus'a yerleştirilmişlerdi.

Circus'ta sadece yarışçıları motive eden heykeller teşhir edilmiyordu. Aynı zamanda imparator ve imparatorluğun verdiği mücadelelere atıfta bulunan sembolik heykeller de spina üzerinde sergilenmekteydi. Bunlardan birisi, kartalın yılanla mücadelesini konu alan heykeldi.⁸⁰⁵ Aslında bu heykel imparatorluğu ve düşmanlarını sembolize etmekteydi. Yarışlar dışında çeşitli

⁸⁰⁰ Zos. 2.31.

⁸⁰¹ Nic. Chon. 650-651.

⁸⁰² Bassett, *Urban Image* 212-232; Bassett, "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." 91.

⁸⁰³ Par. 5; Patria 2.87.

⁸⁰⁴ Bassett, *Urban Image* 218.

⁸⁰⁵ Nic. Chon. 651; Bassett, *Urban Image* 216; Bassett, "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." 91.

törenler için de kullanılan Circus'un bu tür heykellerle süslenmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir.

Apotropaia ve zafer anıtlarına ek olarak, spina üzerine yerleştirilmiş herkesçe tanınan örnek kişilerin heykelleri de Circus'un teşhir ettikleri arasında bulunmaktaydı. Genellikle Romalıların rol-model olarak kabul ettikleri şahsiyetlere yer verilmişti. Alexander Magnus, Iulius Caesar, İmparator Augustus ve Diocletianus ile Mytileneli Theophanes, bu şahsiyetler arasında sayılabilir.⁸⁰⁶ Alexander, Romalı imparatorların örnek aldığı bir şahsiyetti. Caesar, Augustus ve Diocletianus da Roma tarihinde çağ açan imparatorlardı. Dolayısıyla hem imparatorluk ailesi mensupları hem yarışlar hem de Circus'ta toplanan halk bu şahsiyetlerden örnek alınması için spina üzerine heykelleri yerleştirilmişti. Mytileneli Theophanes ise Pompeius Magnus'un yakın arkadaşı ve danışmanıydı. *Bella Mithridatica* denen Mithridates ile Roma arasında geçen savaşlar sırasında Pompeius'un yanında yer almıştı.⁸⁰⁷ Böylece Roma vatandaşı olmayanlar için de içerisinde bir mesaj olan bir heykel teşhir edilmekteydi.

Son olarak Circus'ta Roma kentini simgeleyen sanat eserleri de bulunmaktaydı. İlki Romulus ve Remus'un bir kurt tarafından emzirilmesini tasvir eden heykeldi.⁸⁰⁸ İkincisi yavrularını emziren bir dişi domuz heykeliydi. İkinci heykel Romalıların atası olarak kabul ettikleri Aeneas'a yavrularını besleyen bir dişi domuzun olduğu yere kentini kurması yönündeki kehanetti.⁸⁰⁹ İki heykel de Roma'nın kuruluş efsanesine atıfta bulunmaktaydı.

Zaman içinde yangın ve deprem gibi nedenlerden zarar gören Circus birçok kez onarım görmüştür. Söz gelimi, I. Anastasius döneminde sıklıkla görülen Circus hiziplerinin 491, 497, 507 ve 512 yıllarında çıkardıkları yangınlardan

⁸⁰⁶ *Anth. Graec.* 26. 345; Par. 60, *Patria* 2.73; *Patria* 2.81; Par. 76, *Patria* 2.73; Bassett, *Urban Image* 230. Mytileneli Theophanes için bkz: Louis Robert, "Théophraste de Mytilène à Constantinople." *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 113-1 (1969): 42-64.

⁸⁰⁷ Bassett, "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." 92.

⁸⁰⁸ Livy, *Ab Urbe Cond.* 1.4-6.

⁸⁰⁹ Verg. *Aen.* 3.388-93; 8.36-49; 8. 81-92.

ötürü yapı birkaç kez hasar görüp onarılmıştı.⁸¹⁰ Daha önce ayrıntılarıyla anlatılan Nika ayaklanmasının birincil sahnesi Circus'tu. Hem ayaklanmanın başladığı hem de çok kanlı bir şekilde bastırıldığı yer olan Circus, bu süreçte ağır hasar görmüştü. Tamir için yapılan onarımlardan sonra Circus'un sphendone kısmı sarnıç olarak kullanılmaya başlanmıştı.⁸¹¹ 869 yılında bir depremde Theodosius obeliskinin ucundaki bronz kozalak düşmüş ve kırılmıştı.⁸¹² Circus'un yaşadığı en büyük felaket Latin istilası sırasında başına gelenler olmuştur. Spina üzerinde bulunan çoğu değerli metalden yapılan sanat eserleri Latin istilası sırasında Haçlılar tarafından eritilip madeni paraya dönüştürülmüştür.⁸¹³

Hellen ve Roma yaşam tarzını belleğinde taşıyan Circus, eşsiz bir yapıydı. Forumlardan sonra kentin en çok rağbet gören kamusal alanlarından biri de Circus denilen yapılardı. Palatium Magnum ve Circus birbirlerine bir geçit ile bağlanmaktaydı. Roma'da da sarayın bulunduğu Palatium Tepesi ile Circus Maximus bu şekilde birbirine bağlanmıştı. Bu geçit, esasen imparatorla tebaasını birbirine bağlayan sembolik bir anlam da içermekteydi. Tetrarchia döneminde yapılan Thessalonica ve Anthiocheia sarayları da bu ilişkiyi vurgulamak üzere aynı şekilde inşa edilmişti. Circuslarda sadece araba yarışları, temsiller ve spor organizasyonlarının yapılmamaktaydı. Aynı zamanda kentin üst düzey yöneticilerinin halk ile buluştuğu, bayram ve festivallerin de kutlandığı yerlerdi. Roma ve Constantinopolis gibi başkentlerdeyse imparatorun halkın karşına çıktığı özel yapılardı. İmparatorlar alicenaplıklarını Circuslarda göstererek tebaasını hoşnut tutmaya çalışırlardı. İmparatorun aldığı kararlar halka Circusta tebliğ edilirdi. Halk da memnuniyetsizliklerini burada dillendirmekteydi. Yöneticiler halkın hoşnut olup olmadığını Circusta toplanan kalabalığın gösterdiği tepkilerden

⁸¹⁰ Marc. Com. 491, 507 ve 512; Malal. Chron. 16.4; Chron. Pasch. CCCXXI.

⁸¹¹ Müller-Wiener, *Bildlexikon* 65.

⁸¹² PG 55, 550B.

⁸¹³ Nic. Chon. 647-655.

anlamaktaydı. Yeni bir imparator tahta çıktığında Circus'a gelir ve halkın karşısına ilk defa burada çıkardı.

Roma'da Cumhuriyet Dönemi'nde dâhi yapılan araba yarışları dört farklı rengi olan dört takım arasında yapılıyordu. Bunlar; Kırmızılar (Russi), Beyazlar (Albus), Yeşiller (Prasini) ve Maviler (Veneti) idi.⁸¹⁴ Principatus döneminde bu yarışları düzenleme işi giderek imparatorluğun üzerine düşen bir görev hâline almıştı. Başkent Roma'da başlayan bu gelenek imparatorluğun tüm büyük kentlerine yayıldı. Yarışlar görevli bir memur ya da imparatorun bizzat kendisi tarafından başlatılırdı. Bununla birlikte beşinci yüzyıla kadar, bir dizi önemli gelişme yaşandı. Birincisi Maviler ve Yeşiller artık daha çok taraftara sahip baskın takımlar hâline geldiler. İkincisi bu takımlar circus dışında da eğlence, yürüyüş ve tahta çıkış merasimlerine katılmaya başladılar.

Halka imparator ya da kentin yöneticisi tarafından sunulan oyunlar oldukça pahalı organizasyonlardı. Adeta festival havasında geçen yarış ve temsillerle bir taraftan halkın aidiyet duygusu perçinlenirken diğer taraftan da onlara meşgale sağlanmaktaydı. Romalı hiciv ustası şair Iuvenalis bir şiirinde "Romalıları özgürlüklerini otokrasiye ekmek ve hippodrom karşılığında teslim ettiler" diyerek bu durumu yermiştir.⁸¹⁵

Circustaki yarışların aralarında seyircileri hoş tutmak için yapılan daha başka gösteriler de düzenlenmekteydi. İmparator için bu yarışlar, alicenaplığını göstermenin bir yoluydu ve yarışlar sonunda kutlanan zaferlerle özdeşleşmesine imkân sağlamaktaydı. Yeni bir imparator seçildiğinde circusta toplanan kalabalıklar "nika" diye bağırarak bu seçimi tasdik ederlerdi. Ana tezahürat "nika" idi ve "muzaffer ol, fethet anlamına" gelmekteydi. Bu tezahürat içerisinde siyasi bir anlam da taşımaktaydı. Yarışlar sonrasında

⁸¹⁴ Malal. *Chron.* 7.5.

⁸¹⁵ Juv. 3.10. "panem et circenses".

hızını alamayan taraftarlar kentin sokaklarında çatışarlardı. Bu gruplara “halk” anlamına gelen “demos” (çoğulu demoi) denilmekteydi.

Esasen iki çeşit araba yarışı bulunmaktaydı. İlki daha önceden günü belirlenmiş ve yılın önemli gününde yapılan yarışlardı. Bu yarışlar özel isimlerle anılmaktaydı. Söz gelimi; kentin kuruluş gününün kutlandığı 11 Mayıs’ta *Phaklarea* adlı özel bir yarış yapılmaktaydı. İkinci tür yarışlarsa imparatorluk düğünleri, doğum günleri ve diğer önemli devlet törenlerinde düzenlenmekteydi.⁸¹⁶ Her iki tür yarış içinde organizasyon aynı şekilde yapılmaktaydı. İki gün süren bu organizasyon pazar günü başlayıp pazartesi bitmekteydi.

İlk günü hazırlıklarla geçen organizasyonda yarışlar ikinci gün yapılmaktaydı. Bu yarışlar başlamadan önce *Praepositus* denen saray görevlisinin organize ettiği bir tören alayı yapılmaktaydı. Hem Yeşillerin hem de Mavilerin liderleriyle birinci sınıf yarışçılar bu tören alayına katılmaktaydı. Tüm katılımcılar Magnum Palatiumda imparatorun ertesi gün yapılacak yarış için izin talep etmekteydiler. Yarış için gerekli izin alındığında *Phaklarea* denilen ve meşalelerle yapılan bir çeşit dans icra edilirdi.⁸¹⁷ Daha sonra palatiumdan çıkıp Carceres’e gelir ve kura çekerlerdi. Bunun üzerine *Thessarius* denen görevli Carceres’in ön cephesine *velarium* adı verilen büyükçe beyaz bir bayrak asardı. Böylelikle ertesi gün yapılacak yarışın duyurusu yapılmış olurdu.⁸¹⁸

Yarışlar imparatorun, sarayın üst düzey görevlilerinin, circus hiziplerinin ve diğer seyircilerin katılımıyla ikinci gün yapılmaktaydı. Yarış programı öğleden önce ve öğleden sonra olmak üzere iki devrede gerçekleşmekteydi. Öğle arasında yarışçılar dinlenirken güreş, dans ve diğer tiyatral gösteriler sergilenmekteydi. Her yarış, dört at arabasının koşu pistini saat yönünün

⁸¹⁶ *De Cer.* R284, R348.

⁸¹⁷ *De Cer.* R349.

⁸¹⁸ Sotiris G. Giatsis, “The Organization of Chariot-Racing in the Great Hippodrome of Byzantine Constantinople.” *The International Journal of the History of Sport* 17/1 (2000): 52.

tersine yedi kez dönmesiyle tamamlanmaktaydı.⁸¹⁹ Yarış, yedi turun sonunda imparatorluk locası olan Kathisma'nın önünde sonlanmaktaydı. Kazanan yarışçı ödüllendirilir ve yarışlar bu şekilde sona ererdi.⁸²⁰

Circuslar imparatorluğun birçok kentinde terk edilip ve adeta bir taş ocağı olarak kullanılmaya başlansa da Constantinopolis'te asıl işlevinden taviz vermeden orta çağa kadar kullanımda kalmıştır. Esasen bir hafıza mekânı olarak kentin kollektif hafızasının da hizmet etmiştir. Bu özelliğiyle klasik kültürün orta çağa aktarılmasında eşsiz bir rol üstlenmiştir. Magnum Palatium ile doğrudan bağlı oluşu, kentin anıtsal merkezi Augusteum ile kurduğu ilişki ve içerisinde barındırdığı propaganda unsuru sanat eserleri göz önüne alındığında circus'un kent için ne denli önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu hâliyle kent hafızası için çok önemli bir katkısı olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁸¹⁹ Seza Sinanlar, *Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine* (İstanbul: Kitapevi, 2009): 27.

⁸²⁰ Dagron, *Konstantinopolis Hipodromu* 113-138.

1.8 Thermae Zeuxippus

Roma mühendisliğinin uzak yerlerden bol miktarda su sağlayabilme becerisi sayesinde hamamların boyutlarının büyümesi mümkün kılınmıştır. Hamamlar yeni ele geçirilen kentlerde inşa edilen ilk yapılar arasındaydı.⁸²¹ Roma hamamlarının asıl işlevi kentlerdeki sağlık ve hijyene katkıda bulunmaktı. Ancak bu katkısı dışında inşa edildikleri kentlere *Romanitas* denilen Romalılık ve dolayısıyla Roma yaşam biçimini taşıyan önemli bir kent unsuruydu. *Thermae* denilen hamamlar Roma yaşam biçimi için elzem birçok işlevi yerine getirmekteydi.⁸²² İnsanların yıkanması dışında içinde spor, eğitim, eğlence, ziyafet ve toplantı gibi birçok sosyokültürel faaliyetin yaşandığı yerlerdi. Dolayısıyla, insanların kendilerine göre rahat ettikleri ve tanıdık yüzlerle, belki imparatorla bile karşılaşabildikleri “en sevdikleri” hamamlar vardı.⁸²³ Hamamlar ayrıca çok sayıda işsiz insanı meşgul ederek yasadışı eylemlere yönelmelerinin de önüne geçmekteydi. Bu yapıların hem inşa edilmeleri esnasında istihdam yaratılıyor hem de inşaat bittikten sonra kentte bulunanlar bu yapılarda sunulan hayat tarzı ve eğlencelerle ile meşgul ediliyordu. Tipik bir Roma hamamında frigidarium (soğukluk), tepidarium (ılıkılık) ve calderium’a (sıcaklık) bölümlerine ek olarak yüzme havuzu, bir avlu ve belki bir de kütüphane bulunmaktaydı.⁸²⁴ Dolayısıyla *Thermae* denen hamamlar uzun saatler dost ve tanıdıklarla vakit geçirilen kamusal yapılarıydı. İşte bu yüzden olmalı ki Septimius Severus da Byzantium kentini ele

⁸²¹ Steven Mithen, *Susuzluk: Antik Dünyada Su ve İktidar*, Çev., Ebru Kılıç (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017): 143.

⁸²² Antikçağ hamam kültürü hakkında bkz: Sadi Maréchal, *Public Baths and Bathing Habits in Late Antiquity: A Study of the Evidence from Italy, North Africa and Palestine A.D. 285-700* (Leiden: Brill, 2020); Fikret Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma*. Çev., Emel Erten. (İstanbul: Homer Kitabevi, 2006); Fikret Yegül, *Roma Dünyasında Yıkanmak*. Çev., Emel Erten. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011); Fikret Yegül, “Roman Imperial Baths and Thermae.” Şurada: Roger B. Ulrich ve Caroline K. Quenemoen ed., *A Companion to Roman Architecture* (West Sussex: Blackwell Publishing Ltd, 2014): 299-323 Michal Zytka, *A Cultural History of Bathing in Late Antiquity and Early Byzantium* (London: Routledge, 2019).

⁸²³ Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma* 22.

⁸²⁴ Albrecht Berger, “Bizans Çağında Hamamlar.” Şurada; Nina Macaraig ed., *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem*, Çev., Ayşe Özbay Erozan (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012): 67.

geçirdikten hemen sonra ihya faaliyetleri kapsamında Tetrastoon denilen agoranın güney kısmına büyük bir Roma hamamı inşa ettirdi.⁸²⁵

Hesychius, Diomedes'in atları burada Hercules tarafından ehlileştirdiğine inanıldığı için Hercules koruluğu olarak bilinen alandaki Zeus Hippos sunağının yakınına Severus'un büyük bir hamam inşa ettirdiğini bildirmektedir.⁸²⁶ Malalas ise Tetrastoon'un ortasında Helios'un (Güneş Tanrısı) tunçtan bir heykeli bulunduğunu, bu nedenle Severus'un buraya Zeuxippus denilen bir halk hamamı inşa ettiğini aktarmaktadır. Malalas'a göre; Heykelin kaidesinde güneşin mistik adı "atlara boyunduk geçiren" (Zeuxippus) yazmaktaydı ki bu Thrakların *Helios* (Güneş) dediği tanrıydı. Yine Malalas'tan öğrendiğimize göre; Hamama banisinin adına binaen *Severion* denildiyse de zamanla önündeki meydanı süsleyen heykelin kaidesinde yazan Zeus Hippios'dan dolayı bu adla anılır olmuştu.⁸²⁷ Malalas'ın bir çağdaşı olan Ioannes Lydus, *De Mensibus* adlı eserindeyse "Severus bir hamam inşa etti. Hemen yanındaki alanın Dioscuri'ye adandığını

⁸²⁵ Thermae Zeuxippus hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sarah Bassett, "Historiae custos: Sculpture and Tradition in the Baths of Zeuxippos." *American Journal of Archaeology* 100/3 (1996): 491-506; Ragnar Hedlung, "Byzantion, Zeuxippon, and Constantinople: The Emergence of an Imperial City." Şurada; Olof Heilo ve Ingela Nilsson ed., *Constantinople as Center and Crossroad* (Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul, 2019): 20-33; Anthony Kaldellis, "Christodoros on the Statues of the Zeuxippos Baths: A New Reading of the Ekphrasis." *Greek Roman and Byzantine Studies* 47 (2007): 361-383; Jesper Blid Kullberg, "When Bath Became Church: Spatial Fusion in Late Antique Constantinople and Beyond." Brooke Shilling ve Paul Stephenson ed., *Fountains and Water Culture in Byzantium* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016): 145-162; Carlos A. Martins de Jesus, "The Statuary Collection Held at the Baths of Zeuxippus (Ap 2) and the Search for Constantine's Museological Intentions." *Synthesis* 21 (2014): 1-16; Helen G. Saradi, "Christodorus of Koptus, "The Statuary of the Baths of Zeuxippus: Virgilian Heroes in a Constantinopolitan Context." Şurada; Ch. Chotzakoglu ed., *Ζείδωρος Ἱετός* (Levkosia: Hetaireia Kypriakon Spoudon, 2019): 703-18; Reinhard Stupperich, "Das Statuenprogramm in den Zeuxippos-Thermen: Überlegungen zur Beschreibung durch Christodoros von Koptos." *Istanbuler Mitteilungen* 32 (1982): 210-235; Michael Whitby, "Christodorus of Coptus on the Statues in the Baths of Zeuxippus at Constantinople: Text and Context." Şurada; Herbert Bannert ve Nicole Kröll ed., *Nonnus of Panopolis in Context II: Poetry, Religion, and Society, (Mnemosyne Supplements 408: Late Antique Literature)* (Leiden: Brill, 2018): 271-88. Fikret Yegül, "Baths of Constantinople: An Urban Symbol in a Changing World." Şurada; William R. Caraher, Linda Jones Hall ve R. Scott Moore ed., *Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece: Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory* (New York: Routledge, 2008): 169-195;

⁸²⁶ Hesych. 1.37. Diomedes'in atları: Hercules'in on iki görevinden biri de Diomedes'in insan yiyen vahşi atlarını yakalayıp getirmesidir. Dioscuri: Mükemmel binici olan ikiz üvey kardeşler Castor ve Pollux. Söylenceye göre Zeus onlara sonsuz yaşamı bahsetmiş ve onları ikizler takımıyıldızına (Gemini) çevirmiştir.

⁸²⁷ Malal. *Chron.* 12.20.

görünce orada bir Circus inşa etti” bilgisini bize sunmaktadır.⁸²⁸ Chronicon Paschale de Hamamın Severus’un eseri olduğu ve Tetrastoon’un ortasında Helios adının yazılı olduğu tunçtan bir Güneş heykelinin bulunduğunu aktarmaktadır.⁸²⁹

Artık bir Roma hamamına dönüşen yapı, Romalı hayat tarzını kente sunmuştu. Daha önce de bahsedildiği üzere hamamlar çeşitli toplantılara da ev sahipliği yapmaktaydı. Thermae Zeuxippus da İmparator Valerianus’un ve maiyetinin Aurelianus ile yaptığı toplantıya ev sahipliği yapmıştı.⁸³⁰

Yeni Roma’nın kurucusu I. Constantinus, Thermae Zeuxippus adlı hamamı elden geçirerek çok daha görkemli bir biçimde halkın kullanımına sunmuştu.⁸³¹ Hamamdan çok bir sanat galerisini andıran hamamda 75 muhteşem heykel bulunmaktaydı. Şair Christodorus, *gymnasium* (Yunanca: γυμνάσιον/gymnasion) olarak nitelendirdiği Zeuxippus adlı hamamda bulunan heykellerin ayrıntılı bir betimini aktardığı eser günümüze ulaşmıştır. Christodorus’un övgüyle aktardığı heykeller arasında; Antikçağın ünlü yazarlarından, şairlerine, devlet adamlarından hatiplere, tanrılardan mitolojik kahramanlara kadar birçok eşsiz heykel bulunmaktaydı.⁸³²

Thermae Zeuxippus bir geçit vasıtasıyla doğrudan Magnum Palatium’a bağlanmaktaydı.⁸³³ Bu özelliğiyle Circus gibi eşsiz bir yapıydı. Bahsi geçen bu geçit, muhtemelen saray mensuplarının ayrıcalıklı olarak burada sunulan hizmetlerden yararlanabilmelerini sağlamaktaydı. Thermae Zeuxippus,

⁸²⁸ Lyd. *Mens.* 1.12.

⁸²⁹ *Chron. Pasch.* CCXLIII.

⁸³⁰ Hist. Aug. 3.10, 13.

⁸³¹ *Chron. Pasch.* CCLXXVII; Malal. *Chron.* 13.8.

⁸³² Christ. *Epig.* 20-415. Christodorus’un naklettiği heykeller sırasıyla şunlardır; Deiphobus, Aeschines, Aristoteles, Demosthenes, Euripides, Palaephatus, Hesiodus, Polydius, Simonides, Anaximenes, Calchas, Pyrrhus, Amynone, Neptunus, Sappho, Apollo, Venus, Alcibiades, Chryses, Iulius Caesar, Plato, Venus, Hermaphroditus, Erinna, Terpander, Pericles, Pythagoras, Stesichorus, Democritus, Hercules, Auge, Aeneas, Helenus, Andromache, Melenaus, Helena, Ulixes, Hecuba, Cassandra, Pyrrhus, Polyxena, Ajax, Oenone, Paris, Dares, Entellus, Güreşçi, Charidemas, Melampus, Panthous, Thymoetes, Lampon, Clytius, Isocrates, Amphiarus, Aglaus, Ajax, Sarpedon, Apollo, Venus, Achilles, Mercurius, Apuleius, Diana, Homerus, Pherecydes, Heraclitus, Cratinus, Menander, Amphitryon, Thucydides, Pindarus, Xenophon, Alcmaeon, Pompeius, Homerus, Vergilius.

⁸³³ Socr. *HE* 2.16; Soz. *HE* 3.9.

devasa yapısı ve içerisinde barındırdığı birçok salonu sayesinde yıkanma dışında başka işlevleri de yerine getirmekteydi. Bunlar arasında en ilginç olanlardan birisi mahkeme olarak kullanılmış olmasıydı.⁸³⁴ Tarihi kayıtlardan hem imparatorun hem de kentin Praefectus'unun burada bir makamı olduğu anlaşılmaktadır.⁸³⁵ Aynı zamanda çeşitli ziyafetlere ev sahipliği yaptığı da bilinmektedir.⁸³⁶ Thermae Zeuxippus, tüm bu özellikleriyle bir Roma hamamı olarak kente hizmet etmekteydi. Ancak Hristiyanlığın imparatorluğun yönetimindeki ağırlığı arttıkça Hristiyan din adamlarının hamamlara karşı tutumu hoşgörüsüz bir hâl almaya başlamıştı. Bazı din adamları hiç yıkanmazken bazıları da çok fazla yıkandığı ya da hamama gittikleri için eleştirilir olmuşlardı.

Constantinopolis Piskoposu Sisinius, kendisine “bir piskopos olarak neden günde iki kez hamama gittiği sorulduğunda; “çünkü günde üç kez gitmek uygun kaçmaz” yanıtını vermiştir.⁸³⁷ Elbette bu hiciv dolu yanıt içerisinde Hristiyanların da pagan yaşam tarzından kolaylıkla vazgeçemediklerini göstermektedir. Nitekim, dindarlığıyla nam salmış ve pagan yaşam tarzına savaş açmış Ioannes Chrysostomus'un da başı dara düştüğünde bu önemli kamu yapısını sahiplenmesi oldukça ilginçtir. 387 yılında çıkan bir ayaklanma sırasında görev yaptığı Antiocheia'daki halka açık hamamlar kapatıldığında, Ioannes bu cezanın hastalar, yaşlılar ve loğusalar için fazla ağır olduğundan yakınmıştır.⁸³⁸ Belki de en bilinen örneği Aelia Eudoxia tarafından Magna Ecclesia'ya girmesi engellendiğinde, Ioannes'in Paskalyayı cemaatiyle birlikte Constantianae'da ya da Zeuxippus hamamlarında yaptıkları ayinle kutlamaları olmuştur.⁸³⁹

⁸³⁴ Socr. HE 2.16; Soz. HE 3.9; Malal. Chron. 14.38.

⁸³⁵ Jordan Pickett, “A Social Explanation for the Disappearance of Roman Thermae.” *Journal of Late Antiquity* 14/2 (2021): 391.

⁸³⁶ Socr. HE 2.16; Soz. HE 3.9.

⁸³⁷ Socr. HE 6.22.

⁸³⁸ Chrys. Hom. 18.

⁸³⁹ Socr. HE 6.18.

Thermae Zeuxippus kentin anıtsal merkezi olan Augusteum'un yanı başında bulunmasından dolayı kentte yaşanan yıkıcı hadiselerden payını almıştır. 495 yılında Circus hiziplerinin çıkardıkları yangından zarar gördüğü bilinmektedir.⁸⁴⁰ Muhtemelen İmparator Anastasius tarafından onartılmıştı. Ancak en büyük yıkımı Nika ayaklanması sırasında yaşamıştır. İçerisinde barındırdığı eşsiz sanat eserleriyle birlikte yerle bir olmuştu. Ayaklanma bastırıldıktan sonra, Iustinianus'un tadilat planıyla yenilendi.

Theodosius ve Iustinianus tarafından çıkarılan kanunlarda bu yapı için özel hükümler konmuştur. Bu kanunlarda Thermae Zeuxippus etrafındaki revaklarda bulunan ev ve dükkânların gelirlerinin bu hamamın bakımı için vakfedildiği öğrenilmektedir.⁸⁴¹

681 yılında Constantinopolis'te toplanan 6. Ekümenik Konsil sırasında keşiş Polychronius ölülerini dirilttiğini iddia etmişti. Kendisinden bu iddiasını Zeuxippus hamamının avlusunda halka kanıtlaması istenmişti.⁸⁴² Ancak getirilen cesetlerin hiçbirini canlandıramayarak rezil olmuştu. 713 yılında İmparator Philippicus bu hamamda yıkanmıştı ve köklü ailelerden gelen vatandaşlarla öğle yemeği yemişti.⁸⁴³ Orta Bizans devrine gelindiğinde asıl işlevinden uzaklaşarak *Numeria* denilen bir hapis haneye dönüşmüş olmalıydı.⁸⁴⁴ Nicephorus Callistus da Zeuxippus hamamının ve Numeria'nın aynı yapı olduğunu söyleyerek bu savı doğrulamaktadır.⁸⁴⁵

1927-28 yıllarında yapılan kazılarda bu hamamın kalıntılarına ulaşılmıştır. Çıkarılan malzemeler arasında üzerlerinde Ἑκάβη (Yunanca: Hecabe; Latince: Hecuba) ve Αἰσχίνης (Aeschines) yazan heykel kaideleri bulunmuştur.⁸⁴⁶ Bu

⁸⁴⁰ Malal. *Chron.* 16.4.

⁸⁴¹ *Cod. Theod.* 15.1.52; *Cod. Just.* 8.11.19.

⁸⁴² ACO II/2, 678.12–17.

⁸⁴³ Theoph. AM 6205.

⁸⁴⁴ Numeria (Yunanca: τὰ Νοῦμερα; Latince: numerus) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Guiland, *ÉTCB* 41-55; Mango, *Brazen House* 41-42.

⁸⁴⁵ Niceph. Call. *HE* IX. IX (PG 146, 254 A).

⁸⁴⁶ Stanley Casson, "Les fouilles de L'Hippodrome de Constantinople." *Gazette des Beaux Arts* 30/1 (1930): 231.

kazılar, Christodorus'un betimini yaptığı heykellerin Thermae Zeuxippus'da bulunduğunu kanıtlamıştır.

Yine bu kazılar sayesinde iki büyük yapı grubundan oluşan bir yapının varlığı ortaya çıkmıştır. Batıdaki yapı daha büyük, yuvarlak ve kubbeli iken doğudaki yapı sütunlu bir avlu ve bunun önünde büyük bir apside sahip olduğu anlaşılmıştır.⁸⁴⁷ Kazılar sonucu ortaya çıkan şema göz önüne alındığında, iki yapının bir bütünü oluşturduğu görülmektedir.⁸⁴⁸

Kazılardan ve tarihi kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Roma kentindeki devasa Caracalla ve Diocletianus hamamlarını aratmayacak boyutlara sahipti. Üstelik içerisindeki sanat eserleriyle adeta bir müzeyi andıran Thermae Zeuxippus kentin anıtsal merkezindeki konumuyla geç antik çağ'da yaşanan sosyal ve dini dönüşümlere tanıklık etmiş eşsiz bir yapıydı. Her anlamda Hellen ve Roma kültürünü orta çağa taşımakta büyük katkı sağladığı söylenebilir. Çünkü değişen sosyal yapı, kötüleşen ekonomik koşullar Thermae Zeuxippus gibi devasa hamamların işletilmesini imkansızlaştırmaktaydı. İmparatorluğun çoğu yerindeki birçok hamam yapısı çoktan terk edilmişken Thermae Zeuxippus adlı hamamın neredeyse orta Bizans dönemine kadar klasik kültürün unsurlarını yaşatması bu yapıyı çok özel kılmaktadır. Muhtemelen bu özelliğini kentin anıtsal merkezi Augusteum'a bitişik olmasına ve bir geçit vasıtasıyla doğrudan Magnum Palatium'a bağlanmasına borçluydu.

⁸⁴⁷ Yegül, *Roma Dünyasında Yıkanmak* 227-228.

⁸⁴⁸ Yegül, *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma* 300.

BÖLÜM 3. İŞLEV, MEKÂN VE BELLEK

1.1. İşlev

Hellen ve Roma uygarlıklarında kentsel hayatın nüvesini agora ya da forum denilen kamusal alanlar teşkil etmekteydi.⁸⁴⁹ Kent hayatının kalbi sayılan forum siyasi, sosyal, ticari ve dini başta olmak üzere birçok işlevin yerine getirildiği kamusal bir alandı.⁸⁵⁰ Bir forum genellikle kentin kurgusal örüntüsünde merkezi bir noktada inşa edilmekteydi. Geç antik çağ'da da yerleşik kentsel kurgu geleneği devam ettirilmişti.⁸⁵¹ Forumlar, mimari donatılarını oluşturan curia ve aula gibi yapılar nedeniyle oldukça fazla politik bir alandı.⁸⁵² Senato toplantıları ve mahkeme duruşmaları bu alanda yapılırdı. İmparatorların veya diğer yöneticilerin emirleri burada okunarak halka tebliğ edilirdi.

Forumlar sosyal açıdan da önemli bir alandı.⁸⁵³ Zengin insanlar, pahalı kıyafetleriyle ve maiyetleriyle sosyal statülerini burada teşhir ederlerken daha alt tabakadan insanlarsa burada buluşup vakit geçirirlerdi. Sokak sanatçıları, dansçılar ve dilencilerle dolu bu alan sosyal açıdan oldukça renkliydi. Forumda oturup arkadaşlarıyla zar oyunu oynayan kent sakinleri, o sırada oradan geçen düğün veya cenaze alaylarının geçişine tanıklık edebilirlerdi. Bir taraftan da yoğun bir ticari faaliyetin yerine getirildiği alandı.⁸⁵⁴ Bankerler, satıcılar ve hatta noterlerin ticari faaliyetlerini hep bu alanda gerçekleştirirlerdi. Augusteum her ne kadar simgesel bir forum olsa da ticari işleve sahipti. *Liber Praefecti* adlı kaynağa göre; forumun Achilleus adı verilen

⁸⁴⁹ James F.D. Frakes, "Fora". Şurada; *A Companion to Roman Architecture* 248-263, Roger B. Ulrich ve Caroline K. Quenemoen ed., (West Sussex: Blackwell Publishing Ltd, 2014):249-263.

⁸⁵⁰ Elizabeth H. Pearson, "Political Space". Şurada; *A Companion to the City of Rome*, ed., Claire Holleran ve Amanda Claridge (Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2018): 559-579.

⁸⁵¹ Luke Lavan, "Fora and Agorai in the Mediterranean Cities during the 4th and 5th c. A.D." *Late Antique Archaeology* 3/1 (2006): 201.

⁸⁵² Luke Lavan, "Political Space in Late Antiquity." *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 111-128.

⁸⁵³ Luke Lavan, "Social Space in Late Antiquity." *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 129-157.

⁸⁵⁴ Toon Putzeys ve Luke Lavan, "Commercial Space in Late Antiquity." *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 81-109.

güney portikosunda parfüm ve güzel kokular satılmaktaydı ve hatta bu dükkanlarda kalitesiz baharat ile niteliksiz malların satılması yasaklanmıştı.⁸⁵⁵

Elbette ki dini açıdan da son derece önemli alanlardı. Çünkü Roma dininin en önemli tapınakları ya forum içerisinde ya da yakın bir konumda inşa edilirdi.⁸⁵⁶ Constantinopolis'te de Tyche/Fortuna ve Rhea tapınakları Augusteum'un hemen yanı başındaki Stoa Basilica'da bulunmaktaydı. Ayrıca imparatorluk kültü ve bu kültürün ritüelleri için de önem arz etmekteydi.

Tüm bu işlevleriyle Roma kent hayatının en önemli kamusal alanı olan forumlar klasik kültür ve onun değerlerinin yaşandığı alanlardı.⁸⁵⁷ Ayrıca forumlar birçok heykel, kabartma ve diğer sanat öğeleriyle bezeli olurdu. Aeneas'tan Augustus'a kadar Romalıların ataları saydıkları kişilerin heykelleri forumların en önemli sanat öğelerini teşkil etmekteydi. Heykeller ve diğer sanat eserleri genellikle Roma dininin tanrı ve tanrıçalarını konu almaktaydı. Bu hâliyle forumlar Romalıların İliumlu geçmişlerini ve pagan dinlerini yücelttikleri son derece önemli kamusal alanlardı.

Belki de bir forumun en önemli işlevi birçok devlet törenine ev sahipliği yapmasıydı. Bu törenler yüzyıllara dayanan bir süreç içerisinde gelişmiş teamüllere göre yapılmaktaydı. Söz gelimi Roma kentinde yapılan Triumphus (zafer geçit töreni) kent dışındaki Campus Martius'da başlar, Porta Triumphalis denen zafer kapısından geçer, buradan Via Triumphalis üzerinden Circus Maximus'a ulaşırdı. Daha sonra Forum Romanum'a gelinir ve bu alanda bulunan Aedes Capitolina'daki (Iuppiter Optimus Maximus Tapınağı) sunuyla sonlanırdı. Ancak pagan ayinlerinin terk edilmesiyle Aedes Capitolina'daki sunudan vazgeçilmiş ve törenlerin bitiş alanı Forum

⁸⁵⁵ Ep. Bibl. X. "De Unguentariis/Περὶ τῶν μυρευσῶν".

⁸⁵⁶ Hendrik W. Dey, *The Afterlife of the Roman City: Architecture and Ceremony in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2018): 9; Ayrıca bkz: Luke Lavan, "Religious Space in Late Antiquity." *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 159-201.

⁸⁵⁷ Genel olarak kimi kaynakların forum ve işlevlerini nasıl tasvir ettikleri konusunda bkz; Varro, *Ling.* 5. 145; Plaut. *Curc.* 467-82; Livy, *Ab Urbe Cond.* 23.30.15; Vitruvius, *De Arch.* 5.1.1; Symm. *Relat.* 3.3-4; Amm. Marc. 14.6.15-17; Sid. Apoll. *Ep.* 1.11. Ayrıca forumların siyasi, ticari, sosyal ve dini işlevleri için bkz; Lavan, *Public Space* 308-324.

Romanum olmuştur. Böylelikle imparatorların Forum Romanum'daki rostradan halka, Curia'dan da senato üyelerine hitap etmeleriyle törenlerin nihai noktası Forum Romanum olmuştur.

Yeni Roma'da düzenlenen törenler ve alaylar Eski Roma'daki teamüllere bağlı olarak gerçekleştirilmekteydi. Hatta törenlerin yerine getirilebilmesi için kentin topografyası da bu teamüllere göre şekillendirilmişti. Roma kentindeki tören kurgusu alınarak bir şablon gibi Constantinopolis'e uyarlanmıştı. Bunlar devlet törenleri, dini törenler ve zafer alayları gibi toplumsal organizasyonlardı.

Constantinopolis kurulurken Roma kentindeki törensel güzergâh unutulmamıştı. Hebdomon denen bölgedeki Campus Martius'da başlayan alay Porta Aurea'dan geçer ve Media caddesine ulaşırdı. Bu cadde üzerinde imparatorluk forumlarından geçerek Augusteum'da sonlanmaktaydı.

Bu törenin en bilinen örneklerinden ikisi *De Ceremoniis* adlı kaynakta aktarılmaktadır. İlki Iustinianus'un 559 yılındaki başkente girişidir.

Dindar İmparator Iustinianus, Constantinopolis'e Porta Charsii'den geçerek girdi. Burada onu senato üyeleri ve kentin praefectusu karşıladı. Ardından Templum Sanctorum Apostolorum'a (Kutsal Havariler kilisesi) uğrayarak İmparatoriçe Theodora'nın anısına mum yakıp Capitolium'a doğru ilerledi. Kentin önde gelenleri, yöneticileri ve her meslek loncasının eşliğinde Media üzerinde ilerledi. Böylece Capitolium'dan Chalce'ye kadar ulaştı. İmparator Chalce'ye girerken bu zafer yürüyüşünü organize edenler ona zafer selamında durarak, tezahüratlarda bulundular. Bu şekilde olması organize edilmişti çünkü imparator Porta Aurea'dan girmemişti.⁸⁵⁸

Latince *Triumphus* denen zafer yürüyüşü teamüllere göre Porta Aurea'dan başlamalıydı. Ancak eşine olan bağlılığından ve onun mezarını ziyaret etmek

⁸⁵⁸ *De Cer.* R498.

istemesinden dolayı Porta Charsii'den başlamıştı. Bununla birlikte yürüyüşün geri kalanı geleneklere uygun olarak sürdürülmüştü. Iustinianus, Capitolium'a uğrayıp Media üzerinden Augusteum'a ulaşmıştı. Burada yapılan bir törenle Magnum Palatium'a girmişti.

De Ceremoniis'in aktardığı diğer tören İmparator Theophilus'un kente girişini betimlemektedir. Bu betimlemede; İmparator Theophilus'un 831 yılında Tarsus'a düzenlediği başarılı bir sefer sonrası Constantinopolis'e girişi ve gerçekleştirdiği zafer yürüyüşü töreni ayrıntılarıyla anlatılmaktadır;

Constantinopolis praefectusu, kenti Porta Aurea'dan Chalce'ye kadar önceden ipekli kumaşlar, ışıklar, çiçekler ve çeşitli renklerdeki güllerle adeta bir düğün evi gibi süslemişti. İmparator, kısa süre sonra atıyla belirdi. Atından inip üç kez doğuya doğru eğilerek selam verdi. Sonra tekrar atına binip Media üzerinde Circus hiziplerinin ve diğer toplananların tezahüratlarıyla Milium anıtına vardı. Milium anıtında senato üyeleri atlarından inip imparatora Magna Ecclesia'nın Kutsal Ayazma Şapeline kadar yürüyerek eşlik ettiler. Palatium'un giriş kapısı Chalce'nin önünde bir platform durmaktaydı ve bir tarafta yeni harika olarak bilinen altın bir organ, diğer tarafta değerli taşlarla işlenmiş altından bir taht bulunmaktaydı. Bu ikisinin arasında altın ve mücevherli bir haç vardı. Şapelden çıkan İmparator, yürüyerek Chalce'ye gitti ve tahtına çıkarak haçı gösterdi. Tahtına oturduğunda kent yöneticileri ona altından bileklikler hediye etti. Herkes imparatora kazandığı zafer için tezahüratlarda bulundu. İmparator, tahtından kalkıp tekrar atına bindi ve Achilles portikosundan ve Thermae Zeuxippus'un yanından geçerek Circus'a gitti. Burada Kathisma'nın altındaki geçitten Magnum Palatium'a girdi.⁸⁵⁹

İmparator Theophilus'un zafer alayı 9. yy. da yapılırsa da Roma devletinin Principatus döneminde yapılan törenleri anımsatmaktadır. Roma kentinde tören, Forum Romanum'da sonlanırken Constantinopolis'teyse

⁸⁵⁹ *De Cer.* R505, R506 ve R507.

Augusteum'da sonlanmaktaydı. Bu törenle ilgili bir başka ilginç konu ise Augusteum'da bulunan platformdur. *De Ceremoniis*'in bahsettiği platform Rostra ya da Tribunal olarak bilinen yerden yüksek kaideden başka bir yer değildi. Oldukça geç bir dönemde gerçekleştirilen törende imparatorluğun Roma kentinden edindiği teamüllerin devam ettirildiği görülmektedir. Bu yönüyle Augusteum adlı forum sadece bir meydan değil aynı zamanda devlet törenleri için başkentte bulunması gereken bir kamusal alan olarak öne çıkmaktadır.

Augusteum, düzenlenen her türlü törenin odak noktası olarak işlev sürdürmüştür. *Adventus* (karşılama) töreni, İmparatorluk düğünleri, imparator ve imparatoriçelerin taç giyme törenleri, vaftiz törenleri ve cenazeler de Augusteum'da gerçekleştirilen ya da Augusteum'un bir parçası olduğu törenlere örnek gösterilebilir.⁸⁶⁰

⁸⁶⁰ Taç giyme törenleri hakkında bkz: Arthur E. R. Boak, "Imperial Coronation Ceremonies of the Fifth and Sixth Centuries." *Harvard Studies in Classical Philology* 30 (1919): 37-47; Frank Edward Brightman, "Byzantine Imperial Coronations." *The Journal of Theological Studies* 2/7 (1901): 359-392. İmparatorluk düğünleri için bkz: Lavan, *Public Space* 202-205. Cenaze törenleri için bkz: Claudia Rapp, "Death at the Byzantine Court: The Emperor and his Family." Şurada; Karl-Heinz Spieß and Immo Warntjes ed., *Death at Court* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012): 267-286. *Adventus* töreni için bkz: Lavan, *Public Space* 154-166.

1.2. Mekân ve Bellek

Zihnimiz zaman olgusunu içinde yaşanan mekânlar sayesinde belleğimize kaydetmektedir. Mekân açısından bakıldığında ise zamanın yaşanmışlıkları için bir bellek işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü mekân içinde yaşananlar bazı izler bırakmaktadır. Bu izler de belleğimizdeki anılara temel oluşturmaktadır. Zaman içerisinde yaşanan toplumsal değişiklikler mekânların değişmesine neden olurken, mekânsal değişiklikler de kültürel değişiklere kapı açmaktadır. Bu hâliyle mekânsal değişimin bir toplumun değişimine işaret ettiği ortadadır. Buna kanıt olarak belleğimizin mekânla kurduğu ilişki gösterilebilir. Mekân ve bellek arasındaki ilişki somut bir kavram olan süreden çok, soyut bir kavram olan zamanı deneyimlememizi sağlamaktadır. Bu özelliğiyle mekân, zaman algımızı oluşturan temel unsurdur. İşte bu yüzden mekânın zamanla kurduğu ilişki geçmiş deneyimlerin saklandığı bir belleğe benzetilebilir.

Dolayısıyla toplumlar da ancak mekân sayesinde zamanı algılayıp hatırlayabilmektedirler. Bu yüzden kolektif belleğin oluşumu için mekâna ihtiyaç vardır. Toplumlar anılarını yaşatmak ve kalıcı kılmak için mekâna belirli izler bırakmakta ve bu sayede anılarını hatırlayabilmektedir. Hem bireysel hem de toplumsal olarak mekân sayesinde şimdiki zaman içinde tutulan geçmiş zamanı algılayabilmekte ve onu tekrar canlandırabilmekteyiz.

Zamanı algılamamızı mümkün kılan mekânların bunu nasıl başardıklarına örnek olarak opera sahneleri gösterilebilir. Sahnede kullanılan dekorlar ve kıyafetler zihnimizin izlenen temsili hangi zaman dilimine yerleştireceğini belirlemektedir. Mekân bir sahne olarak düşünülürse zihnimizde benzer bir işlevi yerine getirmektedir. Ancak burada çok önemli bir olguya işaret etmek gerekmektedir. Mekân aynı zamanda neyi ve nasıl hatırlayacağımızı belirlemektedir. Bu açıdan mekânlar kurgulanırken toplumsal kimlik inşasına ve bunun sonucu olarak kolektif belleğimizin oluşturulmasına yönelik

süreçleri de beraberinde getirmektedir. Bu özelliğiyle belleklerimiz mimari bir kurgu ile kolaylıkla şekillendirilebilir.

Bu açıdan bakıldığında kentleri oluşturan mekânların hafızayı tetikleyerek hatırlamamızı sağlayan çok önemli bir işlevi yerine getirdikleri görülmektedir. Ancak mekânlar kentlerden bağımsız değildirler. Kentlerle birlikte gelişip değişmektedirler. Kentlerse fiziksel dokularını onları inşa eden kültürel olgulara borçludurlar. Bu dokuyu oluşturan kültür tek olabileceği gibi, kültürlerin kesişim alanlarındaki etkileşimle iki veya daha fazla kültür de etkin olabilmektedir. Elbette ki bu durum, kültürleri var eden zihinsel yapıların değişimine göre şekillenen dinamik bir süreçtir. Hem Byzantium hem de Eski Roma kültürel olarak bir potada eritilip Yeni Roma'ya dönüştürülmüştü. Byzantium'un kentsel kurgusu Alexandria'ya, Constantinopolis'in kentsel kurgusu Roma'ya dayanmaktaydı. Ancak yeni başkent Constantinopolis kurulurken kentte hâkim olan doğulu Hellen kimliği, batılı Roma kimliğiyle kaynaştırılmak istenmiş ya da buna mecbur kalınmıştı. Bu hâliyle Constantinopolis'in yaşam biçimini oluşturan kentsel örüntü bir yönüyle Hellenistik kültürü diğer yönüyle Roma kültürünü belleğinde taşımaktaydı. Bir bütün olarak klasik çağın belleğini taşıyan kent, her ne kadar Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla değişmiş gibi görünse de esasen onu etkileyen ve biçimlendiren bir özelliğe de sahipti.

Bir kent içerisindeki insan yoğunluğunun en çok gözlemlendiği yer kuşkusuz meydanlarıdır. Kentler birçok meydana sahip olabilse de bunlar içerisinde farklı özellikleri olan benzersiz tek bir meydan bulunmaktadır. Roma kenti için bu meydan Forum Romanum, Constantinopolis için Augusteum'dur. Kentin anıtsal merkezi Augusteum da Greko-Roman geleneğe göre tasarlanmış bir alandı. Zamanla Hristiyanlığın yaşam içerisinde hâkim konuma gelmesiyle bazı dönüşümler yaşansa da Augusteum, devraldığı klasik kültürü yaşatmaya devam etmiştir.

Constantinopolis'in en prestijli mekânı olan Augusteum, sadece burada gerçekleşen olaylara sahne teşkil eden edilgen bir alan değildi. Etrafını saran kentsel dokuyla etkileşim içerisinde olan etkin bir mekândı. Augusteum, varlığını borçlu olduğu insan eylemleriyle hem öznel hem de ortak toplumsal anlamlar kazanmıştır. Mekân olarak ilk kuruluşundan itibaren yaşadığı tüm olayların izlerini üzerinde saklamıştır. Çünkü insan zihninin zamansal yönü bir mekân olan Augusteum'da kaydedilmiştir. Dolayısıyla üstlendiği işlevler ve etrafındaki kentsel örüntüyle kurduğu ilişki göz önüne alındığında Augusteum'un kentin belleği olduğu görülmektedir. Bu mekânın maruz kaldığı birçok yıkım, inşa ve eklemelere rağmen kentin kollektif hafızası burada muhafaza edilmişti. Augusteum, imparatorluğa hizmet eden en önemli kamusal meydan olmasından dolayı kollektif bir belleğe işaret etmektedir.

Mekânlar içerisinde bulundurdıkları mimari öğeler ve sanat eserleri vasıtasıyla zihnimizdeki algısal süreçlere hükmetmektedir. Mekân da içerisinde teşhir edilen öğeler vasıtasıyla insan ve çevre arasındaki diyalogu mümkün kılmaktadır. Hellen ve Roma uygarlıkları, bellek ile mekân ilişkisini oldukça iyi kavramışlardı. Özellikle Roma devleti, mekânlar vasıtasıyla toplumsal bellekte nelerin saklanması gerektiğini başarılı bir biçimde yönetmiştir. Bu şekilde mekânı, düşünce ve eylemi denetleyen bir araç olarak kullanmıştı. Mekânlara bellek işlevi kazandırarak, Thermae, Circus ve Forum gibi hafıza mekânları inşa ettiler.

Bu tür mekânlar günümüzde varlıklarını sürdürseler de sürdürmeseler de hâlâ hafıza mekanları olarak görülmektedirler. Bir mekânın kent içinde varlığını yitirmesi o mekânın kollektif belleğin içindeki yerini kaybettiği anlamına gelmemektedir. Çünkü yok olan bir mekân etkileşim içerisinde olduğu mekânlarla birlikte kentin hafızasını teşkil etmektedir. Söz gelimi, bu çalışmanın konusu olan Augusteum'un artık var olmaması onun kentin belleğinden silindiği anlamına gelmemektedir. Augusteum'u saran kentsel

örüntünün bir parçası olan Magna Ecclesia yani günümüzdeki adıyla Ayasofya ve Media yani günümüzdeki adıyla Divân Yolu ile Circus'a ait bazı anıtlar hâlâ ayakta durmaktadır. Augusteum'un kendisi de tamamen yok olmamış Ayasofya Meydanı olarak günümüzde hâlâ varlığını sürdürmektedir.

SONUÇ

Constantinopolis artık bir Yunan kenti değildi, Romalı olmayı da bırakmıştı ve hiçbir zaman bir orta çağ kenti de olmayacaktı.⁸⁶¹

Klasik arkeolog Armin von Gerkan'dan alıntılanan yukarıdaki Constantinopolis betimi, kentin geç antik çağdaki durumunu açıklaması konusunda oldukça etkileyici bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bir Yunan kenti olan Byzantion, I. Constantinus tarafından Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak seçildiğinde Romalı bir başkent kimliğine büründürölmek istenmişti. Ancak kentin Yunan kimliğinin baskın karakteri, Roma'nın baskın ideolojik kent kurgusuyla birleştğinde ortaya sıra dışı bir kent kimliği çıktı. Biraz Yunan ya da değil, aynı zamanda Romalı olmak isteyen ama tarihsel dinamiklerin bu arzuyu sınırladığı bir kent görünümüne kavuştu. Oldukça sıra dışı bir dönem olan geç antik çağda, klasik kültürün değerlerini ısrarla yaşatan bir kent kimliği sergiledi. Bu yüzden de Yunan ve Roma Uygarlıklarına ait neredeyse tüm kentler klasik kültürün unsurlarını terk ettiğinde dahi Constantinopolis buna direnç gösterdi. Roma Devleti'nin kadim kentleri ya terk edildi ya da orta çağ kentlerine evrildi. Ancak Constantinopolis bu değişime direnerek tıpkı Armin von Gerkan'ın betimindeki gibi asla bir orta çağ kenti de olmadı.

Esasen bir Yunan kenti olan Byzantion, I. Constantinus tarafından Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak seçildiğinde Romalı bir başkent kimliğine büründürölmek istenmişti. Ancak kentin Yunan kimliğinin baskın karakteri, Roma'nın baskın ideolojik kent kurgusuyla birleştğinde ortaya sıra dışı bir kent kimliği çıktı. Biraz Yunan ya da değil, aynı zamanda Romalı olmak isteyen ama tarihsel dinamiklerin bu arzuyu sınırladığı bir kent görünümüne kavuştu. Oldukça sıra dışı bir dönem olan geç antik çağda, klasik kültürün değerlerini ısrarla yaşatan bir kent kimliği sergiledi. Bu yüzden de Yunan ve Roma Uygarlıklarına ait neredeyse tüm kentler klasik kültürün

⁸⁶¹ Armin von Gerkan, *Griechische Städteanlagen* (Berlin-Leipzig: De Gruyter, 1924): 168.

unsurlarını terk ettiğinde dahi Constantinopolis buna direnç gösterdi. Roma Devleti'nin kadim kentleri ya terk edildi ya da orta çağ kentlerine evrildi. Ancak Constantinopolis bu değişime direnerek tıpkı Armin von Gerkan'ın betimindeki gibi asla bir orta çağ kenti de olmadı. Forum Romanum, Roma kentinin ve imparatorluğun yaşadığı dönüşümleri kaydeden bir belleğe benzetilebilir. Kent devletinden krallığa, krallıktan cumhuriyete, cumhuriyetten imparatorluğa uzanan süreç içerisinde yaşanan dönüşümler bu anıtsal merkeze taşla işlenmişti. Yaşanan bu köklü değişimler yeni kurumların ortaya çıkmasına neden olurken bu kurumları barındıran yapılar da Forum Romanum'a eklenmişti. Dolayısıyla krallık dönemine ait yapılarla birlikte halkı temsil eden senato ve sonradan imparatoru yücelten yapılar hep bu alana konumlandırılmıştı. Bu yüzden de bu tür mekânlar en az tarihi metinler kadar önem arz etmektedir. Çünkü tarihi, salt metinler üzerinden okumak bazen çelişkileri de beraberinde getirmektedir. Oysa en önemli maddi kanıtlar arasında mimari yapılar gelmektedir. Bununla birlikte anıtların ve mimari yapıların ülkemizde yapılan tarih araştırmalarında göz ardı edilme eğilimi bulunmaktadır. Ancak Augusteum özelinde yapılan bu araştırmada bir meydanın üzerinden de tarihe ışık tutulabileceği ortaya konmuştur. Kentin en eski meydanı olan Augusteum üzerine ne ülkemizde ne de dünyada daha önce bir çalışma yapılmamıştır. Bazı topografik çalışmalar içerisinde kısa olarak bahsi geçse de merkezinde Augusteum olan ilk çalışma bu araştırma olmuştur. Oysa Roma'nın ilk anıtsal merkezi Forum Romanum üzerine birçok araştırma, monografi ve makale yayınlanmıştır.

I. Constantinus'un Yeni Roma'sı da Augusteum adında benzer bir anıtsal merkeze sahipti. Araştırmanın konusu olan bu anıtsal merkez tıpkı Forum Romanum gibi zamanla imparatorluğun hafıza mekânı hâline gelmiştir. Yukarıda kanıtlarıyla ortaya konulduğu üzere pagan bir kent olarak kurulan Constantinopolis, I. Constantinus'tan sonra bu kimliğini hızla yitirmeye başlamıştır. Bu köklü dönüşüm, kentin anıtsal merkezine yapılan müdahalelerle teşhir edilmiştir. Söz gelimi, bir imparatorluk kültü yapısı

olarak tasarlanan Aule, sonradan Hagia Sophia denecek Hristiyan mabedine dönüşmüştür. Hagia Sophia'nın ikinci kez inşasıyla Augusteum'un biçimi değişikliğe uğrarken alanı da daralmıştır. Sonrasında Hristiyanların agresif şekilde kamusal alanların kullanımına yönelik talepleri meydanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte Augusteum, en büyük dönüşümü Nika ayaklanması sonrasında yaşamıştır. Daha önce Constantinus ve Theodosius Hanedanlarının imgeleriyle dolu bu meydan, artık sadece Iustinianus'un propaganda alanına dönüşmüştür. Ancak diğer kamusal yapılar ile kurduğu yapısal ilişki nedeniyle klasik anlamda bir forum olarak işlevini yerine getirmeye devam etmiştir.

Özellikle etrafını saran kentsel örüntüyle kurduğu ilişki göz önüne alındığında bir bütünün en önemli parçasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Başta Magnum Palatium ve Curia olmak üzere Hagia Sophia, Milium, Basilica Stoa, kentin ana arteri olan Media, Circus ve Thermae Zeuxippus ile kurduğu ilişkiyle Roma Devleti'nin kadim gelenek ve teamüllerinin yaşatılmasında çok önemli bir işleve sahiptir. Yukarıda bahsi geçen kamusal yapıların tümü birbirleriyle ilişki hâlindeydi. Söz gelimi Magnum Palatium ve Circus tıpkı Roma kentindeki gibi birbirine bir geçitle bağlanmıştı. Aynı durum Magnum Palatium ve Thermae Zeuxippus için de geçerliydi. Tüm yollar Constantinopolis'e çıkarken, Constantinopolis'teki tüm yollar kentin ana arteri Media'ya eklenilerek Augusteum'a çıkmaktaydı. Augusteum yerine getirdiği ticari ve sosyal işlevinin yanında törensel bir işleve de sahipti. Yapılan devlet törenleri, geçit ve alayların sonlandığı sembolik bir alandı. Etrafı, kentin en önemli kamusal yapıları yani kurumlarıyla kuşatılmıştı. Constantinopolis'te Augusteum olmaksızın bir tören tahayyül edilemezdi. Çünkü hem Magnum Palatium'un hem de Curia'nın kapıları bu meydana açılmaktaydı.

Bu niteliğinden dolayı kent içinde yaşanan birçok olayın da cereyan ettiği bir mekân oldu. Özellikle Roma Devleti'nin paganizmden Hristiyan bir yapıya

bürünmesinde başkentte yaşanan olayların çoğu bu anıtsal merkezde meydana gelmiştir. Klasik kültüre ait sanat eserlerinin zamanla ortadan kalkması ve meydanın alanının küçülerek daha törensel bir hâl almasına neden olmuşsa da klasik kültürdeki işlevlerini büyük ölçüde yerine getirmeye devam etmiştir. Roma Devleti'nin devasa metropolleri orta çağ kentlerine dönüşürken Constantinopolis ve anıtsal merkezi Augusteum ısrarlı bir şekilde bu değişime direnmiştir. Bu özelliğiyle antik çağın kurumlarını ve yaşam biçimini sürdürmesinde önemli bir görevi yerine getirmiştir.

Günümüze ulaşamayan Augusteum'un esasen kentin kolektif hafızasından silinmiş olduğu iddia edilemez. Çünkü anılarımızı zihnimize kaydetmemizi sağlayan en önemli araç, mekândır. Mekân olmaksızın anılar zihinde yer bulamaz. Kolektif bellek de aynı şekilde çalışmaktadır. Kamusal yapılar, anıtlar ve meydanlar kolektif belleğin tutulduğu mekânlardır. Zamanı bu mekânlar sayesinde algılayıp, hatırlamaktayız. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Augusteum gerçek anlamda bir hafıza mekânıdır. Kendisinden pek bir şey günümüze kalmamış olsa da etrafını saran kentsel örüntü önemli ölçüde günümüze ulaşmıştır. Söz gelimi Ayasofya, Divan yolu ve Sultanahmet Meydanı (Circus) hâlâ yaşamaktadır. Augusteum'un Ayasofya (Hagia Sophia), Divan Yolu (Media) ve Sultanahmet Meydanı (Circus) ile kurduğu ilişki bu hafıza mekânını canlı tutmaktadır. Zaten Augusteum, Osmanlı döneminde yine bir meydan olarak çeşitli işlevleri yerine getirmekteydi. Günümüzde de Ayasofya Meydanı olarak hâlâ kente hizmet etmektedir.

Sonuç olarak geç antik çağda kurulan Augusteum klasik kültüre ait belleğin saklanması ve yaşatılmasında eşsiz bir konuma sahiptir. Circus, Curia ve Thermae gibi kamusal yapılar ve bu yapıların sunduğu klasik yaşam biçimi ısrarlı bir biçimde yaşatılmıştır. Augusteum da etrafını saran bu kentsel örüntüyle kurduğu ilişki sayesinde klasik anlamda bir forum olarak çeşitli işlevleri yerine getirmeye devam etmiştir. Bu araştırmayla Augusteum'un geç

antik çağ tarihini anlamadaki önemi ve mekânsal özelliklerinin kent belleğindeki yeri ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Acta Conciliorum Oecumenicorum. Ed., Eduard Schwartz and Johannes Straub. Berlin: W. de Gruyter, 1873.

Agathias. *The Historia Nova*. Çev., Joseph D. Frendo. Canberra: Sydney University Press, 2006.

Ambrosius. *Ambrose of Milan: Political Letters and Speeches*. Çev., John Hugo Wolfgang Gideon Liebeschuetz. Liverpool: University Press, 2010.

Ammianus Marcellinus. *History I, II, III*. Çev., John Carew Rolfe. Massachusetts: Harvard University Press, 2001.

Anecdota Parisiensis. Anecdota Graeca E. Codd. Manuscriptis Bibliothecae Regiae Parisiensis. Ed., John Anthony Cramer. Hildesheim: G. Olms, 1967.

Anna Comnena. *The Alexiad*. Çev., Edgar Robert Ashton Sewter ve Peter Frankopan. New York: Penguin Books, 2009.

Anna Komnena. *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*. Çev., Bilge Umar. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2021.

Anthologia Palatina. The Greek Anthology I, II, III. IV. V. Çev., W. R. Paton. New York: Harvard University Press, 2014.

Appianus. *Appian's Roman History I, II, III. IV*. Çev., Horace White. London: William Heinemann, 1912-1913.

Athanasius. *Epistula ad Serapionem de Morte Arii*. Şurada; *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Vol. 4. Ed., Philip Schaff ve Henry Wace. Oxford: James Parker and Company, 1892.

Aurelius Victor. *De Caesaribus*. Çev., H. W. Bird. Liverpool: Liverpool University Press, 1994.

Bondelmontius, Christophorus. *Liber Insularum Archipelagi*. Ed., Gabriel Rudolf Ludwig von Sinner. Leipzig: G. Reimer, 1824.

Cassius Dio. *Dio's Roman History*. Çev., Earnest Cary ve Herbert B. Foster. Cambridge: Harvard University Press, 1955.

Cedrenus. *Compendium Historiarum*. Immanuel Bekker ed. Bonn: Weber, 1839.

Christodorus. *Epigrammata*. Şurada; Anthologia Palatina. *The Greek Anthology I*. Çev., W. R. Paton. New York: Harvard University Press, 2014.

Chronicon Paschale. *Chronicon Paschale*. Çev., Michael Whitby, Liverpool: Liverpool University Press, 2007.

Claudianus. *Claudian: Volume I*. Çev., Maurice Platnauer. Cambridge: Harvard University Press, 1990.

Clavijo, Ruy González de. *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat*. Çev., Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Köprü Kitapları, 2016.

Codex Iustinianus. The Codex of Justinian: A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text Based on A Translation by Justice Fred H. Blume. Çev., Fred H. Blume. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Codex Theodosianus. The Theodosian Code and Novels, and the Sirmondian Constitutions. Çev., Clyde Pharr. New Jersey: Princeton University Press, 1952.

Constantine of Rhodos, *On Constantinople and the Church of Holy Apostles*, ed., Liz James. England: Ashgate, 2012.

Constantine Porphyrogennetos. *The Book of Ceremonies*. Çev., Ann Moffatt ve Maxeme Tall. Leiden: Brill, 2012.

Constantine Porphyrogennetos. *De Administrando Imperio*. Çev., Romilly J. H. Jenkins. Washington D.C.: Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, 2016.

Constantinus Manasses. *Compendium Chronicum*. Der., I. Bekker. Bonn: Weber, 1837.

Consularia Constantinopolitana. Şurada; *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana: Two Contemporary Accounts of the Final Years of the Roman Empire*. Çev., Richard W. Burgess. Oxford: Clarendon Press, 1993.

Corpus Inscriptionum Graecarum. August Böckh, Franzius Iones, Ernestus Curtius ve Adolphus Kirchhiff ed. New York: G. Olms, 1977.

Corpus Inscriptionum Latinarum. Giovanni Baptista de Rossi, Eugenius Bormann, Wilhelm Henzen ed. Berlin: Walter De Gruyter, 1996.

Corpus Iuris Civilis. 1. Institutiones and Digesta. Ed., Theodor Mommsen ve Paul Krueger. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Corpus Iuris Civilis. 2. Codex Iustinianus. Ed., Theodor Mommsen ve Paul Krueger. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

Cosmas Indicopleustes. *The Christian Topography of Cosmas, An Egyptian Monk*. Çev., John Watson McCrindle. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Decrees of the Ecumenical Councils. Ed., Norman P. Tanner. Washington: Georgetown University Press, 1990.

Digesta. The Digest of Justinian I. II. III. IV. Çev., Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.

Dionysius Byzantius. *Boğaziçi'nde Bir Gezinti*. Çev., Mehmet Fatih Yavuz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Diodorus Siculus. *Diodorus of Sicily*. Çev., Charles Henry Oldfather. Cambridge: Harvard University Press, 1933.

Du Loir, Clausier. *Du Loir Seyahatnamesi: IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*. Çev., Mustafa Daş. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.

Epiphanius. *The Panarion of Epiphanius of Salamis: Books II and III. De Fide*. Çev., Frank Williams. Leiden: Brill, 2013.

Eunapius. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire 2: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Çev., Roger C. Blockley. Liverpool: Francis Cairns, 2007.

Eusebius. *Life of Constantine*. Çev., Averil Cameron ve Stuart G. Hall. New York: Oxford University Press, 1999.

Excerpta De Insidiis. Excerpta Historica Iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti Confecta. Ed., Carolus De Boor. Berlin: Weidmann, 1905.

Evagrius Scholasticus. *The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus*. Çev., Michael Whitby. Liverpool: Liverpool University Press, 2000.

Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Çev., Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Festus. *De Verborum Significatu quae Supersunt cum Pauli Epitome: Thewrewkianis Copiis Usus*. Ed., Wallace M. Lindsay. Berlin: De Gruyter, 1997.

Florus. *Epitome of Roman History*. Çev., E. S. Foster. Massachusetts: Harvard University Press, 1984.

Georgius Acropolites. *George Akropolites: the History: Introduction, Translation and Commentary*. Çev., Ruth Macrides. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Georgius Monachus. *Chronicon*. Çev., Carl de Boor ve Peter Wirth. Berlin; Walter de Gruyter, 2012.

Georgius Pachymeres. *Descriptio Augusteonis*. Şurada; *Patrologia Graeca* 144. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1865.

Gregorius Nazianzenus. *Orationes*. Şurada; *Patrologia Graeca* 35. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Gregorius Nyssenus. *Oratio De Deitate Filii et Spiritus Sancti*. Şurada; *Patrologia Graeca* 46. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Hartmann Schedel. *Die Schedelsche Weltchronik von 1493*. Dortmund: Harenberg, 1988.

Harun Bin Yahya. Şurada; Alexander Vasiliev. "Harun-Ibn-Yahya and His Description of Constantinople." *Seminarium Kondakovianum* 5 (1932): 149-164.

Herodianus. *History of Empire*. Çev., Charles R. Whittaker. Cambridge: Harvard University Press, 1969.

Herodotus. *The Histories*. Çev., Robin Waterfield. New York: Oxford University Press, 1998.

Hesychius Milesius. “Hesikhios Illustrius Patria Konstantinopoleos.” Çev., Elif Alten. *LIBRI II* (2016): 308-327.

Himerius. *Man and the Word: The Orations of Himerius*. Çev., Robert J. Penella. Berkeley: University of California Press, 1996.

Hieronymus. *De Viris Illustribus*. Şurada; *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Vol. 3. Ed., Philip Schaff ve Henry Wace. Oxford: James Parker and Company, 1892.

Hieronimus. *Die Chronik des Hieronymus/Hieronymi Chronicon*. Çev., Rudolf Helm. Berlin: De Gruyter, 2012.

Historia Acephala. Athanasii *Historia Acephala*. Çev., Heinz Fromen. Münster i.W., J. Brecht, 1914.

Homerus. *The Iliad*. Çev., Robert Fagles. London: Penguin Books, 1998.

Institutiones. *The Institutiones of Justinian: Translated into English with An Index*. Çev., John Baron Moyle. London: Clarendon Press, 1913.

Ioannes Chrysostomus. *Ad Populum Antiochenum*. Şurada; *Patrologia Graeca* 49. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Ioannes Chrysostomus. *Adversus Iudaeos Orationes*. Şurada; *Patrologia Graeca* 48. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Ioannes Chrysostomus. *De Sancto Hieromartyre Phoca*. Şurada; *Patrologia Graeca* 50. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Ioannes Chrysostomus. *Contra Ludos Et Theatra*. Şurada; *Patrologia Graeca* 56. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Ioannes Chrysostomus. *Homilia 8. Habita postquam presbyter Gothicus Concionatus Fuerat*. Şurada; *Patrologia Graeca* 63. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.

Ioannes Chrysostomus. *Homilia 18*. Şurada; *Patrologia Graeca* 49. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1862.

- Ioannes Chrysostomus. *Homilia In Matthaeum*. Şurada; *Patrologia Graeca* 57. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857.
- Ioannes Chrysostomus. *Epistulae Ad Olympiadem*. Şurada; *Lettres A Olympias Vie Anonyme D'Olympias*. Çev., Anne Marie Malingrey. Paris: Editions du Cerf, 1968.
- Ioannes Scylitzes. *Synopsis Historiarum*. Ed., Hans Thurn. Berlin: De Gruyter, 1973.
- Ioannes Tzetzes. *Epistulae*. Ed., Petrus Aloisius M. Leone. Leipzig: Teubner, 1972.
- Ioannes Tzetzes. *Historiarum Variarum Chiliades*. Gottlieb Kiessling ed. Hildesheim: G. Olms, 1963.
- Iulianus. *Juliani Imperatoris Quae supersunt praeter reliquias apud Cyrillum Omnia*. Ed., Friedrich Karl Hertlein. Lipsiae [Leipzig]: B. G. Teubneri, 1876.
- İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesi I-II*. Çev., A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- John Malalas. *The Chronicle of John Malalas*. Çev., Elizabeth Jeffreys. Melbourne: Australian Association for Byzantine Studies, 1986.
- John Lydus. *On the Months (De Mensibus)*. Çev., Mischa Hooker. San Francisco: Internet Archive, 2017.
- John Lydus. *On Powers or The Magistracies of the Roman State (De Magistratibus Reipublicae Romanae)*. Çev., Anastasius C. Bandy. Lampeter: The Edwin Mellen Press, 2013.
- John Bishop of Nikiu. *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu*. Çev., R. H. Charles. New Jersey: Evolution Publishing, 2007.
- Jordanes. *Romana and Getica*. Çev., Peter Van Nuffelen ve Lieve Hoof. Liverpool: Liverpool University Press, 2020.
- Juvenal. *Juvenal and Persius: Satires of Juvenal*. Çev., G. G. Ramsay. London: Harvard University Press, 1928.
- Lactantius. *De Mortibus Persecutorum*. Şurada: Philip Schaff ed., The Ante-Nicene Fathers Volume 7. Massachusetts: Hendricson Publishing, 1996.
- Leo VI. *The Taktika of Leo VI: Text, Translation, and Commentary*. Çev., George Dennis. Washington D.C: Dumbarton Oaks, 2014.

Leo Grammaticus. *Chronographia*. August Immanuel Bekker ed. Bonnae: E. Weber, 1842.

Libanius. *Libanius's Progymnasmata: Model Exercises in Greek Prose Composition and Rhetoric*. Çev., Craig A. Gibson. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2009.

Libanius. *Orationes*. Çev., M. H. Dodgeon. Şurada; Samuel N. C. Lieu ve Dominic Montserrat, *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views: A Source History*. London: Routledge, 1996.

Livy. *Ab Urbe Condita*. Wilhelm Weissenborn and Moritz Müller ed. Leipzig: Teubner, 1932.

Malchus. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire 2: Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Çev., Roger C. Blockley. Liverpool: Francis Cairns, 2007.

Manuel Chrysoloras. *Τοῦ Χρυσωλорᾶ Σύγκρισις τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ρώμης*. Cristina Billò, “Manuele Crisolora, Confronto tra l’Antica e la Nuova Roma.” *Medioevo Greco* 0 (2000):5-26.

Manuel Chrysoloras. “La traduzione latina di Francesco Aleari della Synkrisis di Crisolora.” Ed., Francesca Niutta,. Şurada; *Manuele Crisolora e il ritorno del greco in Occidente. Atti del Convegno internazionale* (Napoli, 26-29 giugno 1997), ed., Riccardo Maisano ve Antonio Rollo, 223-247. Napoli: Istituto Universitario Orientale, 2002.

Marcellinus Comes. *The Chronicle of Marcellinus*. Çev., Brian Croke. Sydney: Australian Association for Byzantine Studies, 1995.

Mauricius. *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Çev., George T. Dennis. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010.

Menander Protector. *The History of Menander the Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes*. Çev., R. C. Blockley. Cambridge: Francis Cairns, 2006.

Michael Attaliates. *The History*. Çev., Anthony Kaldellis ve Dimitris Krallis. London: Harvard University Press, 2012.

Michael Glycis. *Annales*. I. Bekker ed. Bonn: Weber, 1836.

Michael Syrus. *Chronique de Michel le Syrien: Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199) I-II-III-IV*. Çev., Jean Baptiste Chabot. Paris: E. Leroux, 1899-1904.

Nicephorus Callistus. *Historia Ecclesiastica*. Şurada; *Patrologia Graeca* 145-147. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1857-66.

Nicholas Mesarites. *His Life and Works (in Translation)*. Çev., Michael Angold. Liverpool: Liverpool University Press, 2017.

Nikephoros, Patriarch of Constantinople. *Short History*. Çev., Cyril Mango. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2018.

Nicephorus Gregoras. *Byzantina Historia I, II, III*. Bonnae: Weber, 1829.

Niketas Choniates. *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*. Çev., Harry. J. Magoulas. Detroit: Wayne State University Press, 1984.

Notitia Urbis Constantinopolitanae. Şurada: Lucy Grig ve Gavin Kelly, *Two Romes*, Çev., John Matthews, New York: Oxford University Press, 2012.

Novellae. The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation I. II. Çev., David J. D. Miller ve Peter Sarris. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Origenes. *De Principiis*. Şurada; *Patrologia Graeca* 11. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1864.

Orosius. *Seven Books of History against the Pagans*. Çev., Andrew T. Fear. Liverpool: Liverpool University Press, 2013.

Ovidius. *Fasti (I-VI): Roma Takvimi ve Festivalleri*. Çev., Asuman Coşkun Abuagla. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

Ovidius. *Tristia: Ex Ponto*. Çev., Arthur Leslie Wheeler. Cambridge: Harvard University Press, 1988.

Palladius. *The Dialogue of Palladius Concerning the Life of Chrysostom*. Çev., Herbert Moore. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1921.

Palladius. *The Lausiatic History of Palladius*. Çev., William Kemp Lowther Clarke. London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1918.

Panegyrici Latini. *In Praise of Later Roman Emperors: the Panegyrici Latini*. Çev., C. E. V. Nixon ve Barbara Saylor Rodgers. Berkeley: University of California Press, 2015.

Parastaseis. *Parastaseis Syntomoi Chronikai in Constantinople in the Early Eighth Century*. Çev., Averil Cameron ve Judith Herrin, Leiden: E. J. Brill, 1984.

Patria. *Patria, Accounts of Medieval Constantinople*. Çev., Albert Berger, Cambridge: Harvard University Press, 2013.

Patrologia Graeca. *Patrologia Graeca*. Jacques Paul Migne ed., 161 Cilt. Paris: Migne, 1857-66.

Paulus Silentarius. *Ayasofya'nın Betimi*, Çev., Samih Rifat. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2010.

Pausanias. *Pausanias' Description of Greece*. Çev., James George Frazer. London: Macmillan, 1913.

Pero Tafur. *Pero Tafur Seyahatnamesi: 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438*. Çev., Hakan Kılıç. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2021.

Peter the Patrician. *The Lost History of Peter the Patrician: An Account of Rome's Imperial Past from the Age of Justinian*. Çev., Thomas M. Banchich. New York: Routledge, 2019.

Petrus Gyllius. *The Antiquities of Constantinople: with A Description of its Situation, the Conveniencies of its Port, its Public Buildings, the Statuary, Sculpture, Architecture, and Other Curiosities of That City*. Çev., John Ball. London: Printed for the Benefit of the Translator, 1729.

Photius. *Bibliothèque: Tome VII (Codices 246-256)*. Çev., René Henry. Paris: Les Belles Lettres, 1974.

Philostorgius. *Church History*. Çev., Philip R. Amidon, S.J. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.

- Plautus. *Casina, The Casket Comedy, Curculio, Epidicus, The Two Menaechmuses*. Çev., Wolfgang David Cirilo de Melo. Massachusetts, Harvard University Press, 2011.
- Pliny. *Natural History*. Çev., H. Rackham. Cambridge and London: Harvard University Press, 1948.
- Polybius. *The Histories*. Çev., Robin Waterfield. New York: Oxford University Press, 2010.
- Procopius. *On Buildings*. Çev., H. B. Dewing. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
- Procopius. *The Secret History*. Çev., G. A. Williamson ve Peter Sarris. London: Penguin Classics, 2007.
- Procopius. *The Wars of Justinian*. Çev., H. B. Dewing. Indianapolis: Hackett Publishing, 2014.
- Ps.-Martyrius. *Funerary Speech for John Chrysostom*. Çev., Timothy D. Barnes ve George Bevan. Liverpool: Liverpool University Press, 2014.
- Pseudo-Codinus. *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies*. Çev., Ruth Macrides, J.A. Munitiz ve Dimiter Angelov. New York: Routledge, 2020.
- Pseudo-Zachariah Rhetor. *The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor: Church and War in Late Antiquity*. Çev., G. Greatrex, Liverpool, Liverpool University Press, 2011.
- Reinhold Lubenau. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589 I-II*. Çev., Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Res Gestae Divi Augusti: Text, Translation, and Commentary*. Çev., Alison E. Cooley. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Robert de Clari. *La Conquête de Constantinople*. Ed., Philippe Lauer. Paris: Champion, 1956.
- Romanos Melodos. *Sancti Romani Melodi Cantica: Cantica Genuina*. Ed., Paul Maas ve Constantine A. Trypanis. Oxford: Clarendon Press, 1963.

Rufinus. *Rufinus of Aquileia: History of the Church*. Çev., Philip R. Amidon. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2016.

Scriptores Historiae Augustae. Çev., David Magie, London: Harvard University Press, 1932.

Scriptores Originum Constantinopolitarum. Theodor Preger ed. Leipzig: B. G. Teubner, 1901.

Sidonius Apollinaris. *Sidonius Poems and Letters*. Çev., William. B. Anderson. Massachusetts: Harvard University Press, 2015.

Socrates. *Socrates and Sozomen, Nicene and Post Nicene Fathers, 2*. Çev., Chester D. Hartranft. Oxford: Parker and Company, 1981.

Sozomen. *The Ecclesiastical History of Sozomen: From AD 324 to AD 425*. Çev., Edward Walford. New Jersey: Evolution Publishing, 2018.

Stephanos Byzantios. *Stephani Byzantii Ethnica*. Margarethe Billerbeck ed. Berlin: G. Reimer, 2006.

Strabo. *Geography*. Çev., Horace Leonard Jones. Cambridge: Harvard University Press, 1917.

Suetonius. *Lives of Caesars*. Çev., Catharine Edwards. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Suidae Lexicon. Ada Adler ed. München und Leipzig: K. G. Saur Verlag GmbH, 2001.

Symeon Logothetes. *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*. Der., H. G. Beck, A. Kambylis ve R. Keydell. Berlin: Walter De Gruyter, 2006.

Symmachus. *Prefect and Emperor: the Relationes of Symmachus, A.D. 384*. Çev., Reginald Haynes Barrow. Oxford: Clarendon Press, 1973.

Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae. Der., Hippolyte Delehaye. Bruxellis: Pollenius et Ceuterick, 1985.

Synesius. *De Providentia*. Şurada; *Patrologia Graeca* 66. Jacques Paul Migne ed. Paris: Migne, 1864.

Synesius. *Select Works of Plotinus; the Great Restorer of the Philosophy of Plato and Extracts from the Treatise of Synesius on Providence*. Çev., Thomas Taylor. London: Thomas Taylor, 1817.

Tacitus. *The Annals*, Çev., J. C. Yardley. New York: Oxford University Press, 2008.

Tertullianus. *Apology: De Spectaculis; Minucius Felix Octavius*. Çev., Terrot Reaveley Glover ve Gerald H. Rendall. Massachusetts: Harvard University Press, 2003.

The Acts of the Council of Constantinople: with Related Texts on the Three Chapters Controversy I-II, Çev., Richard Price. Liverpool: Liverpool University Press, 2009.

The Miracles of St. Artemios: A Collection of Miracle Stories by An Anonymous Author of Seventh Century Byzantium. Çev., Virgil S. Crisafulli, John W. Nesbitt. Leiden: E.J. Brill, 1997.

Themistius. *Politics, Philosophy and Empire in the Fourth Century: Select Orations of Themistius*. Çev., Peter Heather ve David Moncur. Liverpool: Liverpool University Press, 2001.

Theodoretus. *Ecclesiastical History of Theodoret*. Çev., Blomfield Jackson. Şurada; *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series*, Vol. 3. Ed., Philip Schaff ve Henry Wace. Oxford: James Parker and Company, 1892.

Theodorus Lector. *Theodoros Anagnostes: Kirchengeschichte*. Çev., Günther Christian Hansen. Berlin: Walter de Gruyter, 2009.

Theophanes Confessor. *Chronicle*. Çev., Cyril Mango. Oxford: Oxford University Press, 1997.

Theophylact Simocatta. *The History of Theophylact Simocatta: An English Translation with Introduction*. Çev., Michael and Mary Whitby. New York: Oxford University Press, 1988.

Thévenot, Jean. *Thévenot Seyahatnamesi*. Çev., Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

Thucydides. *History of the Peloponnesian War*. Çev., Rex Warner. Harmondsworth: Penguin, 1985.

To Eparchikon Biblion. *To Eparchikon Biblion: the Book of the Eparch/Le livre du prefet*. Çev., Jules Nicole ve Ivan Dučhev. London: Variorum Reprints, 1970.

Varro. *On the Latin Language*. Çev., Roland G. Kent. Massachusetts: Harvard University Press, 1938.

Victor Tunnunensis. *Victoris Tonnennensis Episcopi Chronica*. Şurada; *Chronica Minora Saec. IV. V. VI. VII. (II)*. Ed., Theodor Mommsen. Berlin: Weidmann, 1894.

Virgil. *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*. Çev., H. Rushton Fairclough. Massachusetts: Harvard University Press, 1937-40.

Vita Olympiadis. *Lettres A Olympias Vie Anonyme D'Olympias*. Çev., Anne Marie Malingrey. Paris: Editions du Cerf, 1968.

Vitruvius. *On Architecture I-II*. Çev., Frank Granger. Massachusetts: Harvard University Press, 1962.

Xenophon. *The Anabasis of Cyrus*. Çev., Wayne Ambler. New York: Cornell University Press, 2008.

Xenophon. *The Landmark Xenophon's Hellenika*. Çev., John Marincola. London: Quercus, 2011.

Zonaras. *Ioannes Zonaras Epitomae Historiae*. Ed., Barthold Georg Niebuhr. Bonn: E. Weber, 1841.

Zonaras. *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*. Çev., Thomas M. Banchich ve Eugene N. Lane. London: Routledge, 2009.

Zosimus. *New History*. Çev., Ronald T. Ridley. Canberra: The Australian Association For Byzantine Studies, 1982.

Modern Çalışmalar

Akalın, Kutlu. "Co-Existence and Persecution: Sixth-Century Constantinople according to John of Ephesus." *Basılmamış Doktora Tezi*, Princeton University, 2011.

Akyürek, Engin. *Khalkedon'lu (Kadıköy) Azize Euphemia ve Sultanahmet'teki Kilisesi*. İstanbul: İ.Ü. Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, 2002.

Akyürek, Engin, ed. *The Byzantine Court: Source of Power and Culture*. İstanbul: Koç University Press, 2013.

Albert, Gerhard. *Goten in Konstantinopel: Untersuchungen zur Oströmischen Geschichte um das Jahr 400 n. Chr.* München: Ferdinand Schöningh, 1984.

Alfodi, Andrew. "On the Foundation of Constantinople: A Few Notes." *The Journal Of Roman Studies* 37/1-2 (1947): 10-16.

———. *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*. Oxford: Clarendon Press, 1969.

Anderson, Benjamin. "Leo III and Anemodoulion." *Byzantinische Zeitschrift* 104/1 (2011): 41-54.

———. "Public Clocks in Late Antique and Early Medieval Constantinople." *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 64 (2014): 23-32.

———. "The Forum of Theodosius: Labour and the Gods," Şurada: Vasileios Marinis, Amy Papalexandrou ve Jordan Pickett, ed., *Architecture and Visual Culture in the Late Antique and Medieval Mediterranean: Studies in Honor of Robert G. Ousterhout*, 3-17. Turnhout: Brepols, 2020.

Andrade, Nathanael. "The Processions of John Chrysostom and the Contested Spaces of Constantinople." *Journal of Early Christian Studies* 18/2 (2010): 161-189.

Antoniadi, Eugène Michel. *Ekphrasis tēs Hagias Sophias ētoi Meletē Synthetikē kai Analytikē Hypo Epopsin Architektonikēn, Archaiologikēn kai Historikēn tu Polythrylētu Temenus Kōnstantinupoleōs I-II-III*. Leipzig: Teubner, 1907-9.

Armstrong, Gregory T. "Constantine's Churches." *Gesta* 6 (1967): 1-9.

Arslan, Murat. *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*. İstanbul: Odin Yayıncılık, 2010.

Asutay-Effenberger, Neslihan und Arne Effenberger. "Zur Kirche auf einem Kupferstich von Gugas İnciciyan und zum Standort der Chalke-Kirche." *Byzantinische Zeitschrift* 97/1 (2004): 51-94.

Bagnall, Roger S., Alan Cameron, Seth R. Schwartz ve Klaas A. Worp. *Consuls of the Later Roman Empire*. Georgia: Scholars Press, 1987.

Balzer, Mary. "Constantine's Constantinople: A Christian Emperor, A Pagan City." *Ezra's Archives* 03/1 (2013): 55-74.

Bardill, Jonathan. *Brickstamps of Constantinople Volume I, II*. New York: Oxford University Press, 2004.

———. *Constantine, Divine Emperor of the Christian Golden Age*. New York: Cambridge University Press, 2012.

———. "The Architecture and Archaeology of the Hippodrome in Constantinople." Şurada; *Hippodrome: A Stage for Istanbul's History*, ed., Brigitte Pitarakis, 91-148. İstanbul: Pera Müzesi Yayını, 2010.

———. "The Church of Saints Sergius and Bacchus in Constantinople and the Monophysite Refugees." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 1-11.

———. "The Great Palace of the Byzantine Emperors and the Walker Trust Excavations." *Journal of Roman Archaeology* 12 (1999): 216-230.

———. "The Palace of Lausus and Nearby Monuments in Constantinople: A Topographical Study." *American Journal of Archaeology* 101/1 (1997): 67-95.

———. "Visualizing the Great Palace of the Byzantine Emperors at Constantinople: Archaeology, Text, and Topography." *Byzas* 5 (2006): 4-41.

Barnes, Timothy David. *Athanasius and Constantius: Theology and Politics in the Constantine Empire*. Cambridge: Harvard University Press, 2001.

Barsanti, Claudia ve Alessandra Guiglia. *The Sculptures of the Ayasofya Müzesi in Istanbul*. İstanbul: Ege Yayınları, 2010.

Barton, Tamsyn. *Ancient Astrology*. London: Routledge, 2006.

Bassett, Sarah. "Excellent Offerings: The Lausus Collection in Constantinople." *The Art Bulletin* 82/1 (2000): 6-25.

———. "Late Antique Honorific Sculpture in Constantinople." Şurada; *Using Images in Late Antiquity*, ed., Stine Birk, Troels Myrup Kristensen, Birte Poulsen ve Paolo Liverani, 78-95. Oxford: Oxbow Books, 2014.

———. "Historiae custos: Sculpture and Tradition in the Baths of Zeuxippos." *American Journal of Archaeology* 100/3 (1996): 491-506.

———. "The Antiquities in the Hippodrome of Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 45 (1991): 87-96.

———. *The Urban Image of Late Antique Constantinople*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Bauer, Franz Alto. *Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike: Untersuchungen zur Ausstattung des Öffentlichen Raums in den Spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos*. Mainz: Verlag, 1996.

Beck, Hans-Georg. "Großstadt-Probleme, Konstantinopel vom 4.-6. Jahrhundert." Şurada; *Studien zur Frühgeschichte Konstantinopels* ed., Hans-Georg Beck, 1-26. München, Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität, 1973.

Beihammer, Alexander, Stavroula Constantinou ve Maria Parani ed. *Court Ceremonies and Ritual of Power in Byzantium and the Medieval Mediterranean: Comparative Perspectives*. Leiden: Brill, 2013.

Bell, Roslynne. "Revisiting the Pediment of the Palatine Metroön: A Vergilian Interpretation." *Papers of the British School at Rome* 77 (2009): 65-95.

Berger, Albrecht. "Alexander der Große am Bosphorus" Şurada; *Novum Millennium: Studies on Byzantine History and Culture, Dedicated to Paul Speck*, ed., Claudia Sode ve Sarolta Takács, 13-20. London: Routledge, 2017.

———. "Bemerkungen zum Hippodrom von Konstantinopel." *Boreas* 20 (1997): 5-15.

- . “Bizans Çağında Hamamlar.” Şurada; *Anadolu Medeniyetlerinde Hamam Kültürü: Mimari, Tarih ve İmgelem* ed., Nina Macaraig Çev., Ayşe Özbay Erozan, 67-79. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.
- . “Das Chalkun Tetracylon und Parastaseis: Kapitel 57.” *Byzantinische Zeitschrift* 90 (1997): 7–12.
- . “Die Altstadt von Byzanz in der vorjustinianischen Zeit.” Şurada: *Varia II (Poikila byzantina 6)*, Albrecht Berger ed., 8-30. Bonn: Habelt, 1987.
- . “Die Senate von Konstantinopel” *Boreas* 18 (1995) 131-143.
- . *Konstantinopel: Geschichte, Topographie, Religion*. Stuttgart: Hiersemann, 2011.
- . “Mokios und Konstantin der Große, Zu den Anfängen des Märtyrerkults in Konstantinopel.” Şurada: *Antecessor. Festschrift für Spyros N. Troianos zum 80. Geburtstags* ed., Vassiliki A. Leontaritou, 165-185. Athen: Ant. N. Sakkoulas Verlag, 2013.
- . “Regionen und Straßen im frühen Konstantinopel.” *Istanbuler Mitteilungen* 47 (1997): 349–414.
- . “Streets and Public Spaces in Constantinople.” *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 161–172.
- . “The Byzantine Court as a Physical Space.” Şurada; *The Byzantine Court: Source of Power and Culture*, ed., Engin Akyürek, 3-12. İstanbul: Koç University Press, 2013.
- . *The Statues of Constantinople*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- . “Urban Development and Decline: Fourth to Fifteenth Centuries.” Şurada; *The Cambridge Companion to Constantinople* ed., Sarah Bassett, 33-49. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
- . “Zur Topographie der Ufergegend am Goldenen Horn in der byzantinischen Zeit.” *Istanbuler Mitteilungen* 45 (1995): 149-165.

Berger, Albrecht ve Jonathan Bardill, "The Representations of Constantinople in Hartmann Schedel's World Chronicle and Related Pictures" *Byzantine and Modern Greek Studies* 22/1 (1998): 1-37.

Boak, Arthur E. R. "Imperial Coronation Ceremonies of the Fifth and Sixth Centuries." *Harvard Studies in Classical Philology* 30 (1919): 37-47i

Boeck, Elena N. *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of A Mediterranean Monument*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Brightman, Frank Edward. "Byzantine Imperial Coronations." *The Journal of Theological Studies* 2/7 (1901): 359-392.

Brubaker, Leslie. "The Chalke Gate, the Construction of the Past, and the Trier Ivory." *Byzantine and Modern Greek Studies* 23/1 (1999): 258-285.

Bruns, Gerda. *Der Obelisk und Seine Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel*. Istanbul: Deutsches Archaeologisches Institut, 1935.

Buchner, Edmund. "Solarium Augusti und Ara Pacis." *Römische Mitteilungen* 83 (1976): 319-65.

Burgess, Richard. "The Passio S. Artemii, Philostorgius, and the Dates of the Invention and Translations of the Relics of Sts Andrew and Luke," *Analecta Bollandiana* 121 (2003): 5-36.

Bury, John Bagnell. "The Nika Riot." *The Journal of Hellenic Studies* 17 (1897): 92-119.

Bühl, Gudrun. *Constantinopolis und Roma: Stadtpersonifikationen der Spätantike*. Kilchberg: Akanthus, 1995.

Cameron, Alan. *Circus Factions: Blues and Greens at Rome and Byzantium*. New York: Oxford, 1999.

———. "Circus Factions and Religious Parties, A Rejoinder." *Byzantion* 50/1 (1980): 336-337.

———. “City Personifications and Consular Diptychs.” *Journal of Roman Studies* 105 (2015): 250–287.

Cameron, Alan ve Jacqueline Long. *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*. Berkeley: University of California Press, 1993.

Carbognano, Cosimo Comidas De. *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*. Çev., Erendiz Özbayoğlu. İstanbul: Eren, 1993.

Carile, Maria Cristina. “Il sacrum palatium risplendente di luce: immagine e realtà del palazzo imperiale di Costantinopoli.” Şurada; *Polidoro: studi offerti ad Antonio Carile*, ed., Giorgio Vespignani, 305-327. Spoleto: Fondazione Centro italiano di studi sull'alto Medioevo, 2013.

———. “Memories of Buildings? Messages in Late Antique Architectural Representations.” Şurada; *Images of the Byzantine World: Visions, Messages, and Meanings: Studies Presented to Leslie Brubaker*, ed., A. Lymberopoulou, 15-33. New York: Routledge, 2016.

———. *The Vision of the Palace of the Byzantine Emperors as A Heavenly Jerusalem*. Spoleto: Fondazione Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, 2012.

Casson, Stanley. “Les fouilles de L’Hippodrome de Constantinople.” *Gazette des Beaux Arts* 30/1 (1930): 213-242.

Casson, Stanley, David Talbot Rice, A. H. M. Jones ve G. F. Hudson. *Preliminary Report upon the Excavations Carried out in the Hippodrome of Constantinople in 1927*. London: Oxford University Press, 1928.

Chatzilazarou, Dimitrios. “The Royal Portico and the Formation of the Monumental Center of Constantinople. Topography, Functions, Symbolisms” *Basılmamış Doktora Tezi*, Atina Üniversitesi, 2016.

———. “Visualizing a Lost Monument of Early Constantinople: The Basilica or Basileios Stoa.” Şurada; *Art and Archaeology in Byzantium and Beyond: Essays in Honour of Sophia Kalopissi-Verti and Maria Panayotidi-Kesisoglou*, ed., Dionysios Mourelatos, 181-195. Oxford: BAR Publishing, 2021.

Coulston, Jon ve Hazel Dodge. *Ancient Rome: the Archaeology of the Eternal City*. Oxford: Oxford University School of Archaeology, 2011.

Crislip, Andrew T. *From Monastery to Hospital: Christian Monasticism & the Transformation of Health Care in Late Antiquity*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2005.

Crow, James, Jonathan Bardill ve Richard Bayliss, *The Water Supply of Byzantine Constantinople*. London: The Society for the Promotion of Roman Studies, 2008.

Çelik, Siren. *Bizans Şiir Antolojisi: 4-15. Yüzyıllar*. İstanbul: Alfa, 2022.

———. *Manuel II Palaiologos (1350-1425): A Byzantine Emperor in A Time of Tumult*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Dagron, Gilbert. *Constantinople Imaginaire: Études sur le recueil des Patria*. Paris: Presses Universitaires de France, 1984.

———. *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*. Çev., İsmail Yerguz. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012.

———. *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*. Paris: Presses Universitaires de France, 1974.

Dark, Ken. "Roman Architecture in the Great Palace of Byzantine Constantinople during the Sixth to the Ninth Centuries." *Byzantion* 77 (2007): 87-105.

———. "The Eastern Harbours of Early Byzantine Constantinople." *Byzantion* 75 (2005): 152-163.

Dark, Ken R. ve A. L. Harris. "The Last Roman Forum: the Forum of Leo in Fifth-century Constantinople," *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 48/1 (2008): 57-69.

Dark, Ken ve J. Kostenec. "The Patriarchal Palace at Constantinople in the Seventh Century: Locating the Thomaites and the Makron." *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 64 (2014): 33-40.

Davison, Claire Cullen, Birte Lundgreen ve Geoffrey B. Waywell. *Pheidias: the Sculptures & Ancient Sources I-II-III*. London: University of London Press, 2009.

Delemen, İnci. “Bizantion: Koloni-Kent-Başkent.” Şurada; *Bizantion’dan İstanbul’a: Bir Başkent’in 8000 Yılı*, ed., Nazan Ölçer, 54-59. İstanbul: Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları, 2010.

Denker, Asuman ve Gülbahar Baran Çelik ed. *İstanbul’daki Bizans Sarayları/Byzantine Palaces In Istanbul*. İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 2011.

Denker, Asuman, Gülay Yağcı ve Ayşe Başak Akay. “Büyük Saray Kazısı.” Şurada; *Gün Işığında İstanbul’un 8000 yılı: Marmaray, metro, Sultanahmet Kazıları*, ed., Bahattin Öztuncay ve Arzu Karamani Pekin, 126-141. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007.

Denker, Asuman. “Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi’ndeki (Büyük Saray Bölgesi) Kazı Çalışmaları.” *Mimarist* 31 (2009): 91-97.

Denker, Asuman. “Sultanahmet Eski Cezaevi Bahçesinde (Büyük Saray Bölgesi) Ortaya Çıkarılan İki Antik Kuyu.” Şurada; *16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 25-27 Nisan 2007*, Marmaris, ed., Fahriye Bayram ve Adil Özme, 61-80. Ankara: Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı, 2008.

Dey, Hendrik W. *The Afterlife of the Roman City: Architecture and Ceremony in Late Antiquity and the Early Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Dirimtekin, Feridun. “Augustaion ve Milion.” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 8 (1969): 13-23.

———. “Ayasofya Baptisteri.” *Türk Arkeoloji Dergisi* 12/2 (1963): 54-87.

———. “Le local du Patriarcat de Ste Sophie.” *Istanbul Mitteilungen* 13/14 (1963-64): 113-127.

———. “Le Skevophylakion de Sainte-Sophie.” *Revue des Études byzantines* 19 (1961): 390-400.

———. “Milion-Miliurum-Aureum.” *Ayasofya Müzesi Yıllığı* 8 (1969): 37-42.

Dowden, Ken. *Zeus*. New York: Routledge, 2006.

Downey, Glanville. “Justinian as Achilles.” *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 71 (1940): 68-77.

- . “The Builder of the Original Church of the Apostles at Constantinople: A Contribution to the Criticism of the "Vita Constantini" Attributed to Eusebius.” *Dumbarton Oaks Papers* 6 (1951): 53-80.
- Dönmez, Şevket. “The Prehistory of the Istanbul Region: A Survey.” *ANES* 43 (2006): 239-264.
- Dörner, Friedrich Karl. *Nemrud Dağı’nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*. Çev., Vural Ülkü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Duygu, Zafer. *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ’da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. İstanbul: Divan Kitap, 2017.
- Duygu, Zafer ve Kutlu Akalın. *Kristoloji’ye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. İstanbul: Divan Kitap, 2018.
- Duyuran, Rüstem. “First Report on the Excavations on the Site of the New Palace of Justice at Istanbul.” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 5 (1952): 33-38.
- . “İstanbul Adalet Sarayı İnşaat Yerinde Yapılan Kazılar Hakkında İkinci Rapor” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 6 (1953): 21-27.
- Düzgüner, Fırat. “Eski Sultanahmet Cezaevi Bahçesi’ndeki (Büyük Saray Bölgesi) Kazı Çalışmaları.” *Mimarist* 31/1 (2009): 91-97.
- . “İmparatorluk Köprüsü Sütunları Sultanahmet Camii’nde Hâlâ Yaşıyor.” *Mimarist* 27/1 (2008): 90-96.
- . “İstanbul Sultanahmet’te Bizans’ın Ünlü “Bakır Kapısı” ve Iustinianus Sütunu.” *Mimarist* 17/3 (2005): 85-93.
- . “İstanbul’da Okeanos’la Tethys’in Kızı Tykhe’nin Forumu: Forum Constantini II.” *Mimarist* 30 (2008): 77-83.
- Dvornik, Francis. *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*. Cambridge: Harvard University Press, 1958.
- Ebersolt, Jean. *Le grand palais de Constantinople et le livre des cérémonies*. Paris: E. Leroux, 1910.
- Ebersolt, Jean. *Mission archéologique de Constantinople*. Paris: E. Leroux, 1924.
- Effenberger, Arne. “Stadtinterne Reliquientranslationen in Konstantinopel: Der Fall der heiligen Euphemia von Chalkedon.” Şurada: *Hinter den Mauern und auf dem offenen Land: Leben im Byzantinischen Reich* ed., Falko Daim ve Jörg Drauschke, 45-54. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2016.

———. “Zu den beiden Reiterstandbildern auf dem Tauros von Konstantinopel.” *Millennium* 5 (2008): 261-297.

El-Cheikh, Nadia Maria. “Byzantium through the Islamic Prism from the Twelfth to the Thirteenth Century.” Şurada: Angeliki E. Laiou and Roy Parviz Mottahedeh ed., *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, 64-5. Washington DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection Press, 2001.

Eyice, Semavi. “Arslanhane ve Çevresinin Arkeolojisi.” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 11-12 (1964): 23-33.

———. “İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı: Büyük Saray” *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1/3 (1988): 3-36.

———. “Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi.” Şurada; Prof. Dr. Semavi Eyice *Külliyatı I: Türk Tarih Kurumunda Yayınlanmış Çalışmaları*, Sema Doğan ed., 755-850. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2015.

Favro, Diane. *The Urban Image of Augustan Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Featherstone, Jeffrey Michael. Der Große Palast von Konstantinopel: Tradition oder Erfindung? *Byzantinische Zeitschrift* 106/1 (2013): 19–38.

———. “Palace and Procession in Byzantium” Şurada: *Anatolia in the Byzantine Period*, Engin Akyürek ve Koray Durak ed., 60-69. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.

Feissel, Denis. “Tribune et colonnes impériales a L'Augousteion de Constantinople.” Şurada: *Constantinople réelle et imaginaire: Autour de l'oeuvre de Gilbert Dagron* ed., Cécile Morrisson ve Jean-Pierre Sodini, 121-155. Paris: Association des amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, 2018.

Ferguson, John. *The Religions of the Roman Empire*. New York: Cornell University Press, 1994.

Fıratlı, Nezih. “İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri.” *Belleten* 29/114 (1965): 263-328.

Fıratlı, Nezih and Tülay Ergil, “Divan Yolu (Milion) Sondajı,” *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 15-16 (1969): 199-212.

Finn, Jennifer. “The Center of the Earth in Ancient Thought.” *Journal of Ancient Near Eastern History* 4/1 (2017): 177-209.

Frakes, James F.D. "Fora". Şurada; *A Companion to Roman Architecture* 248-263, Roger B. Ulrich ve Caroline K. Quenemoen ed., 248-263. West Sussex: Blackwell Publishing Ltd, 2014.

Franceschini, Eugenia Bolognesi Recchi. *Il Grand Palazzo Degli Imperator Di Bisanzio*. Roma: Logart Press, 2002.

———. *Palatia: Kaiserpaläste in Konstantinopel, Ravenna und Trier*. Trier: Rheinisches Landesmuseum, 2003.

———. The Scholae of the Master of the Offices as the Palace Pratorium. *Anatolia Antiqua* 16 (2008): 231-257.

Freeman, Charles. *The Horses of St. Mark's: A Story of Triumph in Byzantium Paris and Venice*. New York: Overlook Press, 2010.

Garth Fowden, "Constantine's Porphyry Column: The Earliest Literary Allusion." *The Journal of Roman Studies* 81 (1991): 119-131.

Georgacas, Demetrius John. "The Names of Constantinople" *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 78 (1947): 347-367.

Gerlach, Stefan. *Türkiye Günlüğü 1573-1576: 1. Cilt*. Çev., Selma Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

———. *Türkiye Günlüğü 1577-1578: 2. Cilt*. Çev., Selma Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

Giatsis, Sotiris G. "The Organization of Chariot-Racing in the Great Hippodrome of Byzantine Constantinople." *The International Journal of the History of Sport* 17/1 (2000): 36-68.

Gibson, Craig A. "Alexander in the Tychaion: Ps.-Libanius on the Statues." *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 47 (2007): 431-454.

Girgin, Çiğdem. "La Porte Monumentale trouvée dans les fouilles près de l'ancienne Prison de Sultanahmet." *Anatolia Antiqua* 16 (2008): 259-290.

Gottwald, J. "La statue de l'impératrice Eudoxie." *Échos d'Orient* 10 (1907): 274-76.

Gökçay, Metin. “Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkarılan Mimari Buluntular.” Şurada; *Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı: Marmaray, metro, Sultanahmet Kazıları*, ed., Bahattin Öztuncay ve Arzu Karamani Pekin, 166-179. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2007.

Grant, Robert M. *Augustus to Constantine: Rise and Triumph of Christianity in the Roman World*. London: Westminster J. Knox Press, 2004.

Greatrex, Geoffrey. “The Nika Riot: A Reappraisal.” *The Journal of Hellenic Studies* 117 (1997): 60-86

Greatrex, Geoffrey ve Jonathan Bardill. “Antiochus the Praepositus.” *Dumbarton Oaks Papers* 50 (1996): 117-197.

Grimal, Pierre. *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine*. Paris: Presses Universitaires de France, 2015.

Guilland, Rodolphe Joseph. *Études de Topographie de Constantinople Byzantine*. Berlin: Akademie Verlag, 1969.

Gurlitt, Cornelius. *Antike Denkmalsäulen in Konstantinopel*. München: Verlag von Georg D.W. Callwey, 1910.

———. *Antike Denkmalsäulen in Konstantinopel*. Berlin: Verlegt Bei Ernst Wasmuth A.-G. 1912.

———. *Die Baukunst Konstantinopels*. Berlin, Verlag von Ernst Wasmuth, 1912.

———. *Die Baukunst Konstantinopels: Tafelband I-II*. Berlin, Verlag von Ernst Wasmuth, 1912.

Haldon, John ve Bryan Ward-Perkins. “Evidence from Rome for the Image of Christ on the Chalke Gate in Constantinople.” *Byzantine and Modern Greek Studies* 23/1 (1999): 286-296.

Halkin, François. “Saint Samson le Xénodoque de Constantinople (VIe siècle).” *Rivista di Studi Bizantini E Neoellenici* 14/16 (1977): 5-17.

Heather, Peter. *Goths and Romans: 332-489*. Oxford: Clarendon Press, 2011.

Hedlung, Ragnar. "Byzantion, Zeuxippon, and Constantinople: The Emergence of an Imperial City." Şurada; *Constantinople as Center and Crossroad*, ed., Olof Heilo, Ingela Nilsson, Stockholm, 20-33. Stockholm: Swedish Research Institute in Istanbul, 2019.

Henry Maguire ed., *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*. Washington D.C: Harvard University Press, 1997.

Jacoby, David. "The Venetian Quarter of Constantinople from 1082 to 1261: Topographical Considerations." Şurada; *Novum Millennium: Studies on Byzantine History and Culture Dedicated to Paul Speck*, ed., Claudia Sode ve Sarolta Takács, 153-170. London: Routledge, 2001.

Janin, Raymond. *Constantinople Byzantine: Développement urbain et répertoire topographique*. Paris: Institut français d'études byzantines, 1964.

———. *La Géographie Ecclésiastique de l'empire Byzantin; 1 Le Siège de Constantinople et le Patriarcat Œcuménique; 3 Les Églises et les Monastères*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1969.

———. "Les églises et monastères de Constantinople byzantine." *Revue des Études Byzantines* 9 (1951): 143-153.

———. "Le palais patriarcal de Constantinople." *Revue des Études byzantines* 20 (1962): 131-155.

Johnson, Mark J. "Constantine's Apostoleion: A Reappraisal." Şurada: *The Holy Apostles: A Lost Monument, A Forgotten Project and the Presentness of the Past*, ed., Margaret Mullet ve Robert Ousterhout, 79-98. Washington DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2020.

———. *The Roman Imperial Mausoleum in Late Antiquity*. New York: Cambridge University Press, 2014.

Johnston, Sarah Iles. *Restless Dead: Encounters between the Living and the Dead in Ancient Greece*. Berkeley: University of California Press, 2013.

Jones, Arnold Hugh Martin. *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative Survey Volume I & II*. Norman: University of Oklahoma Press, 1964.

Jordan-Ruwe, Martina. *Das Säulenmonument: zur Geschichte der Erhöhten Aufstellung Antiker Porträtstatuen*. Bonn: Habelt, 1995.

Kaçar, Turhan. “Arius: Bir Sapkının Kısa Hikayesi.” Şurada; *Lucerna: Klasik Filoloji Yazıları*, ed., Erendiz Özbayoğlu, 7-15. İstanbul: Eren, 2004.

———. “Doğu Roma Başkentinde Patrik Seçimi: Ioannes Örneği (MS 398).” Şurada; *Özsait Armağanı: Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler = Studies Presented to Mehmet and Nesrin Özsait* ed., Hamdi Şahin, Erkan Konyar ve Gürkan Ergin, 225-232. Antalya: Suna-İnan Kırar Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2011.

———. *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık: Doğu'da İsa Doktrini'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.

———. “Eskiçağ Kaynaklarında İzmit Depremi (MS 358).” *Toplumsal Tarih* 109 (2003): 24-26.

———. “Ioannes Chrysostomus’un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve Politika.” *Belleten* 67 (2003): 745-770.

———. “Konstantinopolis Kilisesi’nin Kuruluşu: Mitoloji ve Tarih.” *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 14 (2008): 117-139.

———. “Pagan Byzantion'dan Hristiyan Konstantinopolis'e: Fetih Öncesi İstanbul'da Din ve Toplum.” Şurada; *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt 5*, ed., Coşkun Yılmaz, 22-67. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. 2015.

———. “Tarsuslu Nectarius’un İlk Constantinopolis Patriği Olarak Seçilmesi.” *OLBA* XVII (2009): 172-192.

Kalas, Gregor. *The Transformation of the Roman Forum in Late Antiquity: Transforming Public Space*. Austin: University of Texas Press, 2015.

Kalavrezou, Ioli. "Helping Hands for the Empire: Imperial Ceremonies and the Cult of Relics at the Byzantine Court." Şurada; *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*, Henry Maguire ed., 59-60. Washington D.C: Harvard University Press, 1997.

Kaldellis, Anthony. "Christodoros on the Statues of the Zeuxippos Baths: A New Reading of the Ekphrasis." *Greek Roman and Byzantine Studies* 47 (2007): 361–383.

Kazhdan, Alexander P. Ed. *The Oxford Dictionary of Byzantium I-II-III*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Kirsten, Ernst. "Strassen und Plätze im Frühen Konstantinopel." Şurada; *Istanbul, Geschichte und Entwicklung der Stadt: Festschrift zum 60. Geburtstag von Kurt Albrecht*, ed., Kurt Bachteler, 131-142. Ludwigsburg: Karawane-Verlag, 1967.

Kislinger, Ewald. "Das Eugenios-Tor und die Östliche Via Triumphalis von Konstantinopel" Şurada; *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte: Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag* ed., Jörg Drauschke, Ewald Kislinger, Karin Kühtreiber, Thomas Kühtreiber, Gabriele Scharrer-LiškaTivadar Vida, 724-731. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2018.

Klein, Holger A. "Sacred Relics and Imperial Ceremonies at the Great Palace of Constantinople." *BYZAS* 5 (2006): 79-99.

Kleinbauer W. Eugene, Antony White ve Henry Matthews. *Hagia Sophia*. İstanbul: Archaeology and Art Publications, 2004.

Kostenec, Jan. Observations on the Great Palace in Constantinople: The Sanctuary of the Archangel Michael, Daphne Palace, and the Magnaura. *Reading Medieval Studies*, 31 (2004): 27-55.

———. "The Heart of the Empire: The Great Palace of the Byzantine Emperors Reconsidered" Şurada; *Secular Buildings and the Archaeology of Everyday Life in the Byzantine Empire*, ed., Ken Dark, 4-37. Oxford: Oxbow Books, 2004.

Krautheimer, Richard. *Early Christian and Byzantine Architecture*. New Haven: Yale University Press, 1986.

———. *Three Christian Capitals: Topography and Politics*. California: University of California Press, 1983.

Kuban, Doğan. *İstanbul: Bir Kent Tarihi*. Çev., Zeynep Rona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

Kullberg, Jesper Blid. “When Bath Became Church: Spatial Fusion in Late Antique Constantinople and Beyond.” Şurada; *Fountains and Water Culture in Byzantium*, ed., Brooke Shilling ve Paul Stephenson, 145-162. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

La Regina, Adriano. *Archaeological Guide to Rome*. Milano: Electa, 2015.

Labarte, Jules. *Le Palais Impérial de Constantinople et ses Abords, Sainte-Sophie, Le Forum Augustéon et l'Hippodrome, tels qu'ils existaient au dixième siècle*. Paris: Didron, 1861.

Laniado, Avshalom. “L'aristocratie sénatoriale de Constantinople et la préfecture du prétoire d'Orient.” *Travaux et Mémoires* 22 (2021): 409-455.

Latham, Jacob A. *Performance, Memory, and Processions in Ancient Rome: the Pompa Circensis from the Late Republic to Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.

Lavan, Luke. “Fora and Agorai in the Mediterranean Cities during the 4th and 5th c. A.D.” *Late Antique Archaeology* 3/1 (2006):193-249.

———. *Public Space in the Late Antique City Vol I-II*. Leiden: Brill, 2020.

———. “Political Space in Late Antiquity.” *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 111-128.

———. “Religious Space in Late Antiquity.” *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 159-201.

———. “Social Space in Late Antiquity.” *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 129-157.

———. “The Agorai of Antioch and Constantinople as seen by John Chrysostom.” *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 50/91 (2007): 157–167.

Lehmann, Phyllis Williams. “Theodosius or Justinian? A Renaissance Drawing of a Byzantine Rider.” *The Art Bulletin* 41/1 (1959): 39-57.

Lendering, Jona. *Roma: Mermer Şehir*. Çev., Burak Sengir. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.

Lenski, Noel. *Constantine and the Cities: Imperial Authority and Civic Politics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.

———. “Constantine and the Tyche of Constantinople.” Şurada; *Contested Monarchy: Integrating the Roman Empire in the Fourth century AD*, ed., Johannes Wienand, 330-352. New York: Oxford University Press, 2015.

———. “Constantinople's Dedication Medallions and the Maintenance of Civic Traditions.” *Numismatische Zeitschrift* 119 (2012): 31-58.

Lethaby, W. R. ve Harold Swainson. *The Church of Sancta Sophia Constantinople: A Study of Byzantine Building*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2019.

Lewis, Anne-Marie. “Augustus and His Horoscope Reconsidered.” *Phoenix* 62 3/4 (2008): 308-337.

Lintott, Andrew. *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Loukopoulou, Louisa ve Adam Łaitar. “Propontic Thrace” Şurada; *A Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Mogens Herman Hansen ve Thomas Heine Nielsen ed., 912-923. New York: Oxford University Press, 2004.

Lozanova-Stantcheva, Vanya. “Barbysios or the Birth of Byzantion.” *Orpheus: Journal of Indo-European and Thracian Studies* 20 (2013): 37-53.

———. “Byzas, Zeuxippos Helios and the Re-Foundation of Byzantion.” *Orpheus: Journal of Indo-European and Thracian Studies* 18 (2011): 39-48.

———. “Emperor Constantine I the Great between Byzantion and Constantinople.” *Papers of BAS: Humanities and Social Sciences* 7/2 (2020): 117-129.

Lusnia, Susann S. “Urban Planning and Sculptural Display in Severan Rome: Reconstructing the Septizodium and Its Role in Dynastic Politics.” *American Journal of Archaeology* 108/4 (2004): 517-544.

Maass, Ernst. *Analecta Sacra Et Profana*. Marpurgi: Apud N.G. Elwertum, 1901.

MacMullen, Ramsay. *Constantine*. London: Routledge, 2014.

Magdalino, Paul. "Court and Capital in Byzantium." Şurada; *Royal Courts in Dynastic States and Empires: A Global Perspective*, ed., İbrahim Metin Kunt, Jeroen Duindam ve Tülay Artan, 131-144. Leiden: Brill, 2011.

———. "The Maritime Neighborhoods of Constantinople: Commercial and Residential Functions, Sixth to Twelfth Centuries." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 209-226.

———. "The People and the Palace." *The Emperor's House: Palaces from Augustus to the Age of Absolutism*, ed., Michael Featherstone, 169-180. Berlin: De Gruyter, 2015.

Maguire, Henry. *Bizans Saray Kültürü 829-1204*. Çev., Müfit Günay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Majeska, George P. *Russian Travellers to Constantinople in the Fourteenth and the Fifteenth Centuries*. Washington D.C: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1984.

Malmberg, Simon. "Triumphal Arches and Gates of Piety at Constantinople, Ravenna, and Rome." Şurada; *Using Images in Late Antiquity*, ed., Stine Birk, Troels Myrup Kristensen, Birte Poulsen ve Paolo Liverani, 150-189. Oxford: Oxbow Books, 2014.

Mamboury, Ernest. "İstanbul: Un Nouvel élément pour la topographie de l'antique Byzance," *Archäologischer Anzeiger: Beiblatt zum Jahrbuch des Archäologischen Instituts* 49 (1934): 50-61.

———. "Un Nouvel Element Pour la Topographie de L'Antiquité Byzance", *Archäologischer Anzeiger* (1934): 50-61.

———. "Les fouilles Byzantines à Istanbul et dans sa Banlieue Immédiate aux XIX et XXe siècles." *Byzantion* 11/1 (1936): 229–83.

Mamboury, Ernest ve Theodor Wiegand. *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer*. Berlin: De Gruyter, 2012.

Manders, Erika. "Macedonius, Constantius and the Changing Dynamics of Power." Şurada; *Episcopal Networks in Late Antiquity: Connection and Communication*

Across Boundaries, Carmen Angela Cvetković and Peter Gemeinhardt ed., 249-265. Berlin: De Gruyter, 2020.

Mango, Cyril. "Ancient Spolia in the Great Palace of Constantinople." Şurada: Christopher Moss ve Katherine Kiefer ed., *Byzantine East, Latin West: Art-Historical Studies in Honor of Kurt Weitzmann*, 645-658. Princeton: Princeton University Press, 1995.

———. "Constantine's Mausoleum and the Translation of Relics." *Byzantinische Zeitschrift* 83/1 (1990): 51-62.

———. *Le développement urbain de Constantinople* (IVe- VIIe siècles). Paris: E. De Boccard, 1985.

———. "L'Europe de l'Hippodrome de Constantinople." *Revue des Études Byzantines* 7 (1949): 180-193.

———. "Septime Sévère et Byzance" *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 147/2 (2003): 593-608.

———. *Studies on Constantinople*. Aldershot: Variorum, 2005.

———. *The Brazen House: A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople*. Copenhagen: Munksgaard, 1959.

———. "The Column of Justinian and His Successors." Şurada: Cyril Mango, *Studies on Constantinople*, Aldershot: Variorum, 2005.

———. "The Date of the Anonymous Russian Description of Constantinople." *Byzantinische Zeitschrift* 45/ (1952): 380-385.

———. "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 173-188.

Mango, Marlia Mundell. "The Commercial Map of Constantinople." *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000): 189-207.

———. "The Porticoed Streets at Constantinople." Şurada; *Byzantine Constantinople: monuments, Topography, and Everyday Life*, ed., Nevra Necipoğlu, 29-52. Leiden: Brill Academic Publishers, 2001.

Mango, Cyril, Michael Vickers ve E. D. Francis. "The Palace of Lausus at Constantinople and Its Collection of Ancient Statues." *Journal of the History of Collections* 4/1 (1992): 89-98.

Manners, Ian R. "Constructing the Image of A City: The Representation of Constantinople in Christopher Buondelmonti's *Liber Insularum Archipelagi*." *Annals of the Association of American Geographers* 87/1 (1997): 72-102.

Maréchal, Sadi. *Public Baths and Bathing Habits in Late Antiquity: A Study of the Evidence from Italy, North Africa and Palestine A.D. 285-700*. Leiden: Brill, 2020.

Martins de Jesus, Carlos A. "The Statuary Collection Held at the Baths of Zeuxippus (Ap 2) and the Search for Constantine's Museological Intentions." *Synthesis* 21 (2014): 1-16.

Martiny, Günter. "The Great Theatre, Byzantium." *Antiquity* 12/45 (1938): 89–93.

Mathews, Thomas. *The Early Churches of Constantinople: Art and Liturgy*. London: Pennsylvania State University Press, 1971.

Mattingly, David J. *Tripolitania*. London: B.T. Batsford, 1995.

McCormick, Michael. *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium, and the Early Medieval West*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

McGuckin, John Anthony. *St. Gregory of Nazianzus: An Intellectual Biography*. New York: St. Vladimir's Seminary Press, 2001.

Meier, Mischa. "Die Inszenierung einer Katastrophe: Justinian und der Nika-Aufstand." *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 2003/142 (2003): 273-300.

Miller, Konrad. *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*. Bregenz: Eigenverlag G. Husslein, 1988.

Miranda, Salvador. *Autour du Grand Palais de Byzance: Rectifications du plan de l'étude sur le Grand Palais en 1966*. Mexico: Journal Français du Mexique, 1967.

———. *Autour du Grand Palais des Empereurs Byzantins: Nouvelles Rectifications à l'ensemble du Grand Palais Reconstitué Hypothétiquement*. Mexico: Journal Français du Mexique, 1968.

Mithen, Steven. *Susuzluk: Antik Dünyada Su ve İktidar*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2017.

Moralee, Jason. *Rome's Holy Mountain: The Capitoline Hill in Late Antiquity*. New York: Oxford University Press, 2020.

Mossay, Justin. "Gregor von Nazianz in Konstantinopel (379-381 A.D.)" *Byzantion* 47 (1977): 223-238.

Naumann, Rudolf. "Vorbericht über die Ausgrabungen zwischen Mese und Antiochus-Palast 1964 in Istanbul." *Istanbuler Mitteilungen* 15 (1965): 135–148.

Naumann, Rudolf ve Hans Belting. *Die Euphemia-Kirche am Hippodrom zu Istanbul und ihre fresken*. Berlin: Gebr. Mann, 1966.

Neville, Leonora. *Guide To Byzantine Historical Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Niewöhner, Philipp. "The late Late Antique Origins of Byzantine Palace Architecture." *The Emperor's House: Palaces from Augustus to the Age of Absolutism*, ed., by Michael Featherstone, Jean-Michel Spieser, Gülru Tanman and Ulrike Wulf-Rheidt, 31-52. Berlin: De Gruyter, 2015.

Ogan, Aziz. "Topkapı Sarayı Hafriyatı." *Belleten* 4 (1940): 317-328.

Ousterhout, Robert G. *Eastern Medieval Architecture: the Building Traditions of Byzantium and Neighboring Lands*. New York: Oxford University Press, 2019.

———. "The Life and Afterlife of Constantine's Column." *Journal of Roman Archaeology* 27/1 (2014):304-326.

Özgümüş, Feridun. "İstanbul'da Aya Mokios Kilisesi." *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 13 (1996): 46-49.

Pasinli, Alpay. "'Pittakia' ve 'Magnum Palatium-Büyük Saray' Bölgesinde 1999 Yılı Çalışmaları." *10. Müze Çalışmaları ve kurtarma kazıları sempozyumu: 26-28 Nisan 1999, Kuşadası*, ed., Koray Olşen, 95-114. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Pasinli, Alpay. “‘Pittakia’ ve ‘Magnum Palatium-Büyük Saray’ Bölgesinde 2000 Yılı Çalışmaları.” *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 24-26 Nisan 2000 Denizli*, ed., Koray Olşen, 41-64. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Pasinli, Alpay. “‘Pittakia’ ve ‘Magnum Palatium-Büyük Saray’ Bölgesinde 2001 Yılı Çalışmaları.” *12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 25-27 Nisan 2001, Kuşadası*, ed., Koray Olşen, 1-22. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Pasinli, Alpay. “‘Pittakia’ ve ‘Magnum Palatium-Büyük Saray’ Bölgesinde 2002 Yılı Çalışmaları.” *13. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu: 25-27 Nisan 2001, Kuşadası*, ed., Koray Olşen, 1-16. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003.

Pearson, H. Elizabeth. “Political Space”. Şurada; *A Companion to the City of Rome*, ed., Claire Holleran ve Amanda Claridge, 559-579. Hoboken, NJ: Wiley Blackwell, 2018.

Pentcheva, Bissera V. *Hagia Sophia: Sound, Space, and Spirit in Byzantium*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press 2018.

Peschlow, Urs. “Betrachtungen zur Gotensäule in Istanbul.” Şurada; *Tesserae: Festschrift für Josef Engemann*, Ernst Dassmann ve Klaus Thraede ed., 215-228. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1991.

———. *Die Irenenkirche in Istanbul: Untersuchungen zur Architektur*. Tübingen: E. Wasmuth, 1977.

Pickett, Jordan. “A Social Explanation for the Disappearance of Roman Thermae.” *Journal of Late Antiquity* 14/2 (2021): 375-414.

Preger, Theodor. “E. Maafs, *Analecta sacra et Profano*. Besprochen von Theodor Preger.” *Byzantinische Zeitschrift* 11 (1902): 164-168.

Preiser-Kapeller, Johannes. “Heptaskalon and Other Selected Moorings on the Golden Horn.” Şurada; *The Byzantine Harbours of Constantinople*, Falko Daim ve Ewald Kislinger ed., 141-150. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2021.

Price, Simon. *Rituals and Power: the Roman Imperial Cult in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Putzeys, Toon and Luke Lavan. "Commercial Space in Late Antiquity." *Late Antique Archaeology* 5/1 (2009): 81-109.

Raby, Julian. "Cyriacus of Ancona and the Ottoman Sultan Mehmed II." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 43 (1980): 242-246.

———. "Mehmed the Conqueror and the Equestrian Statue of the Augustaion." *Illinois Classical Studies* 12/2 (1987): 305-313.

Rapp, Claudia. "Death at the Byzantine Court: The Emperor and his Family." Şurada; *Death at Court*, ed., Karl-Heinz Spieß and Immo Warntjes, 267-286. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2012.

Rice, David Talbot. *The Great Palace of the Byzantine Emperors*. Edinburgh: Cambridge University Press, 1958.

Rice, David Talbot. *The Great Palace of the Byzantine Emperors: Second Report, The Mosaics*. London: Oxford University Press, 1959.

Robert, Louis. "Théophane de Mytilène à Constantinople." *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 113-1 (1969): 42-64.

Roller, Lynn E. *In Search of God the Mother: The Cult of Anatolian Cybele*. Los Angeles: University of California Press, 2018.

Ruggini, Lellia Cracco. "Vettio Agorio Pretestato e la fondazione sacra di Constantinopoli." Şurada; *Miscellanea de studi classici in onore di Eugenio Manni*, Philias Charin ed., 593-610. Roma: G. Bretschneider, 1980.

Rydén, Lennart. "A Note on Some References to the Church of St. Anastasia in Constantinople in the 10th Century." *Byzantion* 44/1 (1974): 198-201.

Saltuk, Secda. *Antik Çağda Hipodromlar, Circuslar*. İstanbul: Ege Yayınları, 2001.

Saradi, Helen G. "Christodorus of Koptus, The Statuary of the Baths of Zeuxippos: Virgilian Heroes in a Constantinopolitan Context." Şurada; Ζεῖδωρος Ὑετός ed., Ch. Chotzakoglu, 703-18. Levkosia: Hetaireia Kypriakon Spoudon, 2019.

———. "The Streets in the Byzantine Literary Sources: Changing Perceptions and Evolving Social Models (4th-10th c.)." Şurada; *"Pour une poétique de byzance"*

Hommage à Vassilis Katsaros, ed., Stéphanos Efthymiadis, Charis Messis, Paolo Odorico ve Ioannis Polémis, 243-272. Paris: De Boccard, 2015.

Scheid, John. "To Honor the Princeps and Venerate the Gods: Public Cult, Neighbourhood Cults and Imperial Cult in Augustan Rome." Şurada; *Augustus*, Jonathan Edmondson ed., 275-302. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.

Schneider, Alfons Maria. "Brände in Konstantinopel." *Byzantinische Zeitschrift* 41/2 (1941): 382-403.

———. "Das Martyrion der HL. Euphemia beim Hippodrom zu Konstantinopel." *Byzantinische Zeitschrift* 42 (1942): 178-185.

———. *Die Grabung im Westhof der Sophienkirche zu Istanbul*. Berlin: Istanbul des Archäologischen Institutes des Deutschen Reiches, 1941.

———. "Die VorJüstinianische SophienKirche." *Byzantinische Zeitschrift* 36/1 (1936): 77-85.

———. *Grabung im Bereich des Euphemia-Martyrions zu Konstantinopel*. Berlin: De Gruyter, 1943.

Schreiner, Peter. "Eine Chinesische Beschreibung Konstantinopels aus dem 7. Jahrhundert." *Istanbuler Mitteilungen* 39 (1989): 439–505.

Schibille, Nadine. *Hagia Sophia and the Byzantine Aesthetic Experience*. New York: Routledge, 2016.

Ševčenko, Ihor. "Inscription in Honor of Empress Eudoxia." *The Annals of the Ukranian Academy of Arts and Sciences in the United States* 12/1-2 (1969-1972): 204-217.

Shepardson, Christine. "Controlling Contested Places: John Chrysostom's Adversus Iudaeos Homilies and the Spatial Politics of Religious Controversy." *Journal of Early Christian Studies* 15/4 (2007): 483-516.

Sinanlar, Seza. *Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*. İstanbul: Kitapevi, 2009.

Skinner, Alexander. "The Early Development of the Senate of Constantinople." *Byzantine and Modern Greek Studies* 32/2 (2008): 128-148.

Smith, Mark D. "The Religion of Constantius I." *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 38.2 (1997): 187-208.

Speck, Paul. "Das Konzept Konstantins des Großen für Konstantinopel: Die Umgestaltung der Audienzhalle zur Hagia Sophia und das Schicksal des Kapitols." Şurada; *Varia 7 (Poikila Vyzantina, 18)* ed., Paul Speck, Albrecht Berger ve Otto Kresten, 157-165. Bonn: R. Habelt, 2000.

———. "Eudoxia-Säule und Pittakia." *Hellenika* 22 (1969): 430-435.

Stanfill, Jonathan P. "The Body of Christ's Barbarian Limb: John Chrysostom's Processions and the Embodied Performance of Nicene Christianity." Şurada; *Revisoning John Chrysostom: New Approaches, New Perspectives*, Chris L. De Wet ve Wendy Mayer ed., 670-697. Leiden: Brill, 2019.

Stephenson, Paul. *The Serpent Column: A Cultural Biography*. New York: Oxford University Press, 2016.

———. "The Skylla Group in Constantinople's Hippodrome." *Zbornik radova Vizantoloskog instituta* 50/1 (2013): 65-74.

Stephenson, Paul ve Ragnar Hedlung "Monumental Waterworks in Late Antique Constantinople." Şurada; *Fountains and Water Culture in Byzantium*, Brooke Shilling ve Paul Stephenson ed., 36-54. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

Stichel, Rudolph H. W. "Die Hagia Sophia Justinians, ihre Liturgische Einrichtung und der Zeremonielle Auftritt des frühbyzantinischen Kaisers." Şurada; *Byzanz-das Römerreich im Mittelalter Teil 2/1*, ed., Falko Daim ve Jörg Drauschke, 25-57. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 2010.

———. "Sechs kolossale Säulen nahe der Hagia Sophia und die Curia Justinians am Augusteion in Konstantinopel." *Architectura* 30 (2000): 1-25.

———. "Zum Bronzekoß Justinians I. Vom Augusteion in Konstantinopel." Şurada; *Griechische und römische Statuetten und Grossbronzen: Akten der 9. Internationalen*

Tagung über Antike Bronzen, Wien 21.-25. April 1986, ed., Kurt Gschwantler ve Alfred Bernhard-Walcher, 130-136. Wien: Kunsthistorisches Museum Wien, 1988.

Straub, Johannes A. "Constantine as ΚΟΙΝΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΙΟΣ Tradition and Innovation in the Representation of the First Christian Emperor's Majesty." *Dumbarton Oaks Papers* 21 (1967): 37-55.

Stupperich, Reinhard. "Das Statuenprogramm in den Zeuxippos-Thermen: Überlegungen zur Beschreibung durch Christodoros von Koptos." *Istanbuler Mitteilungen* 32 (1982): 210-235.

Taddei, Alessandro. *Hagia Sophia before Hagia Sophia: A Study of the Great Church of Constantinople from its Origins to the Nika Revolt of 532*. Roma: Campisano editore, 2017.

Talbot, Alice-Mary. "The Posthumous Miracles of St. Photeine" *Analecta Bollandiana* 112/1-2 (1994): 85-104.

Tekin, Oğuz. *Byzas'tan I. Constantinus'a kadar Eskiçağ'da İstanbul*. İstanbul: Ege Yayınları, 2005.

Telfer, William. "Paul of Constantinople." *The Harvard Theological Review* 43/1 (1950): 30-92.

Teteriatnikov, Natalia B. *Justinianic Mosaics of Hagia Sophia and their Aftermath*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2017.

Thomov, Thomas ve Annetta Ilieva. "The Shape of the Market: Mapping the Book of the Eparch." *Byzantine and Modern Greek Studies* 22 (1998): 105-116.

Tiersch, Claudia. *Johannes Chrysostomus in Konstantinopel (398-404): Weltsicht und Wirken eines Bischofs in der Hauptstadt des Oströmischen Reiches*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2020.

Trompley, Frank R. "The Imperial Cult in Late Roman Religion (ca. A.D. 244–395): Observations on the Epigraphy." Şurada; *Spätantiker Staat und Religiöser Konflikt: Imperiale und Lokale Verwaltung und die Gewalt gegen Heiligtümer*, ed., Johannes Hahn, 19-54. Berlin: De Gruyter, 2011.

Van Millingen, Alexander. *Byzantine Constantinople: The Walls of the City, and adjoining Historical Sites*. Londra: John Murray, 1899.

Veyne, Paul. *When Our World Became Christian: 312-394*. Trans., Janet Lloyd. Malden: Polity Press, 2010.

Vickers, Michael. "Theodosius, Justinian, or Heraclius?" *The Art Bulletin* 58/2 (1976): 281-282.

Von Gerkan, Armin. *Griechische Städteanlagen*. Berlin-Leipzig: De Gruyter, 1924.

Ward-Perkins, Bryan. "Old and New Rome Compared." Şurada; *Rome and Constantinople in Late Antiquity*, Lucy Grig ve Gavin Kelly ed., 53-78. Oxford: Oxford University Press, 2015.

———. "Severan Art and Architecture at Leptis Magna." *The Journal of Roman Studies* 38/1-2 (1948): 59-80.

Weisweiler, John. "From Equality to Asymmetry, Honorific Statues, Imperial Power, and Senatorial Identity in Late-Antique Rome." *Journal of Roman Archaeology* 25 (2012): 319-350.

Westbrook, Nigel. "An Architectural Interpretation of the Early Byzantine Great Palace in Constantinople, from Constantine I to Heraclius." Doktora tezi, The University of Western Australia, 2013.

———. "Architecture of Traces and Ascriptions: Interpreting the Vanished Great Palace of the Byzantine Emperors in Constantinople." *Fabrications* 16/1 (2006): 43-61.

———. "Notes towards the Reconstruction of the Forum of the Strategion and its Related Roads in Early Byzantine Constantinople." *Journal of the Australian Early Medieval Association* 9 (2013): 2-38.

———. "The Account of the Nika Riots as Evidence for Sixth-Century Constantinopolitan Topography." *The Journal of Australian Early Medieval Association* 7 (2011): 33-54.

———. “The Chalke: The Bronze Gate of the Byzantine Great Palace.” Şurada; *Cultural Crossroads: Proceedings of the 26th International SAHANZ Conference*, ed., Julia Gatley, 1-15. Auckland: Publisher Society of Architectural Historians, 2009.

———. “The Freshfield Folio view of the Hippodrome in Istanbul and the Church of St. John Diippion.” *Byzantina Australiensia* 17 (2011): 231-262.

Whitby, Michael. “Christodorus of Coptus on the Statues in the Baths of Zeuxippus at Constantinople: Text and Context.” Şurada; *Nonnus of Panopolis in Context II: Poetry, Religion, and Society, (Mnemosyne Supplements 408: Late Antique Literature)*, ed., Herbert Bannert ve Nicole Kröll, 271–88. Leiden: Brill, 2018.

Woods, David. “The Church of Saint Acacius at Constantinople.” *Vigiliae Christianae* 55/2 (2001): 201-207.

———. “The Date of the Translation of the Relics of Ss. Luke and Andrew to Constantinople.” *Vigiliae Christianae* 45/3 (1991): 286-292.

Wulf-Rheidt, Ulrike. “The Palace of the Roman Emperors on the Palatine in Rome.” Şurada; *The Emperor’s House: Palaces from Augustus to the Age of Absolutism*, ed., Michael Featherstone, Jean-Michel Spieser, Gülru Tanman ve Ulrike Wulf-Rheidt, 3-18. Berlin: De Gruyter, 2015.

Yegül, Fikret. *Antik Çağ’da Hamamlar ve Yıkanma*. Çev., Emel Erten. İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.

———. “Baths of Constantinople: An Urban Symbol in a Changing World.” Şurada; *Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece: Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory*, ed., William R. Caraher, Linda Jones Häll ve R. Scott Moore, 169-195. New York: Routledge, 2008.

———. *Roma Dünyasında Yıkanmak*. Çev., Emel Erten. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

———. “Roman Imperial Baths and Thermae.” Şurada; *A Companion to Roman Architecture*, Roger B. Ulrich ve Caroline K. Quenemoen ed., 299-323. West Sussex: Blackwell Publishing Ltd, 2014.

Yegül, Fikret ve Diane G. Favro. *Roman Architecture and Urbanism: From the Origins to Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Ziya Bey, Mehmed. *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkîyesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı: Hüseyin

Soyadı: Salıkoğlu

Uyruğu: T.C

Doğum Tarihi ve Yeri:

Elektronik Posta:

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	BAU, Turizm Fakültesi	2002
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2019
Doktora	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	2023

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2012-2019	Serbest	Turist Rehberi

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce ve Almanca

HOBİLER

Yeni yerler ve kültürler tanımak, koleksiyon yapmak.